

ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ

Political Life

4 – 2022

Редакційна політика

«Політичне життя» – загальнополітичний, навчальний, науковий, науково-популярний журнал, присвячений дослідженням у сфері соціально-політичного та соціогуманітарного наукового знання. Тематика поданих статей має відповідати актуальним проблемам соціально-політичної реальності та сучасного політичного дискурсу. Практичне значення авторських статей має бути спрямоване на дослідження та рекомендації, які розкривають – світові, загальнонаціональні та регіональні політичні процеси; актуальні проблеми міжнародних відносин, суспільних комунікацій та регіональних студій; шляхи вдосконалення державного управління та місцевого самоврядування.

Публікація статей в межах зареєстрованого обсягу журналу є безкоштовною.

Журнал «Політичне життя» включено до категорії «Б» переліку фахових видань з політичних наук згідно наказу МОН України № 886 від 02.07.2020 р.

Журнал індексується у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus:
<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=46655>.

*Журнал «Політичне життя» №4, 2022 р. публікується за рішенням Вченої Ради
Донецького національного університету імені Василя Стуса.
Протокол № 1 від 02.12.2022 р.*

Редакційна колегія:

Нагорняк Т. Л., д. політ. н., професор,
Донецький національний університет імені Василя Стуса (*головний редактор*)

Польовий М. А., д. політ. н., професор,
Донецький національний університет імені Василя Стуса (*заступник головного редактора*)

Осмоловська А. О., д. філос. з політ. н.,
Донецький національний університет імені Василя Стуса (*відповідальний секретар*)

Брусиловська О. І., д. політ. н., професор, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

Іваницька О. П., д. і. н., професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Лендєл М. О., д. політ. н., професор, Ужгородський національний університет

Мацішина І. В., к. політ. н., доцент Донецький національний університет імені Василя Стуса

Мелеганіч Г. І., к. політ. н., доцент, Ужгородський національний університет

Осін В. В., к. політ. н., доцент, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Примуш М. В., д. політ. н., професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Синовець П. А., к. політ. н., доцент, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

Чальцева О. М., д. політ. н., доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Andrei Taranu, Prof., dr., v-ce dean of the Faculty of Political Science, National School of Political Science and Administration in Bucharest (Romania)

Arkadiusz Modrzejewski, Prof. UG, dr hab., Department of Political Science, University of Gdansk (Poland), Донецький національний університет імені Василя Стуса

Daniela La Foresta, Prof., dr., Department of Political Science, Naples Federico II University (Italy)

Lucia Mokra, doc. JUDr., PhD., PhD., dean of Faculty of Social and Economic Sciences, Comenius University in Bratislava (Slovakia)

Rafał Raczyński, dr., assistant professor at the Department of History and Political Science, Pomeranian University in Slupsk (Poland)

Tatiana Papiashvili, dr hab., International Black Sea University in Tbilisi (Georgia)

DOI 10.31558/2519-2949.2022.4

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ 22504-12404ПР від 27.01.2017

З М І С Т

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

<i>Мацієвський Ю. В., Кардаш С. Ю.</i> УКРАЇНСЬКИЙ РУХ ОПОРУ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ	5
<i>Bäcker R., Rak J.</i> (DIS)ENGAGEMENT IN THE RUSSIA-UKRAINE WAR	18
<i>Драпак М. І.</i> РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВ РУМУНІЇ ТА СЛОВАЧЧИНИ ЩОДО ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН	22
<i>Євченко Р. І.</i> ІНСТИТУАЛІЗОВАНИЙ ЛОБІЗМ, ЯК КОНВЕНЦІОНАЛЬНА ПРАКТИКА ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ	31
<i>Озадовський І. Б.</i> ІСТОРИЧНА ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВА РЕТРОСПЕКТИВА СТАНОВЛЕННЯ ПОНЯТЬ «КОРДОН» І «ПРИКОРДОННЯ».....	38
<i>Чайка І. Ю., Цокур Є. Г.</i> ФЕНОМЕН ГІБРИДНОГО ГЕНОЦИДУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2014-2022 рр.	45
<i>Ягунов Д. В.</i> ПЕНІТЕНЦІАРНА ПОЛІТИКА КРАЇН АЗІЇ У ХХІ СТОЛІТТІ (УЗАГАЛЬНЕННЯ ПОКАЗНИКІВ В'ЯЗНИЧНОГО НАСЕЛЕННЯ)	55

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

<i>Батрименко О. В.</i> СОЦІАЛЬНО-МЕДІЙНА АКТИВНІСТЬ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ У ВИСВІТЛЕННІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	79
<i>Дунаєва Л. М.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНЦІВ В КОНТЕКСТІ АНАЛІЗУ РИТОРИКИ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В. ЗЕЛЕНСЬКОГО.....	84
<i>Khevtsuriani A., Chkhikvishvili G.</i> THE ISSUE OF UKRAINE IN THE RUSSIAN NATIONAL DISCOURSE.....	89
<i>Радіо М. В.</i> БОТИ У СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕДВИБОРНИХ КАМПАНІЙ	94

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

<i>Nagornyak T. L., Polovyi M. A., Bondarenko S. V., Osmolovska A. O.</i> THE DOCTRINAL NATURE OF THE POLICY OF PROMOTING THE STATE'S EXTERNAL IMAGE IN THE CONDITIONS OF A NEW WORLD ORDER FORMATION.....	100
<i>Конопка Н. О.</i> СПОРТИВНА ДИПЛОМАТІЯ КОРОЛІВСТВА САУДІВСЬКА АРАВІЯ	112
<i>Павлюх М. В., Кушней С. Р.</i> ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ТРЕНД У СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИНАХ: ПРОЦЕСИ ТРАНСФОРМАЦІЇ.....	122

<i>Поведа О. П.</i> РУМУНІЯ ЯК СУБРЕГІОНАЛЬНИЙ ПРОВАЙДЕР БЕЗПЕКИ У СХІДНІЙ ЄВРОПІ.....	128
<i>Коришук Р. М., Олещук П. М., Салтовський О. І.</i> ПИТАННЯ МАЙБУТНЬОГО РОСІЇ В УКРАЇНСЬКИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ВЧЕННЯХ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОРІЧЧЯ....	134
<i>Студілко М. А.</i> ТЕОРЕТИЧНИЙ ВИМІР ВИВЧЕННЯ РОЛІ МІСТ У СВІТОВИХ ПРОЦЕСАХ СУЧАСНОСТІ	141
ВИМОГИ ДО АВТОРСЬКИХ ОРИГІНАЛІВ СТАТЕЙ	147

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

DOI 10.31558/2519-2949.2022.4.1

УДК 323.25, 355.01

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9637-0572>**Мацієвський Ю. В., Національний університет «Острозька академія»**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6088-3568>**Кардаш С. Ю., Національний університет «Острозька академія»**

УКРАЇНСЬКИЙ РУХ ОПОРУ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Однією з ідеологічних тез, які РФ використовувала для виправдання свого вторгнення в Україну, була нібито налаштованість мешканців Сходу та Півдня України на співпрацю з окупантами. Майже рік війни показав відсутність масової підтримки українцями окупаційних військ та їхніх «адміністрацій». Натомість ми стали свідками добре організованого спротиву російській окупації.

Ця стаття зосереджена на аналізі двох форм українського руху опору – цивільного і військового. Нашою метою є почати дискусію про динаміку, масштаби та різновиди українського спротиву на окупованих територіях. Ми спираємося на дані американського Інституту вивчення війни, окремі експертні дослідження та журналістські розслідування, які є у відкритому доступі. На прикладі тимчасово окупованих районів Херсонської, Запорізької, Луганської областей та анексованого Криму ми демонструємо, що зміна форм цивільного спротиву – від відкритих, мирних протестів до «тихої непокори», саботажу чи бойкоту «референдумів» була зумовлена репресивною реакцією окупаційної влади. Найбільше це помітно в акціях руху «Жовта стрічка», який з'явився у Херсоні і поширився у сусідніх регіонах. Військовий, або збройний опір координують сили спеціальних операцій, а реалізують партизанські загони.

На відміну від 2014 року, станом на 2022 рік військовий опір має достатню нормативну базу, добре організовану структуру та розгалужену мережу партизанських груп, що демонструє свою ефективність. Наш аналіз свідчить, що обидві форми спротиву мають організований, але децентралізований характер і здійснюються переважно малими групами. Вплив різних акцій руху суттєво впливає на логістичні можливості окупаційної армії, її морально-психологічний дух та бажання окремих колаборантів продовжувати співпрацю з окупантами. Все разом суттєво підриває можливості РФ з встановлення адміністративного контролю над захопленими територіями та їх поглинання до складу РФ.

Ключові слова: російсько-українська війна, рух опору, цивільний протест, «жовта стрічка», партизанські дії, окупація, анексія.

До початку і вже після прямого нападу РФ на Україну в західних політичних та експертних колах домінувала думка про здатність Росії відносно швидко розбити ЗСУ і придушити опір на окупованій території. Такі дослідники і експерти як Джон Міршаймер (John Mearsheimer [55], Джордж Бібі (George Beebe)[52], Стів Уолт (Steve Walt) [63], Боб Легволд (Bob Legvold) [57], Анатол Лівен (Anatol Lieven) [58], Майкл Кофман (Michael Kofman) [56] чи Джек Уотлінг (Jack Watling) [64] малювали апокаліптичні картини захоплення столиці, встановлення проросійських урядів в регіонах і поширення хаотичної і приреченої на швидке придушення «отаманщини». Майже рік війни цілковито спростував ці прогнози. Українська держава встояла, ЗСУ витісняють росіян з території України, а рух опору є добре організованим і має різні форми.

Війна уже спровокувала чимало питань, які ще чекають окремих досліджень. До найбільш резонансних належать адекватність стратегічного планування керівництва РФ, адекватність західної експертної думки про можливості Росії та України, масштаби українського колабораціонізму та руху опору. Метою цієї статті є почати дискусію про динаміку, форми та різновиди українського спротиву

на окупованих територіях. Ми спираємося на дані американського Інституту вивчення війни [50; 53], перші експертні дослідження [47; 55] та журналістські розслідування [59; 61]. Спочатку ми розглянемо нормативні засади організації руху, далі простежимо його еволюцію та різновиди, а наостанок проілюструємо їх доступними з відкритих джерел прикладами. Усе разом допоможе започаткувати систематичне вивчення українського опору у ширших регіональних та академічних контекстах.

Система національного спротиву України

Закон України «Про систему національного спротиву» – складовими національного спротиву визначає територіальну оборону і рух опору [32]. Останній має два різновиди – цивільний і військовий. Військова протидія передбачає діяльність на тимчасово захоплених територіях партизанських загонів та у певних ситуаціях територіальної оборони, добровольчих формувань територіальних громад. Організаційне забезпечення руху опору покладене на Сили спеціальних операцій (ССО), а координацію здійснює Центр національного спротиву (ЦНС), створений у березні 2022 року [48]. Ця структура має амбітне завдання – підготувати всіх повнолітніх українців до опору окупантам. На сьогоднішній день, ЦНС активно проводить кампанію з поширення інформації про ефективні методи ненасильницького опору. Зокрема, ЦНС вчить людей вести розвідку і передавати дані про супротивника. Крім того, на сайті центру зібрані необхідні поради та інструкції, як паралізувати діяльність окупанта, чинити тиск на ворога та допомагати українським військовим [31]. Окрім теорії, на сайті постійно оновлюють інформацію про нові приклади опору на тимчасово окупованих територіях.

Цивільний опір на початку повномасштабного вторгнення

У перші тижні повномасштабного вторгнення цивільний опір відбувався у формі масових акцій протесту проти дій російських військ. На початку березня хвиля громадських виступів охопила окупований Південь та Схід країни.

Перші виступи в Херсоні почалися після того, як стало відомо, що до міста має заїхати російський гуманітарний конвой і готується пропагандистський мітинг. 5 березня херсонці заповнили всю площу Свободи у центрі міста [41]. Очевидці стверджували, що такої кількості мітингувальників Херсон ще ніколи не бачив. З Херсона хвиля протестів прокотилася по всьому регіону. 6 березня протести відбулися в Каховці та Новій Каховці, де росіяни буквально одразу почали стріляти по мирних мітингувальниках [5]. Виступи у цих містах тривали і наступні тижні – протестувальників розганяли пострілами та світлошумовими гранатами, але вони продовжили збиратися.

Хвиля протестів охопила також окуповані регіони Запорізької області. Так, 5 березня у Мелітополі та інших окупованих містах та селищах Запорізької області розпочалися мирні виступи населення [11]. Як і в Херсоні акції протесту в Мелітополі тривали цілими тижнями. Люди проходили колонами із жовто-блакитними прапорами з гаслами проти окупації та вимогами відпустити викрадених людей.

На мітинг 5 березня вийшли і жителі Бердянська, зірвавши пропагандистську акцію, коли окупанти планували роздавати з вантажівок привезену «гуманітарну допомогу» [38]. Згодом активісти з Бердянська розпочали напівпідпільний порятунок маріупольців та повернення їх на вільну територію [34].

На окупованих районах Луганської області люди також виходили на мітинги проти окупантів. У той час, як мітингували в Херсоні та Мелітополі, на мітинг вийшли мешканці міста Білокуракине, які скандували «Луганськ – це Україна!», «Вам тут не раді» [9]. У місті Новопсков місцеві двічі виходили на протест, під час другого мітингу росіяни відкрили прицільний вогонь, кілька людей було поранено [23].

У деяких інших населених пунктах Луганщини, наприклад, у Старобільську та Сватовому, місцеві жителі збиралися групами і також виходили до місцевих адміністрацій [37; 40].

У відповідь на поширення акцій громадської непокорі окупації росіяни вдалися до «умиротворення» місцевого населення. Набір «інструментів» виявився ідентичний на всіх окупованих територіях – викрадення, обшуки, залякування. За інформацією з окупованих територій, після викрадення до цивільних застосовували не лише психологічний тиск, а й тортури у таємних катівнях. Знаковим стало викрадення міського голови міста Мелітополя Івана Федорова, якого згодом обміняли на російських військовополонених [19].

Цивільні акції проти російської окупації мали масовий характер упродовж березня-квітня 2022 року. Проте репресивний апарат, який задіяла окупаційна «адміністрація», врешті позбавив

громадян можливості мирно висловлювати свою громадянську позицію. Відтак, публічний протест почав перетікати у форму «тихого» опору, саботажу та бойкоту.

Зміна методів ненасильницьких дій на окупованих територіях

З кінця квітня 2022 р. відкритий вияв незгоди поступається прихованому у вигляді вивішування прапорів, поширення української символіки, розклеювання листівок. Зокрема, у Сімферополі, Херсоні та Мелітополі, почав діяти рух громадянського спротиву «Жовта стрічка» [26]. 25 квітня на своєму Telegram-каналі координатори руху закликали мешканців вивішувати прапори України та жовті стрічки на вулицях та у людних місцях окупованих міст [15].

27 квітня у Херсоні «Жовта стрічка» провела мирну акцію «Херсон – це Україна» [2]. За словами організаторів, мітинг став поштовхом до розвитку руху. Згодом жовті стрічки почали з'являтися в Олешках, Мелітополі, Новій Каховці, Бердянську, Ялті, Сімферополі, Керчі, Саках, Донецьку, Луганську, Генічеську, Алушті та інших містах та селах.

Серед інших знакових акцій організованих рухом – масовий онлайн-мітинг на підтримку Херсона і безстрокова акція «Стоп Референдум» з метою дискредитації псевдореферендумів на тимчасово окупованих територіях [25; 13]. Крім того, у липні «Жовта стрічка» почала пропонувати грошову винагороду за корисну інформацію про окупантів [1]. А 5 серпня рух опублікував «листи любові» від українців до мешканців окупованих територій [46].

З метою об'єктивного інформування мешканців окупованих територій, 6 серпня рух запустив газету «Голос Партизана» [35]. Перший тираж мав 1200 примірників і був розклеєний по всьому Херсону. 8 серпня газету почали поширювати в окупованому Криму.

До Дня державного прапора 23 серпня мешканці окупованих територій розвісили патріотичні листівки з написом «Під ним ми здобули незалежність, під ним і знищимо рашизм!» [8]. Зокрема, листівки на підтримку України з'явилися на вулицях Нової Каховки, Бердянська, Таврійська та інших населених пунктів, які тимчасово перебувають під російською окупацією.

Попри переслідування та викрадання російськими військовими місцевих мешканців з проукраїнською позицією, активісти руху «Жовта Стрічка» продовжили протистояти окупаційній владі та військовим РФ у Херсоні, Мелітополі та Криму [39; 14]. Як визнав один з організаторів руху вже після звільнення Херсона – початкова ідея була проста – «щоб росіяни не створили інформаційний вакуум, як було у Донецьку чи Луганську» [29].

Ще один напрям протидії – інформування ЗСУ про пересування російських військових. Так, лише за перші два з половиною місяці війни українські військові опрацювали понад тисячу листів і сотні з них допомогли військовим [36]. У Херсоні, наприклад, вже 25 лютого 2022 р. був створений телеграм канал і виникла група (Ruzzians Go Home), приблизно з 20 учасників, які інформували ЗСУ про пересування російських військ [59].

З метою спрощення комунікації було розроблено нові чат-боти. Зокрема, у березні Міністерство цифрової трансформації та цифрової політики створило чат-бот «Ворог», з допомогою якого українці повідомляють про пересування окупанта чи його ворожу техніку, завантаживши туди фото чи відео. Також у чат-боті зручно повідомляти про колаборантів. Нещодавно функціонал сервісу був розширений новою опцією – можливістю повідомити ДСНС про вибухонебезпечні предмети. Наразі чат-ботом «Ворог» скористалися 353 тисячі українців, а також було надіслано понад 2000 повідомлень про колаборантів.

Також функціонує @stop_russian_war_bot – офіційний бот, за допомогою якого можна повідомляти про переміщення диверсантів та військової ворожої техніки. Ця інформація передається до відповідних штабів реагування. У Службі безпеки України розповіли, що чат-бот з перших днів широкомасштабного вторгнення отримав тисячі повідомлень про позиції та техніку ворога. Завдяки цьому українські військові завдали значних втрат окупантам. [36]

Іншою формою ненасильницького спротиву є психологічний тиск на колаборантів. Наприклад, небайдужі громадяни розклеюють біля будинків колаборантів плакати з їхніми фото у трунах та листівки «Розшукується» із сумою винагороди. Подібні листівки також з'являються на маршрутах патрулювання російських військових. Посилення патрулювання, найнята колаборантами особиста охорона, свідчить про ефективність таких дій [6].

Ще однією формою опору є саботаж рішень окупаційної влади. Дані Міністерства освіти України свідчать, що під час підготовки до нового навчального року у Херсоні із 60 директорів шкіл лише двоє погодилися співпрацювати з росіянами [42]. 1 вересня російські ЗМІ звітували про початок навчання на «звільнених» територіях України. Міноборони Росії заявило про відкриття 1422 шкіл

(тисяча з них – у Донецькій і Луганській областях, 164 – у Запорізькій, 108 – у Херсонській і 72 – в Харківській областях) [21]. Однак чимало школярів у Херсоні й Мелітополі на заняття у свої колишні школи не прийшли, обравши дистанційне навчання за українською програмою. Наприклад, на початку вересня мер Мелітополя Іван Федоров заявив, що в місті 14 тисяч школярів почали навчальний рік в українських школах дистанційно [49].

Більшість підприємців окупованих територій відмовилися працювати за рублі, а голови організації співвласників багатоквартирних будинків не надали списки людей, які виїхали і залишили вільні квартири. Успіхи ЗСУ призвели до того, що мешканці тимчасово окупованих територій почали масово відмовлятися від рублів [12]. Не допомогло поширенню валюти загарбників навіть створений окупантами «рубльовий патруль».

У багатьох галузях економіки на захоплених територіях спостерігається кадровий голод. Місцеві опанували різні методи опору, у тому числі й мовчазну відмову від роботи на захоплених підприємствах. Наприклад, у Мелітополі, де розташовані вагонне та локомотивне депо, працюють лише 30% залізничників, що заважає росіянам обслуговувати рухомий склад. На Запоріжжі росіяни намагалися відновити роботу місцевого залізничного комбінату [16]. Працівникам пообіцяли виплачувати 60% їхньої зарплати станом на 23 лютого. Для цього вимагали підписати новий контракт згідно із російським законодавством. Проте жоден із працівників не погодився.

Дослідження Міжнародного Каталонського Інституту Миру та Міжнародного Інституту Ненасильницької Дії, яке охоплює період від початку війни до 30 червня 2022 року виявило щонайменше 235 випадків ненасильницького спротиву російській окупації, з яких 148 підпадають під категорію «протест», 51 дія – під категорію «відмова від співпраці» [47]. Це, та інші дослідження, вказують, що від початку окупації до моменту написання звіту активність руху опору постійно зростала. Ще одним свідченням цього є також те, що навіть після проведення псевдореферендумів росіяни так і не змогли налагодити роботу окупаційних «адміністрацій», фактично без бою здали Херсон, а ЗСУ продовжують контрнаступ по усій лінії фронту.

Елементи військового опору на захоплених територіях

Проблема оцінки поширення військового опору на окупованих територіях полягає у обмеженості публічної та достовірної інформації. Діяльність ССО, які відповідають за військовий опір на окупованих територіях, переважно залишається не публічною.

З ухваленням Закону «Про національний спротив» ССО зосередилося на двох завданнях:

- 1) формування мережі професійних партизанських загонів, у тому числі до них могли залучатися військовослужбовці батальйонів територіальної оборони або добровольчих формувань;
- 2) безпосереднє виконання бойових завдань у тилу противника.

Українські бійці виконали низку «кінетичних дій» у тилу російських військ. Насамперед, ССО працюють над знищенням логістики та шляхів постачання окупаційної армії РФ, наприклад, підривають мости. Для цього бійці використовують різноманітні способи та здійснюють атаки на багатьох, у тому числі й чутливих для інфраструктури ділянках, тимчасово контрольованих ворогом. Так, 28 квітня сили ССО підірвали міст із Криму до Мелітополя, через який війська РФ транспортували техніку та боєприпаси [18]. Це сповільнило дії ЗС РФ у напрямку Мелітополя. Також 23 серпня на окупованій частині Донецької області бійці ССО знищили міст, яким користувалися росіяни для забезпечення своїх загарбницьких цілей [3].

Бійці ССО були також залучені до планування та реалізації операції зі встановлення українського прапора на звільненому острові Зміїний, що стало важливим символічним завершенням боротьби за цей стратегічний об'єкт [27].

Окрім інших бойових операцій (наприклад, із глибинної розвідки) Сили спеціальних операцій займаються звільненням українських полонених. Так, ще у липні українські ССО зі складу Головного управління розвідки провели рятувальну операцію в Херсонській області [7]. Серед врятованих – військовослужбовець ЗСУ, колишній міліціонер та троє цивільних осіб.

Таким чином, на відміну від 2014 року, сьогодні військовий опір має достатню нормативну базу, добре організовану структуру ССО та розгалужену мережу партизанських груп, що демонструє свою ефективність. Хоча про більшість виконаних завдань у тилу ворога ми зможемо дізнатися лише після перемоги, успішний досвід Сил спеціальних операцій ЗСУ, набутий у боротьбі проти російських окупантів, вже став об'єктом пильного вивчення Командуванням підрозділів спеціального призначення європейських країн, зокрема країн-членів НАТО [51]. Серед уроків, які вже здобули західні військові з російсько-української війни, насамперед виділяють те, що використання Сил

спеціальних операцій у тотальному спротиві має бути частиною ширшого планування національної оборони. По-друге, наголошується на успішності «синхронізації» інформаційних операцій українських ССО з різними аудиторіями. Крім того, український досвід показав ефективність використання невеликих високомобільних груп, озброєних легкою високоточною керованою зброєю та забезпечених надійними засобами зв'язку для координації командування, ситуаційної поінформованості, а відтак і оптимізації процесів прийняття рішень.

З переміщенням основного театру бойових дій на Схід України варто очікувати зростання активності ССО у тилу російських військ. Водночас уже зараз можна стверджувати, що ССО стали ефективним інструментом боротьби українського народу проти російської агресії як важливе доповнення до операцій ЗСУ.

Партизанський рух на окупованих територіях

Більшість українського Півдня російські війська захопили досить швидко: за кілька тижнів наприкінці лютого – на початку березня. Причини такого захоплення ще мають отримати належну академічну і правову оцінку. Фактом є те, що значна кількість українських громадян раптово опинилася в окупації. Швидке захоплення Росією півдня України сформуло перед учасниками опору два головні завдання: збір інформації про розташування російських військових баз, складів з боєприпасами, місця дислокації окупантів та їх верифікацію, а також – фізичне знищення колаборантів.

Канадський дослідник Жан-Франсуа Ратель вважає, що такий вибір цілей не випадковий – на сьогодні можна з впевненістю говорити, що це заздалегідь продуманий план, який був спрямований на підтримку дій українських військових [54]. Ратель також відзначає, що активність та ефективність партизанського руху демонструє підготовку учасників руху ще до російського вторгнення, особливо на півдні України [54].

Професійний портрет типового представника українського партизанського руху пропонує безпосередній учасник партизанського руху у Донецьку, Герой України Володимир Жемчугов [33]. За його оцінкою, більшість сучасних партизанів – це молоді люди, які вирішили приєднатися до руху опору вже після того, як їхні міста опинилися під окупацією. Їхньою перевагою є те, що ці люди не підпадають під підозру спецслужб РФ – вони мають місцеву прописку, їх немає у списках патріотів, учасників бойових дій чи активістів, за якими росіяни тероризують місцевих жителів.

Зазвичай головними цілями українського підпілля ставали представники місцевих еліт, які пішли на співпрацю з росіянами в Херсонській та Запорізькій областях. Так, наприклад неофіційним центром українського партизанського руху вважається м. Мелітополь [62].

У другій половині 2022 року в окупованих містах Херсонської області були зафіксовані десятки вибухів, внаслідок яких загинули чи постраждали місцеві колаборанти. Один з таких випадків трапився у Херсоні 18 червня, коли стався вибух поряд із автомобілем Євгена Соболева, призначеного російською окупаційною владою керівником «Управління служби виконання покарань» [45]. Також було скоєно замах на керівників місцевих окупаційних «адміністрацій» різного рівня. Наприклад, 14 червня біля будівлі обласної «адміністрації» у м. Херсон підірвали службовий автомобіль экс-мера Володимира Сальдо, призначеного окупантами «головою влади регіону» [44]. Перша спроба «замаху» була не вдала, проте пізніше з'явилися повідомлення про госпіталізацію та введення В. Сальдо в медикаментозну кому [17].

У червні російські пропагандистські ЗМІ повідомляли про «замах» на призначеного окупантами так званого «заступника начальника ВЦА» окупованої Нової Каховки Херсонської області Віталія Гуру, згодом стало відомо, що він помер [21]. Також був підірваний автомобіль призначеного російськими військами «глави військово-цивільної адміністрації» Чорнобаївки Юрія Турулева [30].

З другої спроби ліквідували колишнього народного депутата України, колаборанта Олексія Ковальова, колишнього заступника голови «військово-цивільної адміністрації Херсонської області» з сільського господарства [24].

Повідомлення про ліквідацію колаборантів продовжують з'являтися навіть після проведення псевдореферендумів на захоплених українських територіях [20]. Загалом, з початку повномасштабного вторгнення журналісти ВВС нарахували 13 вбивств і щонайменше 10 замахів, наслідком яких стали поранення зрадників України [5]. У той же час, за даними інтерактивної мапи Інституту вивчення війни, українські партизани були залучені принаймні до 31 підтверженого випадку нападу на російські окупаційні сили [53]. Ці дії також посилюють психологічний тиск на окупаційну владу і російських військових [43].

Не менш активно рух опору допомагає виявляти позиції російських військ та військової техніки. Саме завдяки партизанам 11 липня ЗСУ знищили російський склад зі зброєю та боєприпасами у Новій Каховці. У вересні-жовтні 2022 р. ЗСУ інтенсивно знищували російські склади та військових у Херсонській області, що також вплинуло на швидке звільнення Херсона і всієї Миколаївської області 11-12 листопада 2022 р [28].

На сьогоднішній день, російські війська так і не змогли нейтралізувати організований партизанський рух України. Ефективні атаки українських партизанів змушують Кремль відволікати ресурси від операцій на передовій, щоб забезпечити безпеку в тилу [50]. Це в свою чергу знижує здатність Росії захищатися від українських контрнаступів, не кажучи вже про проведення власних наступальних операцій.

Експерти також відзначають, що російські сили не змогли ефективно приховати персональних даних проросійських колаборантів та не змогли забезпечити базову безпеку у їхніх будинках та на робочих місцях. Крім того, російським військовим не вдалося захистити вразливі ділянки критично важливих російських наземних комунікацій, таких як залізничні вузли та мости, особливо у сільській місцевості. Все це в підсумку призвело до того, що деякі російські джерела почали відкрито критикувати Кремль за нездатність забезпечити додатковий захист від нападів українських партизанів на окупованих територіях України [53].

Зібрані емпіричні дані про діяльність партизанського руху свідчать, що понад 75% замахів, було скоєно на півдні України, тоді як на сході за той самий час відбулися лише чотири заходи з дев'яти за участю партизанів, не рахуючи артилерійських обстрілів, скоординованих за їх підтримки [54]. Ці дані, наприклад, дали можливість Ж-Ф. Рателю припустити, що українські військові та/або спецслужби почали розмішувати на півдні схованки зі зброєю, мережі підтримки та провадити вербувальну діяльність за кілька місяців до російського вторгнення. Тим часом на сході України, навпаки, безперервне військове протистояння з російськими військами та їх маріонетками завадила українському уряду заздалегідь досягти аналогічного рівня готовності, оскільки більша частина військових ресурсів була спрямована на забезпечення безпеки на лініях фронту на Донбасі.

Щодо кількості учасників партизанського руху, то на момент написання статті її визначити досить складно. За оцінками різних військових експертів чисельність активних партизанів, які пройшли спеціальну підготовку, не перевищує кількох тисяч осіб. Значно більше на окупованих територіях тих громадян, які чинили пасивний опір окупації, що може становити левову частку населення цих територій.

Водночас, російська пропаганда, яка роками поширювалася на сході та півдні України, спирається на невелике ядро проросійськи налаштованих громадян. Точну кількість відвертих і прихованих колаборантів визначити також складно. На початку листопада 2022 р. СБУ виявила близько 700 таких осіб, з яких 53 отримали вироки [60]. Саме серед цієї групи осіб поширена практика свідомої співпраці з окупантами шляхом інформування про місцезнаходження підрозділів ЗСУ, інформації про проукраїнських активістів або громадян з бойовим досвідом. Водночас, мотиви таких осіб чинити злочини проти основ державності мають переважно матеріальний характер. Часто виявляється, що такі особи були завербовані спецслужбами РФ задовго до повномасштабного вторгнення для проведення розвідувально-підривної діяльності на прифронтових територіях.

Загалом низовий рівень колабораціонізму на тимчасово окупованих територіях досить незначний. Наприклад, з 24 лютого 2022 року ДБР розслідує 1 тисячу 50 злочинів проти основ національної безпеки, з яких 872 кримінальні провадження за фактом державної зради, 138 – за фактом колабораційної діяльності, 10 – щодо пособників державі-агресору [9]. Участь у пропагандистських «акціях» (наприклад, під час урочистостей, присвячених 9 травня) відбувається у примусовому порядку. Отримання так званої «гуманітарної допомоги» залишається основним мотивом участі українців у «масових акціях» окупантів. У цій категорії громадян також часто поширене нейтральне ставлення до окупантів. Це переважно літні люди, які не мали можливості чи бажання залишати захоплені військами РФ території, тому їхня нейтральність часто зумовлена потребою виживання. Такі громадяни – радше виклик, аніж серйозний кадровий чи агітаційний ресурс окупаційних «адміністрацій».

Висновки

Рух опору примусовій окупації пройшов два етапи формування. На початку повномасштабної агресії мешканці захоплених територій масово виходили на акції прямої дії, демонструючи таким чином своє ставлення до окупантів. Ті регіони, які традиційно вважалися проросійськими,

продемонстрували стійкість духу та виразну проукраїнську позицію. Численні мітинги збирали таку кількість людей, яку раніше ніколи не спостерігали у цих регіонах.

Зростання репресій російських військових призвело до зміни форм опору, але не зникнення руху як явища. Від відкритого, публічного протесту він перейшов у «тихий» саботаж, поширення української символіки і листівок. Водночас ненасильницький спротив співіснує з партизанським, збройним протистоянням, який однак, не виходить за межі точкових терактів проти окупантів та колаборантів. До сьогодні переважають ненасильницькі форми опору, спрямовані на демонстрацію незгоди і української присутності на окупованих територіях. Найбільш помітним тут є рух «Жовта стрічка», який виник у квітні 2022 р.

Український рух опору завадив реалізації довгострокових військових і політичних цілей російської влади, серед яких спростування російського нарративу про «звільнення українського народу від нацистської влади» та інституціоналізації військової окупації на окупованих територіях. Крім того, рух опору підриває здатність РФ захищатися від українського контрнаступу, не кажучи вже про проведення власних наступальних операцій і пришвидшує звільнення усіх окупованих територій.

Інтенсивність руху опору стала помітною у західних ЗМІ. Стійкість українського спротиву свідчить про потребу розширення військово-технічної допомоги Україні. Спільні зусилля представників українського підпілля та професійних військових дозволять пришвидшити перемогу України і унеможливити подальші агресивні дії РФ у Європі.

Військовий опір концентровано виявляється у діяльності партизанських груп та ССО. З самого початку широкомасштабного вторгнення бійці ССО відповідали за виконання різних завдань, включаючи спеціальну розвідку та прямі бойові операції, спрямовані на знищення особового складу, матеріально-технічних засобів та інфраструктури на передньому краї та в тилу ворога. ССО ЗСУ довели свою важливість для військових зусиль України, навіть незважаючи на те, що вони в основному виконували прямі бойові операції.

Загалом комплексна протидія насильницькій окупації як з боку цивільних, так і з боку професійних військових створює серйозну проблему для здатності Росії контролювати захоплені території України. Все це разом «тисне» на окупантів, не дає почуватися у безпеці та відтягує ресурси, які могли б застосовуватися для подальшого наступу. А головне – такі дії не дають продемонструвати видимість підтримки так званого «звільнення» місцевим, переважно російськомовним населенням.

Бібліографічний список:

1. «Жовта Стрічка» пропонує гроші за інформацію про заходи загарбників у Херсоні. Укрінформ. 30 липня 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3540112-zovta-stricka-proponue-grosi-za-informaciyu-pro-zahodi-zagarnikiv-u-hersoni.html> (дата звернення: 05.09.2022).
2. «Жовта стрічка»: «Серед нас є й автомеханіки, і айтішники, яких об'єднує любов до України». Новое время. 26 серпня 2022. URL: <https://life.nv.ua/ukr/lyudi/partizani-hersonshchiny-yak-diye-ruh-oporu-zhovta-strichka-na-teritoriyah-okupovanih-rf-novini-ukrajini-50265915.html> (дата звернення: 05.09.2022).
3. Бійці ССО знищили міст на окупованій Донеччині. Український мілітарний портал. 23 серпня 2022. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/bijtsi-ssu-znyshhyly-mist-na-okupovanij-donechchyni/> (дата звернення: 17.10.2022).
4. В окупованій Новій Каховці багатотисячний мітинг з українськими прапорами. Українська правда. 6 березня 2022. URL: <https://www.prawda.com.ua/news/2022/03/6/7328758/> (дата звернення: 06.09.2022).
5. Вбиті колаборанти на окупованих територіях. Скільки їх і хто вони. BBC News Україна. 20 вересня 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62929931> (дата звернення: 17.10.2022).
6. Вибух в Енергодарі: пораненого окупаційного мера вивезли в напрямку Мелітополя. Громадське телебачення. 23 травня 2022. URL: <https://hromadske.ua/posts/vibuh-v-energodari-poranenogo-okupatsijnogo-mera-vivezli-v-napryamku-melitopolya> (дата звернення: 18.10.2022).
7. Відео: ССО проводить успішну операцію звільнення полонених на Херсонщині. Український погляд. 12 липня 2022. URL: <http://ukrpohliad.org/news/video-ssu-provodyt-uspishnu-operatsiyu-zvillennya-polonenyh-na-hersonshchyni.html> (дата звернення: 18.10.2022).
8. Головне управління розвідки МО України. Українські партизани на тимчасово окупованих територіях привітали Україну з Днем Державного прапора! Telegram. 23 серпня 2022. URL: <https://t.me/DIUkraine/1166> (дата звернення: 18.10.2022).
9. ДБР повідомило, скільки розслідує проваджень через держзраду та колабораціонізм від 24 лютого. Радіо Свобода. 02 листопада 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-dbr-provadhennia-derzhzrada-kolaboratsionizm/32111895.html> (дата звернення: 20.10.2022).
10. Жителі Білокуракиного та Марківки вийшли на мітинги проти окупації. Суспільне. 5 березня 2022. URL: <https://susplne.media/214023-ziteli-bilokurakinogo-ta-markivki-vijsli-na-mitingi-proti-okupacii/> (дата звернення: 10.09.2022).

11. Жителі Мелітополя знову вийшли на мітинг проти російських загарбників. Укрінформ. 05 березня 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3421013-ziteli-melitopola-znovu-vijsli-na-miting-proti-rosijskih-zagarbnikiv.html> (дата звернення: 10.09.2022).
12. Жителі тимчасово окупованих територій почали масово позбавлятися рублів. Уніан. 23 жовтня 2022. URL: <https://www.unian.ua/society/zhiteli-timchasovo-okupovanih-teritoriy-pochali-masovo-pozbavlyatisya-rubliv-mer-melitopolya-12020847.html> (дата звернення: 25.10.2022).
13. Жовта стрічка. Безстрокова акція протесту «Стопреферендум». Telegram. 4 липня 2022. URL: https://t.me/yellowribbon_ua/456 (дата звернення: 10.09.2022).
14. Жовта Стрічка. Активісти руху громадянського спротиву «Жовта Стрічка» продовжують працювати в Херсоні. Telegram. 17 жовтня 2022 URL: https://t.me/yellowribbon_ua/2188 (дата звернення: 23.10.2022).
15. Зав'язи жовту стрічку. Перший заклик координаторів руху «Жовта стрічка» до мешканців окупованих територій України Telegram. 25 квітня 2022. URL: https://t.me/yellowribbon_ua/4 (дата звернення: 10.09.2022).
16. Запоріжжя: робітники підприємства відмовилися працювати на окупантів, а в Бердянську звільнили головного колаборанта. Центр національного спротиву. 17 Липня 2022. URL: <https://sprotuv.mod.gov.ua/2022/07/17/zaporizhzhya-pracziyuyku-pidpruyemstva-vidmovylysyu-praczyuvaty-na-okupantiv-a-v-berdyansku-zvilnyayut-kolaborantiv/> (дата звернення: 08.09.2022).
17. ЗМІ повідомляють, що колаборант Сальдо перебуває у комі, його спільники спростовують. Слово і Діло. 05 серпня 2022. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/08/05/novyna/suspilstvo/zmi-povidomlyayut-kolaborant-saldo-perebuvaе-komi-joho-spilnyky-sprostovuyut> (дата звернення: 20.10.2022).
18. ЗСУ знищили стратегічний міст у тилу ворога (фото). Фокус. 28 квітня 2022. URL: <https://focus.ua/uk/voennye-novosti/513789-vs-u-nichtozhili-strategicheskij-most-v-tylu-vraga-foto> (дата звернення: 19.10.2022).
19. Мера Мелітополя викрали окупанти – Офіс президента. Українська правда. 11 березня 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/11/7330433/> (дата звернення: 10.09.2022).
20. Мигаль М. Вибухи в окупованому Херсоні: підірвано автівку колаборанта (відео). Главком. 23 жовтня 2022. URL: <https://glavcom.ua/country/incidents/vibukhi-u-okupovanomu-khersoni-pidirvano-avtivku-kolaboranta-video--884179.html> (дата звернення: 25.10.2022).
21. Минобороны России. Заявление Министерства обороны Российской Федерации по угрозам обстрелов школ со стороны ВСУ. Telegram. 31 серпня 2022. URL: https://t.me/mod_russia/19333 (дата звернення: 10.09.2022).
22. На Херсонщині вбили високопоставленого колаборанта Віталія Гуру. Слово і Діло. 06 серпня 2022. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/08/06/novyna/bezpeka/xersonshhyni-vbyly-vysokopostavljenoho-kolaboranta-vitaliya-huru> (дата звернення: 18.10.2022).
23. Новопсков на Луганщині: росіяни відкрили вогонь по беззбройних людях. Українська правда. 5 березня 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/5/7328562/> (дата звернення: 10.09.2022).
24. Окупанти підтвердили смерть колаборанта Ковальова і його дівчини: РФ веде розслідування. Уніан. 29 серпня 2022. URL: <https://www.unian.ua/incidents/okupanti-pidtvverdili-smert-kolaboranta-kovalova-i-yogo-divchini-rf-vede-rozsliduvannya-11959491.html> (дата звернення: 18.10.2022).
25. Онлайн-мітинг «Жовтої стрічки» на підтримку Херсона зібрав 36 тисяч людей. Суспільне. 18 червня 2022. URL: <https://suspilne.media/251468-onlajn-miting-zovtoi-stricki-na-pidtrimku-hersona-zibrav-36-tisac-ludej/> (дата звернення: 10.09.2022).
26. Оперативна інформація щодо ситуації на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим та міста Севастополь за 11 липня 2022 року. Facebook. 11 липня 2022. URL: <https://www.facebook.com/ppu.gov.ua/posts/pfbid0rwZJBXSyccKzHFBGB5A2RBxnKh1L2W5HHp3e1y6w9RqySbJyGZmFhVJPBRsatVWLl> (дата звернення: 10.09.2022).
27. Перун В. Встановили український прапор і не потрапили під ворожий ракетний удар: ССО розповіли про спецоперацію «Зміїний» (фото). LB.ua. 07 липня 2022. URL: https://lb.ua/society/2022/07/07/522488_vstanovili_ukrainskiy_prapor_i.html (дата звернення: 19.10.2022).
28. Пиріг В. ЗСУ знищили склад російської зброї і боєприпасів у Новій Каховці. Zaxid.net. 12 липня 2022. URL: https://zaxid.net/zsu_znishhili_sklad_rosiyskoyi_zbroyi_i_boeyprispasiv_u_noviy_kahovtsi_n1546058 (дата звернення: 19.10.2022).
29. Петік М. Могли схопити через жовту футболку або на тебе могли «настукати»: інтерв'ю з організатором опору «Жовта стрічка» в Херсоні. Obozrevatel news. 16 листопада 2022. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/society/mogli-shopiti-cherez-zhovtu-futbolku-abo-na-tebe-mogli-nastukati-intervyu-z-organizatorom-oporu-zhovta-strichka-v-hersoni.htm> (дата звернення: 01.12.2022).
30. Підірвано автомобіль гауляйтера Чорнобаївки: окупанта поранено. Уніан. 22 червня 2022. URL: <https://www.unian.ua/war/pidirvano-avtomobil-gaulyaytera-chornobajivki-okupanta-poraneno-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11875377.html> (дата звернення: 19.10.2022).
31. Практичні поради – Центр національного спротиву. Центр національного спротиву. URL: <https://sprotuv.mod.gov.ua/action-grid/> (дата звернення: 09.09.2022).
32. Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 р. № 1702-IX : станом на 12 черв. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (дата звернення: 09.09.2022).

33. Родак К. Наші партизани. Як влаштований рух опору під окупацією. Zaxid.net. 29 липня 2022. URL: https://zaxid.net/partizanskiy_ruh_v_ukrayini_2022_rol_pidpilnoyi_borotbi_n1546976 (дата звернення: 19.10.2022).
34. Руда А. Два місяці спротиву в Бердянську. Як окупанти переслідують і катують містян. Тексти.org.ua. 26 квітня 2022. URL: <https://texty.org.ua/articles/106476/ja-zdalasja-koly-vony-prycheputy-droty-do-mochok-vukh-dva-misjatsi-sprotyvu-okupantam-u-berdjansku/> (дата звернення: 09.09.2022).
35. Рух «Жовта Стрічка» запускає підпільну газету «Голос Партизана». Телеканал I-UA.tv. 06 серпня 2022. URL: <https://i-ua.tv/news/55788-ruk-h-zhovta-strichka-zapuskae-pidpilnu-gazetu-golos-partizana> (дата звернення: 09.09.2022).
36. Спротив на окупованих територіях. Що робити та куди звертатися. Інтернет-видання «Полтавщина». 12 травня 2022. URL: <https://poltava.to/news/66077/> (дата звернення: 10.09.2022).
37. Старобільськ на Луганщині теж мітингує проти окупантів. Український мілітарний портал. 2 Березня 2022. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/video-starobilsk-na-luganshyni-tezh-mitynguye-proty-okupantiv/> (дата звернення: 10.09.2022).
38. У Бердянську на мітингу проти російських загарбників скандують «Україна – понад усе». Укрінформ. 05 березня 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3421036-u-berdansku-na-mitingu-proti-rosijskih-zagarbnikiv-skanduu-ukraina-ponad-use.html> (дата звернення: 10.09.2022).
39. У Керчі почали погрожувати активістам руху опору «Жовта стрічка». Укрінформ. 05 жовтня 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3586495-u-kerci-pocali-pogrozuvati-aktivistam-ruhu-oporu-zovta-stricka.html> (дата звернення: 19.10.2022).
40. У Сватовому жителі вийшли на мітинг проти окупантів. Суспільне. 8 березня 2022. URL: <https://suspilne.media/215096-u-svatovomu-ziteli-vijsli-na-miting-proti-okupantiv/> (дата звернення: 10.09.2022).
41. У Херсоні – масштабний мітинг, щоб вигнати окупантів. Агресор намагається залякати стріляниною. Українська правда. 05 березня 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/5/7328419/> (дата звернення: 10.09.2022).
42. У Херсоні з 60 директорів шкіл лише двоє погодилися співпрацювати зі загарбниками – Шкарлет. Укрінформ. 19 червня 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3510415-u-hersoni-z-60-direktoriv-skil-lise-dvoe-pogodilis-spivpracuvati-z-zagarbnikami-skarlet.html> (дата звернення: 10.09.2022).
43. У Херсоні колаборанти отримали чергове попередження від руху опору. Суспільне. 27 червня 2022. URL: <https://suspilne.media/254384-u-hersoni-kolaboranti-otrimali-cergove-poperedzenna-vid-ruhu-oporu/> (дата звернення: 10.09.2022).
44. У Херсоні підірвали авто з колаборантом Сальдо – экс-нардеп. Уніан. 14 червня 2022. URL: <https://www.unian.ua/politics/u-hersoni-pidirvali-mashinu-z-kolaborantom-saldo-eks-nardep-novini-ukrajina-11866026.html> (дата звернення: 19.10.2022).
45. У Херсоні підірвали авто начальника колонії, який перейшов на бік РФ. Радіо Свобода. 18 червня 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kherson-vybukh/31904127.html> (дата звернення: 20.10.2022).
46. Українці написали «листи любові» жителям Херсонської області. Суспільне. 5 серпня 2022. URL: <https://suspilne.media/268280-ukrainci-napisali-listi-lubovi-zitelam-hersonskoi-oblasti/> (дата звернення: 10.09.2022).
47. Феліп Даца С'єрра. Український ненасильницький громадянський спротив у час війни. Аналіз трендів, впливів і викликів, що постали перед ненасильницькою дією в Україні між лютим і червнем 2022. URL: https://novact.org/wp-content/uploads/2022/10/UKR_VF.pdf (дата звернення: 20.10.2022).
48. Центр національного спротиву. URL: <https://sprotyv.mod.gov.ua/> (дата звернення: 09.09.2022).
49. Янковський О. «Дитячий ГУЛАГ». Як працюють школи на окупованому Росією українському півдні? Радіо Свобода. 09 вересня 2022 URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novosty-pryazovya-shkoly-navchannya-rosiyska-okupatsiya/32024822.html> (дата звернення: 19.10.2022).
50. Barros G., Mikkelsen N. Interactive Map and Assessment: Verified Ukrainian Partisans Attacks Against Russian Occupation Forces. Institute for the Study of War. 01 November 2022. URL: <https://www.understandingwar.org/backgroundunder/interactive-map-and-assessment-verified-ukrainian-partisan-attacks-against-russian> (date of access: 30.11.2022).
51. White A. Europe's special operators are watching Ukraine closely for lessons learned – Breaking Defense. 29 April 2022. URL: <https://breakingdefense.com/2022/04/europes-special-operators-are-watching-ukraine-closely-for-lessons-learned/?fbclid=IwAR1VmCOxVfHrhIoXpSXbjtOGiQbjEAT8oLe-ibDZezCTcfcYO43jqzZjD3s> (date of access: 20.10.2022).
52. Beebe G. Ukraine is a manageable problem – will Biden manage it?. The Hill. 07 December 2021. URL: <https://thehill.com/opinion/national-security/584578-ukraine-is-a-manageable-problem-will-biden-manage-it/> (date of access: 01.12.2022).
53. ISW's interactive map of verified Ukrainian Partisan Attacks. Institute for the Study of War. URL: <https://experience.arcgis.com/experience/032e50755305481a88f421b6543e3295> (date of access: 30.11.2022).
54. Ratelle J.-F. Ukraine's Insurgency, Purposefully Limited in Aims and Size, Pokes Holes in Russian Occupation. Russia Matters. 03 November 2022. URL: <https://www.russiamatters.org/analysis/ukraines-insurgency-purposefully-limited-aims-and-size-pokes-holes-russian-occupation> (date of access: 30.10.2022).

55. Mearsheimer J. Playing With Fire in Ukraine. The Underappreciated Risks of Catastrophic Escalation. Foreign Affairs, August 17, 2022. URL: https://www.foreignaffairs.com/ukraine/playing-fireukraine?check_logged_in=1 (date of access: 01.12.2022).
56. Kofman M., Edmonds J. Russia's Shock and Awe. Foreign Affairs. 22 February 2022. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-02-21/russias-shock-and-awe> (date of access: 01.12.2022).
57. Legvold R. Ukraine and the European Security Crisis. Building better security for wider Europe. European Leadership Network. 28 January 2022. URL: <https://www.europeanleadershipnetwork.org/commentary/ukraine-and-the-european-security-crisis/> (date of access: 01.12.2022).
58. Lieven A. Ukraine: What Russia wants, what the West can do. Responsible Statecraft. 25 February 2022. URL: <https://responsiblestatecraft.org/2022/02/25/ukraine-what-russia-wants-what-the-west-can-do/> (date of access: 01.12.2022).
59. Luxmoore M. Ukraine's Secret Weapon Is Ordinary People Spying on Russian Forces, WSJ, December 15, 2022. <https://www.wsj.com/articles/ukraines-secret-weapon-is-ordinary-people-spying-on-russian-forces-11671012147> (date of access: 17.12.2022).
60. SBU has uncovered 700 collaborators since Feb. 24. The Kyiv Independent. November 11, 2022. URL: <https://kyivindependent.com/news-feed/sbu-has-uncovered-700-ukrainian-collaborators-since-feb-24> (date of access: 01.12.2022).
61. The US is at war with Russia: 4 scenarios from here. Gzero Media. 28 February 2022. URL: <https://www.gzeromedia.com/quick-take/the-us-is-at-war-with-russia-4-scenarios-from-here> (date of access: 01.12.2022).
62. Ukraine's partisans are hitting Russian soldiers behind their own lines. The Economist. 05 червня 2022. URL: <https://www.economist.com/europe/2022/06/05/ukraines-partisans-are-hitting-russian-soldiers-behind-their-own-lines> (date of access: 20.10.2022).
63. Walt S. M. The West Is Sleepwalking Into War in Ukraine. Foreign Policy. 23 February 2022. URL: <https://foreignpolicy.com/2022/02/23/united-states-europe-war-russia-ukraine-sleepwalking/> (date of access: 01.12.2022).
64. Watling J., Reynolds N. The Plot to Destroy Ukraine. Royal United Services Institute. 15 February 2022. URL: <https://rusi.org/explore-our-research/publications/special-resources/plot-destroy-ukraine> (date of access: 01.12.2022).

References:

1. «Zhovta Strichka» proponuye groshi za informaciyu pro zaxody` zagarbny`kiv u Xersoni. Ukrinform – aktual`ni novy`ny` Ukrainy` ta svitu. 30 ly`pnya 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3540112-zovta-stricka-proponue-grosi-za-informaciu-pro-zahodi-zagarbnykiv-u-hersoni.html> (data zvernennya: 05.09.2022).
2. «Zhovta strichka»: «Sered nas ye j avtomexaniky`, i ajtishny`ky`, yaky`x ob`yednuye lyubov do Ukrainy`». Novoe vremya. 26 serpnya 2022. URL: <https://life.nv.ua/ukr/lyudi/partizani-hersonshchini-yak-diye-ruh-oporu-zhovta-strichka-na-teritoriyah-okupovanih-rf-novini-ukrajini-50265915.html> (data zvernennya: 05.09.2022).
3. Bijci SSO zny`shhy`ly` mist na okupovaniy Donechchy`ni. Ukrayins`ky`j military`j portal. 23 serpnya 2022. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/bijtsi-ss0-znyshhyly-mist-na-okupovaniy-donechchyni/> (data zvernennya: 17.10.2022).
4. V okupovaniy Noviy Kaxovci bagatoty`syachny`j mity`ng z ukrayins`ky`my` praporamy`. Ukrayins`ka pravda. 6 bereznaya 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/6/7328758/> (data zvernennya: 06.09.2022).
5. Vby`ti kolaboranty` na okupovany`x tery`toriyax. Skil`ky` yix i xto vony`. BBC News Ukrainya. 20 veresnya 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62929931> (data zvernennya: 17.10.2022).
6. Vy`bux v Energodari: poranenogo okupacijnogo mera vy`vezly` v napryamku Melitopolya. Gromads`ke telebachennya. 23 travnya 2022. URL: <https://hromadske.ua/posts/vibuh-v-energodari-poranenogo-okupacijnogo-mera-vivezli-v-napryamku-melitopolya> (data zvernennya: 18.10.2022).
7. Video: SSO provodyt` uspishnu operaciyu zvil`nennya poloneny`x na Xersonshhy`ni. Ukrayins`ky`j poglyad. 12 ly`pnya 2022. URL: <http://ukrpohliad.org/news/video-ss0-provodyt-uspishnu-operatsiyu-zvilnennya-polonenyh-na-hersonshhyni.html> (data zvernennya: 18.10.2022).
8. Golovne upravlinnya rozvidky` MO Ukrainy`. Ukrayins`ki party`zany` na ty`mchasovo okupovany`x tery`toriyax pry`vitaly` Ukrainu z Dnem Derzhavnogo prapora! Telegram. 23 serpnya 2022. URL: <https://t.me/DIUKraine/1166> (data zvernennya: 18.10.2022).
9. DBR povidomy`lo, skil`ky` rozsliduye provadzhenn` cherez derzhzradu ta kolaboracionizm vid 24 lyutogo. Radio Svoboda. 02 ly`stopada 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-dbr-provadhennia-derzhzrada-kolaboratsonizm/32111895.html> (data zvernennya: 20.10.2022).
10. Zhy`teli Bilokuraky`nogo ta Markivky` vy`jshly` na mity`ngy` proty` okupaciyi. Suspil`ne. 5 bereznaya 2022. URL: <https://suspilne.media/214023-ziteli-bilokurakinogo-ta-markivki-vijsli-na-mitingi-proti-okupacii/> (data zvernennya: 10.09.2022).
11. Zhy`teli Melitopolya znovu vy`jshly` na mity`ng proty` rosijs`ky`x zagarbny`kiv. Ukrinform. 05 bereznaya 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3421013-ziteli-melitopolya-znovu-vijsli-na-miting-proti-rosijskih-zagarbnykiv.html> (data zvernennya: 10.09.2022).

12. Zhy`teli ty`mchasovo okupovany`x tery`torij pochaly` masovo pozbavlyaty`sya rubliv. Unian. 23 zhovtnya 2022. URL: <https://www.unian.ua/society/zhiteli-timchasovo-okupovanih-teritoriy-pochali-masovo-pozbavlyatisya-rubliv-mer-melitopolya-12020847.html> (data zvernennya: 25.10.2022).
13. Zhovta strichka. Bezstrokova akciya protestu «Stopreferendum». Telegram. 4 ly`pnya 2022. URL: https://t.me/yellowribbon_ua/456 (data zvernennya: 10.09.2022).
14. Zhovta Strichka. Akty`visty` ruxu gromadyans`kogo sproty`vu «Zhovta Strichka» prodovzhuyut` pracuyvaty` v Xersoni. Telegram. 17 zhovtnya 2022 URL: https://t.me/yellowribbon_ua/2188 (data zvernennya: 23.10.2022).
15. Zav`yazhy` zhovtu strichku. Pershy`j zakly`k koordy`natoriv ruxu «Zhovta strichka» do meshkanciv okupovany`x tery`torij Ukrainy` Telegram. 25 kvitnya 2022. URL: https://t.me/yellowribbon_ua/4 (data zvernennya: 10.09.2022).
16. Zaporizhzhya: robitny`ky` pidpry`yemstva vidmovy`ly`sya pracuyvaty` na okupantiv, a v Berdyans`ku zvil`ny`ly` golovного kolaboranta. Centr nacional`nogo sproty`vu. 17 Ly`pnya 2022. URL: <https://sprotyv.mod.gov.ua/2022/07/17/zaporizhzhya-pracizivnyky-pidpryemstva-vidmovylysyia-praczyuvaty-na-okupantiv-a-v-berdyansku-zvilnyayut-kolaborantiv/> (data zvernennya: 08.09.2022).
17. ZMI povidomlyayut`, shho kolaborant Sal`do perebuvaye u komi, jogo spil`ny`ky` sprostovuyut`. Slovo i Dilo. 05 serpnja 2022. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/08/05/novyna/suspilstvo/zmi-povidomlyayut-kolaborant-saldo-perebuvaye-komi-joho-spilnyky-sprostovuyut> (data zvernennya: 20.10.2022).
18. ZSU zny`shhy`ly` strategichny`j mist u ty`lu voroga (foto). Fokus. 28 kvitnya 2022. URL: <https://focus.ua/uk/voennye-novosti/513789-vs-u-nichtozhili-strategicheskij-most-v-tylu-vraga-foto> (data zvernennya: 19.10.2022).
19. Mera Melitopolya vy`kraly` okupanty` – Ofis prezy`denta. Ukrayins`ka pravda. 11 bereznja 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/11/7330433/> (data zvernennya: 10.09.2022).
20. My`gal` M. Vy`buxy` v okupovanomu Xersoni: pidirvano avtivku kolaboranta (video). Glavkom. 23 zhovtnya 2022. URL: <https://glavcom.ua/country/incidents/vibukhi-u-okupovanomu-khersoni-pidirvano-aktivku-kolaboranta-video--884179.html> (data zvernennya: 25.10.2022).
21. Minoborony Rossii. Zayavleniye Ministerstva oborony Rossiyskoy Federatsii po ugrozam obstreliv shkol so storony VSU. Telegram. 31 serpnja 2022. URL: https://t.me/mod_russia/19333 (data zvernennya: 10.09.2022).
22. Na Xersonshhy`ni vby`ly` vy`sokopostavlenogo kolaboranta Vitaliya Guru. Slovo i Dilo. 06 serpnja 2022. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/08/06/novyna/bezpeka/xersonshhyni-vbyly-vysokopostavlenoho-kolaboranta-vitaliya-huru> (data zvernennya: 18.10.2022).
23. Novopskov na Lugansshy`ni: rosiyany` vidkry`ly` vogon` po bezzbrojny`x lyudyax. Ukrayins`ka pravda. 5 bereznja 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/5/7328562/> (data zvernennya: 10.09.2022).
24. Okupanty` pidtverdly` smert` kolaboranta Koval`ova i jogo divchy`ny`: RF vede rozsliduvannya. Unian. 29 serpnja 2022. URL: <https://www.unian.ua/incidents/okupanti-pidtverdili-smert-kolaboranta-kovalova-i-yogo-divchini-rf-vede-rozsliduvannya-11959491.html> (data zvernennya: 18.10.2022).
25. Onlajn-mity`ng «Zhovtoyi strichky`» na pidtry`mku Xersona zibrav 36 ty`syach lyudej. Suspil`ne. 18 chervnja 2022. URL: <https://suspilne.media/251468-onlajn-miting-zovtoi-stricki-na-pidtrimku-hersona-zibrav-36-tisac-ludej/> (data zvernennya: 10.09.2022).
26. Operaty`vna informaciya shhodo sy`tuaciyi na ty`mchasovo okupovanih tery`toriyi Avtonomnoyi Respubliki` Kry`m ta mista Sevastopol` za 11 ly`pnya 2022 roku. Facebook. 11 ly`pnya 2022. URL: <https://www.facebook.com/ppu.gov.ua/posts/pfbid0rwZJBXSyccKzHFBGB5A2RBxnKh1L2W5HHp3e1y6w9RqySbJyGZmFHvJPBRsatVWL1> (data zvernennya: 10.09.2022).
27. Perun V. Vstanovy`ly` ukrajins`ky`j prapor i ne potrapy`ly` pid vorozhy`j raketny`j udar: SSO rozpovily` pro speczoperaciyu «Zmiyiny`j» (foto). LB.ua. 07 ly`pnya 2022. URL: https://lb.ua/society/2022/07/07/522488_vstanovili_ukrainskiy_prapor_i.html (data zvernennya: 19.10.2022).
28. Py`rig V. ZSU zny`shhy`ly` sklad rosijs`koyi zbroji i boyepry`pasiv u Novij Kaxovci. Zaxid.net. 12 ly`pnya 2022. URL: https://zaxid.net/zsu_znishhili_sklad_rosiyskoyi_zbroji_i_bojepripasiv_u_novij_kahovtsi_n1546058 (data zvernennya: 19.10.2022).
29. Petik M. Mogly`x opory`ty` cherez zhovtu futbolku abo na tebe mogly` «nastukaty`»: interv`yu z organizatorom oporu «Zhovta strichka» v Xersoni. Obozrevatel news. 16 ly`stopada 2022. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/society/mogli-shopiti-cherez-zhovtu-futbolku-abo-na-tebe-mogli-nastukati-intervyu-z-organizatorom-oporu-zhovta-strichka-v-hersoni.htm> (data zvernennya: 01.12.2022).
30. Pidirvano avtomobil` gaulyajtera Chornobayivky`: okupanta poraneno. Unian. 22 chervnja 2022. URL: <https://www.unian.ua/war/pidirvano-avtomobil-gauljaytera-chornobajivki-okupanta-poraneno-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11875377.html> (data zvernennya: 19.10.2022).
31. Prakty`chni porady` – Centr nacional`nogo sproty`vu. Centr nacional`nogo sproty`vu. URL: <https://sprotyv.mod.gov.ua/action-grid/> (data zvernennya: 09.09.2022).
32. Pro osnovy` nacional`nogo sproty`vu: Zakon Ukrainy` vid 16.07.2021 r. # 1702-IX : stanom na 12 cherv. 2022 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (data zvernennya: 09.09.2022).
33. Rodak K. Nashi party`zany`. Yak vlashtovany`j rux oporu pid okupaciyeyu. Zaxid.net. 29 ly`pnya 2022. URL: https://zaxid.net/partizanskiy_ruh_v_ukrayini_2022_rol_pidpilnoyi_borotbi_n1546976 (data zvernennya: 19.10.2022).

34. Ruda A. Dva misyaci sproty`vu v Berdyans`ku. Yak okupanty` peresliduyut` i katuyut` mistyan. Teksty`.org.ua. 26 kvitnya 2022. URL: <https://texty.org.ua/articles/106476/ja-zdalasja-koly-vony-prychepeply-droty-do-mochok-vukh-dva-misjatsi-sprotyvu-okupantam-u-berdjansku/> (data zvernennya: 09.09.2022).
35. Rux «Zhovta Strichka» zapuskaye pidpil`nu gazetu «Golos Party`zana». Telekanal I-UA.tv. 06 serpnja 2022. URL: <https://i-ua.tv/news/55788-rukhn-zhovta-strichka-zapuskaj-pidpilnu-gazetu-golos-partizana> (data zvernennya: 09.09.2022).
36. Sproty`v na okupovany`x tery`toriyax. Shho roby`ty` ta kudy` zvertaty`sya. Internet-vy`dannya «Poltavshhy`na». 12 travnja 2022. URL: <https://poltava.to/news/66077/> (data zvernennya: 10.09.2022).
37. Starobil`s`k na Luganshhy`ni tezh mity`nguye proty` okupantiv. Ukrayins`ky`j military`j portal. 2 Bereznya 2022. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/video-starobilsk-na-lugansshhyni-tezh-mitynguye-proty-okupantiv/> (data zvernennya: 10.09.2022).
38. U Berdyans`ku na mity`ngu proty`rosijs`ky`x zagarbny`kiv skanduyut` «Ukrayina – ponad use». Ukrinform. 05 bereznya 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3421036-u-berdanku-na-mitingu-proti-rosijskih-zagarnikiv-skanduut-ukraina-ponad-use.html> (data zvernennya: 10.09.2022).
39. U Kerchi pochaly` pogrozhuvaty` akty`vistam ruxu oporu «Zhovta strichka». Ukrinform. 05 zhovtnya 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3586495-u-kerci-pocali-pogrozuvati-aktivistam-ruhu-oporu-zovta-stricka.html> (data zvernennya: 19.10.2022).
40. U Svatovomu zhy`teli vy`jshly` na mity`ng proty` okupantiv. Suspil`ne. 8 bereznya 2022. URL: <https://suspilne.media/215096-u-svatovomu-ziteli-vijsli-na-miting-proti-okupantiv/> (data zvernennya: 10.09.2022).
41. U Xersoni – masshtabny`j mity`ng, shhob vy`gnaty` okupantiv. Agresor namagayet`sya zalyakaty` strilyany`noyu. Ukrayins`ka pravda. 05 bereznya 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/5/7328419/> (data zvernennya: 10.09.2022).
42. U Xersoni z 60 dy`rektoriv shkil ly`she dvoje pogody`ly`s` spivpracuyuvaty` zi zagarbny`kamy` – Shkarlet. Ukrinform. 19 chervnja 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3510415-u-hersoni-z-60-direktoriv-skil-lise-dvoe-pogodilis-spivpracuvati-z-zagarnikami-skarlet.html> (data zvernennya: 10.09.2022).
43. U Xersoni kolaboranty` otry`maly` chergove poperedzhennya vid ruxu oporu. Suspil`ne. 27 chervnja 2022. URL: <https://suspilne.media/254384-u-hersoni-kolaboranti-otrimali-cherogve-poperedzhenna-vid-ruhu-oporu/> (data zvernennya: 10.09.2022).
43. U Xersoni pidirvaly` avto z kolaborantom Sal`do – eks-nardep. Unian. 14 chervnja 2022. URL: <https://www.unian.ua/politics/u-hersoni-pidirvali-mashinu-z-kolaborantom-saldo-eks-nardep-novini-ukrajina-11866026.html> (data zvernennya: 19.10.2022).
45. U Xersoni pidirvaly` avto nachal`ny`ka koloniyi, yaky`j perejshov na bik RF. Radio Svoboda. 18 chervnja 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kherson-vybukh/31904127.html> (data zvernennya: 20.10.2022).
46. Ukrayinci napy`saly` «ly`sty` lyubovi» zhy`telyam Xersons`koyi oblasti. Suspil`ne. 5 serpnja 2022. URL: <https://suspilne.media/268280-ukrainci-napisali-listi-lubovi-zitelam-hersonskoi-oblasti/> (data zvernennya: 10.09.2022).
47. Filip Dacza S`yerra. Ukrayins`ky`j nenasy`l`ny`cz`ky`j gromadyans`ky`j sproty`v u chas vijny`. Analiz trendiv, vply`viv i vy`kly`kiv, shho postaly` pered nenasy`l`ny`cz`koyu diyeyu v Ukrayini mizh lyuty`m i chervnem 2022. URL: https://novact.org/wp-content/uploads/2022/10/UKR_VF.pdf (data zvernennya: 20.10.2022).
48. Centr nacional`nogo sproty`vu. URL: <https://sprotyv.mod.gov.ua/> (data zvernennya: 09.09.2022).
49. Yankovs`ky`j O. «Dy`tyachy`j GULAG». Yak pracuyut` shkoly` na okupovanomu Rosiyeyu ukrayins`komu pivdni? Radio Svoboda. 09 veresnya 2022 URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novosty-pryazovya-shkoly-navchannya-rosiyska-okupatsiya/32024822.html> (data zvernennya: 19.10.2022).
50. Barros G., Mikkelsen N. Interactive Map and Assessment: Verified Ukrainian Partisans Attacks Against Russian Occupation Forces. Institute for the Study of War. 01 November 2022. URL: <https://www.understandingwar.org/backgrounder/interactive-map-and-assessment-verified-ukrainian-partisan-attacks-against-russian> (date of access: 30.11.2022).
51. White A. Europe`s special operators are watching Ukraine closely for lessons learned – Breaking Defense. 29 April 2022. URL: <https://breakingdefense.com/2022/04/europes-special-operators-are-watching-ukraine-closely-for-lessons-learned/?fbclid=IwAR1VmCOxVfHrhIoXpSXbjtOGiQbjEAT8oLe-ibDZezCTcfcYO43jqzZjD3s> (date of access: 20.10.2022).
52. Beebe G. Ukraine is a manageable problem – will Biden manage it?. The Hill. 07 December 2021. URL: <https://thehill.com/opinion/national-security/584578-ukraine-is-a-manageable-problem-will-biden-manage-it/> (date of access: 01.12.2022).
53. ISW`s interactive map of verified Ukrainian Partisan Attacks. Institute for the Study of War. URL: <https://experience.arcgis.com/experience/032e50755305481a88f421b6543e3295> (date of access: 30.11.2022).
54. Ratelle J.-F. Ukraine`s Insurgency, Purposefully Limited in Aims and Size, Pokes Holes in Russian Occupation. Russia Matters. 03 November 2022. URL: <https://www.russiamatters.org/analysis/ukraines-insurgency-purposefully-limited-aims-and-size-pokes-holes-russian-occupation> (date of access: 30.10.2022).

55. Mearsheimer J. Playing With Fire in Ukraine. The Underappreciated Risks of Catastrophic Escalation. Foreign Affairs, August 17, 2022. URL: https://www.foreignaffairs.com/ukraine/playing-fireukraine?check_logged_in=1 (date of access: 01.12.2022).
56. Kofman M., Edmonds J. Russia's Shock and Awe. Foreign Affairs. 22 February 2022. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-02-21/russias-shock-and-awe> (date of access: 01.12.2022).
57. Legvold R. Ukraine and the European Security Crisis. Building better security for wider Europe. European Leadership Network. 28 January 2022. URL: <https://www.europeanleadershipnetwork.org/commentary/ukraine-and-the-european-security-crisis/> (date of access: 01.12.2022).
58. Lieven A. Ukraine: What Russia wants, what the West can do. Responsible Statecraft. 25 February 2022. URL: <https://responsiblestatecraft.org/2022/02/25/ukraine-what-russia-wants-what-the-west-can-do/> (date of access: 01.12.2022).
59. Luxmoore M. Ukraine's Secret Weapon Is Ordinary People Spying on Russian Forces, WSJ, December 15, 2022. <https://www.wsj.com/articles/ukraines-secret-weapon-is-ordinary-people-spying-on-russian-forces-11671012147> (date of access: 17.12.2022).
60. SBU has uncovered 700 collaborators since Feb. 24. The Kyiv Independent. November 11, 2022. URL: <https://kyivindependent.com/news-feed/sbu-has-uncovered-700-ukrainian-collaborators-since-feb-24> (date of access: 01.12.2022).
61. The US is at war with Russia: 4 scenarios from here. Gzero Media. 28 February 2022. URL: <https://www.gzeromedia.com/quick-take/the-us-is-at-war-with-russia-4-scenarios-from-here> (date of access: 01.12.2022).
62. Ukraine's partisans are hitting Russian soldiers behind their own lines. The Economist. 05 червня 2022. URL: <https://www.economist.com/europe/2022/06/05/ukraines-partisans-are-hitting-russian-soldiers-behind-their-own-lines> (date of access: 20.10.2022).
63. Walt S. M. The West Is Sleepwalking Into War in Ukraine. Foreign Policy. 23 February 2022. URL: <https://foreignpolicy.com/2022/02/23/united-states-europe-war-russia-ukraine-sleepwalking/> (date of access: 01.12.2022).
64. Watling J., Reynolds N. The Plot to Destroy Ukraine. Royal United Services Institute. 15 February 2022. URL: <https://rusi.org/explore-our-research/publications/special-resources/plot-destroy-ukraine> (date of access: 01.12.2022).

Matsiyevsky Yu. V., Kardash S.Yu. Ukrainian resistance movement in the occupied territories

One ideological thesis the Russian Federation used to justify its invasion of Ukraine was the alleged readiness of the residents of the East and South of Ukraine to cooperate with the occupiers. Almost a year of war has shown the lack of mass Ukrainian support for the occupying forces and their "administrations". What we saw was a well-organized resistance to the Russian occupation.

This article explores two forms of the Ukrainian resistance movement – civil and military. Our goal is to launch a discussion studying the dynamics, scope, and varieties of Ukrainian resistance in the occupied territories. We rely on data from the American Institute for the Study of War, separate expert studies, and journalistic investigations available in the public domain. Drawing on the example of the temporarily occupied regions of Kherson, Zaporizhzhia, and Luhansk and the annexed Crimea, we demonstrate that the change in the forms of civil resistance – from open, peaceful protests to "quiet disobedience", sabotage or boycott of "referendums" – was caused by the repressive reaction of the occupying authorities. The latter is most visible in the actions of the "Yellow Ribbon" movement. Military or armed resistance is coordinated by special operations forces and implemented by partisan units.

Unlike in 2014, as of 2022, the military resistance has a sufficient normative foundation, a well-organized structure, and an extensive network of partisan groups demonstrating its effectiveness. Our analysis shows that both forms of resistance have an organized but decentralized nature and are carried out mainly by relatively small groups. The influence of various actions of the movement significantly affects the logistical capabilities of the occupying army, its morale, and the desire of individual collaborators to continue cooperation with the occupiers. As such, the movement significantly undermines the Russian Federation's ability to establish administrative control over the captured territories and their absorption into the Russian Federation.

Keywords: *Russian-Ukrainian war, resistance movement, civil protest, partisan actions, "yellow ribbon movement", occupation, annexation.*

DOI 10.31558/2519-2949.2022.4.2

UDC 323:343.337

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3796-3711>**Bäcker R., Department of Theory of Politics, Nicolaus Copernicus University, Toruń, Poland**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0505-3684>**Rak J., Faculty of Political Science and Journalism, Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland**

(DIS)ENGAGEMENT IN THE RUSSIA-UKRAINE WAR

The policy commentary aims to determine how the engagement of Russia and Ukraine in the Russian-Ukrainian conflict fluctuated from the beginning of the war to the annexation of part of Ukrainian lands. Drawing on Randall Collins's analytical framework of conflict, the analysis uncovers the tendency to increase or stabilize a high level of engagement on the Ukrainian side and a decrease on the Russian side. In such a case, one might suppose that it is possible to end the war with Ukraine's victory. Russia does not have adequate material and logistical resources. Its group solidarity, ideological polarization, emotional mobilization, and the allies' support are insufficient to tip the tide of war in its favor. The partial mobilization of Russians and sending 300,000 soldiers to war will not change this situation because it is only one and not the essential feature of engagement.

Unlike Russia, Ukraine has no weapons of mass destruction. Simultaneously, Russia is treating nuclear weapons as a last resort. Ukraine will be significantly destroyed if Russia launches several dozen tactical nuclear missiles. It inevitably will be followed by NATO's decision to use a parallel, though not necessarily nuclear, response, leading to the destruction of the Russian key military potential. In this case, the land forces and the Black Sea Fleet are usually mentioned as targets. The desire for retaliation and the inability to acknowledge defeat may be the main reasons for Putin's next step and the mobilization of strategic nuclear forces. It will force the US to respond immediately with MAD doctrine, resulting in the complete annihilation of at least the Northern Hemisphere. This scenario is only possible if Putin's decisions remain irrational and implemented.

Keywords: *Russo-Ukraine war; Russian aggression; engagement in conflict; Ukrainian national solidarity; contentious politics; Putin*

Funding: This work was supported by the National Science Centre, Poland under Grant 2018/31/B/HS5/01410 [*Contentious Politics and Neo-Militant Democracy*]

Introduction

Russia's decision to initiate a full-scale war on February 24, 2022 was completely irrational (Bäcker & Rak, 2022). The September 21, 2022 provisions on the partial mobilization and incorporation of the conquered Ukrainian lands into Russia, and including them under the nuclear umbrella, are more than risky (Vajriyati et al., 2022). The latter also means a significant increase in the threat to the whole world's existence.

This policy commentary aims to account for how the Russian and Ukrainian engagement in the conflict fluctuated from the beginning of the war to the annexation of part of Ukrainian lands. It draws upon Randall Collins's (2012) five-plane analytical framework of conflict. Its major assumption is that a decrease in engagement results from a failure of group solidarity formation. According to Collins, conflict produces conditions for concentrated interaction rituals, and internal solidarity triggers external conflict. First, a decline in engagement occurs along with a failure of group solidarity formation due to avoidance, isolation, and attacks that one-sidedly damage a group's organizational and material capacity. Second, ideological polarization between opponents increases as a result of perceived atrocities. Simultaneously, confrontational tension or fear makes violence incompetent and translates into real atrocities. Third, emotional burnout

unfolds through the sudden increase, plateau, and dissipation of enthusiasm. Fourth, disengagement occurs when material resources are scant and cannot be mobilized because they have depleted, and logistics have failed to supply them. Fifth, a decrease in engagement occurs when allies fail, and the neutrals make a third-party settlement. When opponents remain stalemated, initial enthusiasm and external polarization yield new internal factions, i.e., victory and peace groups, establishing novel conflict identities. Ideals triggering, maintaining, and legitimizing the conflict, promoted at the outset, become obstacles to resolution over time when the end is close (Collins, 2012). This framework offers theoretical lenses to understand the dimensions and dynamics of Russia's and Ukraine's (dis)engagement in the conflict and formulate early predictions of its development.

Dimensions of Russia's and Ukraine's (dis)engagement

Russia's aggression against Ukraine has drastically strengthened the Ukrainian national identity (Barrington, 2022). Russia has become an enemy seeking to take control of Ukraine and destroy its people. The latter objective involves identity and physical destruction. At an awareness level, the war became a breakthrough existential and biographical experience for Ukrainians. While Ukrainian group solidarity gained significant and intense new national dimensions, Russian group solidarity began to wane and disintegrate.

The decision to start the war was imposed in advance and treated as not affecting Russians' everyday life. Therefore, a "special military operation" was commonly accepted mainly because of the belief in an imminent victory and a confirmation of Russia's imperial status. The new symbols, the letters "Z" and "V", were to unite the Russians behind the idea of victory (Panchenkov, 2022). With territorial progress slowing down, the war was conformistically accepted. After losing a large part of Kharkiv Oblast, the war was accepted only externally, and for a significant part of society, mainly young men, it became unacceptable. Mobilizing 300,000 reservists caused men's mass emigration (Faulconbridge & Liffey, 2022). The massively used strategy of escaping mobilization to survive is an external expression of negative feelings prevailing in Russia, i.e., fear – 43 per cent, shock – 23 per cent, and anger – 13 per cent (Levada, 2022). Simultaneously, it signifies an unspoken distrust and aversion to the rulers. The Russians have stopped identifying themselves with the imperial state. Independent organizational structures have been severely damaged. There is no sense of ties between the state and the nation. The massiveness of survival strategies proves the lack of supra-group ties (Alyukov, 2022). The only exceptions are regional structures of ethnic minorities with strong family ties, such as in Dagestan.

The ideological polarization among Ukrainians increased by leaps and bounds after the critical junctures, including the Russian aggression, the famous response of the Serpent Island defenders and the myth about their heroic death, and then after the disclosure of mass murders, first in Bucza and in September 2022, in Iziur. Russian occupiers are considered murderers and mindless robbers. In turn, the Russian state media, at the beginning of the war, spread myths about crimes committed by Ukrainians in the Donbas and dangerous American biological laboratories in Ukraine. They referred to Ukrainians as neo-Nazis and nationalists. The extremely negative image of Ukrainians as a passive tool in the West hands, which is striving to destroy Russia, reappeared in Vladimir Putin's address on September 21, 2022 (Putin, 2022). In September 2022, ideological polarization in state propaganda increased.

The Ukrainian nation experienced rapid ascents several times – from the beginning of the war, the effective defense of Kyiv, the withdrawal of Russian troops from the north, and the victorious offensive in the Kharkiv region. The plateau phases were relatively short and turned into the phase of ascent. In the Russian population, after the first phase of managed enthusiasm based on the glorification of new symbols, the letters "Z" and "V" (Panchenkov, 2022), a long plateau phase followed. It turned into a slow dissipation after the defeat at Kharkiv. An emotional burnout happened.

Ukrainian material resources were hardly sufficient in the first period of the war. However, Ukrainian logistics was incomparably more efficient than Russian. The weapons and military equipment supply from NATO enabled Ukrainians to stop Russian attacks. In turn, Ukrainian soldiers' equipment and training allowed offensives near Kharkiv and Kherson. Mobilization of the Armed Forces of Ukraine at the beginning of the war and the return of several hundred thousand men from economic emigration with the will to fight the invaders meant that Ukraine had no problems with human resources. The Ukrainians' will to fight against the aggressors is unyielding. The Ukrainian army's desire to take revenge for its defeats and powerlessness in 2014 is particularly strong. Before the war, Ukrainian military resources were considered much smaller than Russia's. Ukraine has had an unfavorable strategic position due to its exposure to attacks from the north, east, and south. After a few days of the war, it turned out that the logistical advantage, real-time orientation

on the battlefield, the will to win, and command skills became the decisive factors of Ukrainian advantage. From the summer of 2020, a technological advantage was also visible.

190,000 soldiers were sent to the war against Ukraine in February 2022, which is slightly more than 20 per cent of the Russian army (Cancian, 2022). The troops of the Russian Guard, Wagner's group, Chechen troops, and those from the areas conquered in the Donbas in 2014 joined the Russian army. Military units were poorly commanded, e.g., combat reconnaissance causing many casualties are common. Moreover, the soldiers' will to fight is not high. Due to the efficiently working Ukrainian defense systems, Russian ships cannot get closer to Ukrainian territories, and the planes can only operate from a distance in very risky conditions of the frontline. Logistics has failed from the beginning of the war. The exception was the relatively well-organized delivery of ammunition, especially in the early summer. However, after Ukrainians introduced high-precision artillery, i.e., the Himarsians, the direct combat supplies to the Russian troops decreased significantly (Kalin & Michaels, 2022). The Russian army has been unable to carry out offensive operations since the beginning of September 2022. The only weapon of war that has not been used so far is nuclear weapons (Palavenis, 2022). While Ukrainians' engagement increases, Russians disengage from the conflict.

The fifth dimension is resources in the form of alliances. Ukraine receives enormous material, humanitarian, and political aid and unprecedented support for war emigration from European societies and states, including Turkey and North America. Without financial aid from Western states and institutions, the Ukrainian state could not function. Providing intelligence, combat equipment, and military training reveal a high level of the allies' engagement.

The Kremlin can count on Belarus to a limited extent. Armenia has been taking the US course since September 2022. Central Asian states, especially Kazakhstan, are distancing themselves from Russia. Since the beginning of the war, China has supported the Kremlin only on the diplomatic level, despite earlier declarations of strategic cooperation. However, on September 21, 2022, China called for peace talks based on the principle of territorial integrity. It means an apparent distancing from Putin's decision to annex the occupied Ukrainian territory. Finally, India tried to remain neutral until September 21, 2022, and after that date, it began distancing itself from Russia. For Russia, the only significant allies and, at the same time, arms suppliers are Iran and North Korea (Hunter, 2022). Russia is gradually becoming alone in the international arena. The allies' engagement is significantly decreasing.

Conclusions

The policy commentary has delved analytically into five dimensions of the increase and decrease of both sides' engagement in the Russian-Ukrainian war. It has uncovered the tendency to escalate or stabilize a high level of engagement on the Ukrainian side and depletion on the Russian side. In such a case, one might suppose that it is possible to end the war with Ukraine's victory. Russia does not have adequate materials and logistic resources. Its group solidarity, ideological polarization, emotional mobilization, and the allies' support are insufficient to tip the tide of war in its favor. It can be assumed that the partial mobilization and sending of 300,000 soldiers to the war will not change this situation because it is only one and not the essential feature of engagement (Klain, 2022).

Unlike Russia, Ukraine has no weapons of mass destruction. Simultaneously, Russia is treating nuclear weapons as a last resort. Ukraine will be significantly destroyed if Russia launches several dozen tactical nuclear missiles. It inevitably will be followed by NATO's decision to use a parallel, though not necessarily nuclear, response, leading to the destruction of the Russian key military potential. In this case, the land forces and the Black Sea Fleet are usually mentioned as targets. The desire for retaliation and the inability to acknowledge defeat may be the main reasons for Putin's next step and the mobilization of strategic nuclear forces. It will force the US to respond immediately with MAD doctrine, resulting in the complete annihilation of at least the Northern Hemisphere. This scenario is only possible if Putin's decisions remain irrational and implemented.

References:

1. Alyukov, M. (2022). Making Sense of the News in an Authoritarian Regime: Russian Television Viewers' Reception of the Russia-Ukraine Conflict. *Europe-Asia Studies*, 74(3), 337–359. doi:10.1080/09668136.2021.2016633
2. Barrington, L. (2022). A New Look at Region, Language, Ethnicity and Civic National Identity in Ukraine. *Europe-Asia Studies*, 74(3), 360–381, doi:10.1080/09668136.2022.2032606
3. Bäcker, R., & Rak, J. (2022). Why did Putin go too far? The rationality of Vladimir Putin's decision to begin a war with Ukraine. *Society Register*, 6(3), 57–72. doi:10.14746/sr.2022.6.3.04

4. Cancian, M. (2022). What does Russia's 'partial mobilization' mean? *Center for Strategic & International Analysis*. URL: <https://www.csis.org/analysis/what-does-russias-partial-mobilization-mean>
5. Collins, R. (2012). C-escalation and D-escalation: A Theory of the Time-dynamics of Conflict. *American Sociological Review*, 77(1), 1–20. doi:10.1177/0003122411428221
6. Faulconbridge, G., & Liffey, K. (2022). Russia says over 200,000 drafted into army since Putin's decree. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/russia-says-over-200000-drafted-into-army-since-putins-decree-2022-10-04/>
7. Hunter, R. (2022). The Ukraine Crisis: Why and What Now?. *Survival*, 64(1), 7–28. doi: 10.1080/00396338.2022.2032953
8. Kalin, S., & Michaels, D. (2022). Himars transform the battle for Ukraine – and modern warfare. *The Wall Street Journal*. URL: <https://www.wsj.com/articles/himars-transform-battle-for-ukraine-modern-warfare-11665169716>
9. Klain, D. (2022). Mobilization can't save Russia's war. *Foreign Policy*. URL: <https://foreignpolicy.com/2022/10/04/mobilization-russia-ukraine-war/>
- Levada (2022). Conflict with Ukraine: September 2022. *Levada.ru*. URL: <https://www.levada.ru/en/2022/10/07/conflict-with-ukraine-september-2022/>
- Palavenis, D. (2022). *The Use of Emerging Disruptive Technologies by the Russian Armed Forces in the Ukrainian War*. Air Land Sea Application Center Joint Base Langley-Eustis, Virginia. URL: https://www.alsa.mil/Portals/9/Documents/articles/221001_ALSA_Article_Donatas_Palavenis.pdf
10. Panchenkov, S. A. (2022) Letters “Z” and “V” As Symbols of a Special Military Operation on the Territory of Ukraine. *Bulletin of the Khakass State University. NF Katanov* 1(39), 85–90.
11. Putin, V. (2022). Obrashcheniye Prezidenta Rossiyskoy Federatsii. *Kremlin.ru*. URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/69390>
12. Vajriyati, S., Basuki, L. W., Lessy, A. K., Anieda, K. I., Kuswoyo, L. C., & Meristiana, M. (2022). The Effect of the Russia-Ukraine Conflict on the Potential Use of Nuclear Weapons. *Journal of Social Political Sciences*, 3(3), 235–267.

Бейкер Р., Рак Дж. (Не)залученість у російсько-українській війні

Ця стаття має на меті визначити, як коливався ступінь залученості Росії та України в російсько-українському конфлікті від початку війни до анексії частини українських земель. Спираючись на аналітичну структуру конфлікту Рендалла Коллінза, аналіз виявляє тенденцію до збільшення або стабілізації високого рівня залученості з українського боку та зниження з російського боку. У такому випадку можна було б припустити, що війну можна буде закінчити перемогою України. Росія не має відповідних матеріальних і матеріально-технічних ресурсів. Її групової солідарності, ідеологічної поляризації, емоційної мобілізації та підтримки союзників недостатньо, щоб схилити хід війни на її користь. Часткова мобілізація росіян і відправка 300 000 солдатів на війну не змінить цю ситуацію, тому що це лише один, але не суттєвий елемент бойових дій.

На відміну від Росії, Україна не має зброї масового ураження. Водночас Росія розглядає ядерну зброю як крайній засіб. Україна буде значно зруйнована, якщо Росія запустить кілька десятків тактичних ядерних ракет. За цим неминуче прийде рішення НАТО застосувати паралельну, хоча і не обов'язково ядерну відповідь, що призведе до знищення ключового військового потенціалу Росії. У цьому випадку як цілі зазвичай називають сухопутні війська та Чорноморський флот. Бажання відплати та нездатність визнати поразку можуть стати головними причинами наступного кроку Путіна та мобілізації стратегічних ядерних сил. Це змусить США негайно відповісти доктриною MAD, що призведе до повного знищення принаймні Північної півкулі. Такий сценарій можливий лише в тому випадку, якщо рішення Путіна залишатимуться нераціональними та неухильно виконуватимуться військовими.

Ключові слова: російсько-українська війна; російська агресія; участь у конфлікті; українська національна солідарність; конфліктна політика; Путін

DOI 10.31558/2519-2949.2022.4.3

УДК 323.1:327.5

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1154-5420>

Драпак М. І., Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВ РУМУНІЇ ТА СЛОВАЧЧИНИ ЩОДО ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

У центрі уваги статті – реформування систем захисту прав національних меншин у Румунії та Словаччині в контексті набуття цими державами членства у ЄС. Особливу увагу приділено глибинним факторам, що лежать в основі суперечностей між етнонаціональними групами всередині країн і впливають на контакти на зовнішній арені. Мета статті полягає у вивченні зв'язку між інтеграцією Румунії та Словаччини до ЄС і трансформацією їхніх національних законодавств щодо прав національних меншин. Необхідність проаналізувати та, за потреби, скоригувати рішення у царині етнополітики на фоні інтеграції України до ЄС робить таке вивчення своєчасним. Крім того, права національних меншин залишаються чутливим питанням у європейській політиці, що робить цю тему актуальною для дослідження. Як наслідок, у статті розглядається зв'язок між вимогами європейських інституцій щодо реформ у Румунії та Словаччині до та після їх вступу до Об'єднаної Європи й ухваленням нормативних актів щодо національних меншин в обидвох країнах. Для досягнення цих цілей було досліджено передумови розробки важливих нормативних актів Румунії та Словаччини у сфері етнополітики, порядок їх ухвалення та зміст відповідних документів. У своїй розвідці автор відштовхується від припущення, що інтеграція Румунії та Словаччини в ЄС суттєво вплинула на системи забезпечення прав національних меншин в обидвох країнах, сформувала їх сучасну структуру та механізми. Автор констатує, що європейська інтеграція Румунії та Словаччини стимулювала зміни в системах забезпечення прав національних меншин обидвох країн. Зокрема вона відбилася в імплементації базових принципів поваги й захисту меншин, прихильності до демократії та прав людини до законодавств кожної з держав. Тож автор доводить, що європейська інтеграція допомогла країнам закласти новий фундамент власної етнополітики.

Ключові слова: етнополітика, Європейський Союз, Румунія, Словаччина європейська інтеграція, право ЄС, національні меншини, націоналізм, міжетнічні відносини, політичні конфлікти

Одним із ключових завдань Європейського Союзу як міжнародної організації є встановлення міжнаціонального та міждержавного порозуміння, запобігання конфліктам і налагодження конструктивної співпраці між країнами для спільного процвітання. Так Преамбула Договору про ЄС вказує на прагнення об'єднання «припинити поділ європейського континенту та створити міцні основи для будівництва майбутньої Європи». Водночас країни-члени спільноти та європейські інституції визначають свою відданість захисту прав людини, свободі, демократії, рівності та верховенству права [13]. Таким чином, дотримання відповідних цінностей є важливою частиною політик самого ЄС і предметом відносин із державами-членами. Крім цього, створення інституцій, що гарантують виконання цих принципів, є неодмінною умовою вступу країн до Об'єднаної Європи [7]. Втілення вказаних цінностей є водночас змістом ЄС і його інструментом забезпечення стабільності на європейському континенті.

Критерії вступу до ЄС містять окрему вказівку на те, що держави-кандидати повинні поважати та захищати меншини [7]. Ця норма стосується не лише дотримання прав людини та екстериторіального захисту громадян різних країн. Вона також говорить про можливі аспекти міждержавних відносин всередині самої Об'єднаної Європи, оскільки пов'язана із рішеннями урядів щодо національних меншин.

Позаяк предметом відносин між владою і невідомітною етнічною спільнотою зокрема є питання ідентичності та цілісності груп, вони стають полем, сповненим умов для виникнення суперечностей.

Так Штефан Вольф і Марк Веллер говорять про високу ймовірність протистоянь між соціальною групою і державою або між соціальними групами в питаннях, де сама етнічна приналежність є спірною [35, с. 8]. Водночас міжетнічні контакти здатні породжувати конфлікти не лише всередині окремих суспільств, але і виходити за межі країн, включаючи в протиборство іноземні уряди. Особливості відносин між цими суб'єктами описує «тріадична модель» Роджерса Брубейкера, в якій конкурують національні проекти держави проживання, національної меншини та материнської держави. Прагнення досягнути єдності національної та політичної одиниці, а також бажання зберегти цілісність своєї спільноти є рушієм рішень учасників такої взаємодії [11]. Виявляючи зацікавлення становищем споріднених етнічних груп в інших країнах, материнські держави стають частиною вказаної моделі. Конфліктність цієї ситуації полягає в тому, що подібний транснаціоналізм, за зауваженням Міри Вотербюрай, може призводити до інструменталізації зв'язків із закордонними спільнотами з боку урядів, втручання у внутрішні справи інших держав і «претендування» на іноземних громадян [34, с. 134].

У Європі співіснують десятки націй і сотні етнічних груп. Враховуючи прагнення припинити поділи та сприяти спільному процвітанню народів і держав, ЄС повинен приділяти значну увагу міжетнічним відносинам у своїх межах, зокрема між державами проживання, відповідними національними меншинами та материнськими державами. Як зазначили Гвендолін Сассе й Анна Мілада Вахудова, війни на теренах колишньої Югославії у 1990-их роках – перші після Другої світової війни масштабні зіткнення на континенті, рушієм яких були етнічні питання – змусили європейські інституції звернути увагу на цю царину та ухвалити ряд рамкових і спеціалізованих документів для врегулювання суперечностей у ній [1, с. 170 – 171; 28, с. 20]. Відтоді минуло майже три десятиліття, ЄС розширився на схід – відтак десятки європейських держав прийняли принципи та норми блоку до своїх політико-правових практик. Об'єднана Європа має досвід впровадження розроблених в рамках її цінностей правил міжетнічних відносин у нових державах-членах.

У цьому контексті доречним є вивчення досвіду Румунії та Словаччини в змінах підходів до управління різноманітним і етнополітичними процесами на фоні їхньої (відносно нещодавньої) інтеграції до ЄС. У першій державі, відповідно, представники національних меншин становлять понад 11 % [27], а в другій – більш ніж 16 % [31]. При цьому слід відзначити, що найбільшими невідоміантними спільнотами і в Румунії, і в Словаччині є угорські громади – 6,5 % та 7,8 % відповідно. Ці національні меншини є постійним об'єктом внутрішньої та зовнішньої політики уряду в Будапешті. Так стаття D Конституції Угорщини покладає на державу обов'язок дбати про угорські громади за її межами, зокрема щодо збереження їх ідентичності [24]. У практичному вимірі ця норма зокрема є основою для особливого статусу угорців з-за кордону в самій Угорщині, надання їм пільг для здобуття освіти, запровадження програм підтримки їхніх культур й підприємництва в країнах проживання. Таким чином, Румунія, Словаччина та угорські національні меншини в них, а також Угорщина з іншого боку стають учасниками відносин, описаних тріадичною моделлю Роджерса Брубейкера.

Метою цієї статті є вивчення зв'язку між інтеграцією Румунії та Словаччини до ЄС і трансформацією їхніх національних законодавств щодо прав національних меншин. Саме в царині права відбувається закріплення принципів діалогу між різними соціальними групами та умов забезпечення потреб громадян всередині країн. Виконання цих внутрішніх конвенційних норм і задоволеність суспільних акторів (у нашому випадку, як більшості, так і меншості) їхнім змістом і дотриманням стають запобіжником виникненню конфліктів. Це має значення і на міжнародній арені: прийнятне становище споріднених етнонаціональних спільнот (визначене прийнятним насамперед цими спільнотами) зменшує потребу материнських держав виступати на їхній захист і звужує ресурс для інструменталізації цього питання в рамках транснаціоналізму. Вимагаючи від країн-кандидатів і країн-членів запровадження й дотримання спільних принципів і норм, серед яких є забезпечення прав меншин, ЄС здатен обумовлювати відповідні зміни в національних законодавствах, а отже й впливати на характер і зміст міжетнічних відносин усередині країн.

Вивчення вказаного питання важливе через декілька причин. Насамперед слід зазначити, що суперечності на етнічному підґрунті в Європі не лишилися в минулому. У цьогорічному зверненні до європейських послів Високий представник ЄС з питань закордонних справ і безпекової політики Жозеп Боррель вказав на зростання націоналізму, ревізіонізму та політики ідентичності як одну з характеристик сучасного світу [8]. Проблемні моменти існують та виникають як у межах самого ЄС, так і за його кордонами. Брюссель намагається виступати посередником у перемовинах між Болгарією та Північною Македонією, де предметом дискусії між столицями є сама македонська

ідентичність. Європейські інституції закликають до порозуміння Сербію й Косово, а також раніше – Сербію й Чорногорію, де конфлікт обумовлений намаганням Белграда «підключитися до співвітчизників за кордоном» та незадоволеністю деяких сербських еліт «втратою територій». Зрештою, у Європі нині триває найбільша війна з часів Другої світової, одна зі сторін якої – росія – відкрито проголошує «претендування» на громадян України (а також Білорусі, Молдови та інших держав), заперечуючи їхню ідентичність і спрямовуючи свої війська на знищення незгодних із цим запереченням.

Крім цього, розгляд впливу ЄС на формування системи етнополітики в державах-вступниках і державах-членах має значення для України в контексті її європейської інтеграції. Протягом останніх років офіційний Київ, як два десятиліття тому Бухарест і Братислава, перебуває в постійній суперечці з урядом у Будапешті щодо формату захисту угорської національної меншини в Україні. Цьогоріч Угорщина відмовилася до висування відкритих претензій до української влади в цьому питанні, враховуючи активні бойові дії. Однак набувши статусу кандидата на вступ до ЄС у червні 2022 року, для подальшого поступу в євроінтеграції Україна отримала від Європейської Комісії завдання ухвалити новий закон щодо національних меншин [17]. На цьому кроці насамперед наполягала Угорщина.

У зв'язках між державами проживання, національними меншинами та материнськими державами національні меншини є тими суб'єктами, які урухомлюють ці відносини. Саме формат і ступінь забезпечення їхніх прав здатні ставати предметом різночитань і суперечностей усіх сторін тріадичної моделі. Від того, як вказані сторони будують діалог між собою та як розв'язують проблеми у взаємних зв'язках, залежить стабільність окремих держав і ситуація у цілих міжнародних регіонах. Так Вольфганг Данспекгрубер говорить про п'ять сценаріїв, за якими можуть розвиватися відносини між державами проживання та національними меншинами: (1) від'єднання невідомої спільноти та створення нею власної держави або (2) приєднання до материнської, (3) відокремлення частини меншинної спільноти, (4) збереження статусу кво та замороження суперечностей і (5) надання самоврядних прав національній меншині й залучення її представників до процесів на загальнодержавному рівні в країні мешкання [16]. Враховуючи ймовірні безпекові виклики та непередбачувані наслідки перших трьох сценаріїв, хиткість заморожування ситуації в четвертому, п'ятому варіанті є найбільш прийнятним для збереження стабільності у внутрішньодержавному та міжнародному вимірах.

Описані обставини відносин між державами та невідомими групами демонструють складність їх модерування та пошуку прийнятних рішень для усіх сторін. До того ж, як зауважують Анатолій Круглашов і Наталія Нечаєва-Юрійчук, наявні в суспільствах проблеми, що безпосередньо не пов'язані з міжетнічними контактами, здатні підживлювати суперечності між більшістю та меншістю. Серед таких є безпекові загрози, деструктивна діяльність зовнішніх акторів, негативні економічні, соціальні та демографічні явища [4]. Однак такі виклики не свідчать і не повинні свідчити про те, що наявність національних меншин у суспільстві є його недоліком чи проблемою – вона є лише наслідком тривалих історичних процесів і виявом збагаченого культурного надбання. Відповідно, етнонаціональну різноманітність населення країн повинно бути не заперечено, а відповідно керовано. Джозеф Марко зібрав застосовані в різних політичних системах управління подібними ситуаціями. На полюсах його схеми розташовано однаково неприйнятні механізми етнополітики – з одного боку, асиміляцію меншин, з іншого – внутрішню сегрегацію, етнічні чистки чи зовнішнє відокремлення. Серединні варіанти, що забезпечують стабільність суспільств і вигідні рішення для всіх соціальних груп, представлено визнанням національних меншин державою проживання, залучення їх до спільних рішень і/або надання індивідуальної, культурної чи політичної автономії [25, с. 272].

Тріадична модель Роджерса Брубейкера дозволяє зрозуміти витоки міжетнічних суперечностей і особливості їх розвитку. Однак вона не включає зовнішніх акторів, які в умовах глобалізації та включеності країн у численні формати міжнародної співпраці можуть впливати на відносини між державами проживання, національними меншинами й материнськими державами. Так Пітер ван Гутен звертає увагу, що під час розв'язання напруженостей між етнонаціональними більшістями й меншинами, а також «історичними батьківщинами» останніх в ряді посткомуністичних держав Європи наприкінці ХХ століття вагому роль відіграли сторонні актори – іноземні уряди та міжнародні організації, які виступали посередниками у відносинах між ними [33, с. 114].

Слід зазначити, що ЄС як об'єднання країн і наднаціональна структура здатен не лише фасилітувати діалог між учасниками конфліктів, але й, за твердженням Тані Бьорзель і Томаса Ріссе,

може заохочувати його сторони до прийняття нових принципів і правил взаємодії між ними [10]. Згідно зі спостереженням Наталії Лазар, сучасний політичний простір Об'єднаної Європи характеризується дедалі більшим включенням невідомітних етнічних спільнот у публічні процеси та частим залученням представників низового рівня до ухвалення рішень на різних щаблях управління [5, с. 4]. Таким чином європейські інституції прагнуть підтримувати репрезентацію якомога більшої кількості акторів в різних вимірах суспільного життя як в окремих державах, так і в межах всього ЄС. Таке включення невідомітних спільнот до процесів, з одного боку, дозволяє їм ефективніше домагатися задоволення своїх потреб, з іншого боку, зменшує конфліктний потенціал у міжетнічних відносинах через розподілення відповідальності за рішення.

Дослідження механізмів впливу ЄС на трансформації інститутів у країнах Центрально-Східної Європи найчастіше відбувається у рамках раціонального та конструктивістського підходів. Дослідники з першого табору концентруються на зовнішніх стимулах з боку європейських інституцій для національних еліт (Клаус Гойц, Саймон Гікс [20], Франк Шіммельфенніг [29]) і на м'яких і жорстких способах тиску Брюсселя в ухваленні конкретних рішень державами (Анна Мілада Вахудова [1]). Вивчення проблеми з позицій конструктивістського підходу фокусується на внутрішній еволюції (соціальному навчанні) суспільств під час європейської інтеграції (Таня Бьорзель і Томас Ріссе [9]) та бажанні владних еліт долучитися до міжнародної спільноти держав (Джеффри Чеккель [12]). Дослідники зв'язку вступу до ЄС зі зміною принципів етнополітики в країнах Центрально-Східної Європи найчастіше застосовують обидва ці підходи для вивчення проблеми – у цьому контексті слід згадати праці Джудіт Келлі [22] та Гвендолін Сассе [28]. Однак в усіх згаданих прикладах науковці концентруються насамперед на аналізі факторів, що впливали на рішення щодо реформ на національному рівні. Оскільки нас цікавить роль європейської інтеграції у встановленні довготривалих (тобто, не залежних від змін еліт) механізмів забезпечення прав національних меншин у Румунії та Словаччині, у цій статті ми застосовуємо інституційно-правовий підхід.

Після падіння комунізму у румунській і словацькій державах склалися складні етнополітичні умови. Вони були продовженням проблем, що з'явилися у відносинах між різними етнополітичними групами під час та між Першою і Другою світовими війнами. У багатьох випадках їх було проігноровано, а подекуди – поглиблено комуністичною владою. Звільнившись від тягара марксистської ідеології, Румунія та Словаччина (яка ще й вперше здобула незалежність) прагнули розбудови власних національних держав, водночас ставили за мету долучитися до об'єднання демократичних країн Європи – ЄС.

Насамперед проблеми обидвох країн в етнополітичній сфері відбивалися у відносинах владних еліт з угорською національною меншиною. Румунія була близькою до масштабного міжетнічного протистояння, коли в місті Тиргу-Муреш сталися сутички між представниками румунської та угорської громад [19, с. 297 – 299]. Попри те, що тодішньому Президенту країни Йону Ілієску вдалося зупинити кровопролиття, він, за спостереженням Джудіт Келлі, надалі інструменталізував тему відносин із меншинами, здобуваючи політичний капітал від використання націоналістичної (найчастіше антиугорської) риторики [22, с. 14]. Анна Мілада Вахудова зауважує, що подібну тактику застосовував і перший прем'єр-міністр Словаччини Владімір Мечіар. Концентруючи владу у своїх руках, він здобував прихильність електорату та еліт, говорячи про загрозу ревізійонізму з боку Угорщини – але у повсякденному житті від цього страждали словацькі угорці [1, с. 172]. Підливала олії у вогонь і позиція першого демократичного уряду в Будапешті. Тодішній прем'єр-міністр Угорщини Йозеф Анталл заявляв, що прагне діяти як лідер 15 мільйонів угорців [21, с. 29], маючи на увазі також «співвітчизників за кордоном», адже в його країні мешкали лише близько 10 мільйонів людей.

Однак прагнення концентрації влади та використання радикальної риторики щодо меншин не зупинило лідерів румунської та словацької держав у 1990-их роках перед зближенням із західними країнами та організаціями. І Йон Ілієску, і Владімір Мечіар спершу проголосили, що їхні країни прагнуть стати членами Ради Європи, а в другій половині 1990-тих років проголосили про плани подати заявки на членство в ЄС. Джеффри Чеккель вбачає у цих прагненнях бажання румунських і словацьких еліт покращити імідж своїх держав на міжнародній арені. Водночас цей вибір вони робили, перебуваючи під тиском власних суспільств [12]. Однак ЄС протягом тривалого часу не відкривав перемовини про приєднання для Словаччини та Румунії, а їхніх сусідів по Центральній Європі – Польща, Угорщина та Чехія – було допущено до цього етапу інтеграції раніше. Причиною такої позиції європейських інституцій був стан демократії, верховенства права та дотримання прав людини в обидвох країнах.

Насамперед занепокоєння ЄС викликала нормативно-правова база Румунії та Словаччини у сфері етнополітики. Так румунське мовне й освітнє законодавство у перші роки після падіння комунізму не зазнало змін. І хоча формально воно декларувало можливість використання мов національних меншин у районах їх компактного проживання для комунікації з органами влади та навчання, фактично, пише Джудіт Келлі, на початку 1990-их років ці норми не діяли [22, с. 13]. У Словаччині 1995 року більшість у парламенті, контрольована партією HZDS Владіміра Мечіара, було ухвалено закон, що закріпив статус словацької мови як офіційної, проте унеможливив використання мов меншин у районах їх компактного проживання. Юрай Марушяк і Ярослав Міхалік вказують, що цей акт став першим в історії країни чітким документом про принципи мовної політики. Водночас він суперечив Критеріям для вступу до ЄС і викликав невдоволення угорської національної меншини у державі [26, 2014]. Як зазначають Франк Шіммельфенніг та інші, цей закон став однією з формальних підстав для Європейської Комісії відмовити Словаччині в початку перемовин про приєднання до ЄС у 1997 році [6, с. 47 – 48].

Ситуацію у відносинах обидвох країн із європейськими інституціями змінили вибори та прихід до влади нових урядових команд. У 1996 році Йон Ілієску та у 1998 році Владімір Мечіар відповідно пішли зі своїх посад і втратили підконтрольну більшість у національних парламентах. Примітно, що в обидвох випадках до владних коаліцій увійшли партії угорських національних меншин – Демократичної спілки угорців Румунії та Партія угорської громади Словаччини. Анна Мілада Вахудова назвала це явище «революцією в революції», адже ніколи доти ці політичні сили не відігравали вагомій ролі в політичному житті країни, а тоді доклалися до реформ, що зрештою привели їхні країни до ЄС [1, с. 223].

У Словаччині прихід нової коаліції на чолі з прем'єр-міністром Мікулашем Дзуріндою до керування країною зокрема мав результатом ухвалення змін до закону про державну мову. Доповнення зокрема дозволили використання мов національних меншин в офіційній комунікації у місцях їх компактного проживання та закріпив можливість [36]. Цей крок задовольнив Європейську Комісію та став важливим фактором того, що 1999 року країні було відкрито перемовини про вступ до ЄС [6, с. 49]. Того ж року до цього етапу було допущено й Румунію. Значно, що важливою передумовою для цього було те, що офіційний Бухарест піддався на рекомендації європейських інституцій і започаткував спільну з офіційним Будапештом Румунсько-угорську міжурядову комісію, пріоритетом якої було розв'язання проблем угорської національної меншини в Румунії [18]. Крім цього, у 2000 році румунський парламент ухвалив нове виборче законодавство [2], а у 2001 – нормативний акт про державне управління [23]. Ці документи відповідно дозволили етнічним політичним об'єднанням висувати своїх кандидатів в усіх виборчих округах країни та задекларували можливість використання мов національних меншин в офіційній комунікації в місцях їх компактного проживання.

Важливою складовою європейської інтеграції Румунії та Словаччини також стало впровадження *acquis communautaire* зі сфери етнополітики в національних законодавчих системах. Зокрема країни прийняли Директиву 2000/43 ЄС («Директива про расову рівність») [14] та Директиву 2000/78 ЄС («Директива про рівний доступ до працевлаштування») [15], що забороняють будь-яку дискримінацію на етнічному підґрунті. Іншою важливою подією в цьому контексті стало приєднання обидвох країн до Хартії фундаментальних прав ЄС, що зокрема декларує прихильність принципу недискримінації представників національних меншин та повагу ЄС до культурного, релігійного та лінгвістичного різноманіття [32].

Темп і масштаб етнополітичних змін у Румунії та Словаччині після приєднання до ЄС сповільнився. Їх втілення стало предметом довгих обговорень і внутрішніх політичних торгів, а не перемовин із Брюсселем. Так у Словаччині було створено посаду Уповноваженого уряду з питань національних меншин і лібералізовано умови для використання мов національних меншин у місцях їх компактного проживання. Ці зміни стали наслідком переконфігурування урядових команд після 2004 року (року вступу країни до ЄС). Європейські ж інституції відтоді звертають увагу лише на один аспект етнополітики у Словаччині – становище ромської громади [3]. У Румунії деякі проекти змін у царині прав національних меншин – як от щодо використання їхніх мов у судочинстві – так і не набули чинності, хоча були розроблені ще під час приєднання до ЄС. Іншим же довелося чекати майже десятиліття, щоби бути ухваленими. Зокрема лише за чотири роки після вступу до Об'єднаної Європи в Румунії було ухвалено зміни до освітнього законодавства, що деталізували умови використання мов національних меншин у шкільному навчанні; ці реформи також обговорювали ще під час вступу країни до ЄС.

Висновки. Європейська інтеграція Румунії та Словаччини стимулювала зміни в системах забезпечення прав національних меншин обидвох країн. Зокрема вона відбилася в імплементації базових принципів поваги й захисту меншин, прихильності до демократії та прав людини до законодавств кожної з держав. Перемовини з ЄС про приєднання та прийняття *acquis communautaire* призвело до того, що в Румунії та Словаччині було ухвалено нові базові документи мовної політики. Це сприяло подальшим змінам в інших сферах суспільного життя, зокрема в освіті, культурі та репрезентуванні інтересів національних меншин. Тож можна говорити, що європейська інтеграція допомогла країнам закласти новий фундамент власної етнополітики.

Водночас слід зазначити, що ЄС не виявляє великої зацікавленості та спроможності слідкувати за особливостями деталізованих змін законодавства щодо національних меншин. Після долучення Румунії та Словаччини до Об'єднаної Європи європейські інституції не брали активної участі в обговореннях проєктів відповідних правових змін в обидвох країнах. Утім слід додати, що реформи в царині етнополітики в кожній країні після вступу до ЄС відбувалися відповідно до положень ухвалених раніше рамкових нормативних актів, погоджених із Брюсселем. Таким чином, європейські інституції, навіть безпосередньо не беручи участі в підготовці національних документів, віддалено впливають на їх відповідність головним цінностям Об'єднаної Європи.

Досвід етнополітичних трансформацій Румунії та Словаччини буде цінним у найближче десятиліття на фоні ймовірного приєднання України, Грузії, Молдови та країн Західних Балкан до ЄС. В умовах зростання нестабільності у світі питання прав національних меншин може бути інструменталізовано деструктивними акторами. За таких обставин впровадження європейських законодавчих норм та принципів у національних правових практиках може бути фактором протидії подібним впливам.

Бібліографічний список:

1. Вахудова А. М. Нерозділена Європа: демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму / пер. з Англ. Т. Цимбал. Київ : Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2009.
2. Герасимчук С. Румунія: еволюція етнополітики та правові рамки. *Етнополітика румунії, словаччини, швейції та хорватії: аналіз законодавства та практики*. 2021. С. 5–12. URL: http://prismua.org/wp-content/uploads/2022/01/Ethno_.pdf.
3. Драпак М. Система захисту прав меншин та управління різноманіттям у Словаччині. *Етнополітика румунії, словаччини, швейції та хорватії: аналіз законодавства та практики*. 2021. С. 13–34. URL: http://prismua.org/wp-content/uploads/2022/01/Ethno_.pdf.
4. Круглашов А., Нечаєва-Юрійчук Н. Зовнішні та внутрішні чинники (де) стабілізації міжетнічних взаємин у Чернівецькій області. *Стратегічні пріоритети*. 2019. Т. 49, № 1. С. 65–72.
5. Лазар Н. Політика Словацької Республіки щодо національних меншин: інституційно-правові та політичні аспекти : автореф. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. Чернівці, 2006. 20 с.
6. Шіммельфенніг Ф., Енгерт С., Кнобель Х. Вплив політичної обумовленості ЄС. *Європеїзація країн Центрально-Східної Європи* / ред.: Ф. Шіммельфенніг, У. Зедельмаєр. Київ, 2010. С. 37–61.
7. Accession criteria (Copenhagen criteria) : від 07.06.1993 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/accession-criteria-copenhagen-criteria.html>.
8. Borrell J. EU Ambassadors Annual Conference 2022: Opening speech by High Representative Josep Borrell. *European Union External Action*. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-ambassadors-annual-conference-2022-opening-speech-high-representative-josep-borrell_en (дата звернення: 01.11.2022).
9. Börzel T. A., Risse T. Conceptualizing the Domestic Impact of Europe. *The Politics of Europeanization*. New York, 2003. С. 53–82.
10. Börzel T. A., Risse T. When Europe Hits Home: Europeanization and Domestic Change. *European Integration Online Papers*. 2000. Т. 4.
11. Brubaker R. Nationalism reframed nationhood and the national question in the new europe. Cambridge : Cambridge University Press, 1996.
12. Checkel J. T. Why comply? Social learning and european identity change. *International organization*. 2001. Т. 55, № 3.
13. Consolidated Version of the Treaty on European Union : Treaty від 07.02.1992 р. № C 326/15 : станом на 26 жовт. 2012 р. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF (дата звернення: 01.11.2022).
14. Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin : Directive of European Council від 29.06.2000 р. № 2000/43/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32000L0043>.
15. Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation : Directive of European Council від 27.11.2000 р. № 2000/78/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32000L0078>.

16. Danspeckgruber W. Self-Determination and regionalization in contemporary Europe. *The Self-Determination of Peoples*. Boulder, 2002. С. 165–200.
17. European Commission. Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union. *European Commission*. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/opinion-ukraines-application-membership-european-union_en (дата звернення: 01.11.2022).
18. European Parliament. Romania and the enlargement of the European Union. *European Parliament*. URL: https://www.europarl.europa.eu/enlargement/briefings/3a2_en.htm (дата звернення: 01.11.2022).
19. Hitchens K. A concise history of Romania. Cambridge : Cambridge University Press, 2014.
20. Hix S., Goetz K. H. Introduction: European Integration and National Political Systems. *Europeanised Politics? European Integration and National Political Systems* / ред.: S. Hix, K. H. Hix. London, 2000. С. 1–26.
21. Jeszszenszky G. Prime minister of Hungary. selected speeches and interviews. Budapest : Antall József Alapítvány, 2008.
22. Kelley J. Ethnic politics in Europe. the power of norms and incentives. Princeton : Princeton University Press, 2004.
23. Legea administrației publice locale : Legea від 23.04.2001 р. № LEGE nr.215. URL: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act_text?id=27123.
24. Magyarország Alaptörvénye : Alaptörvénye від 25.04.2011 р. URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv>.
25. Marko J. The Law and Politics of Diversity Management: A Neoinstitutional Approach. *European Yearbook of Minority Issues Online*. 2009. Т. 6, № 1. С. 249–279. URL: <https://doi.org/10.1163/22116117-90001611> (дата звернення: 01.11.2022).
26. Mihálik J., Marušiak J. The dynamics of Slovak-Hungarian relations – the shift from language issues to legal and symbolic questions. *Baltic journal of law & politics*. 2014. Т. 1, № 1. С. 128–148.
27. National Institute of Statistics of Romania. The 2011 population and housing census. Bucharest : National Institute of Statistics of Romania, 2012. URL: <https://insse.ro/cms/files/statistici/comunicate/alte/2012/Comunicat%20DATE%20PROVIZORII%20RPL%202011e.pdf>.
28. Sasse G. Tracing the construction and effects of EU conditionality. *Minority rights in central and eastern Europe* / ред. B. Rechel. Abingdon, 2009. С. 17–32.
29. Schimmelfennig F. International Socialization in the New Europe:: Rational Action in an Institutional Environment. *European Journal of International Relations*. 2000. № 6. С. 109–139.
30. Shafir M. Romania's electoral road to "normalcy". *Journal of democracy*. 1997. Т. 8, № 2. С. 144–158.
31. Statistical Office of the Slovak Republic. The 2021 population and housing census. Statistical Office of the Slovak Republic, 2022. URL: <https://www.scitanie.sk/en>.
32. The Charter of Fundamental Rights of the European Union : Charter від 18.12.2000 р. № 2000/C 364/01. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf.
33. Van Houten P. The role of a minority's reference state in ethnic relations. *European Journal of Sociology*. 1998. Т. 39, № 1. С. 110–146.
34. Waterbury M. A. Bridging the divide: Towards a comparative framework for understanding kin state and migrant-sending state diaspora politics. *Diaspora and transnationalism: concepts, theories and methods* / ред.: R. Bauböck, T. Faist. Amsterdam, 2010. С. 131–148.
35. Weller M., Wolff S. Autonomy, self governance and conflict resolution innovative approaches to institutional design in divided societies. Abingdon : Routledge, 2005.
36. Zákon Národnej rady Slovenskej republiky o štátnom jazyku Slovenskej republiky : Zákon від 15.11.1995 р. № 270/1995 Z. z. : станом на 10 лип. 1999 р. URL: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1995/270/20160701>.

References:

1. Vachudova A. M. Nerozdilena Yevropa: Demokracia, Vazheli Vplyvu ta Intehratsiia Pislia Komunizmu / Translated by Taras Tsymbal. Kyiv : Vydavnychi Dim «Kyievo-Mohylianska Akademiia», 2009.
2. Gerasymchuk S. Rumunia: evolutsiia etnopolityky ta pravovi ramky. Etnopolityka Rumunii, Slovachchynu, Shvetsii ta Khorvatii: analiz zakonodavstva ta praktyky. Rada zovnishnoi polityky «Ukrainska Pryzma». 2021. P. 5–12. URL: http://prismua.org/wp-content/uploads/2022/01/Ethno_.pdf.
3. Drapak M. Systema zakhystu prav menshyn ta upravlinnia riznomanittiam u Slovachchyni. Etnopolityka Rumunii, Slovachchynu, Shvetsii ta Khorvatii: analiz zakonodavstva ta praktyky. Rada zovnishnoi polityky «Ukrainska Pryzma» 2021. P. 13–34. URL: http://prismua.org/wp-content/uploads/2022/01/Ethno_.pdf.
4. Kruglashov A., Nechaieva-Yuriichuk N. Zovnishni ta vnutrishni chynnyky (de)stabilizatsii mizhethnichnykh vzaiemyn u Chernivets'kii oblasti. *Stratychni Priorytety*. 2019. V. 49, № 1. P. 65–72.
5. Lazar N.. Polityka Slovatskoi Respubliki shchodo natsionalnykh menshyn: instytutsiino-pravovi ta politychni aspekty. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata politychnykh nauk. Chernivets'kyi natsionalnyi universytet imeni Yurii Fedkovycha. Chernivtsi, 2006. 20 p.
6. Schimmelfennig F., Engert S. ta Knobel H.. Vplyv politychnoi obumovlenosti Yes. Yevropeizatsiia krain Tsentralno-Skhidnoi Yevropy / ed. by F. Schimmelfennig and U. Sedelmeier. Kyiv, 2010. P. 37–61.

7. Accession criteria (Copenhagen criteria) : від 07.06.1993 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/accession-criteria-copenhagen-criteria.html>.
8. Borrell J. EU Ambassadors Annual Conference 2022: Opening speech by High Representative Josep Borrell. European Union External Action. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-ambassadors-annual-conference-2022-opening-speech-high-representative-josep-borrell_en (дата звернення: 01.11.2022).
9. Börzel T. A., Risse T. Conceptualizing the Domestic Impact of Europe. The Politics of Europeanization. New York, 2003. С. 53–82.
10. Börzel T. A., Risse T. When Europe Hits Home: Europeanization and Domestic Change. European Integration Online Papers. 2000. Т. 4.
11. Brubaker R. Nationalism reframed nationhood and the national question in the new europe. Cambridge : Cambridge University Press, 1996.
12. Checkel J. T. Why comply? Social learning and european identity change. International organization. 2001. Т. 55, № 3.
13. Consolidated Version of the Treaty on European Union : Treaty від 07.02.1992 р. № C 326/15 : станом на 26 жовт. 2012 р. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF (дата звернення: 01.11.2022).
14. Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin : Directive of European Council від 29.06.2000 р. № 2000/43/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32000L0043>.
15. Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation : Directive of European Council від 27.11.2000 р. № 2000/78/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32000L0078>.
16. Danspeckgruber W. Self-Determination and regionalization in contemporary europe. The Self-Determination of Peoples. Boulder, 2002. С. 165–200.
17. European Commission. Opinion on Ukraine’s application for membership of the European Union. European Commission. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/opinion-ukraines-application-membership-european-union_en (дата звернення: 01.11.2022).
18. European Parliament. Romania and the enlargement of the European Union. European Parliament. URL: https://www.europarl.europa.eu/enlargement/briefings/3a2_en.htm (дата звернення: 01.11.2022).
19. Hitchens K. A concise history of Romania. Cambridge : Cambridge University Press, 2014.
20. Hix S., Goetz K. H. Introduction: European Integration and National Political Systems. Europeanised Politics? European Integration and National Political Systems / ред.: S. Hix, K. H. Hix. London, 2000. С. 1–26.
21. Jeszenszky G. Prime minister of hungary. selected speeches and interviews. Budapest : Antall József Alapítvány, 2008.
22. Kelley J. Ethnic politics in europe. the power of norms and incentives. Princeton : Princeton University Press, 2004.
23. Legea administrației publice locale : Legea від 23.04.2001 р. № LEGE nr.215. URL: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act_text?id=27123.
24. Magyarország Alaptörvénye : Alaptörvénye від 25.04.2011 р. URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv>.
25. Marko J. The Law and Politics of Diversity Management: A Neoinstitutional Approach. European Yearbook of Minority Issues Online. 2009. Т. 6, № 1. С. 249–279. URL: <https://doi.org/10.1163/22116117-90001611> (дата звернення: 01.11.2022).
26. Mihálik J., Marušiak J. The dynamics of slovak-hungarian relations – the shift from language issues to legal and symbolic questions. Baltic journal of law & politics. 2014. Т. 1, № 1. С. 128–148.
27. National Institute of Statistics of Romania. The 2011 population and housing census. Bucharest : National Institute of Statistics of Romania, 2012. URL: <https://insse.ro/cms/files/statistici/comunicate/alte/2012/Comunicat%20DATE%20PROVIZORII%20RPL%202011e.pdf>.
28. Sasse G. Tracing the construction and effects of EU conditionality. Minority rights in central and eastern europe / ред. B. Rechel. Abingdon, 2009. С. 17–32.
29. Schimmelfennig F. International Socialization in the New Europe:: Rational Action in an Institutional Environment. European Journal of International Relations. 2000. № 6. С. 109–139.
30. Shafir M. Romania’s electoral road to “normalcy”. Journal of democracy. 1997. Т. 8, № 2. С. 144–158.
31. Statistical Office of the Slovak Republic. The 2021 population and housing census. Statistical Office of the Slovak Republic, 2022. URL: <https://www.scitanie.sk/en>.
32. The Charter of Fundamental Rights of the European Union : Charter від 18.12.2000 р. № 2000/C 364/01. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf.
33. Van Houten P. The role of a minority’s reference state in ethnic relations. European Journal of Sociology. 1998. Т. 39, № 1. С. 110–146.
34. Waterbury M. A. Bridging the divide: Towards a comparative framework for understanding kin state and migrant-sending state diaspora politics. Diaspora and transnationalism: concepts, theories and methods / ред.: R. Bauböck, T. Faist. Amsterdam, 2010. С. 131–148.

35. Weller M., Wolff S. *Autonomy, self governance and conflict resolution innovative approaches to institutional design in divided societies*. Abingdon : Routledge, 2005.

36. Zákon Národnej rady Slovenskej republiky o štátnom jazyku Slovenskej republiky : Zákon від 15.11.1995 р. № 270/1995 Z. z. : станом на 10 лип. 1999 р. URL: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1995/270/20160701>.

Drapak M. I. The role of European integration in the transformation of Romania and Slovakia's legislation regarding the rights of national minorities

The focus of the article is on reforming the systems of protection of the rights of national minorities in Romania and Slovakia in the context of these states' accession to the EU. Special attention is paid to the deep factors that underlie the contradictions between ethnonational groups within the countries and affect contacts in the external arena. The purpose of the article is to study the connection between the integration of Romania and Slovakia into the EU and the transformation of their national legislation regarding the rights of national minorities. The need to analyse and, if necessary, adjust decisions in the field of ethnopolitics amid Ukraine's integration into the EU makes such a study timely. In addition, the rights of national minorities remain a sensitive issue in European politics, which makes this topic relevant for research. As a result, the article examines the correlation between the requirements of European institutions regarding reforms in Romania and Slovakia before and after their accession to United Europe and the adoption of normative acts regarding national minorities in both countries. To achieve these goals, the prerequisites for the development of important normative acts of Romania and Slovakia in the field of ethnopolitics, the sequence of their adoption and the content of the relevant documents were investigated. In his research, the author is based on the assumption that the integration of Romania and Slovakia into the EU significantly influenced the systems of ensuring the rights of national minorities in both countries, and formed their current structure and mechanisms. The author states that the European integration of Romania and Slovakia stimulated changes in the systems of ensuring the rights of national minorities in both countries. In particular, it was reflected in the implementation of the basic principles of respect and protection of minorities, commitment to democracy and human rights to the legislation of each state. Therefore, the author proves that European integration helped countries lay a new foundation for their own ethnopolitics

Keywords: *ethnopolitics, European Union, Romania, Slovakia, European integration, EU law, ethnic minorities, nationalism, inter-ethnic relations, political conflicts*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9853-6492>

Євченко Р. І., Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

ІНСТИТУАЛІЗОВАНИЙ ЛОБІЗМ, ЯК КОНВЕНЦІОНАЛЬНА ПРАКТИКА ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ

В представленій статті процес інституціалізації лобізму показано як його розвиток в напрямку формального політичного інституту, що є результатом розвитку політичної системи за умов її демократизації.

Показано, що сучасні поліморфні політичні системи, що інституціоналізують лобізм, демонструють спрямованість на публічне узгодження інтересів груп взаємодії, на ефективне винайдення компромісних рішень в умовах конфліктів інтересів на основі визначених та визнаних правил.

Показано, що процес розробки стандартів щодо інституціалізації лобізму в Європейському Союзі став відбуватися під впливом міжнародних регіональних організацій, які створили опорні документи та рекомендації під час активних етапів розбудови єдиної Європи. В умовах транснаціоналізації політичного простору це забезпечило розвиток механізмів винайдення компромісних рішень в умовах кризи плебісцитної та розширення конкурентної, представницької демократії.

Інституціалізація лобізму в Європейському Союзі та країнах-членах, набуття ним якостей конвенційної практики групового та індивідуального представництва інтересів дозволили розглядати лобіювання як діяльність з компенсацію недоліків демократичних процедур політичної участі та забезпечення протидії євроскептицизму.

Перетворення лобіювання в конвенційну діяльність є результатом професіоналізації лобізму як специфічної політичної, політико-правової, та навіть, маркетингової діяльності в соціально-політичному просторі.

Показано, що особливістю прийняття нормативних стандартів лобістських практик в Європейському Союзі є поєднання їх із корпоративними нормами, та етичними правилами взаємодії між громадянами та політичною владою національних та наднаціональних утворень.

Ключові слова: лобізм, лобіювання, інститути лобізму, політична участь, професійний лобізм, групові інтереси.

В звіті Організації економічного співробітництва та розвитку «Лобіювання в XXI столітті: прозорість, чесність та доступність» 2021 року зазначається: «Лобіювання у всіх його формах, включаючи адвокацію та інші способи впливу на державну політику, є законним актом політичної участі. Це дає зацікавленим сторонам доступ до розробки та реалізації державної політики. Інклюзивний процес розробки політики надає можливості для більш інформованої та більш ефективної політики» [16].

Процес перетворення широких практик лобіювання на конвенційну діяльність спеціалістів з метою реалізації політичних та економічних інтересів груп та ефективного соціально-політичного представництва давно стала предметом дослідження та аналізу в роботах Крега Флешера [11], Артура Саміша [24], Конор МакГрата [15]. Ці автори досліджували та визначали професійні навички та функціональну специфіку діяльності лобістів в різних сферах суспільного життя та в політичній практиці сучасних соціальних систем, включаючи адвокацію, медіацію, законотворчість та інше.

Про перетворення сучасного лобізму у професію пишуть Грем Вуттон [28] та Робін Педлер [21], Джордан Грант та Кевін Молоні [13]. Механізми впливу груп інтересів на законодавців досліджувалися в працях Скотта Ейнсворта [2], Девіда Остін-Сміта [4], Френка Баумгартена та Беті Ліч [5], Кеннета Гольдштейна [12], Джеффри Беррі [6], Річарда Сміта [25], Деніела Дж. Тіченора і Річарда А. Гарріса [26].

Такий рівень дослідницького інтересу, свідчить не тільки про актуальність питань легалізації та інституалізації лобізму, але і про значні зміни в системі соціально-політичного представництва в умовах транснаціоналізації політичного простору.

Мета статті полягає в дослідженні сучасного рівня інституційного закріплення лобістської діяльності в ЄС як результату тривалого процесу публічного визнання його ролі в політиці.

Звісно, що свідченням визнання лобізму є передусім конвенційна практика, яка закріплюється як на національному рівні, так і на рівні інституцій інтегрованого соціально-політичного простору з метою спрощення функціонування системи. Політична система, що інституціалізує лобізм, таким чином демонструє спрямованість на публічне узгодження різнорідних очікувань груп, на винайдення компромісних рішень в умовах конфліктів інтересів на основі визначених та визнаних правил, які в свою чергу демонструють рівень демократичного розвитку.

Процес інституціалізації лобізму в умовах транснаціонального соціально-економічного простору постав результатом професіоналізації лобіювання як специфічної політичної, політико-правової, та навіть, маркетингової діяльності. Ще з середини ХХ століття в окремих країнах почали з'являтися нормативно-правові акти з врегулювання лобіювання: в США (1945); в Німеччині (1951); в Австралії (1983); в Канаді (1989). На початку ХХІ століття цей процес прискорився в країнах Європи і правила щодо лобістської діяльності з'явилися в Польщі (2005), Угорщині (2006); Ізраїлі (2008); Франції (2009); Мексиці (2010); Словенії (2010); Австрії (2012); Італії (2012); Нідерландах (2012); Чилі (2014); Великій Британії (2014) [17] та інших країнах. Це актуалізувало питання про створення на рівні крупних інтеграційних систем спільної основи для нормативно-правового регулювання практик лобіювання. Початок цього процесу в ЄС пов'язують із підписанням Договору про заснування Європейського економічного співтовариства (1957). В наслідок чого в 1958 році з'явилися такі інституційні структури тиску як: 1) Комітет аграрних організацій в ЄС, що лобіював інтереси європейських фермерів в межах аграрної політики ЄС; 2) Союз конфедерацій підприємців і роботодавців ЄС, що об'єднав підприємців з країн-членів ЄС, та країн-партнерів.

Після підписання Єдиного Європейського Акту (1986) розширилась компетенція інститутів Європейських співтовариств, які отримали повноваження щодо створення європейського ринку: встановлення правового регулювання науково-технічної, екологічної й регіональної політикою. Одна із перших спроб законодавчого врегулювання взаємовідносин між інститутами ЄС і лобістами була здійснена під час доповіді на засіданні Європейського парламенту у 1989 році [23, с. 60].

Вже на початку 90-х років з'явилась низка документів які демонстрували наявність процесу розробки критеріїв та принципів щодо політико-правових правил регулювання лобістської діяльності в ЄС. Так, в 1991 році в доповіді Європейському парламенту «Report on the Code of Conduct Governing Lobbyists» були представлені основні правові категорії лобістської діяльності і рекомендації щодо необхідності розробки саморегульованої моделі управління інтересами груп [22]. В 1992 році Комісія ЄС схвалила Комюніке «Відкритий і структурований діалог Комісії зі спеціальними групами інтересів» [3], у якому встановлювались правила взаємодії лобістів і європейських службовців. В 1996 році Європейський парламент схвалив «Кодекс поведінки лобістів» [7]. З метою стимулювання реєстрації лобістів було запропоновано надати їм право вільного доступу до приміщень Європейського парламенту з метою участі у роботі органів Парламенту. В 2003 році було прийнято відомий Акт «Лобіювання у Європейському Союзі: чинні норми і правила», що визначав види лобістів, форми їх діяльності, моделі взаємодії лобістів із посадовими особами ЄС, та специфіку нормативного регулювання лобіювання на наднаціональному рівні та в окремих державах-членах. Але Акт не мав юридичної обов'язкової сили при застосуванні [14].

Першим міжнародним документом, який визначав керівні принципи урядування з усунення ризиків неправомірного впливу, а також нерівності в силі впливу стали прийняті Радою ОЕСР 18 лютого 2010 року Рекомендації «Про принципи прозорості та чесності у лобіюванні» [18]. В цьому документі було визначено поняття «лобіювання» як «спілкування з державним службовцем з метою впливу на законодавство, політику чи адміністративні рішення, яке часто зосереджується на законодавчій гілці влади на національному та субнаціональному рівнях. Але воно має місце і в органах виконавчої влади, наприклад, щоб впливати на прийняття нормативних актів чи розробку проектів і контрактів». Термін «державні посадові особи» включає державних службовців і осіб, які займають державні посади в органах виконавчої та законодавчої влади, незалежно від того, чи вони обрані чи призначені. Рекомендація встановила «10 принципів прозорості та чесності лобіювання» [18].

Наступним міжнародним документом стала Рекомендація Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЕ) «Лобіювання в демократичному суспільстві (Європейський кодекс належної поведінки щодо лобіювання)» 2010 року, в якому надана рекомендація Комітету міністрів Ради Європи притримуватися таких правил: розмежувати лобіювання як професійну оплачувану діяльність і діяльність організацій громадянського суспільства; посилити прозорість у сфері лобіювання; встановити обмеження часу протягом якого заборонено здійснення лобістської діяльності для політиків, державних службовців, членів груп тиску та бізнесу після звільнення їх з посади; забезпечити реєстрацію суб'єктів лобістської діяльності; залучити лобістських організацій до розробки законопроектів у цій сфері [19]. В документі зазначалося, що «лобістська діяльність як у Брюсселі, так і в Страсбурзі спостерігалася під час процесу об'єднання і розширення ЄС. в Брюсселі активні понад 15 000 груп із особливими інтересами, більше 2 600 з яких мають постійні представництва та здійснюють лобістську діяльність в інститутах Європейського Союзу» [19].

Асамблея Ради Європи тривалий час намагалася впливати на процеси врегулювання лобістських практик. Про це нагадують її рекомендації та резолюції щодо боротьби з корупцією (Резолюція 1214 (2000)), щодо фінансування політичних партій (Рекомендація 1516 (2001)), щодо імплементації передової практики у виборчих питаннях, що стосуються політичних партій (Резолюція 1264 (2001) та Резолюція 1546 (2007)), щодо корпоративної етики в Європі (Резолюція 1392 (2004)), щодо конфлікту інтересів (Резолюція 1554 (2007)), щодо стану демократії та прав людини в Європі (Резолюція 1547 (2007) та Рекомендація 1791 (2007)), а також серії доповідей щодо моніторингу демократії в державах-членах. Тому в 2010 році стурбованість Асамблеї Ради Європи фактом, що до 2010 року «серед 14 країн, які регулюють лобіювання, лише 4-и європейські країни прийняли закон з цього питання», і що «така ситуація може підірвати демократичні принципи», звучала не упереджено. Також Асамблея вітала факт, що «Європейський парламент був першою інституцією, яка врегулювала лобістську діяльність у власних структурах, створивши Реєстр європейських лобістів 23 червня 2008 року та Етичний кодекс лобістів, що дозволяє стандартизацію цієї діяльності на європейському рівні, зміцнює культуру діалогу, демократію, через закріплення додаткових механізмів участі громадян, зменшення дистанції між ними та органами прийняття політичних рішень» [19].

Рекомендації ПАРЕ «Лобіювання в демократичному суспільстві (Європейський кодекс належної поведінки щодо лобіювання)» 2010 року, були підтримані Європейською комісією «Демократія через право» (Венеціанською комісією), Групою держав проти корупції (GRECO) та Конференцією міжнародних неурядових організацій (International Non-governmental Organisations, INGOs). Відтак, відбулося офіційне визнання практик лобіювання та інституціоналізація лобізму на рівні Ради Європи.

В тому ж 2010 році ПАРЕ прийняла Резолюцію 1744 «Позаінституційні актори в демократичній системі» [20]. В Резолюції зазначалося, що в умовах кризи демократії, зниження інтересу та участі в політиці через втрату довіри громадян до державних та політичних інститутів Асамблея Ради Європи підкреслює особливу підтримку позаінституційним суб'єктам політичного процесу [27, с. 4] – «профспілкам, офіційним консультативним органам, діловим колам, зацікавленим та впливовим групам, правозахисним організаціям, лобі та мережам впливу... ЗМІ, організаціям громадянського суспільства, релігійним організаціям, які часто переслідують політичні цілі та схильні впливати на політичні рішення», оскільки «традиційні державні політичні інститути – парламенти, уряди, судова система, а також політичні партії – не є єдиними учасниками демократичного політичного процесу». Беручи до уваги як позитивні, так і негативні сторони лобіювання як діяльності позаінституційних акторів політичної системи ПАРЕ, визначала, що вона «вважає, що політичні та державні інституції мають активно залучати позаінституційних суб'єктів та громадян до процесу прийняття рішень» [20].

Заради сприяння цьому процесу, було представлено Доповідь Комісія Ради Європи «За демократію через право» (Венеціанської комісії) «Про роль позаінституційних акторів у демократичній системі» [27]. В Доповіді зазначалося, що для відмежування лобіювання від діяльності, яка є невід'ємною частиною представницького чи інституційного процесу, Комісія визначала для застосування дві специфікації: 1) лобіювання здійснюється «позаінституційним» актором, тобто юридичною особою, яка не є при цьому інститутом публічної влади або інститутом з конституційним мандатом; 2) лобіювання включає пряму чи опосередковану винагороду лобістів за послуги, що виражаються спробах вплинути на рішення, тобто здійснювати цю діяльність на професійній основі. Важливо, що цей критерій покликаний виключити з визначення форм лобізму такі як демократична участь, звернення до парламенту, дії звичайних громадян.

Список основних позаінституційних акторів / груп інтересів / лобістів містить Реєстр Європейської комісії: професійні консультанти, юридичні фірми, внутрішні корпоративні лобісти, професійні асоціації, профспілки, НУО та громадські організації, аналітичні центри, академічні організації, представники релігійних організацій [27, с. 4-5].

Венеційська Комісія визначала такі форми лобіювання: пряме спілкування з політиками і з державними службовцями (як усередині, так і за межами інституційних приміщень); надання порад або консультацій офіційним особам на тимчасовій або регулярній основі; надання проектів звітів державним службовцям, у яких описуються деталі політики; підтримка неформальних контактів з політиками або державними службовцями, включаючи телефонні розмови; офіційні або запрошені консультації через інституційні канали; участь у слуханнях; участь у делегації або конференції; надсилання інформації або документів політикам і державним службовцям. При цьому, комісія визнала, що «буде надмірним, якщо визначати лобіюванням спроби вплинути на політику через відкриту участь у публічному дискурсі (інтерв'ю, комюніке, розповсюдження позиційних документів та/або звітів тощо)» [27, с. 4-5].

Пов'язуючи лобіювання як техніку презентації та реалізації інтересів груп з процесом демократичного розвитку, в доповіді Венеційської Комісії зазначалося, що в Європі є дві ідеальні моделі демократії: 1) модель демократії, побудована навколо ідеї загальних інтересів, яка припускає, що не лише парламентарі та члени уряду виконують державну функцію, але й громадяни, які беруть участь у публічних дебатах; 2) конкурентна модель демократії, передбачає, що загальне благо або загальний інтерес розглядається як сума конкуруючих приватних (індивідуальних) інтересів [27, с. 6].

В 2012 році, відповідно до Міжвідомчої угоди між Європейським парламентом і Комісією ЄС був створений так званий Реєстру прозорості «Про створення відкритого реєстру організацій і самозайнятих приватних осіб, що беруть участь у розробці і реалізації політики ЄС» (Transparency register) [1]. Переукладання у 2014 році, цієї Угоди відбулось з метою створити систему постійного оновлення інформації про зацікавлені сторони, які здійснюють професійне представництво інтересів в органах публічної влади ЄС.

Запровадження Реєстру, як відзначено у преамбулі Угоди, було обґрунтовано двома чинниками. По-перше, взаємодія органів публічної влади ЄС з громадськістю є постійною, законною і необхідною для якості демократії, забезпечуючи у такий спосіб адекватну політику, що відповідає реаліям сьогодення. По-друге, громадяни мають право очікувати, що професійне представництво інтересів громадськості в органах публічної влади ЄС є прозорим і відповідає закону, а також передбачає повагу до етичних принципів, уникаючи при цьому надмірного тиску, незаконного або привілейованого доступу до інформації чи осіб, які приймають рішення. Реєстр прозорості надає громадянам прямий і єдиний доступ до інформації про те, хто впливає на інформування клієнтів про їх правовий статус; заходів щодо досудового примирення чи посередництва (це стосується всіх секторів бізнесу в ЄС); діяльності суб'єктів соціального діалогу у межах договору (профспілки, асоціації працевлаштування тощо); відповідей на прямі та індивідуальні запити інститутів ЄС, депутатів Європарламенту та інше [1, с. 120-121].

Міжінституційна угода не тільки значною мірою об'єднала існуючі раніше розрізнені норми, але також запровадила змістовні зміни ключових понять щодо процесу лобіювання. Так, зазначалось, що під лобіювання слід розуміти *всі дії*, які прямо або побічно впливають на формулювання і здійснення політики і законодавчого процесу в ЄС. У тому числі здійснювані через аутсорсинг, ЗМІ, посередників, широкі громадські маси інше. Серед інших дій вказані різні експертизи, спілкування зі співробітниками інститутів ЄС, організації зустрічей, круглих столів тощо. Також було детально регламентовано процедуру розгляду скарг та вжиття заходів у разі порушення правил діяльності лобістів.

Було встановлено, що усі особи, які отримали запис у Реєстрі прозорості, зобов'язані дотримуватися Кодексу поведінки, який є структурним елементом Реєстру та поширює свою дію як на організації, так і на самостійно зайнятих осіб. У разі ж їх порушення реєстрація лобіста призупиняється або такий виключається з реєстру на один або два роки, що позбавляє їх права доступу до приміщення Європарламенту. Окрім того, Кодекс поведінки члена Європарламенту та Кодекс поведінки члена Європейської Комісії визначають правовий статус об'єкта лобіювання.

На початку третього десятиріччя XIX століття, на рівні ЄС прозорість лобістської діяльності забезпечується не тільки через добровільний реєстр лобістів, але і через оприлюднення програм ключових посадових осіб ЄС [16;10]. З 31 січня 2019 року Регламент Європейського парламенту вимагає від членів Європейського парламенту, які відіграють провідну роль у розробці та обговоренні

законодавства, публікувати для кожного звіту інформацію про свої заплановані зустрічі з лобістами. Їх закликають не зустрічатися з незареєстрованими лобістами. Це правило стосується доповідачів, тінювих доповідачів і голів комітетів Європейського парламенту.

15 грудня 2020 року, Європейський парламент, Рада ЄС і ЄК досягли згоди щодо посилення реєстру прозорості. Зустрічі лобістів з керівниками цих структур повинні проходити за умови реєстрації в Реєстрі прозорості. Крім того, деякі країни-члени застосовуватимуть цей принцип до зустрічей зі своїми постійними представництвами під час головування в Раді ЄС (один раз на 13 років) і шість місяців перед ним [8]. Нова міжвідомча угода ЄС вимагає, щоб чиновники розкривали інформацію про зустрічі з лобістами. Наприклад, щодо Президента Європейського парламенту буде застосовуватися правило «добровільної прозорості», щодо Президента ЄС – «обов'язкова прозорість», щодо Голови Ради ЄС – «відсутня вимога прозорості» [16; 10; 9;]. Реєстр прозорості відкривається для добровільної участі інших інституцій, органів, офісів та агентств ЄС, а також постійних представництв країн-членів при Союзі. Офіційне підписання угоди та набуття чинності відбулось в 2021 році після офіційного прийняття трьома установами.

Висновки. Отже, лобіювання є помітною та впливовою рисою сучасних політичних систем в умовах ускладнення політичного простору та оформлення інтегрованих соціально-економічних систем в усьому світі.

Лобіювання з широкої неконвенційної практики поступово перетворилось на висококваліфіковану професійну діяльність без якої неможливе представництво групових інтересів на рівні багатоскладових політичних систем.

З самого початку будівництва єдиної Європи, лобіювання було ключовою практикою узгодження інтересів розрізаних груп та силою, яка впливала на напрямки інтеграційних процесів. Це вплинуло та те, що інституціалізація лобізму відбувалась під впливом міжнародних організацій, які створили опорні документи та рекомендації щодо впровадження стандартних практик регулювання лобіювання. Прийняття нормативних рекомендацій щодо лобістських практик вплинула на стандартизацію корпоративних норм в середині об'єднаної Європи та впровадження етичних правил взаємодії між громадянами та політичною владою.

Інституціалізація лобізму та набуття ним якостей конвенційної практики групового та індивідуального представництва інтересів дозволяють розглядати лобіювання як діяльність з компенсацію недоліків демократичних процедур політичної участі та забезпечення протидії євроскептицизму.

Бібліографічний список / References:

1. Agreement between the European Parliament and the European Commission on the transparency register for organisations and self-employed individuals engaged in EU policy-making and policy implementation 2014. URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2014.277.01.0011.01.ENG (accessed 05.10.2022).
2. Ainsworth S. H. The Role of Legislators in the Determination of Interest Group Influence. *Legislative Studies Quarterly*. 1997. Vol. 22 (November). P. 517– 533.
3. An open and structured dialogue between the Commission and special interest groups. URL: <http://www00.unibg.it/dati/corsi/68030/38337-comunic%20comm%201993.pdf>. (accessed 15.09.2022).
4. Austen-Smith D, Wright J. R. Competitive Lobbying for a Legislator's Vote. *Social Choice and Welfare*. 1992. №9 (April). P. 229–257.
5. Baumgartner F. R., Leech B. L. Basic Interests: The Importance of Groups in Politics and in Political Science. Princeton: Princeton University Press. 1998. 248 p.
6. Berry J. M. The New Liberalism: The Rising Power of Citizen Groups. Washington: Brookings Press. 1999. 220 p.
7. Code of Conduct governing lobbyists. *Rules of Procedure of the European Parliament*. URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getLastRules.do?reference=ANN-09&language=EN>. (accessed 15.09.2022).
8. EU. European Parliament. Transparency: key MEPs to declare meetings with lobbyists, 2019. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/eu-affairs/20190124STO24226/transparency-key-meps-to-declare-meetings-with-lobbyists>. (accessed 16.10.2022).
9. EU. Joint Transparency Register Secretariat. Transparency Register Implementing Guidelines, 2020. URL: http://ec.europa.eu/transparencyregister/public/openFile.do?fileName=guidelines_en.pdf. (accessed 16.10.2022).
10. European Commission. Press Release. Agreement on a Mandatory Transparency Register, 2020. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_2425. (accessed 10.10.2022).
11. Fleisher C.S. Managing business political activities in the USA: bridging between theory and practice – another look. *Journal of Public Affairs*. 2002. Vol. 1, Is. 4. P. 376-381.

12. Goldstein K. M. *Interest Groups, Lobbying, and Participation in America*. Cambridge: Cambridge University Press. 1999. 158 p;
13. Jordan G., Moloney K. Why Companies Hire Lobbyists. *Service Industries Journal*. 1996. Vol.16, Is. 2. P. 242-258. URL: <https://ur.booksc.me/book/36076224/fc0264>. (accessed 15.10.2022).
14. Lobbying in the European Union: current rules and practices. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2003/329438/DG-4-AFCO_ET\(2003\)329438_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2003/329438/DG-4-AFCO_ET(2003)329438_EN.pdf). (accessed 15.10.2022).
15. McGrath C. The Ideal Lobbyist: Personal Characteristics of Effective Lobbyists. *Journal of Communication Management*. December 2005. JCOM 10,1. P. 67-79. DOI: 10.1108/13632540610646382;
16. OECD. Lobbying in the 21st Century. Transparency, Integrity and Access. OECD Publishing, Paris, May 20, 2021. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/c6d8eff8-en/index.html?itemId=/content/publication/c6d8eff8-en>. (accessed 10.11.2022).
17. OECD. Lobbying. 2022. URL: <https://www.oecd.org/corruption/ethics/lobbying/>. (accessed 15.10.2022).
18. OECD. Recommendation of the Council on Principles for Transparency and Integrity in Lobbying. OECD/LEGAL/0379 та C/M (2010) 3/PROV. February 18, 2010. URL: https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0379?_ga=2.80245783.1899335524.1665248008-1431016265.1665248008. (accessed 25.10.2022).
19. PACE. Lobbying in a democratic society (European code of good conduct on lobbying) Recommendation PACE Rec. 1908 26/04/2010. Doc. 12438 URL: <https://pace.coe.int/pdf/7fad1b4e56165b10fd7885f521c66b710d4a2c98085e522747803b93b32c8f46/recommendation%201908.pdf>. (accessed 25.10.2022).
20. PACE. Resolution 1744 (2010) “Extra-institutional actors in the democratic system”. The Parliamentary Assembly of the Council of Europe (PACE). 23 June 2010. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17884&lang=en>. (accessed 25.10.2022).
21. Pedler R. Introduction: changes in the lobbying arena: real-life cases. in Pedler, R. (Ed.), *European Union Lobbying: Changes in the Arena*, Palgrave, Basingstoke, 2002. pp. 1-10;
22. Report on the Code of Conduct Governing Lobbyists. 21 March 1997. URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&mode=XML&reference=A4-1997-0107&language=EN>. (accessed 25.10.2022).
23. Richardson J. *Lobbying the European Union: Institutions, Actors, and Issues*. Oxford: Oxford University Press, 2009. 390 p.
24. Samish, A.H. , Thomas, B. *The Secret Boss of California: The Life and High Times of Art Samish*, Crown, New York, NY. 1971. 192 p.
25. Smith R. A. Interest Group Influence in the U.S. Congress. *Legislative Studies Quarterly*. 1995. No20 (February). P. 89–139.
26. Tichenor D. J., Harris R. A. Organized Interests and American Political Development. *Political Science Quarterly*. Winter, 2002-2003. Vol. 117, No. 4. P. 587-612;
27. Venice Commission. Report on the Role of Extra-Institutional Actors in the Democratic System (Lobbying). Study 590/2010. CDL-AD(2013)011Or.Eng. Strasbourg, 22 March 2013. 20 p. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2013\)011-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2013)011-e). (accessed 17.10.2022).
28. Wootton G. *Interest Groups: Policy and Politics in America*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ. 1985. 392 p.

Yevtsenko R. I. Institutionalized lobbying as a conventional practice of political participation

In the presented article the process of lobbying institutionalization is shown as its development towards a formal political institution, which is the result of the development of the political system in the conditions of its democratization.

It is shown that modern polymorphic political systems that institutionalize lobbying demonstrate a focus on public coordination of the interests of interaction groups, on the effective development of compromise solutions in the context of conflicts of interest on the basis of defined and recognized rules.

It is shown that the process of developing standards for the institutionalization of lobbying in the European Union began to take place under the influence of international and regional organizations, which created basic documents and recommendations during the active stages of building a united Europe. In the context of transnationalization of the political space, this ensured the development of mechanisms for finding compromise solutions in the crisis of plebiscitary and expansion of competitive, representative democracy.

The institutionalization of lobbying in the European Union and its member states, its acquisition of the qualities of conventional practice of group and individual representation of interests allowed to consider lobbying as an activity to compensate for the shortcomings of democratic procedures of political participation and to counteract Euroscepticism.

The transformation of lobbying into a conventional activity is the result of professionalization of lobbying as a specific political, political and legal, and even marketing activity in the socio-political space.

It is shown that the peculiarity of the adoption of regulatory standards of lobbying practices in the European Union is their combination with corporate norms and ethical rules of interaction between citizens and political authorities of national and supranational entities.

Keywords: *lobby, lobbying, lobbying institutions, political participation, professional lobbying, groups of interest.*

DOI 10.31558/2519-2949.2022.4.5

УДК 327:341(1-04)-022.322(091)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0759-7351>

Озадовський І. Б., Донецький національний університет імені Василя Стуса

ІСТОРИЧНА ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВА РЕТРОСПЕКТИВА СТАНОВЛЕННЯ ПОНЯТЬ «КОРДОН» І «ПРИКОРДОННЯ»

Поняття «кордон» та «прикордонні території» міждисциплінарні, мають різні трактування, їхнє змістовне наповнення залежить від сфери застосування та галузі науки, в рамках якої вони є об'єктами дослідження. У статті розкрито сутність понять з точки зору їх полідисциплінарності, розглянуто еволюцію поняття «кордон», закладено основу для теоретико-методологічного виміру дослідження прикордонних територій у становленні нового світопорядку і динаміки сучасних політичних процесів.

Кордони були невід'ємною частиною життя з найдавніших часів, проте сучасні обрис цієї категорії отримала лише з початком формування національних держав. Створення системи міжнародних відносин, у якій сторони визнають недоторканність території одне одного, наповнило кордони додатковою значимістю. Непорушність кордонів стала ключовим принципом міжнародного права, однією з основ міжнародних відносин, закріпленою у правових документах національного та міжнародного рівня.

У процесі історичного розвитку зміст категорії «кордон» постійно змінювався. Зараз найчастіше це поняття вживають у розумінні «державний кордон», таким чином позначаючи один з ключових політичних інститутів, навколо якого побудовано систему міжнародних відносин та є однією з головних ознак суверенітету. Проте сфера застосування категорії тільки розширюється та ускладнюється. Все частіше «кордони» досліджують не в контексті держави та географії, а як розділові лінії та простори комунікації в соціокультурній, інформаційній, символічній сфері.

Прикордоння із об'єкта, що був на периферії уваги дослідників та представляв інтерес здебільшого у контексті експансії держави, трансформувалося в феномен, який представники різних галузей науки досліджують, як окремих вид геополітичного поля, специфічний соціокультурний та економічний простір з особливим правовим режимом.

В подальших наукових дослідженнях увага автора буде зосереджена на дослідженні особливостей взаємодії прикордонних територій з державами та іншими політичними акторами.

Ключові слова: геополітичні процеси, державний кордон, кордон, прикордоння, фронтир, прикордонні території.

Мета статті полягає в узагальненні та систематизації теоретичних підходів до аналізу категорій «кордон» та «прикордоння» та виокремленні сучасних тенденцій і напрямків дослідження цих понять.

Виклад основного матеріалу. Перші згадки про кордони можна знайти у правових актах Давнього світу. Їхня поява безпосередньо пов'язана з бажанням правителів контролювати свободу пересування людей. Перші спроби такого контролю зафіксовано у Стародавньому Римі. Межі всередині імперії фактично структурували її як ієрархію просторів, а зовнішня межа сприймалася як непереборний бар'єр між цивілізацією та варварами.

У Середньовіччі у період феодалізму основна маса людей була закріплена за певною територією, проте маєтки та міста оточували аморфні прикордонні простори, а не чіткі межі. До періоду становлення національних держав поняття "кордон" залишається розмитим. Його використовували для позначення різних за своєю суттю об'єктів: ліній укріплень, внутрішньодержавних між, крайніх рубежів просування військ тощо.

Після підписання Вестфальського миру (1648) відбувається «граничне пакування». Відтоді кожна реально існуюча держава окреслена сухопутним або морським кордоном. У міру становлення в Європі національних держав та розвитку картографії встановлюються лінійні кордони. Внаслідок реалізації колоніальної політики європейських імперій цей підхід поширився і інші континенти.

Вестфальська система призводить до встановлення сучасного політичного порядку, заснованого на межах суверенних, міжнародно визнаних та територіально розділених держав [6].

Принцип непорушності кордонів залишається однією з основ системи міжнародного права. Він закріплений у низці міжнародних правових актів, зокрема у Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй [2]. 16 грудня 1991 року Європейським співтовариством було прийнято «Критерії для визнання нових держав у Східній Європі та Радянському Союзу» [3, с. 10]. Відповідно до документа держави, які претендують на визнання, повинні були надати гарантії дотримання кількох умов, серед них і повага до непорушності всіх кордонів, які можуть бути змінені лише мирним шляхом за згодою сторін.

У міжнародному праві під державними кордонами розуміють дійсні або умовні лінії, які відповідають конфігурації території держави і відокремлюють її від території інших держав, а також від території з міжнародним режимом (відкритого моря, повітряного простору над ним, космічного простору) [15, с. 356].

У національному законодавстві існує нормативне визначення держкордону. Закон «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 року [17] регламентує державний кордон як лінію та вертикальну поверхню, що проходить цією лінією, які визначають межі території України суші, вод, надр, повітряного простору.

Проте правники дають більш широке розуміння категорії. Зокрема, додається характеристика кордону, як просторової межі дії державного суверенітету. З точки зору права кордони – невід'ємний і обов'язковий чинник формування цілісного державно-територіального організму [14].

Враховуючи актуальність питання делімітації та демаркації державних кордонів, тобто їхнього юридичного оформлення через договори між суміжними державами та позначення на місцевості за допомогою відповідних знаків, Н. Камінська та Б. Клочков визначають державний кордон як лінію, вертикальну поверхню, що проходить усією лінією та визначену державою вздовж цієї лінії смугу її території, на якій розташовані необхідні атрибути її пізнання. Головне завдання державних кордонів полягає у визначенні просторових меж територіального верховенства держави й обмеженні приналежної їй території, що становить матеріальну основу життєдіяльності народу та самої держави. Належним чином закріплені й визнані, державні кордони підтверджують право держави на зазначену територію [7, с. 23].

У такому контексті ключовою є бар'єрна функція кордону. Просторове розмежування, митні та візові процедури дозволяють забезпечувати захист економічних інтересів і національну безпеку. Проте кордон не може бути абсолютно непроникним, і правова регуляція процедур перетину кордону має забезпечувати контактну функцію. Зростання її ролі на тлі глобалізаційних тенденцій призвело до вивчення та правового врегулювання таких категорій, як «євро регіон», «транс кордонне співробітництво», «прикордонна зона». Зокрема, Регламент (ЄС) №1931/2006 Європейського Парламенту та Ради [21] визначає прикордонну зону, як територію адміністративних одиниць держав, яка не перевищує 30 кілометрів від спільного кордону держав-підписантів; якщо частина такої адміністративної одиниці лежить на відстані між 30 та 50 кілометром від лінії кордону, то вона також визнається частиною прикордонної зони. Саме це визначення використовується в двосторонніх угодах між Україною та Польщею, Румунією, Словаччиною, Угорщиною про місцевий прикордонний рух.

Якщо юристи розглядають кордон, як сталу та непорушну характеристику держави, то для класичної геополітики кордон – динамічне явище. Представники німецької школи геополітики (Ф. Ратцель, К. Хаусхофер, Р. Челлен), яка сформувалася на рубежі XIX-XX століття, розглядали державу, як «організм», статус якого в світі визначали просторові характеристики.

Ф. Ратцель запропонував політико-географічну концепцію, яка поєднувала природні та соціальні характеристики. Він представляв державу як живий організм із внутрішніми органами, зовнішніми захисними кордонами та прагненням до розширення. Експансія – «природна потреба» цього «організму», а отже держава не може бути оточена статичними рубежами. Розвиваючи ці ідеї, Ф. Ратцель запровадив сім «законів» експансії [13, с. 109-110]. У четвертому «законі» кордон позначений як периферійний орган держави, який демонструє її силу і слабкість, є індикатором змін в «організмі». Лояльне прикордоння підтримує цілісність держави, і навпаки, проблеми із утриманням контролю над цими територіями свідчать про слабкість всього «організму».

За К. Хаусхофером, кордон живе власним життям і має широке «передполля» – зону взаємодії. Але слід зазначити, що К. Хаусхофер використовує «передполля», як термін, що означає полосу

місцевості перед основною лінією оборони. Він вважає, що для безпеки держави, ця полоса має бути укріпленою або знелюдненою. Як позитивний приклад К. Хаусхофер наводить позицію Юлія Цезаря щодо залякування ворогів настільки, щоб ті боялися оселятися поруч [19, с. 137]. Один із послідовників Ф. Ратцеля – шведський юрист Р. Челлен також описав державу як живий організм. При цьому вона має бути окреслена природними межами. Р. Челлен виділив чинники, що впливають на статус держави на міжнародній арені: розширення, територіальна монолітність, свобода комунікації [9].

Ідеї німецької школи розвивав О. Мауль. Проте для нього держава – не «організм», а скоріше «організація», яку створюють людські суспільства, щоб забезпечити виживання та життєздатність культурних груп. О. Мауль розрізняє «правильні» та «неправильні» кордони. «Неправильні» не утворюють справжніх фронтів, де прикордоння може служити і мостом, і фільтром, захищаючи інтереси держави та водночас створюючи умови для прикордонної взаємодії. Такі «неправильні» кордони, вступаючи у суперечність із природними законами формування кордонів, можуть стати джерелом нестабільності та конфліктів між державами [12].

Американський історик Ф. Тернер дистанціювався від підходу європейських географів. У 1893 році він сформулював та оприлюднив «теорію фронтиру» – місця зустрічі дикості та цивілізації. Ключова відмінність американського «фронтира» від європейських прикордонних регіонів полягала в тому, що він являв собою не укріплені прикордонні лінії, що проходять через щільно заселені території, а край вільних земель [18, с. 14]. Ф. Тернер відзначає, що всюди, куди доходив процес експансії, відбулася еволюція. Американському суспільству на території «фронтиру» доводилося знову і знову починати процес суспільного розвитку та проходити еволюцію. Просування американців на захід, освоєння територій у суворих та ризикованих умовах, постійне відродження та постійне зіткнення з простотою примітивного суспільства, на думку Ф. Тернера, формувало особливу американську націю

Розмежування «кордону» та «фронтиру» запропонував австралійський дослідник Дж. Прескотт – вони розрізнялися, як лінія та зона. Він відзначав, що «термін «фронтір» використовують у двох значеннях; воно може стосуватися або політичного поділу між двома країнами, або поділу між двома населеними та незаселеними частинами однієї країни. В обох випадках «фронтір» розглядається, як зона. Немає виправдання для географів, які використовують терміни «кордон» і «фронтір» як синоніми» [20, с. 36].

Французька школа геополітики на межі XIX-XX століття критично ставилася до географічного детермінізму, притаманного дослідженням німецьких та американських учених. Її представники не відкидали впливу географічних чинників, але центральну роль відводили людині. В. де ла Блаш запропонував концепцію «посибілізму». Географічний простір, на його думку, тільки пропонує шляхи можливого розвитку, але людина сама обирає, який з них вважає найкращим. Саме ці вибори формують «світ із розмаїттям способів життя різних, що відрізняють конкретних людей, що живуть у конкретних місцях» [1, с. 25].

Після Другої світової війни частина ідей класичної геополітики буда дискредитована, а нова реальність потребувала еволюції поглядів. У дослідженнях другої половини XX століття залишається все менше місця суто географічним чинникам. Натомість центральне місце займають інші чинники «простору», як більш об'ємного поняття, ніж «територія».

Геополітичним простором О. Єлацков називає всю різноманітну сукупність геополітичних відносин, що складається між політичною діяльністю та умовами географічного простору. Частину простору, на яку поширюються геополітичні відносини геополітичних суб'єктів, він називає «геополітичним полем» [5, с. 77]. О. Єлацков відзначає, що на цю частину простору поширюються не тільки матеріальні взаємодії та комунікації, але й ідеологічні відносини.

Найповнішу класифікацію геополітичних полів з точки зору контролю запропонував К. Плешаков. Він виділяє:

1) Ендемічне поле – простір, контрольований національною спільнотою достатньо тривалий час, щоб і сама спільнота, й інші розглядали цей простір як такий, що безсумнівно належить цій національній спільноті;

2) Прикордонне поле – це простір, що знаходиться під контролем національної спільноти, проте демографічно, економічно, комунікаційно не освоєний нею достатньою мірою, щоб злитися з ендемічним полем, яке є серцевиною держави. Право над цим полем може оскаржуватися національними меншинами, що мешкають на цій території, при цьому суміжні держави не мають історичних претензій на прикордонне поле. Однак слабкий контроль національної спільноти над

прикордонним полем може викликати бажання інших держав поширити свій контроль на прикордонне поле;

3) Перехресне поле – це простір, на який претендує дві чи більше держави. Воно також не освоєне центральною спільністю достатньою мірою, щоб злитися з ендемічним.

4) Тотальне поле – це весь безперервний простір, що перебуває під контролем національної спільноти. Безперервність тотального геополітичного простору є його найважливішою характеристикою, тому що, контролюючи всі комунікації в ньому, держава має можливість здійснювати повний контроль над ним.

5) Метаполе – простір, що освоєється спільно декількома державами у військовому, політичному та економічному відношенні, причому в ході освоєння, навіть за наявності у партнерстві слабких і сильних, усім учасникам надаються потенційно рівні можливості для освоєння такого поля.

К. Плешаков окремо виділяє «опорні точки» – залежні території, що знаходяться поза тотальним полем, інакше кажучи, коли комунікації, які ведуть до неї, державою не контролюються. Контроль за таким простором ослаблений [16, с. 32-34].

Французькі геополітики вказують на те, що простір стає все більш відкритим, виникає все більше міжнародних феноменів, чий вплив не піддається управлінню та не вкладається у звичні уявлення про кордони та міжнародні відносини. Один з представників цієї школи М. Фуше стверджував, що кордони – не лише міждержавне явище, вони також можуть пролягати між регіонами, соціальними та культурними групами, а їхня функція – позначення порушень геополітичної безперервності не тільки у реальній площині, а й у символічній та уявній площинах. Лінію розділення реального простору М. Фуше позначає поняттям «фронт», а для символічного та уявного поділу пропонує категорію «фронтір». «Фронтір» передбачає замість розділової лінії наявність прикордонної зони, адже чіткої межі між релігійними або культурними просторами бути не може [10, с. 32].

Наприкінці ХХ століття геополітика концентрується на вивченні географічного та історичного контекстів розвитку певних політичних ідей; впливу геополітичних образів на масову культуру, формування геополітичних стереотипів і уявлень. Представник школи «критичної геополітики» Дж. О'Тоал стверджує, що на зміну «старому» гегемоністському порядку, коли держава або декілька держав, розгорнуті в географічному просторі, виступають гегемоном і підпорядковують собі решту світу, нав'язуючи правила і норми справедливості, прийшов «новий» порядок, коли в основі структуризації світу опинилась інформація [10, с. 34]. Нові підходи розмивають межу між зовнішньою та внутрішньою політикою, проголошують зникнення держав у класичному розумінні та втрату національними урядами монополії на розробку та розповсюдження геополітичних уявлень [8, с. 34]. Прикордоння за таких умов остаточно перестає бути суто географічним простором – воно потребує вивчення через призму культури, історії, аналізу політичного дискурсу.

Під впливом постмодернізму кордони почали активно досліджуватися за допомогою концепцій світових систем та ідентичностей. Пограниччя у рамках світ-системного аналізу розглядається як новий політичний і культурний феномен, який набуває особливого значення в умовах глобалізації. Спираючись на дослідження С. Роккана, Т. Зарицький відзначає, що регіони, які зазвичай відносять до прикордоння, зазвичай є периферіями, де поширений взаємовплив кількох центрів [4, с. 80]. О. Кривичька визначає пограниччя, як особливий соціокультурний простір, де формується власна матриця ідентичності, яка вміщує риси «своїх» та «не своїх». При цьому соціум прикордоння «запозичує» ідентичність у культурних центрів, «притягуються до них і звертаються до центрів за символічним змістом» [11, с. 300].

Висновки і перспективи подальших досліджень. У процесі історичного розвитку людської цивілізації зміст категорії «кордон» постійно змінювався. Правознавці розглядали кордон у нерозривному зв'язку з поняттями «держава» та «суверенітет». Кордон у такому контексті виступав межею, що поділяє у просторі суверенітети, юрисдикції та фіксує права держави на територію. З розвитком процесів глобалізації у законодавстві також з'явилися терміни для опису різних форм транскордонного співробітництва та прикордонних територій.

Географія і політична географія початку ХХ століття стали першими, хто запропонував потарктування кордонів в якості динамічного явища – «органу», що розвивається за своїми законами. Крім того, у роботах представників німецької школи піддається сумніву лінійність меж – з'явилося поняття «передпілля», а в американській науці набула широкого поширення «теорія фронтира» – місця зустрічі дикості та цивілізації. У другій половині ХХ століття поняття «кордон» та «прикордонна територія» дедалі рідше розглядають через призму географічних характеристик. Вводяться категорії «геополітичного поля» та «прикордонного поля» як одного з його видів у роботах соціальних

філософів, політологів-регіоналістів. Контроль над «полем» передбачає не зміну на політичній карті світу, а освоєння простору через економічні, демографічні, комунікаційні чинники.

Французька школа геополітики у другій половині ХХ століття приходять до висновку, що кордони – не лише міждержавне явище, а й засіб поділу соціальних, культурних груп, а в галузі символічного можна говорити скоріше про «прикордонну зону» без чітких ліній. На рубежі ХХ-ХХІ століття під впливом «критичної геополітики», постмодернізму та глобалізації у центрі досліджень кордонів та прикордоння опиняються питання впливу політичної влади на простір, інформаційних потоків, культурних феноменів та особливостей ідентичності.

Зараз найчастіше це поняття вживають у розумінні «державний кордон», таким чином позначаючи один з ключових політичних інститутів, навколо якого побудовано систему міжнародних відносин та є однією з головних ознак суверенітету. Проте сфера застосування категорії тільки розширюється та ускладнюється. Все частіше «кордони» досліджують не в контексті держави та географії, а як розділові лінії та простори комунікації в соціокультурній, інформаційній, символічній сфері.

Прикордоння із об'єкта, що був на периферії уваги дослідників та представляв інтерес здебільшого у контексті експансії держави, трансформувалося в феномен, який представники різних галузей науки досліджують, як окремий вид геополітичного поля, специфічний соціокультурний та економічний простір з особливим правовим режимом.

В подальших наукових дослідженнях наша увага буде зосереджена на дослідженні особливостей взаємодії прикордонних територій з державами та іншими політичними акторами.

Бібліографічний список:

1. Введение в исследования границ / под ред. С.В. Севастьянова, Ю. Лайне, А.А. Киреева. – Владивосток: Дальнаука, 2016. – 426 с.
2. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/intlaw_principles.shtml (дата звернення: 31.10.2022)
3. Делимитация и демаркация государственных границ: актуальные вопросы и способы их решения. ОБСЕ, – 2017. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/8/363471.pdf> (дата звернення: 31.10.2022)
4. Зарицький Т. Парадигма Прикордоння і центр-периферійні підходи. Україна Модерна. – 2011. – № 18. – С. 79–99.
5. Елацков А.Б. Геополитическое Поле. Актуальные вопросы общественных наук: социология, политология, философия, история: сб. ст. по матер. LIX-LX междунар. науч.-практ. конф, 2016. № 3-4(55), С. 76-80.
6. Желтов В.В. Границы в условиях глобализации (геополитический аспект). Политическая наука. 2010. No 3. Трансграничные региональные системы: потенциал развития. С.144-145.
7. Каміньська Н.В., Клочков Б.І. Проблеми концептуального визначення поняття державних кордонів у сучасній юридичній науці (Problems of conceptual definition of the concept of state borders in modern legal science). Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ, 2015. №2. С.16-27.
8. Колосов В.А. Критическая геополитика: основы концепции и опыт ее применения в России. Политическая наука, 2011, №4. С. 31–52.
9. Кондратенко О.Ю. Геополітика: сутність феномену та його еволюція. Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія, 2015. № 4. С. 98-107.
10. Коч С.В. Транскордоння: простір соціального порядку і політичної дії : монографія. Одеса: Фенікс, 2019. 357 с.
11. Кривницька, О. Лімітрофна ідентичність кризь призму феномена пограниччя. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, no. 3/4 (83/84), 2016. С. 298–313.
12. Леконцева К.В. Философско-социологические подходы к изучению трансграничья. URL: http://www.rusnauka.com/36_PVMN_2012/Psihologia/14_119105.doc.htm (дата звернення: 30.10.2022).
13. Лепська Н.В. Простір як фундаментальна категорія в теоріях німецько-центричної геополітики. Політичне життя. 2017. № 4. – С. 108-114.
14. Міжнародне право : [навч. посіб.] / Буроменський М. В., Кудас І. Б., Маєвська А. А. та ін. ; [за заг. ред. М. В. Буроменського]. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 336 с.
15. Міжнародне право: Основні галузі / За ред. В.Г. Буткевича. – К.: Либідь, 2004. – 816 с.
16. Плешаков К. В. Геополитика в свете глобальных перемен. Международная жизнь, 1994. № 10. С. 32–34.
17. Про державний кордон України. Закон України від 4 листопада 1991 р. № 1777-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#n9> (дата звернення: 31.10.2022).

18. Тернер Ф.Дж. Фронтир в американской истории/ Пер. с англ. – М.: Издательство «Весь Мир», 2009. 304 с.
19. Хаусхофер К. О геополитике: работы разных лет. – М.: Мысль, 2001. – 426 с.
20. Prescott J.R.V. Political frontiers and boundaries. London; New York. Routledge. 2015. 315 p.
21. Regulation (EC) N 1931/2006 of the European Parliament and of the Council of 20 December 2006 laying down rules on local border traffic at the external land borders of the Member States and amending the provisions of the Schengen Convention // Official Journal. L 405. 2006.

References:

1. Vvedenie v issledovaniya granic (Introduction to Boundary Studies) / pod red. S.V. Sevast'janova, Ju. Lajne, A.A. Kireeva. – Vladivostok: Dal'nauka, 2016. – 426 p.
2. Deklaracija o principah mezhdunarodnogo prava, kasajushhija druzhestvennyh otnoshenij i sotrudnichestva mezhdru gosudarstvami v sootvetstvii s Ustavom Organizacii Obedinennyh Nacij (The Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States). URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/intlaw_principles.shtml (Access date: 31.10.2022).
3. Delimitacija i demarkacija gosudarstvennyh granic: aktual'nye voprosy i sposoby ih reshenija (Delimitation and demarcation of state borders: topical questions and ways to solve them). OSCE, – 2017. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/8/363471.pdf> (Access date: 31.10.2022).
4. Zarytskyi T. Paradyhma Prykordonna i tsentr-peryferiini pidkhody (Paradigm of the border and center-periphery approaches). Ukraina Moderna. – 2011. – № 18. – P. 79–99.
5. Elackov A.B. Geopoliticheskoe Pole (Geopolitical Field). Aktual'nye voprosy obshhestvennyh nauk: sociologija, politologija, filosofija, istorija: sb. st. po mater. LIX-LX mezhdunar. nauch.-prakt. konf, 2016. № 3-4(55), P. 76-80.
6. Zheltov V.V. Granice v uslovijah globalizacii (geopoliticheskij aspekt) (Borders in the context of globalization (geopolitical aspect). Politicheskaja nauka. 2010. No 3. Transgranichnye regional'nye sistemy: potencial razvitija. P.144-145.
7. Kaminska N.V., Klochkov B.I. Problemy kontseptualnogo vyznachennia poniattia derzhavnykh kordoniv u suchasniy yurydychnij nauki. Yurydychnij chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, 2015. №2. P.16-27.
8. Kolosov V.A. Kriticheskaja geopolitika: osnovy koncepcii i opyt ee primenenija v Rossii (Critical geopolitics: fundamentals of the concept and experience of its application in Russia). Politicheskaja nauka, 2011, №4. P. 31–52.
9. Kondratenko O.Yu. Heopolityka: sutnist fenomenu ta yoho evoliutsiia (Geopolitics: the essence of the phenomenon and its evolution). Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriya: Filosofiia. Sotsiologiia. Politologiia, 2015. № 4. P. 98-107.
10. Koch S.V. Transkordonna: prostir sotsialnogo poriadku i politychnoi dii (Transborder: the space of social order and political action): monohrafiia. Odesa: Feniks, 2019. 357 p.
11. Kryvytska, O. Limitrofna identychnist kriz pryzmu fenomena pohranychchia (Limitrophic identity through the prism of the borderland phenomenon) Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy, no. 3/4 (83/84), 2016: P. 298–313.
12. Lekonceva K.V. Filosofsko-sociologicheskie podhody k izucheniju transgranich'ja (Philosophical and sociological approaches to the study of cross-border). URL: http://www.rusnauka.com/36_PVMN_2012/Psihologia/14_119105.doc.htm (Access date: 30.10.2022).
13. Lepska N.V. Prostir yak fundamentalna katehoriia v teoriiakh nimetsko-tsentrychnoi heopolityky (Space as a fundamental category in the theories of German-centric geopolitics). Politychne zhyttia. 2017. № 4. – P. 108-114.
14. Mizhnarodne pravo (International law): [navch. posib.] / Buromenskyi M. V., Kudas I. B., Maievska A. A. Ta in. ; [za zah. red. M. V. Buromenskoho]. – K. : Yurinkom Inter, 2005. – 336 p.
15. Mizhnarodne pravo: Osnovni haluzi (International law: Main branches)/ Za red. V.H. Butkevycha. – K.: Lybid, 2004. – 816 p.
16. Pleshakov K. V. Geopolitika v svete global'nyh peremen (Geopolitics in the light of global changes). Mezhdunarodnaja zhizn', 1994. № 10. P. 32–34.
17. Pro derzhavnyi kordon Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 4 lystopada 1991 № 1777-XII (About the state border of Ukraine. Law of Ukraine dated November 4, 1991 No. 1777-XII). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#n9> (Access date: 31.10.2022).
18. Terner F.Dzh. Frontir v amerikanskoj istorii (Frontier in American history)/ Per. s angl. – М.: Izdatel'stvo «Ves' Mir», 2009. 304 p.
19. Haushofer K. O geopolitike: raboty raznykh let (About geopolitics: works of different years). – М.: Mysl', 2001. – 426 p.
20. Prescott J.R.V. Political frontiers and boundaries. London; New York. Routledge. 2015. 315 p.
21. Regulation (EC) N 1931/2006 of the European Parliament and of the Council of 20 December 2006 laying down rules on local border traffic at the external land borders of the Member States and amending the provisions of the Schengen Convention // Official Journal. L 405. 2006.

Ozadovsky I. B. Historical and political legal retrospective of formation of the concepts of «border» and «borderland»

The concepts of «border» and «border territories» are interdisciplinary, have different interpretations, their content depends on the field of application and the field of science in which they are the objects of research. The article reveals the essence of concepts from the point of view of their multidisciplinary, considers the evolution of the concept of «border», lays the foundation for the theoretical and methodological dimension of the study of border territories in the formation of a new world order and the dynamics of modern political processes.

Borders have been an integral part of life since ancient times, but this category took its modern shape only with the beginning of the formation of national states. The creation of a system of international relations, in which the parties recognize the inviolability of each other's territory, filled the borders with additional significance. The inviolability of borders has become a fundamental principle of international law, one of the bases of international relations, enshrined in legal documents of the national and international level.

In the process of historical development, the meaning of the notion «border» was constantly changing. Now this term is most often used in the sense of «state border», thus denoting one of the key political institutions around which the system of international relations is built and which is one of the main signs of sovereignty. However, the field of application of the term is only expanding and becoming more complicated. Increasingly, «borders» are explored not in the context of the state and geography, but as dividing lines and spaces of communication in the socio-cultural, informational, and symbolic spheres.

The borderland from an object that was on the periphery of researchers' attention and was of interest mostly in the context of the expansion of the state, transformed into a phenomenon that representatives of various branches of science study as a type of geopolitical fields, a specific socio-cultural and economic space with a special legal regime.

In further research, the author's attention will be focused on the study of the peculiarities of the interaction of border areas with states and other political actors.

Keywords: *geopolitical processes, state border, border, borderlands, frontier, border territories.*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2315-7724>**Чайка І. Ю., Запорізький національний університет**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7605-0114>**Цокур Є. Г., Запорізький національний університет**

ФЕНОМЕН ГІБРИДНОГО ГЕНОЦИДУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2014-2022 рр.

Актуальним завданням сучасної політології є творення наукового дискурсу задля формування теоретичних засад обґрунтування дій російської держави і її інституцій як військових злочинів, найтяжчим з яких, безумовно, виступає геноцид. Зважаючи на гібридний характер російсько-української війни, агресор використовує всі переваги інформаційної, медіа війни, різноманітних ПСО, намагаючись максимально унеможливити кваліфікацію своїх дій саме в рамках злочину геноциду. Саме тому важливим є аналіз феномену гібридного геноциду, який є необхідним для опису того, яким чином конкретні акти геноциду можуть приховуватися або викривлено інтерпретуватися агресором, в тому числі і за рахунок інформаційно-психологічних спецоперацій, маніпуляцій суспільною свідомістю. Наукове обговорення феномену «гібридного геноциду», формування загальноприйнятої дефініції, може стати кроком на шляху до імплементації терміну до системи міжнародного права з метою визначення його співвідношення з поняттям «злочин геноциду», встановлення їхньої тотожності, і, відповідно, спрощення притягнення до відповідальності злочинців. Гібридний геноцид – це дії, вчинені з наміром знищити, повністю або частково, будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу, що здійснюється на тлі ідеологічних, інформаційно-психологічних, маніпулятивних заходів, спрямованих на заперечення суб'єктності зазначених груп (до та під час російсько-української війни здійснювалося ідеологічне обґрунтування, перш за все у російському суспільстві, відсутності державної та національної суб'єктності України). Конкретні прояви геноциду, спрямовані проти окремих представників цих груп, зокрема, їх вбивство, у випадку гібридного геноциду приховуються чи заперечуються. Гібридний характер геноциду шляхом вбивства українців проявляється через заперечення фактів таких вбивств, створення обґрунтування позасудових страт (звинувачення вбитих у підіривній, диверсійній діяльності, нападах на окупантів), заперечення умисного характеру масових вбивств шляхом ракетних та авіаударів, або твердження щодо їхньої спрямованості в місця дислокацій українських військових підрозділів. Наслідком таких дій окупаційної армії РФ стають також серйозні тілесні ушкодження, що завдаються українцям, страждає і ментальне здоров'я людей – все це також є проявом геноциду. Гібридний характер геноциду за ознакою «навмисне створення для певної групи таких життєвих умов, які спрямовані на її повне чи часткове фізичне винищення» проявляється зокрема, у запереченні агресором спрямованості таких дій проти цивільного населення. Гібридний геноцид, спрямований на запобігання дітонародження в середовищі групи, може проявлятися через використання сексуального насильства як зброї. Гібридного характеру може набувати і геноцид шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу: сам насильницький характер такої передачі заперечується; приховується чи умисно спотворюється інформація про стан здоров'я дитини, її сімейний статус; встановлення опіки чи усиновлення відбувається з порушеннями національного та міжнародного законодавства.

Ключові слова: гібридна війна, геноцид, гібридний геноцид, інформаційно-психологічна спецоперація, російсько-українська війна 2014-2022 р.

Осмилення передумов, факторів, подій і можливих наслідків російсько-української війни сьогодні є нагальним завданням для дослідників всіх царин наукового знання, політологи-науковці не є виключенням. Долаючи об'єктивні і суб'єктивні перешкоди на шляху формування гіпотез і побудови концепцій; прагнучи дотримуватися принципу об'єктивності, будучи суб'єктом подій, що розвиваються; намагаючись уникнути впливу «травми очевидця», дослідники формують сучасний

науковий дискурс, що має стати ґрунтом для формування післявоєнних проєктів відновлення України, створення нормативно-правових підстав відшкодування збитків, завданих громадянам нашої держави, інфраструктурі, підприємствам, організаціям України внаслідок російської військової агресії, визначити теоретичні засади обґрунтування дій російської держави і її інституцій як військових злочинів, найтяжчим з яких, безумовно, виступає геноцид.

Феномен геноциду не є породженням ХХ століття, хоча саме тоді термін «геноцид» був введений до наукового обігу і був широко досліджений, що безумовно сприяло достатньо швидкій його імплементації у систему міжнародного права, і формуванню відповідних правових норм, що визначили геноцид як тяжкий злочин. Жорстокі масові вбивства, насильницькі дії відносно груп людей, поєднаних за ознакою релігійної, етнічної, расової спільності, здійснювалися протягом всієї історії існування людства, проте усвідомлення специфіки саме таких масових злочинів, відбулося лише протягом останніх ста років. Родоначальником наукового аналізу геноциду і автором цього терміну є Рафал Лемкін, який досліджуючи автократії ХХ ст., у 1943 році публікує роботу «Правління держав «Осі» в окупованій Європі», один з розділів якої був названий «Геноцид». Лемкін створив термін «геноцид», поєднавши два корені – грецький «genos» (тобто плем'я або раса) та латинський «cide» (вбивство). Тут він вперше наводить визначення геноциду, зазначивши, що «це дії, спрямовані проти окремих осіб не через їхні індивідуальні якості, а через те, що вони належали до національних груп» [23, с. 120]. В роботі зазначено, що геноцид спрямований проти групи як цілого, а заходи, за допомогою яких він реалізується, спрямовані проти осіб, як членів цих груп [23, с. 148]. Р. Лемкін, аналізуючи декрети нацистських окупаційних адміністрацій, що діяли на території сімнадцяти окупованих держав, досліджує розгортання заходів здійснення геноциду відносно етнічних груп (євреїв, поляків, ромів), а також групи осіб з особливими потребами. Першим кроком знищення було присвоєння групі спеціального статусу, а також вимога до кожного її представника візуально себе ідентифікувати. На наступному етапі накладалася заборона на здійснення професійної діяльності, конфісковувалося майно, заборонялося вільне пересування, що врешті завершувалося ув'язненням представників зазначених груп у гетто, у яких штучним чином створювався дефіцит продовольства і інших ресурсів, потім відбувалося переміщення людей до концентраційних таборів, у яких їх фізично знищували.

Після завершення Другої Світової війни Р.Лемкін доклав всіх можливих зусиль задля формування правового концепту «злочин геноциду» й імплементації його у систему міжнародного права. 11 грудня 1946 р. Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла резолюцію 96 (I) «Злочин геноциду». У ній стверджувалося, що геноцид є відмовою визнавати право на існування цілих людських груп, яка ображає совість людства, тягне за собою великі втрати для нього, оскільки внаслідок геноциду людство позбавляється культурних та інших цінностей знищуваних груп, а також суперечить моральному закону, духу та цілям Організації Об'єднаних Націй. Також зазначається, що покарання за злочин геноциду є питанням міжнародного значення. У зв'язку з цим Генеральна Асамблея стверджує, що з точки зору міжнародного права геноцид є злочином, за вчинення якого головні винуватці та співучасники підлягають покаранню незалежно від того, чи є вони приватними особами, державними посадовими особами, чи державними діячами, а також незалежно від того, на основі релігійних, расових, політичних чи інших ознак було вчинено злочин. Також згідно з цією резолюцією державам-членам ООН пропонувалось вжити необхідних законодавчих заходів з метою запобігти вчиненню геноциду та забезпечити покарання за цей злочин [8]. 9 грудня 1948 р. резолюцією ГА 260 (III) було прийнято Конвенцію про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. У подальшому визначення злочину геноциду було також закріплено в інших документах, наприклад у Статуті Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді та Римському статуті Міжнародного кримінального суду [9; 14].

Незважаючи на те, що Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього ратифікована на сьогоднішній день 150 державами світу, а норми щодо покарання злочину геноциду імплементовані до національних правових систем, процес доведення і покарання за цей злочин є достатньо складним. Перш за все це пов'язане з необхідністю відмежування злочину геноциду від воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Крім того суб'єкти, що здійснюють геноцид, на сучасному етапі намагаються максимально унеможливити кваліфікацію їхніх дій саме в рамках цього злочину. Яскравим прикладом цього є дії Російської Федерації протягом російсько-української війни 2014-2022 рр.

Усталеною думкою у сучасних дослідженнях є визначення цієї війни, як збройного конфлікту сучасного типу, що характеризується як гібридний.

Феномен гібридних конфліктів в останнє десятиліття досліджувався в роботах М. Айшервуда [22], Р. Аркоса [18], С. Бахмана та М. Джонс [19], Х. Сміт [18], Дж. Уізера [25], Ф. Хоффмана [21] та ін. Вітчизняний науковий дискурс з проблематики гібридної війни представлений роботами авторського колективу монографії «Світова гібридна війна: український фронт» [12], Ю. Даника [2], Т. Малярчук [2], Г. Почепцова [6], Г. Яворської [16] та ін. Термін «гібридна війна» наразі є скоріш конвенційним, оскільки не закріплений в жодних правових документах. Втім його значення для досліджень сучасних конфліктів є надзвичайно важливим, оскільки дозволяє іноді ідентифікувати їх саме як воєнні конфлікти, визначити їхніх учасників, обґрунтувати їхні ролі і, в перспективі, покарати агресора. Не дивно, що концепція «гібридних загроз» (Hybrid Threats) увійшла в офіційні документи та стратегії безпеки багатьох держав, включаючи США і Велику Британію, про що зазначають Р. Аркос і Х. Сміт у статті «Цифровий зв'язок і гібридні загрози». А. Аббасі пише, що «підходи, які називаються гібридною, 4-м поколінням, 5-м поколінням, нетрадиційною, асиметричною та кібервійною, набувають популярності» [17]. Відмінність сучасних воєнних конфліктів від війн минулого, формування їхнього гібридного виміру вперше зазначив Ф. Хоффман у роботі «Конфлікт у XXI столітті: світанок гібридних війн», стверджуючи, що «те, що раніше можна було розкласти по полицях – це тероризм, а це звичайна війна, це кримінал, а це партизанська війна, – сьогодні змішалось... Цей конструкт найчастіше називають «гібридною війною», у якій противники використовують різне, найчастіше унікальне поєднання гібридних загроз і тактик, націлених на вразливості держави... Гібридна війна – це набагато більше, ніж просто конфлікт між державами або іншими збройними групами. Це використання різних гібридних форм конфлікту» [21, с. 10]. Розвиток концепції гібридної війни проявився у акценті не лише на способах здійснення воєнних дій, але й у аналізі її суб'єктів. Зокрема, М. Айшервуд в роботі «Повітряна міць для гібридної війни» пише, що ця війна стирає розбіжності між суто конвенційною та типовою нерегулярною війною, зазначивши, що «гібридний противник» може розчинятися серед цивільного населення, діяти з позицій «електронних схованок» у глобальному телекомунікаційному просторі» [22, с. 24]. Г. Яворська, своєю чергою, доходить висновку, що «гібридний конфлікт не обмежується медійною сферою, а виходить за її межі. Крім паперових, електронних та інтернет-медіа він охоплює широкий спектр соціальної комунікації, починаючи від приватних розмов на теми тих або інших різновидів протистояння і закінчуючи перемовинами дипломатів, які намагаються віднайти дипломатичне розв'язання конфлікту» [16, с. 44].

Д. Євстаф'єв та А. Манойло зазначають надзвичайно важливі хронотопічні характеристики гібридних війн, що визначають їхню внутрішню суперечливість: вони одночасно територіально локалізовані і територіально необмежені, а головне – можуть легко доповнюватися іншими інструментами впливу, спрямованими на підрив внутрішньої стійкості соціально-політичної системи країни [24, с. 30]. «Поza системою інформаційних маніпуляцій та інформаційного впливу на потенційного противника реалізація потенціалу гібридних війн неможлива. Гібридні війни можуть здійснюватися при мінімізації прямого силового впливу, але не можуть здійснюватися без інформаційного впливу» [24, с. 32].

Таким чином, гібридні війни, і російсько-українська війна 2014-2022 рр. в тому числі, є, по-перше, процесом з фрагментованим хронотопом (1) наразі, воєнні дії, в тому числі гібридні (наприклад, пошкодження ниток Північного потоку), відбуваються на теренах України, РФ, Європейського Союзу, 2) інформаційно-психологічні операції всіх учасників війни спрямовані на всіх представників світової спільноти, 3) ресурсна війна (зернова, газова війна) проводиться РФ проти держав майже на всіх континентах. Щодо часового виміру: незважаючи, на те, що війна розпочалася вісім років тому суб'єктивне сприйняття тривалості війни у багатьох її суб'єктів обмежується вісьмома місяцями). По-друге, складним завданням є визначення учасників воєнних дій, оскільки стирається межа між комбатантами та некомбатантами (останні можуть не воювати із зброєю в руках, проте бути організаторами чи активними учасниками інформаційно-психологічних спецоперацій), крім того підсилюється роль мережевої самоорганізації учасників війни (наприклад, диверсії, що реалізують особи, які не мають організаційних чи комунікаційних зв'язків зі стороною, на користь якої вони фактично діють, виходячи виключно з особистих етичних міркувань). По-третє, провідним фактором перемоги у війні такого типу стають суспільні настрої. Формування позитивного відношення і орієнтації на довготривалу підтримку боротьби українського народу у суспільній свідомості світової спільноти, віра у перемогу переважної частини українського соціуму, усвідомлення агресивного загарбницького характеру «спеціальної воєнної операції» в російському суспільстві може справити суттєвий вплив на перебіг воєнних дій на полі бою.

Разом з тим, перебіг війни у гібридній формі дозволяє агресору, який використовує всі переваги інформаційної, медіа війни, різноманітних ПІСО, приховувати здійснювані воєнні злочини, зокрема, і найсерйозніший з них – злочин геноциду. Метою цієї роботи є обґрунтування концепту «гібридний геноцид» і аналіз проявів цього феномену в умовах російсько-української війни 2014-2022 рр.

На нашу думку, обґрунтування концепту «гібридний геноцид» є необхідним для опису того, яким чином конкретні акти геноциду можуть приховуватися або викривлено інтерпретуватися агресором, в тому числі і за рахунок інформаційно-психологічних спецоперацій, маніпуляцій суспільною свідомістю. Це, в свою чергу, може призвести до унеможливлення доведення в міжнародних судових структурах злочину геноциду і, відповідно, сприятиме уникненню відповідальності організаторами і особами, що безпосередньо здійснювали акти геноциду. Наукове обговорення феномену «гібридного геноциду», формування загальноприйнятої дефініції, може стати кроком на шляху до імплементації терміну до системи міжнародного права з метою визначення його співвідношення з поняттям «злочин геноциду», встановлення їхньої тотожності, і, відповідно, спрощення притягнення до відповідальності злочинців.

Поняття «гібридний геноцид» наразі у науковій літературі не використовується. Втім існують дослідження геноциду в контексті проблеми гібридної війни. Зокрема, геноцид як інструмент гібридної війни вивчає М. Коропатник, доходючи висновку, що історичні факти наочно демонструють спадкоємність у здійсненні імперської політики геноциду правлячими колами Радянського Союзу і Російської Федерації методами «гібридної війни» [4, с. 239].

Однак, починаючи з 2015 р. термін «гібридний геноцид» використовується у публіцистичних творах А. Муджабаєва. У липні 2015 р. він зазначив, що Україна має постійно на всіх рівнях говорити про гуманітарну проблему кримських татар у Криму, тому що там зараз відбувається справжній неоголошений гібридний геноцид. «Цей геноцид не супроводжується масовими розстрілами, але супроводжується примусом людей до депортації, порушенням їхніх ключових прав і повним безправ'ям перед державною машиною» [1].

А. Муджабаєв також використовує цей термін у нарисі про Голодомор. «Голодомор – це не просто геноцид. Це геноцид гібридний. Геноцид, який не тільки цілеспрямовано провели, але цілеспрямовано приховали. Потім його висміяли, намагались звести до випадковостей. Збігу обставин. Спеціально. Це було умисне інсценування. Як брехня про зелених чоловічків у Криму, як ніби то «референдум». Маскування злочину. Класика» [5].

Згодом, виконавчий директор ГО «Центр Громадянських Свобод» О. Романцова також зазначила, що «РФ зробила все, щоб викривити образ кримських татар. Наразі вона здійснює один з прикладів гібридного геноциду проти кримських татар» [11].

Спробуємо, спираючись на визначення геноциду у ст. 2 Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р., проаналізувати, яким чином РФ реалізує гібридний геноцид українських громадян під час російсько-української війни. Отже, геноцидом є наступні дії, вчинені з наміром знищити, повністю або частково, будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку:

- вбивство членів такої групи;
- завдання серйозних тілесних ушкоджень чи розумового розладу членам такої групи;
- навмисне створення для певної групи таких життєвих умов, які спрямовані на її повне чи часткове фізичне винищення;
- заходи, спрямовані на запобігання дітонародження в середовищі такої групи;
- насильницька передача дітей з однієї групи в іншу.

Саме визначення геноциду містить перш за все акцент на об'єкті геноциду, який являє собою певну групу, що виокремлена від інших груп, створених за аналогічними ознаками, і визнана іншими аналогічними суб'єктами. Народ України як міжнародно визнаної держави постає сьогодні як поліетнічна спільнота, що може бути охарактеризована як політична нація, об'єднана громадянськими цінностями, спільністю історичного минулого, єдністю культури, прагненням використовувати державну мову, як засіб національної та громадянської самоідентифікації.

Власне, підготовка до акту російської агресії та геноциду в Україні розпочалася з ідеологічного обґрунтування, перш за все у російському суспільстві, відсутності державної та національної суб'єктності України. Тривале поширення цих наративів набуло своєї кульмінації за півроку до початку військової агресії РФ, коли 12 липня 2021 р. за авторством В. Путіна на його офіційному сайті було опубліковано статтю «Про історичну єдність росіян і українців». Автор статті повторює ідею, що домінувала у радянській історичній науці, щодо того, що українці й росіяни з часів Давньої

Русі є одним народом, який мешкав у державі, утвореній і керованій скандинавською династією Рюриківичів і її нащадками, а також мав спільну мову. Продовжуючи досить вільно поводитися з історичними фактами, російський диктатор стверджує, що «об'єктивні факти говорять про те, що в Російській імперії йшов активний процес розвитку малоросійської культурної ідентичності в межах великої російської нації, яка поєднувала великоросів, малоросів і білорусів», абсолютно ігноруючи тривалу традицію української державності, яка саме в рамках Російської імперії знищувалась, рівно як і ідентичність культурна, яка розвивалася не завдяки, а всупереч державній політиці царської Росії. Обмежена політична суб'єктність України пов'язується Путіним з радянським етапом в історії нашої держави: «Саме радянська національна політика – замість великої російської нації, триєдиного народу, що складається з великоросів, малоросів і білорусів – закріпила на державному рівні положення про три окремих слов'янські народи: російський, український і білоруський», що стає для нього підставою піддати сумніву суверенність України, її повноцінний державний статус. В. Ткаченко пише з приводу путінського творіння: «У цьому опусі озвучено нову геополітичну концепцію стосовно України – уже не «обмеженого суверенітету», а відмова Україні в праві на державність, суверенітет, а також пред'явлення сусіду територіальних претензій. У більш широкому контексті це послання Путіна адресоване усім суміжним державам, і тим самим відкидається уся правова база відносин із цими державами» [15, с.4]. Використовуючи доволі недолугі маніпулятивні технології, Путін вже під час війни, проголошуючи промову до дня народної єдності Росії 4 листопада 2022 р., продовжує просувати свій наратив про відсутність суверенітету Української держави, який нібито поділяють країни-сусіди, згадавши, зокрема, Польщу, Румунію та Угорщину. Звичайно, це викликало жорстку реакцію з боку зовнішньополітичних відомств цих держав, які заперечили територіальні претензії до України, ще раз зазначивши підтримку незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів, крім того Польща та Румунія висловили різкий осуд російської агресії.

Отже, хоча для переважної більшості світової спільноти акт російської агресії, а отже, й прояви геноциду спрямовані проти української нації, для російської суспільної свідомості, що протягом десятиліть є об'єктом безперервних маніпуляцій, цей факт є далеко не очевидним. На думку російського обивателя, Росія здійснює спеціальну військову операцію проти «нацистів, фашистів, бандерівців». Відсутність же усвідомлення провини, в тому числі і колективної, і покаяння може мати доволі небезпечні наслідки, в тому числі і у вигляді реваншизму.

РФ заперечує умисне вбивства українців, що є цивільними особами, навіть коли об'єктами ракетних атак стають житлові квартали. Найчастіше російська пропаганда просто ігнорує ці факти, а у випадках, що набувають широкого розголосу, стверджують, як правило, що в цих житлових приміщеннях квартирують військові або у дворах розташовуються вогневі точки. Поширеними є спроби приховати масові жертви серед цивільного населення на окупованих територіях, випадки катувань, знущань, що здійснюються з метою залякування населення і в багатьох випадках завершуються смертю. Лише у квітні 2022 р. представники міжнародного правозахисного руху Amnesty International, протягом дванадцяти днів досліджуючи вбивства у Бучі, Новому Короді, Андріївці, Здвизівці, Ворзелі, Макарові та Дмитрівці Київської області, зібрали свідчення 45 людей, які були свідками або з перших вуст дізналися про вбивство своїх родичів чи сусідів російськими окупантами. Загалом у цей період Amnesty International задокументувала 22 випадки позасудових страт. А. Калламар, генеральна секретарка Amnesty International заявила: «Ми познайомилися з людьми, родичі й близькі яких загинули під час жаклихих нападів і життя яких назавжди змінилося через російське вторгнення. Ми підтримуємо їхні вимоги щодо справедливості і закликаємо українську владу, Міжнародний кримінальний суд та інших суб'єктів забезпечити збереження доказів, які в майбутньому допоможуть притягнути російських військових до відповідальності за воєнні злочини. Надзвичайно важливо, щоб усіх винних, включно з командуванням, було притягнуто до відповідальності» [10].

Таким чином, гібридний характер геноциду шляхом вбивства українців проявляється шляхом заперечення фактів таких вбивств, створення обґрунтування позасудових страт (звинувачення вбитих у підривній, диверсійній діяльності, нападах на окупантів), заперечення умисного характеру масових вбивств шляхом ракетних та авіаударів, або твердження щодо їхньої спрямованості в місця дислокацій українських військових підрозділів.

Наслідком таких дій окупаційної армії РФ стають також серйозні тілесні ушкодження, що завдаються українцям. Страждає і ментальне здоров'я людей: загострюються психічні хвороби, зростають прояви тривожності, панічні атаки, з'являються страхи у дітей. У жовтні 2022 р.

Міністерство охорони здоров'я повідомило про результати дослідження «Психічне здоров'я та ставлення українців до психологічної допомоги під час війни» [7]. Було зазначено, що за час війни до психологів та психіатрів звернулося 650 тис пацієнтів. При цьому, згідно з даними опитування, близько 71% громадян відчували останнім часом стрес або сильну нервозність, половина опитаних відчувають тривожність і напругу. Також, за даними МОЗ, у 20-30% осіб, які пережили травматичні події, може розвинути посттравматичний стресовий розлад (ПТСР).

Гібридний характер геноциду за ознакою «навмисне створення для певної групи таких життєвих умов, які спрямовані на її повне чи часткове фізичне винищення» проявляється зокрема, у діях агресора, спрямованих проти об'єктів критичної інфраструктури України. Яскравим прикладом цього є проблема централізованого водопостачання м. Миколаєва, що розпочалася півроку тому. Водогін, яким питна вода постачається до Миколаєва, прокладений з Херсона. У квітні 2022 р. він був пошкоджений внаслідок російських обстрілів, відновлювальні роботи провести виявилось неможливим, оскільки цей район знаходився під контролем окупантів. Завдяки розслідуванню ВВС було встановлено навмисний характер пошкодження [26]. Протягом жовтня-листопада 2022 р. відбулося принаймні п'ять масованих ракетних атак на об'єкти української енергосистеми, що спричинили перманентну кризу у енергосекторі північних, північно-західних, західних областей України. Відсутність електропостачання не лише знижує якість життя, але й створює ризик поширення хвороб, в тому числі інфекційних, внаслідок неможливості безпечного зберігання продуктів, скорочення доступу до централізованого водопостачання, яке також залежить від безперервного електропостачання. Руйнувань зазнають об'єкти теплоенергетики, що унеможливує забезпечення централізованого тепlopостачання у зимовий період. РФ ж заперечує ці свої, очевидні будь-кому цілі, стверджуючи, що під атаку попадають об'єкти військового управління і зв'язку, а також те, що удари держави-терориста по цивільній інфраструктурі України «знижують військовий потенціал України» (зокрема, про це заявив С.Шойгу, додавши, що «Росія вживає вичерпних заходів щодо недопущення загибелі українських громадян»).

Гібридний геноцид РФ українського народу шляхом здійснення «заходів, спрямованих на запобігання дітонародження» здійснюється через сексуальне насильство. Дії російських окупантів проти статевої недоторканості пов'язані, на думку експертів, не лише з розбещеністю, різноманітними збоченнями гвалтівників, їхніми соціопатичними чи психопатичними рисами. За словами спеціальної представниці Генерального секретаря ООН з питань сексуального насильства у конфліктах П. Паттен, в Україні прослідковуються всі ознаки того, що Росія користується сексуальним насильством як зброєю [3]. У відповідності до свідчень жінок-жертв згвалтувань у Бучі, злочинці говорили їм: «Ми зробимо таким чином, щоб ви жодного разу не захотіли більше підпустити до себе чоловіків, щоб потім у вас діти ніколи не народжувались»[13].

Гібридного характеру набуває і геноцид, шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу. З одного боку, Росія не приховує факти депортації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Згідно з розслідуванням Associated Press тисячі дітей були знайдені у підвалах зруйнованих війною міст, таких як Маріуполь, та у сиротинцях на території Донбасу, контрольованої проросійськими сепаратистами. Серед цих дітей були ті, чий батьки загинули під час російських обстрілів, а також, так звані «державні діти», які виховувалися у спеціалізованих закладах або прийомних сім'ях. У Росії стверджують, що ці діти не мають батьків чи опікунів, або з ними неможливо зв'язатися. Але журналісти Associated Press з'ясували, що чиновники депортували українських дітей до Росії та на контрольовані Росією території без їхньої згоди, брехали їм, що вони не потрібні батькам, використовували їх для пропаганди та віддали їх у російські сім'ї, а також надали російське громадянство. Російське законодавство забороняє усиновлення дітей-іноземців. Але у травні 2022 р. Путін підписав наказ, який спрощує росіянам процедури усиновлення неповнолітніх українців, позбавлених батьківського піклування, та надання їм російського громадянства, а також ускладнює для України та вцілілих родичів дітей процес їх повернення.

Окрім того, Росія підготувала список російських сімей для українських дітей і здійснює виплати за кожну дитину, яка отримує громадянство (причому більше 1000 доларів за дитину з інвалідністю). У Росії також організували табори для українських дітей-сиріт, проводять заняття з «патріотичного виховання» та створили гарячу лінію для об'єднання російських сімей із дітьми Донбасу. Ситуація ускладнюється тим, що багато вихованців дитячих будинків в Україні не є сиротами. До початку війни уряд України попередив ООН, що більшість цих дітей «не є сиротами, не мають серйозних хвороб та перебувають у закладі, тому що їхні родини у складних життєвих обставинах». Точну кількість депортованих до Росії українських дітей визначити неможливо. За словами українських

чиновників, їх приблизно 8 тисяч. Діти з Маріуполя не перші, яких Росія викрала з України. 2014 р., після анексії Росією Кримського півострова, понад 80 дітей із Луганська зупинили на блокпостах і викрали. Україна подала до суду, і Європейський суд з прав людини визнав, що дітей вивезли до Росії «без медичного супроводу та необхідних документів». Дітей повернули до України до остаточного рішення суду. Правозахисниця К. Рашевська розповідає, що їй відомо про 30 дітей із Криму, яких усиновили росіяни за програмою «Потяг надії». За її словами, наразі деякі з цих дітей можуть бути російськими солдатами. [20]. З іншого боку, розголосу набули факти «гібридної депортації» дітей, причому дітей, що мають батьків. За інформацією мера Мелітополя І. Федорова росіяни не повернули назад до батьків дітей, яких вивезли з захопленого Енергодару у «літні табори» в Росії та окупованому Криму. Спочатку гауляйтери окупованої частини Запорізької області анонсували відправку дітей на «відпочинок» та «навчання». Тепер, коли діти перебувають в Краснодарському краї, надсилають батькам повідомлення, що їхні діти затримуються на невизначений термін. 20 жовтня 2022 р. голова Харківської обласної військової адміністрації О. Синегубов повідомив, що дітей з Куп'янського, Вовчанського, Липецького напрямку вивозили до РФ під приводом оздоровлення до таборів, після того зв'язок втрачався, люди залишалися в заручниках, не маючи контакту, можливості повернення дітей.

Отже, загарбницька війна РФ проти України на сучасному етапі супроводжується військовими злочинами і злочинами проти людства, які мають ознаки геноциду. Українсько-російська війна 2014-2022 рр. перебігає у гібридній формі, і може бути охарактеризована, по-перше, як процес з фрагментованим хронотопом (1) наразі, воєнні дії, в тому числі гібридні (наприклад, пошкодження ниток Північного потоку), відбуваються на теренах України, РФ, Європейського Союзу, 2) інформаційно-психологічні операції всіх учасників війни спрямовані на всіх представників світової спільноти, 3) ресурсна війна (зернова, газова війна) проводиться РФ проти держав майже на всіх континентах. Щодо часового виміру: незважаючи на те, що війна розпочалася вісім років тому суб'єктивне сприйняття тривалості війни у багатьох її суб'єктів обмежується вісьмома місяцями). По-друге, складним завданням є визначення учасників воєнних дій, оскільки стирається межа між комбатантами та некомбатантами (останні можуть не воювати із зброєю в руках, проте бути організаторами чи активними учасниками інформаційно-психологічних спецоперацій), крім того підсилюється роль мережевої самоорганізації учасників війни (наприклад, диверсії, що реалізують особи, які не мають організаційних чи комунікаційних зв'язків зі стороною, на користь якої вони фактично діють, виходячи виключно з особистих етичних міркувань). По-третє, провідним фактором перемоги у війні такого типу стають суспільні настрої. Зважаючи на гібридний характер російсько-української війни, агресор використовує всі переваги інформаційної, медіа війни, різноманітних ПІСІО, намагаючись максимально унеможливити кваліфікацію своїх дій саме в рамках злочин геноциду, який за визначенням ООН є відмовою визнавати право на існування цілих людських груп, яка ображає совість людства, тягне за собою великі втрати для нього, оскільки внаслідок геноциду людство позбавляється культурних та інших цінностей знищуваних груп. Саме тому важливим є обґрунтування концепту «гібридного геноциду», який є необхідним для опису того, яким чином конкретні акти геноциду можуть приховуватися або викривлено інтерпретуватися агресором, в тому числі і за рахунок інформаційно-психологічних спецоперацій, маніпуляцій суспільною свідомістю. Наукове обговорення феномену «гібридного геноциду», формування загальноприйнятої дефініції, може стати кроком на шляху до імплементації терміну до системи міжнародного права з метою визначення його співвідношення з поняттям «злочин геноциду», встановлення їхньої тотожності, і, відповідно, спрощення притягнення до відповідальності злочинців. Отже, спираючись на визначення геноциду у ст. 2 Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р., і аналізуючи, процес здійснення РФ геноциду українських громадян під час російсько-української війни, можна визначити гібридний геноцид наступним чином. Гібридний геноцид – це дії, вчинені з наміром знищити, повністю або частково, будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу, що здійснюється на тлі ідеологічних, інформаційно-психологічних, маніпулятивних заходів, спрямованих на заперечення суб'єктності зазначених груп (до та під час російсько-української війни здійснювалося ідеологічне обґрунтування, перш за все у російському суспільстві, відсутності державної та національної суб'єктності України). Конкретні прояви геноциду, спрямовані проти окремих представників цих груп, зокрема, їх вбивство, у випадку гібридного геноциду приховуються чи заперечуються. Гібридний характер геноциду шляхом вбивства українців проявляється через заперечення фактів таких вбивств, створення обґрунтування позасудових страт (звинувачення вбитих у підіривній, диверсійній діяльності, нападах на окупантів), заперечення умисного характеру масових

вбивств шляхом ракетних та авіаударів, або твердження щодо їхньої спрямованості в місця дислокацій українських військових підрозділів. Наслідком таких дій окупаційної армії РФ стають також серйозні тілесні ушкодження, що завдаються українцям, страждає і ментальне здоров'я людей: загострюються психічні хвороби, зростають прояви тривожності, панічні атаки, з'являються страхи у дітей – все це також є проявом геноциду. Гібридний характер геноциду за ознакою «навмисне створення для певної групи таких життєвих умов, які спрямовані на її повне чи часткове фізичне винищення» проявляється зокрема, у запереченні агресором спрямованості таких дій проти цивільного населення. Зокрема, здійснюючи ракетні удари проти об'єктів критичної інфраструктури України РФ заперечує їхню очевидну мету, стверджуючи, що під атаку попадають об'єкти військового управління і зв'язку, а також те, що удари держави-терориста по цивільній інфраструктурі України «знижують військовий потенціал України». Гібридний геноцид, спрямований на запобігання дітонародження в середовищі групи, може проявлятися через використання сексуального насильства як зброї. Гібридного характеру може набувати і геноцид шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу: сам насильницький характер такої передачі заперечується; приховується чи умисно спотворюється інформація про стан здоров'я дитини, її сімейний статус; встановлення опіки чи усиновлення відбувається з порушеннями національного та міжнародного законодавства.

Бібліографічний список:

1. В Криму происходит гибридный геноцид.
URL: <https://web.archive.org/web/20200129075319/https://www.radiosvoboda.org/a/news/27149026.html>.
(дата звернення: 01.11.2022).
2. Даник Ю., Малярчук Т., Бриггс Ч. Гибридная война: хай тек, информационные и кибер конфликты. *Connections: The Quarterly Journal*. 2017. № 2. С. 5-27.
3. Згвалтування є частиною воєнної стратегії Росії в Україні – спецпредставниця Генсека ООН.
URL: <https://bykvu.com/ua/bukvy/zgvaltuvannia-ie-chastynoiu-voiennoi-stratehii-rosii-v-ukraini-spetspredstavnytsia-henseka-oon/> (дата звернення: 01.11.2022).
4. Коропатник М. Геноцид як інструмент «гібридної війни» Росії проти України: від радянських часів до сьогодення. Спроба історичного аналізу. *Сіверянський літопис*. 2017. №1-2 С. 228-242.
5. Муждабаев А. Голодомор – это не просто геноцид. URL: <https://gordonua.com/news/politics/muzhdabaev-golodomor-eto-ne-prosto-genocid-eto-genocid-gibridnyu-531079.html>. (дата звернення: 01.11.2022).
6. Почепцов Г. Г. 3 історії поняття гібридної війни в США і Росії.
URL: http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/z_istorii-ponyattya-gibridnoi-viyni-v-ssha-i-rosii/
(дата звернення: 01.11.2022).
7. Психічне здоров'я та ставлення українців до психологічної допомоги під час війни.
URL: https://gradus.app/documents/308/Gradus_Research___Mental_Health_Report_short_version.pdf?fbclid=IwAR2M1mpt0U8Hpf55wvHx_IfaVV5oTvIZ3x9kJ2O447sY-l8hqo5jiXSg6gc. (дата звернення: 01.11.2022).
8. Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 96 (I) «Злочин геноциду», прийнята 11.12.1946. URL : <https://documents.un.org/prod/ods.nsf/home.xsp>. (дата звернення: 01.11.2022)
9. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588.
(дата звернення: 01.11.2022).
10. Російські військові повинні постати перед судом за воєнні злочини в Київській області – нове розслідування Amnesty International. URL : <https://www.amnesty.org.ua/hes-not-coming-back-briefing/>
(дата звернення: 01.11.2022).
11. Россия осуществляет геноцид крымских татар. URL : <https://ccl.org.ua/ru/news/rossyya-osuschestvlyayet-hybridnyij-henotsyd-protiv-kryimskiyh-tatar-romantsova/>(дата звернення: 01.11.2022).
12. *Світова гібридна війна: український фронт / за заг. ред. В. П. Горбуліна*. Київ : НІСД, 2017. 496 с.
13. Собора І. «Щоб не хотілося народжувати українців»: окупанти масово гвалтували жінок у Бучі.
URL: [https://war.segodnya.ua/ua/war/vtorzhenie/chtoby-ne-hotelos-rozhat-ukraincev-okkupanty-massovo-nasilovali-zhenshin-v-buche-denisova-1614496.html](https://war.segodnya.ua/ua/war/vtorzhenie/chtoby-ne-hotelos-narozhuvati-ukrainci-v-ukraincev-okkupanty-massovo-nasilovali-zhenshin-v-buche-denisova-1614496.html). (дата звернення: 01.11.2022).
14. Статут Міжнародного трибуналу по Руанді. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d65.
(дата звернення: 01.11.2022).
15. Ткаченко В. Російський замах на суб'єктність України. *Освіта і суспільство*. 2022. №1-2. С. 4.
16. Яворська Г.М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт. *Strategic priorities*. 2016. № 4. С. 41-48.
17. Abbasi A. Hybrid War Threats and Essence of Perception Management. *IPRI Journal*. 2020. №2. Р. 1-24.
18. Arcos R., Smith H. Digital communication and hybrid threats. *Icono 14*. 2021. Volume 19. № 1. Р. 1-14.
19. Bachmann S., Jones M. Syria – A Hybrid War Case Study. *Journal of Military and Strategic Studies*. 2021. №1. Р. 33-55.
20. El Deeb S., Shvets A., Tilna E. How Moscow grabs Ukrainian kids and makes them Russians.
URL: <https://apnews.com/article/ukrainian-children-russia-7493cb22c9086c6293c1ac7986d85ef6>.
(accessed : 01.11.2022).

21. Hoffman F. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Arlington : Potomac Institute for Policy Studies, 2007. 72 p.
22. Isherwood M. W. Airpower for Hybrid Warfare. Arlington : Mitchell Institute Press, 2009. 36 p.
23. Mennecke M. The Crime of Genocide and International Law. *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*. 2009. №4. P. 146-161.
24. Manoilo, A., Yevstafiev D. Information Wars and Psychological Operations as the Basis for New Generation Hybrid Wars. *Istoriya*. 2021. №6. P. 24-32. URL: <https://history.jes.su/s207987840016037-9-1/> (accessed: 01.11.2022).
25. Wither J. K. Making Sense of Hybrid Warfare. *Connections: The Quarterly Journal*. 2016. №2. P. 73-87.
26. Zhuhan V., Ibrahim N. Russia accused of sabotaging Ukraine water pipe to Mykolaiv. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-63383605> (accessed: 01.11.2022).

References:

1. V Krymu proiskhodit gibridnyj genocid. URL: <https://web.archive.org/web/20200129075319/https://www.radiosvoboda.org/a/news/27149026.html>. (accessed: 01.11.2022).
2. Danik Yu., Malyarchuk T., Briggs Ch. Gibridnaya vojna: haj tek, informacionnye i kiber konflikty. *Connections: The Quarterly Journal*. 2017. № 2. S. 5-27.
3. Zgvaltuvannia ye chastynoiu voiennoi stratehii Rosii v Ukraini – spetspredstavnytsia Henseka OON. URL: <https://bykvu.com/ua/bukvy/zgvaltuvannia-ie-chastynoiu-voiennoi-stratehii-rosii-v-ukraini-spetspredstavnytsia-henseka-oon/>(accessed: 01.11.2022).
4. Koropatnyk M. Henotsyd yak instrument «hibrydnoi viiny» Rosii proty Ukrainy: vid radianskykh chasiv do sohodennia. Sproba istorychnoho analizu. *Siverianskyi litopys*. 2017. №1-2 S. 228-242.
5. Muzhdabaev A. Golodomor – eto ne prosto genocid. URL: <https://gordonua.com/news/politics/muzhdabaev-golodomor-eto-ne-prosto-genocid-eto-genocid-gibridnyy-531079.html>. (accessed: 01.11.2022).
6. Pocheptsov H. H. Z istorii poniattia hibrydnoi viiny v SShA i Rosii. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/z_istorii_ponyattya_gibridnoi_viiny_v_sshi_i_rossii/ (accessed: 01.11.2022).
7. Psykhichne zdorovia ta stavlennia ukrainsiv do psykolohichnoi dopomohy pid chas viiny. URL: https://gradus.app/documents/308/Gradus_Research___Mental_Health_Report_short_version.pdf?fbclid=IwAR2M1mpt0U8Hpf55wvHx_ifaVV5oTvlZ3x9kK2O447sY-l8hqo5jiXSg6gc. (accessed: 01.11.2022).
8. Rezoliutsiia Heneralnoi Asamblei Orhanizatsii Obiednanykh Natsii 96 (I) «Zlochyn henotsydu», pryiniata 11.12.1946. URL : <https://documents.un.org/prod/ods.nsf/home.xsp>. (accessed: 01.11.2022).
9. Rymskyi statut Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588. (accessed: 01.11.2022).
10. Rosiiski viiskovi povynni postaty pered sudom za voienni zlochyny v Kyivskii oblasti – nove rozsliduvannia Amnesty International. URL : <https://www.amnesty.org.ua/hes-not-coming-back-briefing/> (accessed: 01.11.2022).
11. Rossiya osushchestvlyaet genocid krymskikh tatar. URL : <https://ccl.org.ua/ru/news/rossyya-osushchestvlyaet-hibrydnyij-henotsyd-protyv-krymskykh-tatar-romantsova/> (accessed: 01.11.2022).
12. Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front / za zah. red. V. P. Horbulina. Київ : NISD, 2017. 496 s.
13. Sobora I. «Shchob ne khotilosia narodzhuvaty ukrainsiv»: okupanty masovo gvaltuvaly zhinok u Buchi. URL: <https://war.segodaya.ua/ua/war/vtorzhenie/chtoby-ne-hotelos-rozhat-ukraincev-okkupanty-massovo-nasilovali-zhenshchin-v-buche-denisova-1614496.html>. (accessed: 01.11.2022).
14. Statut Mizhnarodnoho trybunalu po Ruandi. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d65. (accessed: 01.11.2022).
15. Tkachenko V. Rosiiskiy zamakh na subiektivist Ukrainy. *Osvita i suspilstvo*. 2022. №1-2. S. 4.
16. Yavorska H.M. Hibrydna viina yak diskursyvnyi konstrukt. *Strategic priorities*. 2016. № 4. S. 41-48.
17. Abbasi A. Hybrid War Threats and Essence of Perception Management. *IPRI Journal*. 2020. №2. P. 1-24.
18. Arcos R., Smith H. Digital communication and hybrid threats. *Icono 14*. 2021. Volume 19. № 1. P. 1-14.
19. Bachmann S., Jones M. Syria – A Hybrid War Case Study. *Journal of Military and Strategic Studies*. 2021. №1. P. 33-55.
20. El Deeb S., Shvets A., Tilna E. How Moscow grabs Ukrainian kids and makes them Russians. URL : <https://apnews.com/article/ukrainian-children-russia-7493cb22c9086c6293c1ac7986d85ef6>. (accessed: 01.11.2022).
21. Hoffman F. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Arlington : Potomac Institute for Policy Studies, 2007. 72 p.
22. Isherwood M. W. Airpower for Hybrid Warfare. Arlington : Mitchell Institute Press, 2009. 36 p.
23. Mennecke M. The Crime of Genocide and International Law. *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*. 2009. №4. P. 146-161.
24. Manoilo, A., Yevstafiev D. Information Wars and Psychological Operations as the Basis for New Generation Hybrid Wars. *Istoriya*. 2021. №6. P. 24-32. URL: <https://history.jes.su/s207987840016037-9-1/> (accessed: 01.11.2022).
25. Wither J. K. Making Sense of Hybrid Warfare. *Connections: The Quarterly Journal*. 2016. №2. P. 73-87.

26. Zhuhan V., Ibrahim N. Russia accused of sabotaging Ukraine water pipe to Mykolaiv. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-63383605> (accessed: 01.11.2022).

Chaika I. Yu., Tsokur Ye. G. The phenomenon of hybrid genocide in the conditions of Russian-Ukrainian war of 2014-2022

The modern political science has an actual task to ground Russian state's and its institutes actions as war crimes. A genocide is the most serious from them. Russian-Ukrainian war is hybrid war. An aggressor uses the instruments of informative, media wars, information psychological special operation, in order to avoid qualification of its actions as crime of genocide. For this reason, an analysis of the phenomenon of hybrid genocide is important. The scientific discussion of the phenomenon of «hybrid genocide», its generally accepted definition's forming can become a step on a way to implementation of this term to the system of international law. The determination of this term's correlation with a concept «crime of genocide», establishment of their equality, and, accordingly, simplification of criminals' bringing in to responsibility is necessary. A hybrid genocide is acts committed with intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious group, that carries out on a background of the ideological, information psychological, manipulation activities, which are aimed to the denial of subjectivity of certain groups. In case of hybrid genocide certain manifestations of genocide, which are directed against the separate representatives of these groups, in particular, their murder, hide or denied. Hybrid character of genocide by murder of Ukrainians manifest itself through the denial of such murders facts, creation of ground of the extra-judicial executing (victims are accused of subversive, diversionary activity, attacking the invaders). Intentional character of mass murders by missile blows and airstrikes also denies. Hybrid character of genocide by «deliberately inflicting on the group conditions of life calculated to bring about its physical destruction in whole or in part» manifest itself in the denial of aggressive actions against civilians. The hybrid genocide sent to prevention of births within the group can manifest through the using of sexual violence as a weapon. Hybrid character can acquire genocide by the forcibly transferring children of the group to another group. Violent character of this process is denied. Children health information, their family status are hidden or distorted intentionally. Guardianship or adoption takes place with violations of national and international legislation.

Keywords: *hybrid war, genocide, hybrid genocide, information psychological special operation, Russian-Ukrainian war in 2014-2022.*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2822-2268>

Ягунов Д. В., Донецький національний університет імені Василя Стуса

ПЕНІТЕНЦІАРНА ПОЛІТИКА КРАЇН АЗІЇ У ХХІ СТОЛІТТІ (УЗАГАЛЬНЕННЯ ПОКАЗНИКІВ В'ЯЗНИЧНОГО НАСЕЛЕННЯ)

Ця стаття є продовженням авторського дослідження проблематики соціального контролю у ХХІ столітті, у центрі якого перебуває категорія паноптично-карцерної держави.

У статті автор продовжує аналіз окремих аспектів пенітенціарної політики країн Азії наприкінці ХХ століття – початку ХХІ століття, де актуальність відповідного дослідження обумовлена подальшим зростанням в'язничного населення як на глобальному рівні, так і на рівні окремих регіонів.

Структура статті обумовлена потребами проаналізувати як організаційно-правові аспекти, так і політичні аспекти функціонування пенітенціарних систем Азії. Окремі країни цього регіону нами аналізувалися раніше, проте крізь призму впливу релігійно-культурного чинника на природу та характеристику пенальності. Відтак дослідження пенітенціарних систем та відповідних трендів в'язничного населення Індонезії, Малайзії та Мальдівських островів нами було проведено у рамках дослідження мусульманської пенальності як комплексного політично-правового явища. Так само, у цій статті не аналізуються країни Азії, які в минулому були складовими СРСР, в силу того, що, як на думку автора, їх потрібно аналізувати окремо, крізь призму радянської пенальності та її наслідків.

У цілому пенітенціарні системи країн Азії характеризуються різними показниками в'язничного населення та, відповідно, демонструють різні тенденції розвитку.

Так, багато країн Азії характеризується стабільністю за абсолютними й відносними показниками в'язничного населення, хоча загальна кількість ув'язнених в тій чи іншій країні Азії може сягати надзвичайно високого рівня.

При цьому окремі країни Азії, навпаки, демонструють невпинне зростання як загальної кількості ув'язнених, так і зростання за показником *incarceration rate*, обумовлюючи більш ніж суттєвий внесок до глобальної кількості ув'язнених.

Головним висновком у цьому контексті є те, що, на перший погляд, вельми позитивні характеристики пенітенціарних систем країн Азії у вигляді низького *incarceration rate* абсолютно не гарантують належного фінансування пенітенціарних установ, відсутності переповнення пенітенціарних установ та належного дотримання прав людини.

Більше того, переповнення пенітенціарних установ у країнах Азії – це перманентна проблема, яка абсолютно не може виправдовуватися за європейськими стандартами ані відсутністю належного фінансування пенітенціарних систем, ані відсутністю належної кількості пенітенціарних установ як такої.

Крім того, наявність у багатьох країнах Азії покарання у вигляді смертної кари вже само по собі є показником пунітивної спрямованості державного управління національними пенітенціарними системами та національними системами кримінальної юстиції в цілому.

Ключові слова: Азія, пенітенціарна система, кримінальні покарання, пенітенціарна політика, показники в'язничного населення, країни Азії, права людини у пенітенціарній системі, смертна кара, переповнення пенітенціарних установ.

Вступ

Ця стаття є продовженням авторського дослідження проблематики соціального контролю у ХХІ столітті, у центрі якого перебуває категорія паноптично-карцерної держави, функції якої зводяться до максимального соціального контролю та забезпечуються різновекторними політиками, серед яких – пенітенціарна.

У статті автор продовжує аналіз окремих аспектів пенітенціарної політики країн Південно-Східної Азії наприкінці ХХ століття – початку ХХІ століття, де актуальність відповідного дослідження обумовлена подальшим зростанням в'язничного населення як на глобальному рівні, так і на рівні окремих регіонів.

Ця стаття базується на статистичних даних порталу *World Prison Brief* (www.prisonstudies.org).

Структура цієї статті обумовлена потребами проаналізувати як організаційно-правові аспекти, так і політичні аспекти функціонування пенітенціарних систем Азії.

Окремі країни цього регіону нами аналізувалися раніше, проте крізь призму впливу релігійно-культурного чинника на природу та характеристику пенальності (Ягунов, Д. (2022). *Пенітенціарна політика мусульманських країн ххі століття крізь призму соціального контролю. European Political and Law Discourse, Vol. 9, Issue 5. P.14-59*). Відтак дослідження пенітенціарних систем та відповідних трендів в'язничного населення Індонезії, Малайзії та Мальдівських островів нами було проведено у рамках дослідження мусульманської пенальності як комплексного політично-правового явища.

Так само, в статті не аналізуються країни азіатські країни, які в минулому були складовими СРСР в силу того, що, як на думку автора, їх потрібно аналізувати окремо, крізь призму радянської пенальності та її наслідків.

Відомче підпорядкування

В аспекті відомчого підпорядкування пенітенціарні системи країни Азії демонструють різноманіття, яке наочно доводить те, що європейський стандарт щодо заборони підпорядкування в'язниць відомству національної безпеки або відомству внутрішніх справ не є таким для країн Азії, а тому у країнах Азії поширені випадки підпорядкуванні пенітенціарних систем відомству внутрішніх справ або відомству національної безпеки.

Так, міністерства внутрішніх справ відповідають за пенітенціарні установи у таких країнах як Камбоджа, М'янма, Непал, Сінгапур.

Національні міністерства громадської безпеки відповідають за пенітенціарну систему у Північній Кореї, Лаосі, В'єтнамі.

У той же час міністерства юстиції здійснюють державне управління пенітенціарними системами у Південній Кореї, Монголії, Шрі Ланці, Тайвані, Тайланді.

У Китаї існує подвійне підпорядкування пенітенціарної системи, де Міністерство юстиції відповідальне за засуджених ув'язнених, а Міністерство громадської безпеки – за «довирокових» ув'язнених та осіб, які перебувають в адміністративному ув'язненні.

На Філіппінах відомство внутрішніх справ (*Department of Interior and Local Government*) відповідальне за управління системою слідчих ізоляторів та установ для відбування вироку до нетривалого позбавлення волі. Відомство юстиції (*Department of Justice*) відповідальне за функціонування національних в'язниць, де відбувають засуджені особи покарання на строк понад 3-х років. Щодо установ для неповнолітніх, то відповідними установами опікується *Department of Social Welfare & Development*.

Показники в'язничного населення

Щодо показників в'язничного населення, то вони представлені наступним чином.

Китай

Станом на грудень 2018 року в пенітенціарних установах Китаю перебувало 1690 тис. засуджених ув'язнених (Пис. 1). Крім того, за даними Верховної народної прокуратури КНР, окрім засуджених у місцях несвободи ще понад 650 тис. осіб утримувалися у центрах ув'язнення. Відтак в цілому станом на 2018 рік у місцях несвободи КНР перебувало понад 2340 тис. осіб.

Крім того, у засобах масової інформації повідомляється, що близько мільйона мусульман-уйгурів утримуються в таборах у провінції Сінцзян, проте в силу секретності вказаних даних надійні статистичні показники відсутні.

Станом на 2018 рік *incarceration rate* становив приблизно 119 ув'язнених на 100 тис. населення, проте вказаний показник рахувався лише на підставі даних про засуджених ув'язнених. Відповідно, загальна кількість приблизно у 2340 тис. ув'язнених автоматично підвищує показник до рівня приблизно у 165 ув'язнених на 100 тис. населення.

Динаміка показників в'язничного населення Китаю подано на діаграмі нижче (Пис. 1).

У цілому можна зазначити, що останні тридцять років загальна кількість ув'язнених у Китаї поступово зростала (Пис. 1), проте з огляду на зростання загальної кількості населення після різкого зростання *incarceration rate* у 1994 році та згодом у 2000 році, у КНР спостерігається доволі стабільні відносні показники в'язничного населення (Пис. 2).

Виняток може становити падіння *incarceration rate* у 2015 році з подальшим відновленням до рівня 2002 – 2012 рр. (Пис. 2).

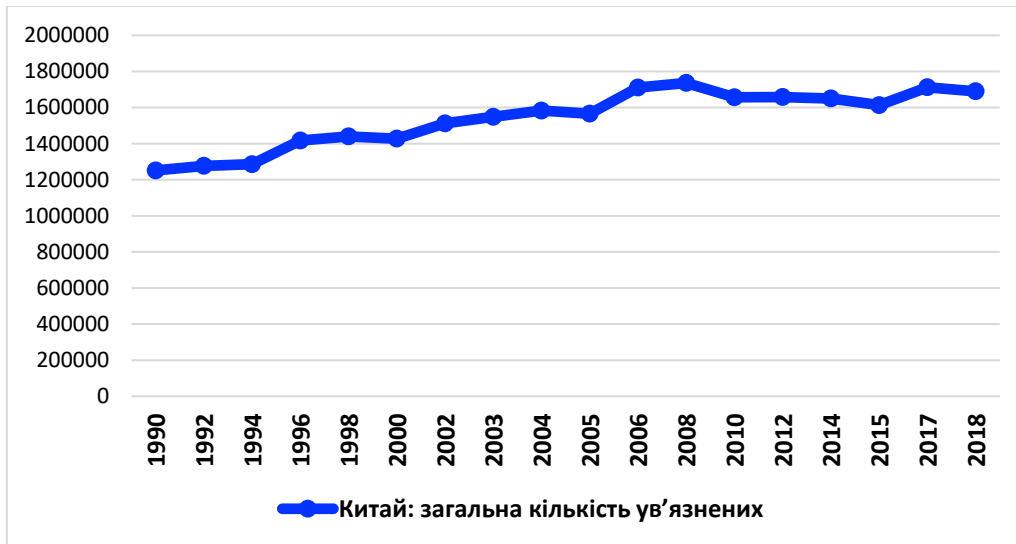

Рис. 1. Китай: загальна кількість ув'язнених

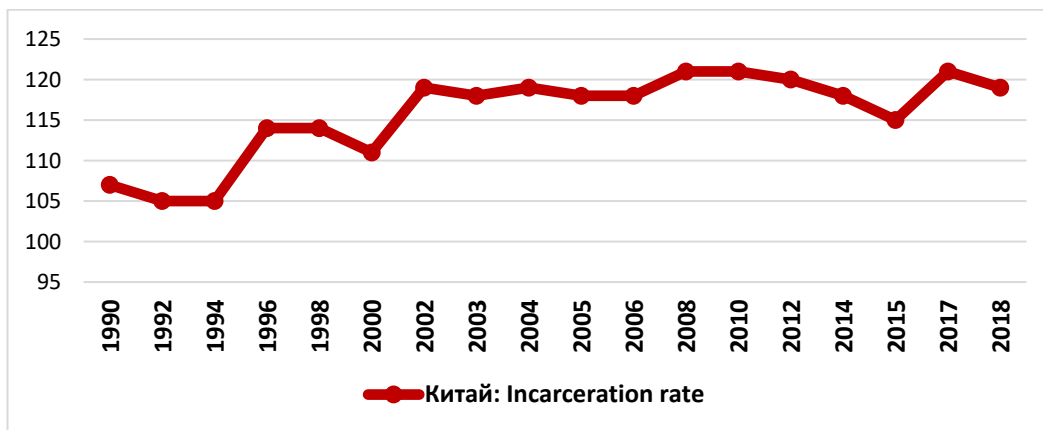

Рис. 2. Китай: кількість ув'язнених на 100 тис. населення

Наразі відсутня інформація щодо офіційного та фактичного рівнів наповнення пенітенціарних установ, проте за даними Міністерства юстиції КНР усі засуджені ув'язнені утримуються у 683 в'язницях, включаючи 41 реформаторій для неповнолітніх.

Гонконг

В силу політичних факторів та адміністративно-територіального устрою Китаю окремо традиційно виділяється пенітенціарна система Гонконгу, за яку відповідає окремий Уряд зазначеного адміністративного регіону.

Історія пенітенціарної системи Гонконгу є давньою, і першу пенітенціарну установа сучасного типу було відкрито ще у 1848 році, а 1894 року було здійснене останнє публічне покарання. Більше того, не можна не відзначити, що ще у 1920 році поліція була відділена від в'язниці та було засновано відповідний Департамент в'язниць, у 1932 році було відкрито першу в'язницю для осіб жіночої статі.

Щодо альтернативних покарань, то Китай не відставав від загальноєвропейських та американських трендів декарцерації суспільства, де у 1938 році було засновано службу пробації.

У 1946 році було засновано перший реформаторій для дітей чоловічої статі, де утримувалися правопорушники у віці від 8 до 16 років.

У 1966 році було введено мораторій на застосування смертної кари.

У 1979 році було створено Відділ з розгляду скарг у складі пенітенціарної служби.

Станом на грудень 2021 року у пенітенціарних закладах Гонконгу утримувалося 7867 ув'язнених (включаючи «довирокових»), що складало 106 ув'язнених на 100 тис. населення. При цьому частка «довирокових ув'язнених складала 30,2% (станом на середину 20212 року).

Всього в регіоні функціонувало станом на 2018 рік 24 установ з офіційним лімітом на рівні 11220 одиниць, що становило наповнення на рівні 74%.

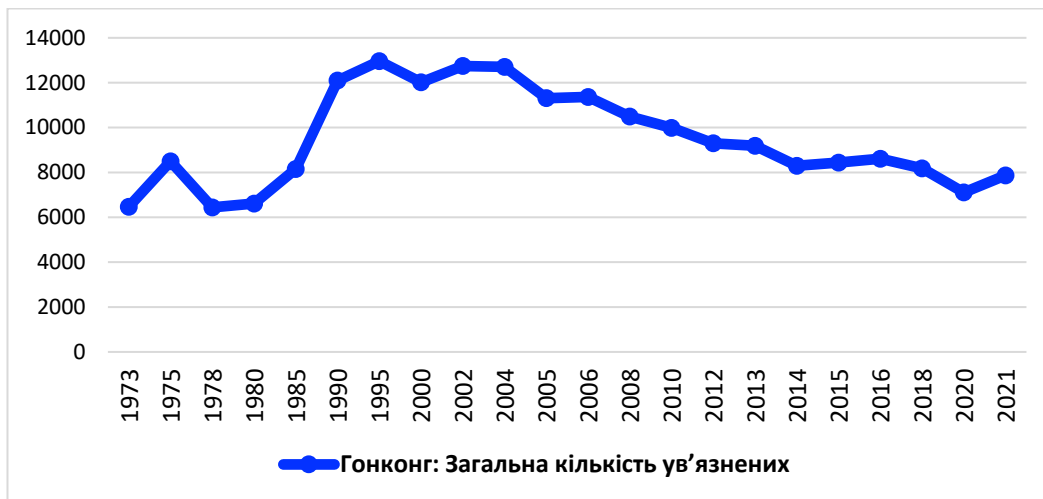

Рис. 3. Гонконг: загальна кількість ув'язнених

Як можна зробити висновок, з середини 1990-х років загальна кількість ув'язнених у Гонконзі поступово зменшується (Рис. 3). Таке само, з початку 1990-х років зменшуються і відносні показники в'язничного населення (Рис. 4).

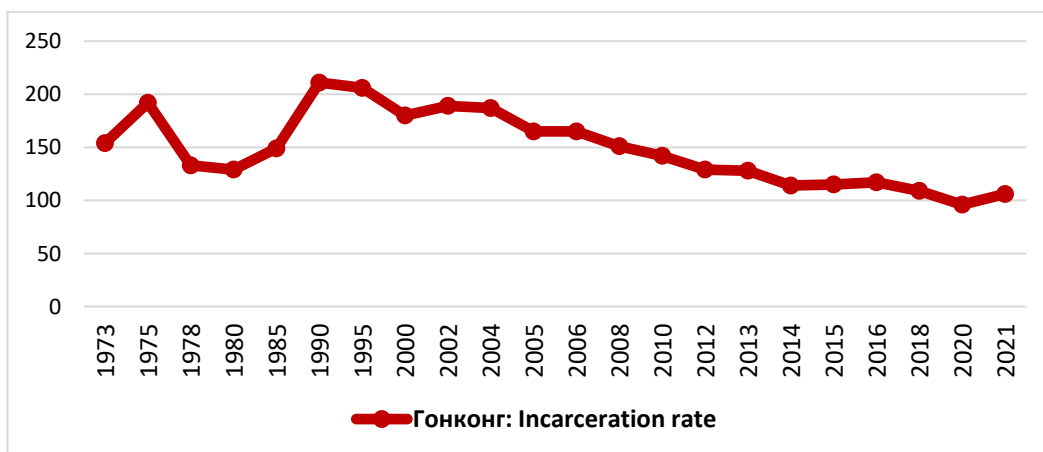

Рис. 4. Гонконг: кількість ув'язнених на 100 тис. населення

Окремою тенденцією, на яку доцільно звернути увагу, це збільшення частки «довирокових» ув'язнених у структурі в'язничного населення Гонконгу. Так, у 2000 році частка «довирокових» ув'язнених становила 10,4%, у 2005 році – 10,5%, у 2010 році – 13,7%, то у 2019 році вказана частка досягла рівня 24,5%.

Смертна кара в Гонконзі була офіційно скасована 23 квітня 1993 року на підставі Указу про злочини (з поправками) 1993 року. До того смертна кара була звичайним вироком з моменту заснування колонії Гонконгу, наприклад, за такі злочини, як вбивство, викрадення людей і піратство. Остання страта в Гонконзі була виконана 16 листопада 1966 року, коли *Wong Kai-Kei* у віці 25 років, був повішений у в'язниці Стенлі.

Тайвань

Станом на 2015 рік пенітенціарна система Тайваню складалася з 49 закритих установ різного типу та профілю (24 в'язниці, 12 слідчих ізоляторів, 2 слідчих ізоляторів для неповнолітніх, 2 виправні школи для неповнолітніх, 2 виховні школи для неповнолітніх, 3 професійно-технічних заклади, 4 центр для осіб з наркотичною залежністю).

При офіційному ліміті у 54949 місць пенітенціарна система Тайваню була заповнена на 114,8%.

При цьому станом на серпень 2022 року у пенітенціарних закладах утримувалося 55463 особи, що становило 236 ув'язнених на 100 тис. населення.

Говорячи про показники в'язничного населення, перші двадцять років нового тисячоліття принесли стабільність до кількості ув'язнених з подальшим збільшенням кількості ув'язнених до рівня 1990-х років (Рис. 5). Причому частка «довирокових» ув'язнених складала всього-на-всього 4,3%.

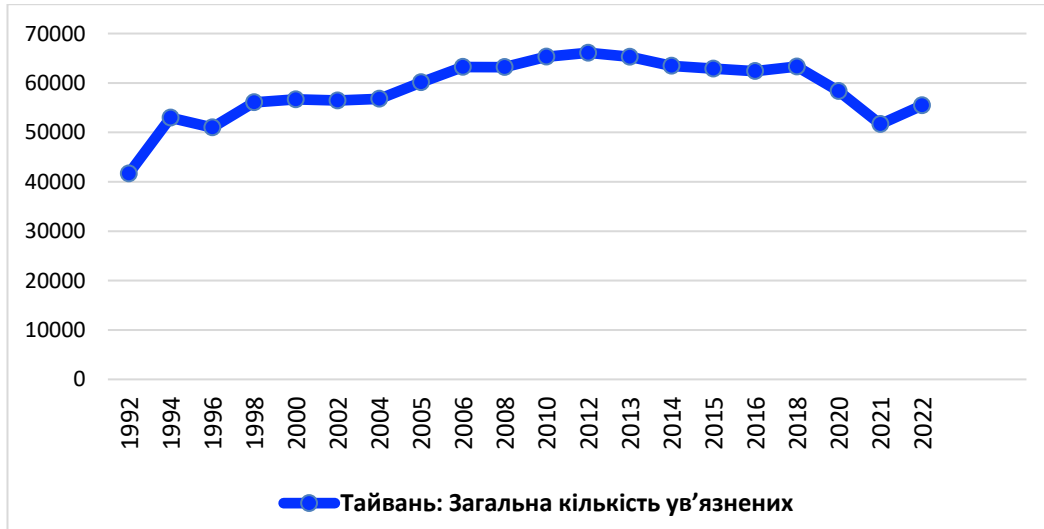

Рис. 5. Тайвань : загальна кількість ув'язнених

Відносні показники в'язничного населення графічно майже не відрізняються від абсолютних показників і відображають перманентну стабільність пенітенціарної системи Тайваню упродовж останніх 30-ти років (Рис. 6).

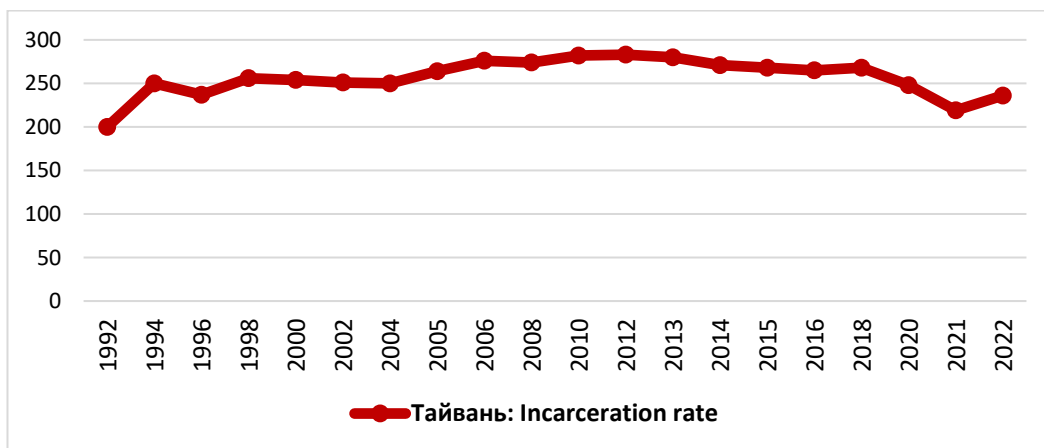

Рис. 6. Тайвань: кількість ув'язнених на 100 тис. населення

Частка «довирокових» ув'язнених за останні роки поступово знижується: 2000 рік – 10%, 2005 рік – 10,6%, 2010 рік – 7,7%, 2015 рік – 5,9%, 2019 рік – 4,4%.

Водночас доцільно зауважити, що до 2000 року на Тайвані був відносно високий рівень страт, коли ще діяли суворі закони щодо смертної кари. Однак суперечливі судові справи в 1990-х роках і зміна ставлення офіційних осіб до скасування смертної кари призвели до значного зниження кількості страт: лише три у 2005 році та жодної в період з 2006 по 2009 роки. Всього за період 2000 – 2009 рр. Верховний Суд Тайваню затвердив смертні вироки для 93 осіб, а у 2010 році виконання смертних вироків було відновлено.

Камбоджа

Станом на липень 2021 року у пенітенціарних установах Камбоджі утримувалося 39 тис. ув'язнених (включаючи «довирокових»), що становило приблизно 229 ув'язнених на 100 тис. населення (Рис. 7, Рис. 8).

Частка «довирокових» ув'язнених у Камбоджі є достатньо високою та складає 34,7%.

Камбоджа є державою, пенітенціарна система якої характеризується суттєвим перепоповненням пенітенціарних установ. Так, станом на липень 2021 року в 29 установах з лімітом у 11 тис. місць утримувалося, як вже зазначалося вище, 39 тис. ув'язнених, що обумовлювало фактичне наповнення на рівні 354,5%

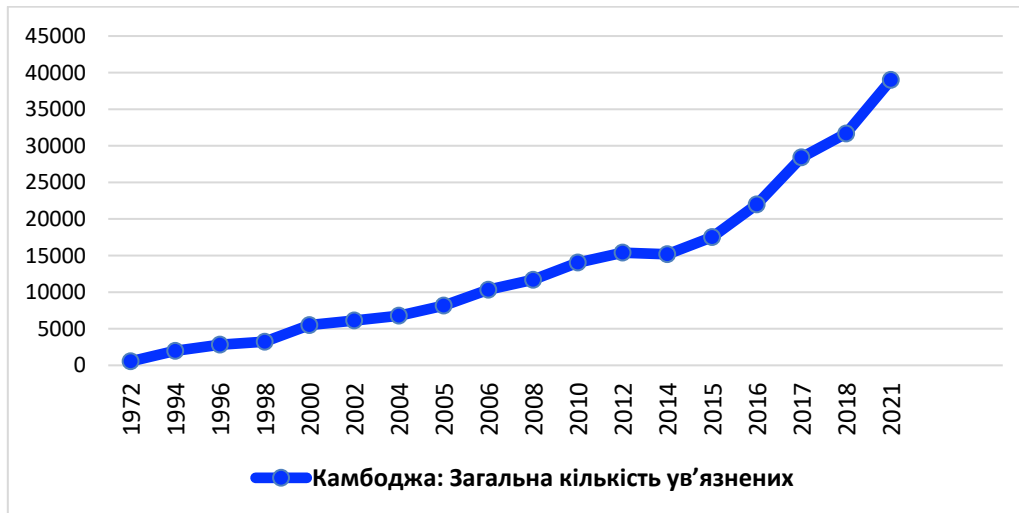

Рис. 7. Камбоджа: загальна кількість ув'язнених

Зважаючи на особливості історичного розвитку Камбоджі у другій половині ХХ століття, є очевидним, що показники в'язничного населення у Камбоджі не можуть аналізуватися окремо від сутності та наслідків режиму червоних кхмерів, який було фактично припинено після їх поразки та витіснення червоних кхмерів у 1979 році з більшості районів Камбоджі.

Зважаючи на сутність політичного режиму та відповідний геноцид, що мав місце у країні та призвів до загибелі від 1,5 до 3 млн. осіб, можна зробити припущення, що потреби у наявності пенітенціарної системи як такої не було в принципі. Лише після 1998 року у Камбоджі розпочався невпинний процес збільшення загальної кількості ув'язнених, який, тим не менш, одразу ж набрав ознак негативного соціального явища з огляду на занадто стрімкі тенденції зростання в'язничного населення в країні.

Відповідно, як можна спостерігати, історія показників в'язничного населення Камбоджі після повалення режиму червоних кхмерів – це історія перманентного зростання як загального в'язничного населення, такі і показника *incarceration rate* (Рис. 7, Рис. 8).

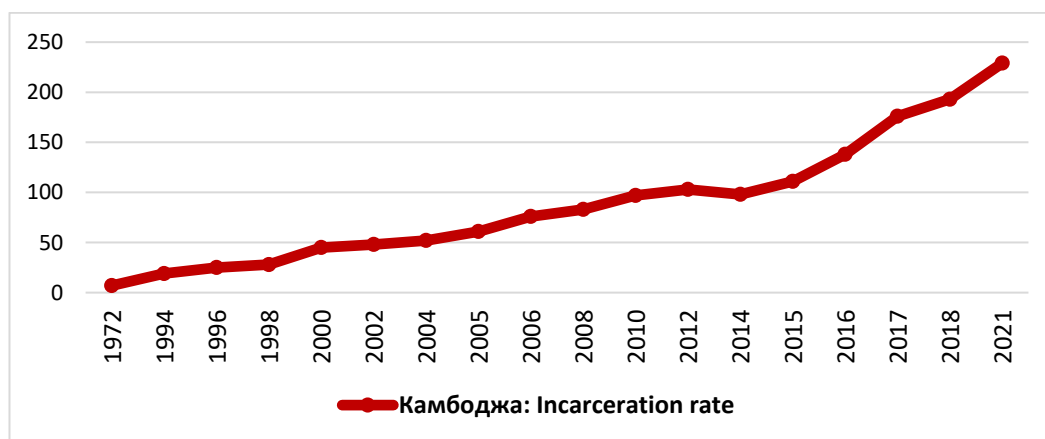

Рис. 8. Камбоджа: кількість ув'язнених на 100 тис. населення

На додаток до зростання в'язничного населення можна вказати й на тенденцію зростання частки «довирокових» ув'язнених у загальній структурі в'язничного населення.

Так, у 2000 році частка складала 35,8%, у 2005 році – 29,8%, у 2010 році – 31,9%, у 2015 році – 69,1%. Проте у 2018 році вказана частка досягла рівня 71,9%, що свідчить про пунітивну спрямованість системи кримінальної юстиції в цілому.

Смертну кару в Камбоджі було заборонено у 1989 році. Як наслідок, Камбоджа є однією з двох країн АСЕАН (інша – Філіппіни), які скасували смертну кару. Стаття 32 Конституції Камбоджі містить пряму заборону на застосування смертної кари: «*Capital punishment is prohibited*».

Північна Корея

Дослідження пенітенціарної системи Північної Кореї ризикує бути максимально складним в силу особливостей політичної устрою цієї країни та відповідного політичного режиму, пов'язаного з тотальною секретністю, що охоплює усі сфері громадського та політичного життя.

Офіційно наразі лише відомо, що за пенітенціарну систему Північної Кореї відповідає Міністерство громадської безпеки в особі Управління виправних установ.

За даними Держдепартаменту США станом на 2016 рік в'язничне населення Північної Кореї становило від 80 тис. до 120 тис. осіб., проте кількість закладів та усі інші релевантні характеристики пенітенціарної системи є засекреченими.

Південна Корея

Політична відповідальність за стан справ у пенітенціарній системі Південної Кореї покладено на Міністерство юстиції, у складі якого функціонує Виправна служба Кореї.

Станом на червень 2022 року у пенітенціарних установах Південної Кореї утримувалося 53920 ув'язнених, що становило 105 ув'язнених на 100 тис. населення (Рис. 9, Рис. 10).

При цьому частка «довирокових» ув'язнених становила 35,1%.

У складі пенітенціарної системи Південної Кореї на середину 2020 року функціонувало 54 установи з лімітом у 48130 місць, де рівень наповнення установ становив станом 112%.

Рис. 9. Південна Корея: загальна кількість ув'язнених

Щодо тенденцій в'язничного населення Південної Кореї, то необхідно зауважити, що його показники – це приклад умовної стабільності національної пенітенціарної системи як за абсолютними, так і за відносними критеріями (Рис. 9, Рис. 10).

Пенітенціарна система Південної Кореї в частині відсотку «довирокових» ув'язнених характеризується відносною стабільністю, хоча не можна не відзначити те, що сама частка є достатньо великою. Так, у 2000 році вказана частка становила 38,8%, у 2005 році – 33,1%, у 2010 році – 31,8%, у 2015 році – 35,7%, у 2019 році – 35,9%.

Південна Корея зберігає смертну кару як вид покарання, внаслідок чого у 2021 році в Південній Кореї було засуджено до смертної кари 55 осіб. Відповідно до статті 56 КК Південної Кореї смертна кара виконується через повішення: «*The death penalty shall be executed by hanging at a prison*». Проте смертна кара фактично не виконувалася упродовж останніх десяти років, а останнє виконання смертної кари мало місце у 1997 році.

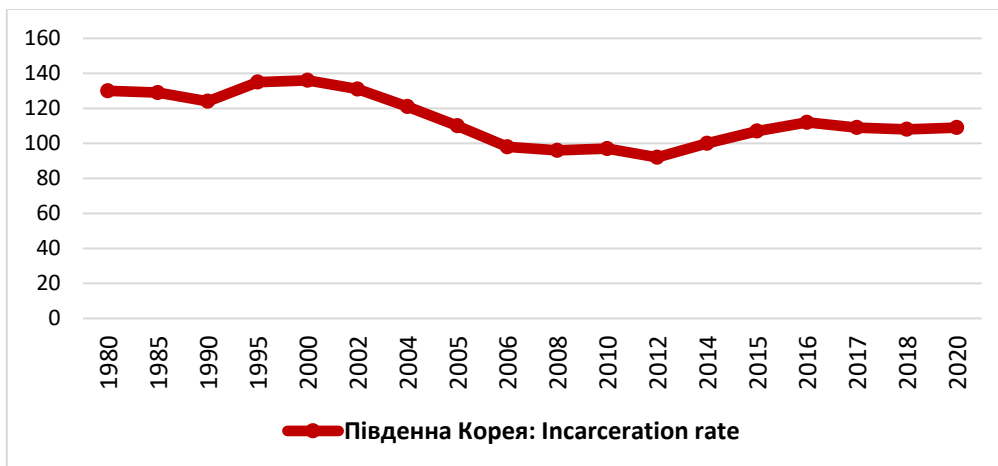

Рис. 10. Південна Корея: кількість ув'язнених на 100 тис. населення

Японія

Станом на травень 2021 року загальна кількість ув'язнених в Японії складала 45715 осіб, що становило *incarceration rate* на рівні 36 ув'язнених на 100 тис. населення (Рис. 11, Рис. 12).

При цьому пенітенціарна система Японії характеризувалася вельми малою часткою «довирокових» ув'язнених, що складала 12,4%.

Сама система станом на 2018 рік складалася з 184 установ (70 в'язниці для дорослих, 6 в'язниць для неповнолітніх та 108 слідчих ізоляторів).

Ліміт пенітенціарної системи становив 89310 місць (станом на грудень 2018 року), що обумовлювало фактичне наповнення пенітенціарної системи на рівні 56,6%.

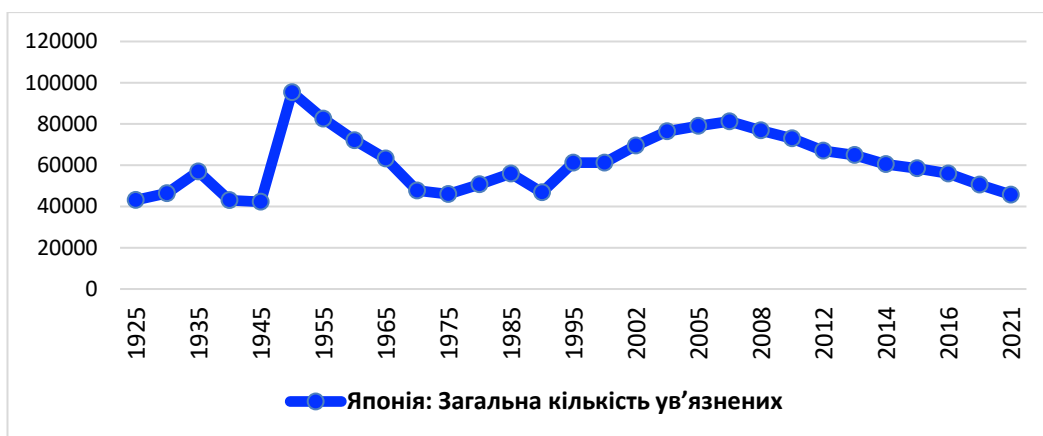

Рис. 11. Японія: загальна кількість ув'язнених

В'язничне населення Японії може служити яскравим прикладом того, наскільки політична ситуація та взагалі зміна політичного режиму може впливати на пенітенціарну політику та показники в'язничного населення в країні.

Так, одразу ж після початку американської окупації Японії у 1945 році відбулося стрімке зростання як загальної кількості ув'язнених, так і відносних показників в'язничного населення (Рис. 11, Рис. 12). Як можна наочно спостерігати на поданих нижче графіках, Японія є єдиною країною в Азії, яка демонструє настільки радикальний приріст в'язничного населення як за абсолютними, так і за відносними показниками.

Водночас, як і загальна кількість ув'язнених, так і *incarceration rate* в Японії різко впали одразу ж після того, як у 1952 році американський окупаційний режим було припинено, і національний японський уряд перебрав на себе всю повноту влади в країні.

Характеристики трендів в'язничного населення в Японії можуть свідчити про без перебільшення унікальність цієї країни для цілей нашого дослідження.

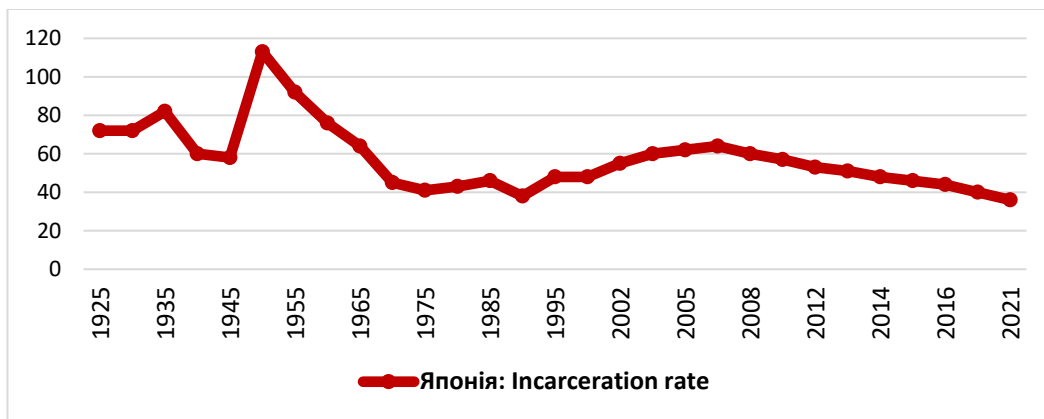

Рис. 12. Японія: кількість ув'язнених на 100 тис. населення

Так, по-перше, Японія надає досліднику офіційну пенітенціарну статистику майже за століття, що надає можливість проаналізувати тенденції в'язничного населення крізь призму вагомих політичних впливів (інтервенція в Китаї, Друга Світова війна, американська окупація тощо).

По-друге, останні 50 років Японія демонструє фактично один й той саме показник в'язничного населення на рівні приблизно 40 ув'язнених на 100 тис. населення, що також свідчить про стабільність японської політичної та правової системи.

Стабільною є пенітенціарна система Японії також і в аспекті частки «довирокових» ув'язнених. Так, у 2000 році вказана частка складала 18,1%, у 2005 році – 13,5%, у 2010 році – 10,9%, у 2015 році – 11%, у 2018 році – 11,3%, у 2021 році – 12,4%.

Смертна кара в Японії є законним покаранням. Відповідно до статті 9 КК Японії, смертна кара відноситься до основних видів покарання. Відповідно до статті 11(1) КК Японії, «*the death penalty is executed by hanging at a penal institution*». З 2000 року в Японії було страчено 118 ув'язнених. Наразі останньою є страта *Tomohiro Kato*, винуватця різанини в Акіхабарі в 2008 році, якого стратили 26 липня 2022 року.

Монголія

Для цілей управління пенітенціарною системою у Монголії у складі Міністерства юстиції створено Генеральну агенцію виконання судових рішень.

Станом на середину 2020 року у 21 установі виконання покарань та 29 слідчих ізоляторах утримувалося 5832 ув'язнених, що складало 183 ув'язнених на 100 тис. населення (Рис. 13, Рис. 14). Частка «довирокових» ув'язнених складала 24,3%.

Станом на середину 2020 року офіційний ліміт системи становив 6182 місця, що обумовлювало наповнення системи на рівні 124,4%.

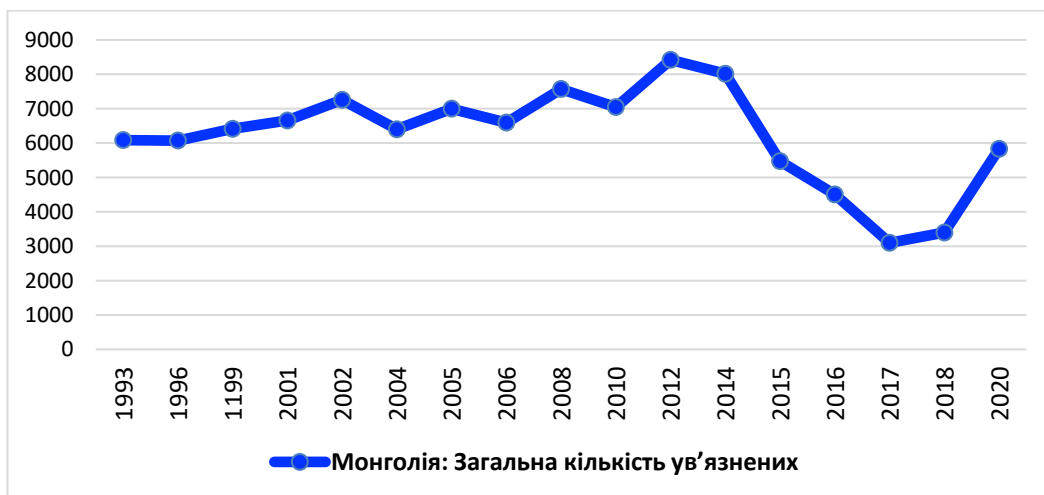

Рис. 13. Монголія: загальна кількість ув'язнених

Абсолютні та відносні показники в'язничного населення графічно є майже однаковими (Рис. 13, Рис. 14).

Тенденції в'язничного населення Монголії свідчать про те, що упродовж тривалого часу (1993 – 2012 рр.) кількість ув'язнених на 100 тис. населення трималася приблизно на одному й тому ж рівні (270 – 300 ув'язнених на 100 тис. населення), після чого станом на 2018 рік кількість ув'язнених на 100 тис. населення скоротилася майже втричі (як порівняти з 2021 роком). Проте вже у 2020 році статистичні дані засвідчили про суттєве зростання в'язничного населення (Рис. 13, Рис. 14).

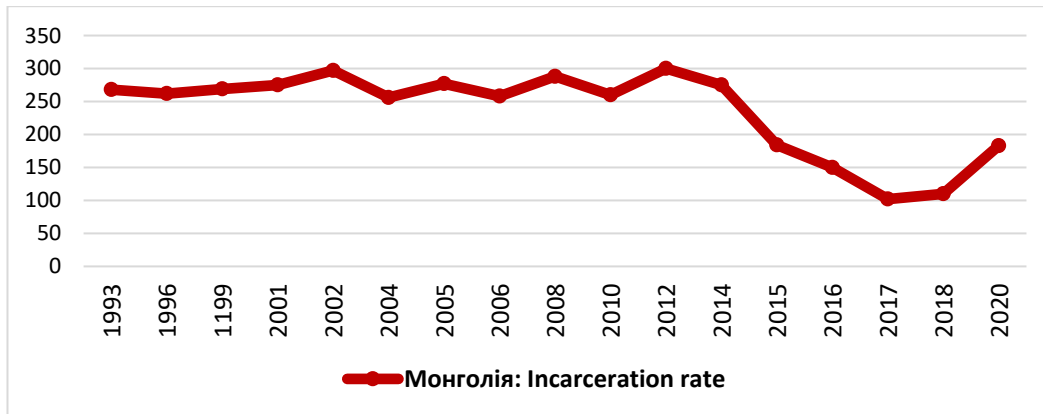

Рис. 14. Монголія: кількість ув'язнених на 100 тис. населення

Так само приблизно у цей же період у Монголії відбулося різке зростання частки «довирокових» ув'язнених. Так, у 2003 році вказана частка становила 20%, у 2005 році – 26,9%, у 2010 році – 22,4%, у 2015 році – 17,6%, у 2018 році – 34,4%, у 2020 році – 24,3%.

Смертна кара у Монголії скасована у 2016 року після попереднього восьмирічного мораторію на її застосування.

Лаос

Управління пенітенціарною системою Лаосу здійснює Департамент в'язниць та реабілітації Міністерства громадської безпеки.

Станом на червень 2018 року у 19 пенітенціарних установах країни нараховувалося 11885 ув'язнених, що становило 166 ув'язнених на 100 тис. населення (Рис. 15, Рис. 16). При цьому частка «довирокових» ув'язнених складала понад 67%, що є вельми тривожним показником з огляду на задекларовані цілі реабілітації засуджених.

Рис. 15. Лаос: загальна кількість ув'язнених

Окремі дані щодо тенденцій в'язничного населення Лаосу свідчать про перманентне зростання в'язничного населення. Так, за період 2004 – 2018 рр. загальна кількість ув'язнених у цій країні зростає майже у 3 рази, а *incarceration rate* – у 2,4 рази (Рис. 15, Рис. 16).

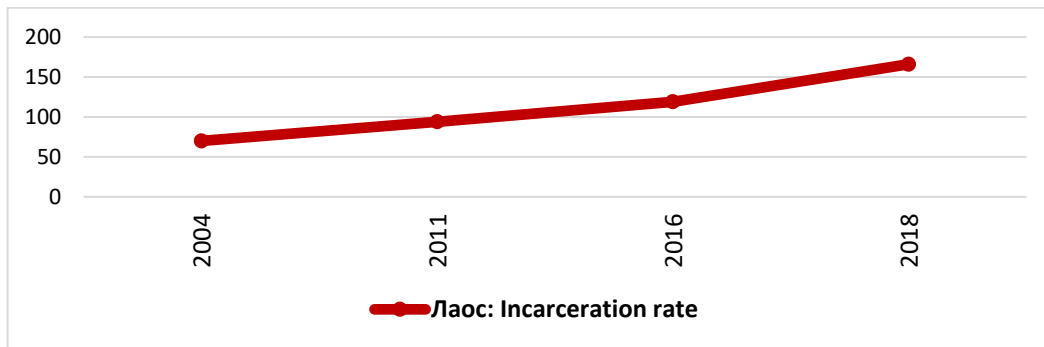

Рис. 16. Лаос: кількість ув'язнених на 100 тис. населення

Смертна кара у Лаосі до цього часу залишається законним покаранням, а у березні 2009 року уряд Лаосу повідомив *Amnesty International*, що наприкінці 2008 року в камерах смертників перебувало 85 осіб. Остання відома страта у Лаосі відбулася в 1989 році.

М'янма (Бірма)

Пенітенціарна система М'янми має свої коріння у британській колоніальній адміністрації, яка ще 1827 року заснувала першу в'язницю. Наразі у М'янмі відповідальність за державне управління пенітенціарною системою покладено на Виправний департамент Міністерства внутрішніх справ.

В'язничне населення цієї країни станом на травень 2022 року становило 100324 ув'язнених (Рис. 17, Рис. 18), які утримувалися у 96 закладах (46 в'язниць та 50 трудових таборів). Відповідно, показник *incarceration rate* становив 183 ув'язнених на 100 тис. населення (Рис. 18).

Офіційний ліміт пенітенціарної системи станом на травень 2022 року становив 89938 місць, що обумовлювало наповнення пенітенціарної системи на 111,5%.

Рис. 17. М'янма: загальна кількість ув'язнених

Щодо відносних показників в'язничного населення цієї країни, то у 2001 році *incarceration rate* впав майже вдвічі, як порівняти з 1993 роком. Проте вже наступного року повернувся до рівня 1993 року, де «протримався» приблизно до 2013 року (Рис. 18).

З 2017 року у країні поступово кількість ув'язнених збільшувалася, і наразі абсолютні та відносні показники перебувають на найвищому рівні за увесь час, починаючи з 1993 року (Рис. 17, Рис. 18).

Частка «довирокових» ув'язнених у М'янмі є доволі низькою: 2001 рік – 15,7%, 2007 рік – 11,4%, 2016 рік – 15,1%.

Щодо смертної кари, то вона залишається законним покаранням у М'янмі.

До 25 липня 2022 року М'янма вважалася «*abolitionist in practice*», оскільки влада не стратила жодної особи упродовж останніх десяти років або більше. У період з 1988 по 2022 роки у країні страти не проводилися. Проте 3 червня 2022 року Військова влада М'янми оголосила, що має намір стратити чотирьох осіб, які були засуджені до смертної кари військовим судом. Як наслідок, 25 липня 2022 року влада М'янми повідомила про страту чотирьох чоловіків у рамках перших смертних вироків у країні за понад 30 років.

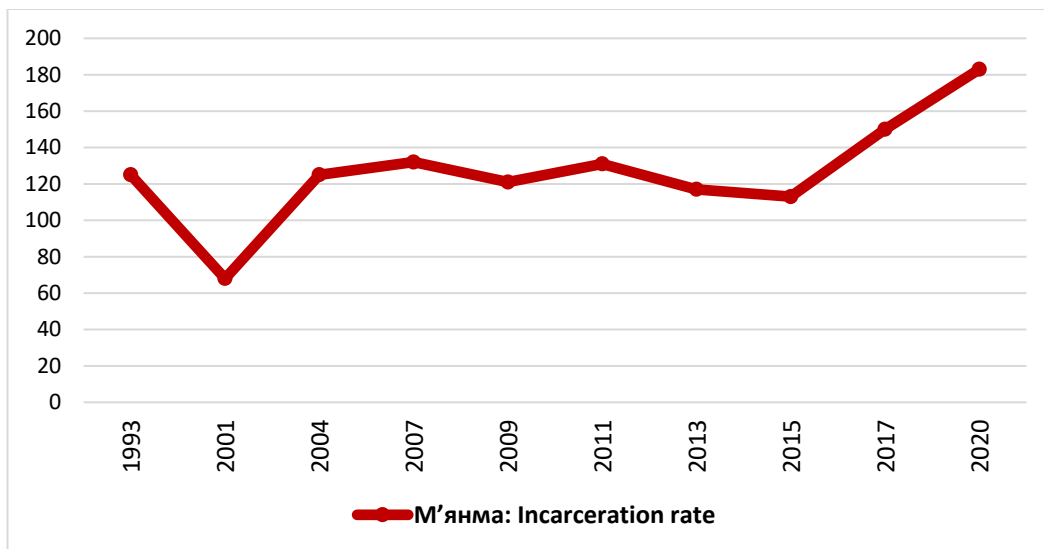

Рис. 18. М'янма: кількість ув'язнених на 100 тис. населення

Непал

Станом на серпень 2021 року у 74-х пенітенціарних закладах Непалу утримувалося 25400 ув'язнених, що складало приблизно 83 ув'язнених на 100 тис. населення (Рис. 19, Рис. 20).

При цьому частка «довирокових» ув'язнених складала 54,4 %.

Проте офіційний ліміт пенітенціарної системи станом на листопад 2019 року становив всього 15466 місць, що обумовлювалося наповнення установ на рівні 153,7%.

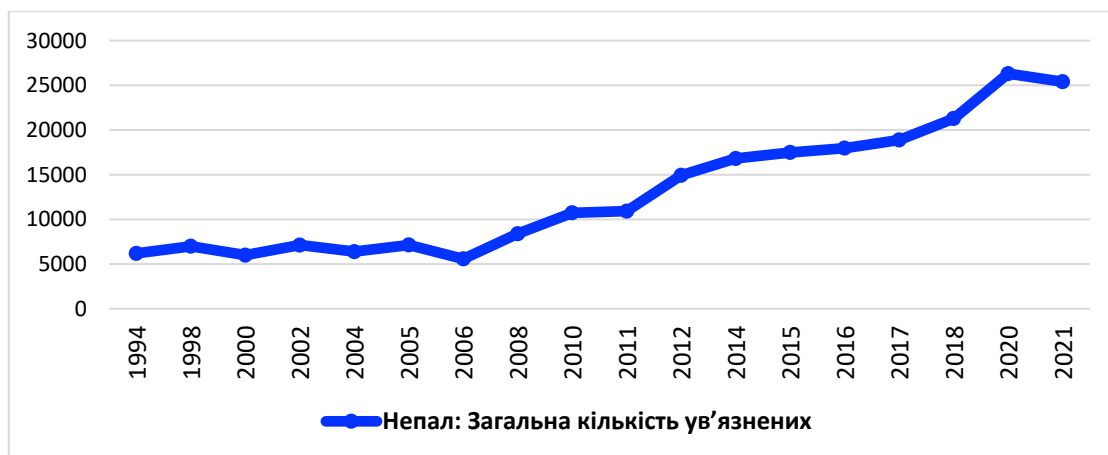

Рис. 19. Непал: загальна кількість ув'язнених

Як абсолютні, так і відносні показники в'язничного населення Непалу упродовж періоду 1994 – 2016 рр. характеризувалися майже абсолютною стабільністю, яка поступила стрімкому зростанню показників в'язничного населення у 2006 році.

З 2006 року до 2020 року в країні відбувалося стрімке зростання як абсолютних, так і відносних показників, яке завершилося певним зниженням у 2021 році (Рис. 19, Рис. 20).

На фоні низьких показників в'язничного населення пенітенціарна система Непалу донедавна характеризувалася високою часткою «довирокових» ув'язнених (1999 рік – 51,4%, 2005 рік – 55,3%, 2009 рік – 58,9%, 2021 рік – 54,4%).

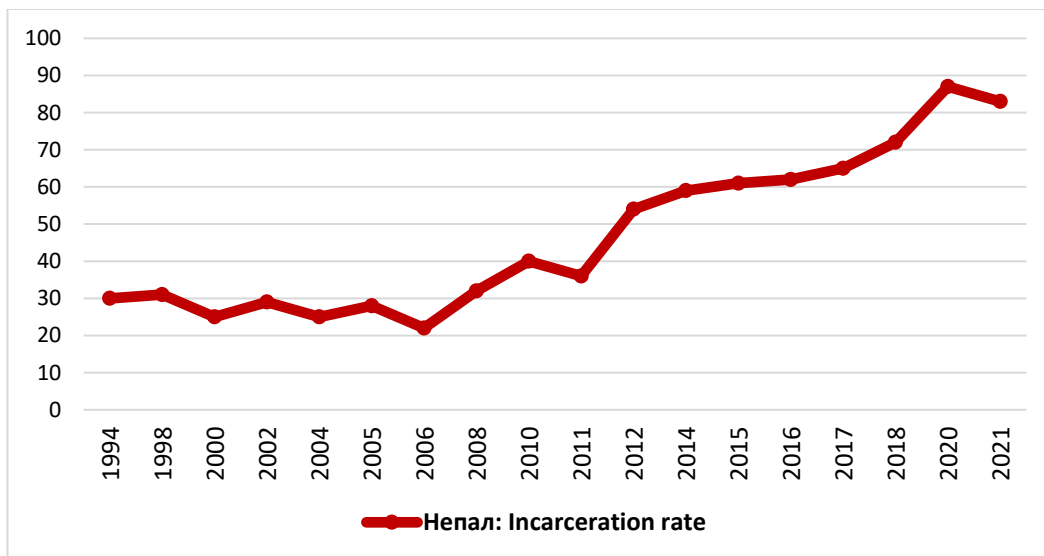

Рис. 20. Непал: кількість ув'язнених на 100 тис. населення

Філіппіни

Перші сучасні пенітенціарні установи на Філіппінах з'явилися у 1847 році внаслідок зусиль колоніальної іспанської адміністрації. Перша в'язниця (*Carcel y Presidio Correccional*) були відкрита у Манілі на 1127 місць.

Після переходу влади на Філіппінах у 1905 році до США було створено Бюро в'язниць як структурний підрозділ Департаменту торгівлі та поліції. Згодом, у 1929 році американська адміністрація відкрили і в'язницю для жінок.

Станом на середину 2021 року в'язничне населення Філіппін нараховувало 166912 осіб, що становило 152 ув'язнених на 100 тис. населення (Рис. 21, Рис. 22), де частка «довирокових» ув'язнених складала 64,3%.

Станом на 2021 рік у країні функціонувало 440 пенітенціарних установ (7 національних в'язниць та 433 провінційних в'язниць з функціями слідчих ізоляторів та для цілей відбування вироків для нетривалого позбавлення волі). При цьому офіційний ліміт пенітенціарної системи становив 45730 місць, що обумовлювало наповнення пенітенціарної системи на 362%.

Щодо показників в'язничного населення, то у 1999 року кількість ув'язнених в країні збільшилася у два рази як порівняти з 1993 роком (з 35 тис. до 71 тис.) (Рис. 21).

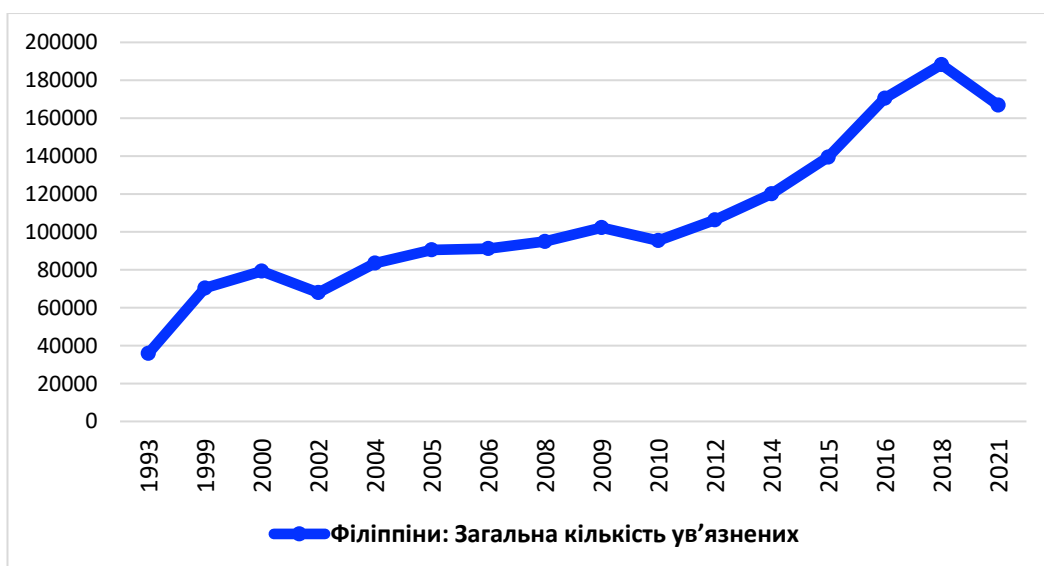

Рис. 21. Філіппіни: загальна кількість ув'язнених

У період з 2002 – 2010 рр. загальна кількість ув'язнених перебувала у межах певних кордонів, характеризуючись відносною стабільністю, після чого почала стрімко зростати, покладаючи на національну пенітенціарну систему більш ніж суттєвий тягар (Рис. 22).

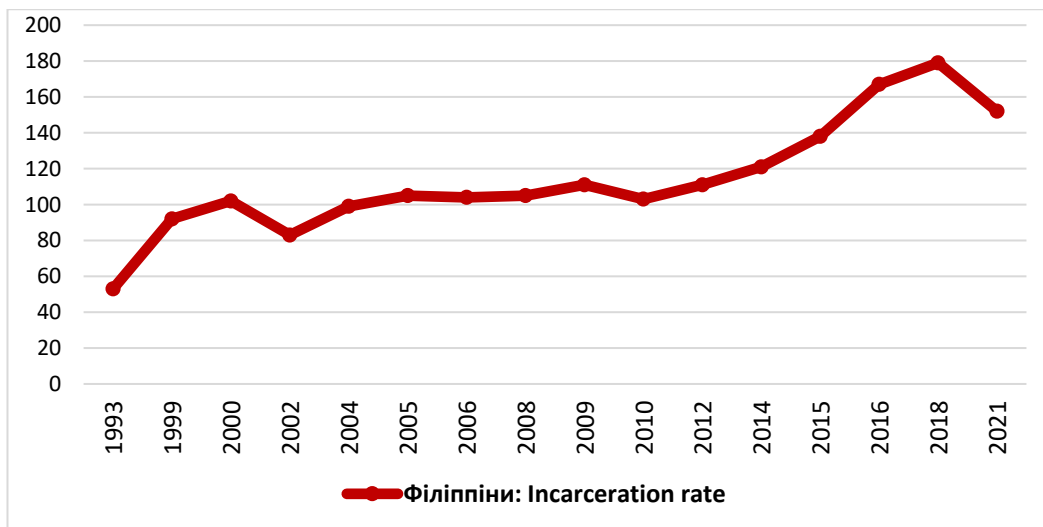

Рис. 22. Філіппіни: кількість ув'язнених на 100 тис. населення

На фоні відносно низьких показників в'язничного населення пенітенціарна система Філіппін характеризується високою часткою «довирокових» ув'язнених (2001 рік – 56,9%, 2005 рік – 64,6%, 2010 рік – 59%, 2014 рік – 64%, 2018 рік – 75,1%, 2021 – 64,3%).

Крім того, необхідно відзначити, що у різні періоди філіппінська влада продемонструвала різне ставлення до смертної кари.

Так, у 1987 році смертну кару було скасовано, проте знов запроваджено у 1993 році.

У 2006 році смертну кару було знову скасовано.

У березні 2017 року Палата представників проголосувала за відновлення смертної кари за злочини, пов'язані з наркотиками, у березні 2017 року, але вказана законодавча ініціативна не була підтримана в Сенаті.

У березні 2021 року 2 березня 2021 року Палата представників ухвалила законопроект № 7814, який дозволив повторно запровадити смертну кару відповідно до Закону «Про небезпечні наркотики» 2002 року – другий законопроект за п'ять років, що пропонував повернутися до смертної кари, який був переданий Сенату. Але підтримка з боку сенаторів, які раніше виступали за таке відновлення, зменшилася, таким чином зменшивши ризик повернення до застосування смертної кари.

Сінгапур

Станом на грудень 2021 року у пенітенціарних установах Сінгапуру утримувалося 10262 ув'язнених, з яких 10,8% припадали на «довирокових» ув'язнених. *Incarceration rate* становив 169 ув'язнених на 100 тис. населення (Рис. 23, Рис. 24).

Офіційна місткість пенітенціарної системи становила 16249 місць, і, відповідно, 13 пенітенціарних установ були заповнені на 79,2%.

У 1982 році у Сінгапурі відбулося стрімке зростання як загальної кількості ув'язнених, так і відносних показників в'язничного населення, яке набрало особливо радикального значення у 1990 році.

Так, в'язничне населення збільшилося з 2,5 тис у 1990 році до майже 14 тис. у 1995 році. Більше того, у 1997 році загальна кількість ув'язнених сягнула рівня майже 17 тис., після чого відбулося зниження кількості ув'язнених до рівня 1995 року (Рис. 23).

Саме на такому рівні загальна кількість ув'язнених перебуває і д цього часу, залишаючись стабільною упродовж останніх 16-ти років (Рис. 23).

Приблизно те ж саме можна сказати і про відносні показники в'язничного населення, які в Сінгапурі з 2016 року є стабільними, а з 2010 року, більше того, демонструють тенденцію до зниження (Рис. 24).

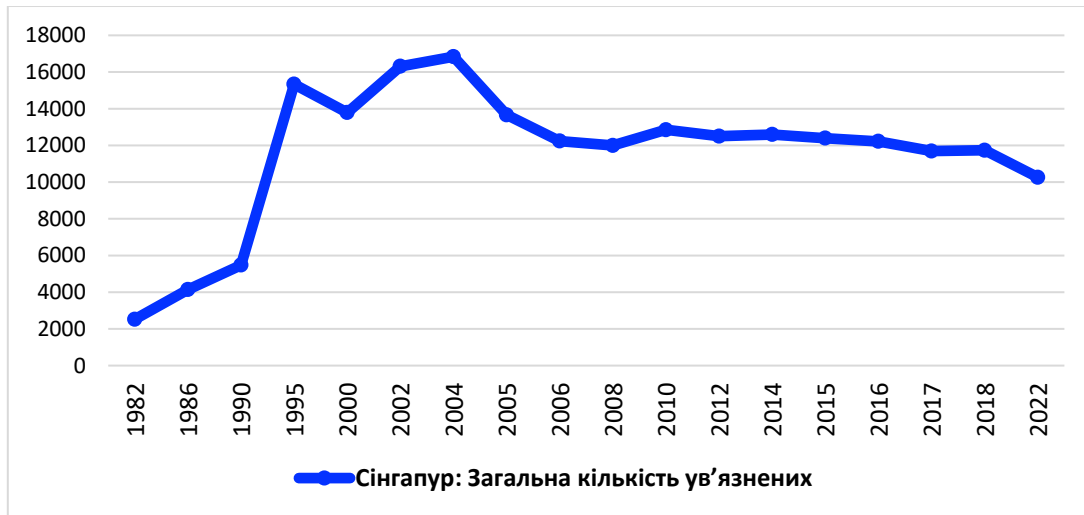

Рис. 23. Сінгапур: загальна кількість ув'язнених

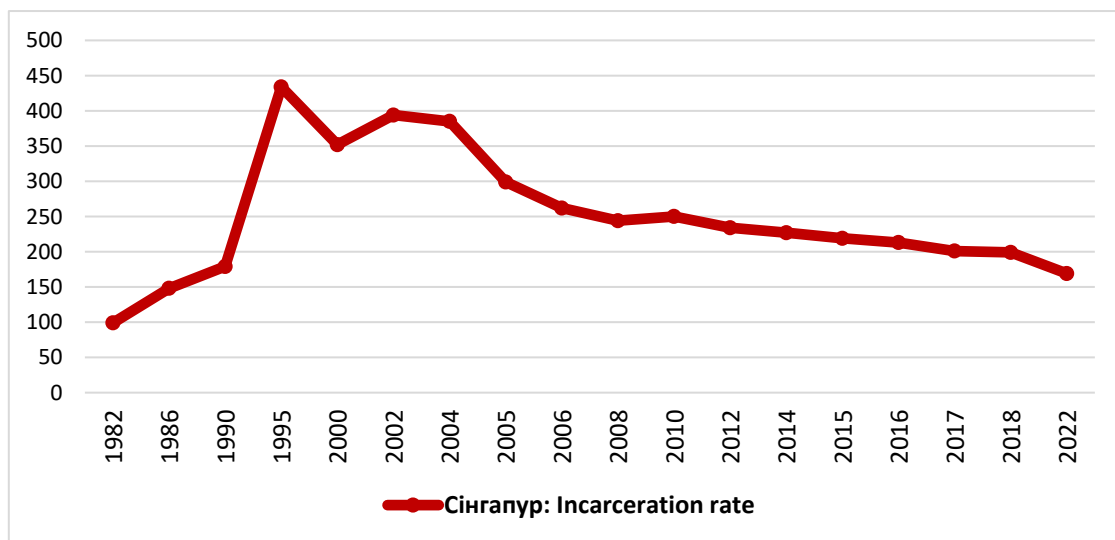

Рис. 24. Сінгапур: кількість ув'язнених на 100 тис. населення

За останні роки пенітенціарна система Сінгапуру продемонструвала тенденцію до зниження частки «довирокових» ув'язнених. У 2000 році вказана частка становила 16,8%, після чого досягла рівня 19,7% у 2005 році. У подальшому відбулося зниження частки: 2010 рік – 15%, 2015 рік – 10,1%, 2019 рік – 9,8%, 2021 – 10,8%.

Сінгапур відноситься до тих країн, які не лише зберігають смертну кару як покарання, проте й активно її використовують.

Так, у 1991 році було виконано 26 страт, у 1992 – 21 страта, у 1993 – 12 страт, у 1994 році – 76 страт, у 1995 році – 73 страти, у 1996 році – 50 страт, у 1997 році – 15 страт, у 1998 році – 28 страт, у 1999 році – 42 страти, у 2000 році – 21 страта, у 2003 році – 10 страт, у 2004 році – 8 страт, у 2005 році – 8 страт, у 2006 році – 8 страт, у 2007 році – 3 страти, у 2008 році – 6 страт, у 2009 році – 5 страт, у 2011 році – 4 страти, у 2014 році – 2 страти, у 2015 році – 4 страти, у 2016 році – 4 страти, у 2017 році – 8 страт, у 2018 році – 13 страт, у 2019 році – 4 страти.

Останні страти відбулися 22 липня 2022 року, коли смертна кара була виконана щодо 64-річного *Nazeri Bin Lajim*, а також 5 серпня 2022 року, коли були повішені 45-річний *Abdul Rahim Shapiee* та його 49-річний співобвинувачений *Ong Seow Ping*. Відповідно, такі обсяги застосування смертної кари не можуть залишатися без уваги як місцевих правозахисних організацій, так і на рівні ООН.

Індія

Станом на грудень 2021 року пенітенціарна система Індії складалася з 1319 установ (148 центральних в'язниць, 424 місцевих в'язниць, 564 слідчий ізоляторів, 32 в'язниць для жінок, 88 відкритих в'язниць, 19 борстальських шкіл, 41 спеціальної в'язниці та 3 в'язниць інших типів).

Відповідно, враховуючи, що офіційний ліміт складав 425609 місць, наповнення пенітенціарної системи Індії становило 130,2%.

Станом на грудень 2021 року у пенітенціарних установах Індії утримувалося 554034 особи, що складало 40 ув'язнених на 100 тис. населення, причому 77,1 % з них становили саме «довирокові» ув'язнені (Рис. 25, Рис. 26).

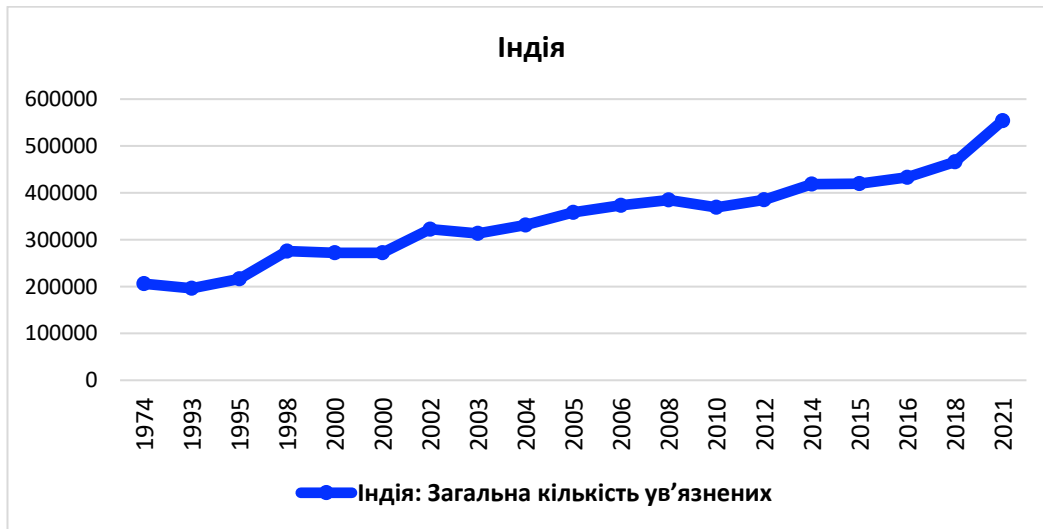

Рис. 25. Індія: загальна кількість ув'язнених

Говорячи про тенденції загального в'язничного населення Індії, передусім, можна зазначити, що увесь період, починаючи з 1974 року, це зростання загальної кількості в'язничного населення, якщо не брати до уваги деякі винятки.

З іншого боку, відносні показники в'язничного населення надають значно іншу картину з огляду на зростання загальної кількості населення цієї країни (Рис. 26).

Проте, незважаючи на зростання як загального в'язничного населення, Індія значно відрізняється від решти країн світу своїми низкими показниками в'язничного населення.

Так, у 1993 році у країні нараховувався 21 ув'язнений на 100 тис населення, а у 2021 році – 410 ув'язнених на 100 тис. населення (Рис. 26).

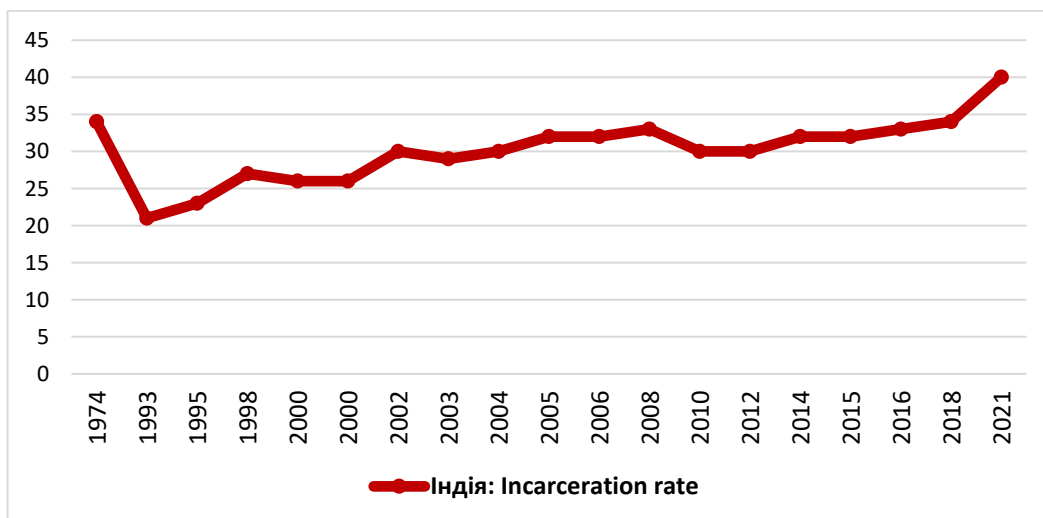

Рис. 26. Індія: кількість ув'язнених на 100 тис. населення

На фоні абсолютних та відносних показників в'язничного населення Індії, що поступово збільшувалися, пенітенціарна система Індії характеризується надзвичайно великим відсотком «довирокових» ув'язнених: 2000 рік – 71,2%, 2005 рік – 66,2%, 2010 рік – 65,1%, 2015 рік – 67,2%, 2018 рік – 69,4%, 2021 – 77,1%.

Смертна кара в Індії є законним покаранням за деякі злочини відповідно до основного кримінального законодавства країни, Кримінального кодексу Індії, а також інших законів. Так, відповідно до статті 53 КК Індії, засудження до *death* перебуває на першому місці. Причому смертна кара межує з таким покаранням як довічне ув'язнення, так само як і з різними видами ув'язнення на певний строк (простого та кваліфікованого, тобто із залученням до важкої праці).

Наразі Індії засуджено до смертної кари близько 488 ув'язнених. Останні страти в Індії відбулися в березні 2020 року, коли чотирьох учасників групового згвалтування та вбивства у 2012 році стратили у в'язниці Тіхар у місті Делі.

Шрі Ланка

В'язнична система Шрі Ланки була заснована у XIX столітті британською колоніальною адміністрацією. Першим законом, що регулював в'язничну діяльність та засновував першу в'язницю, був «*An Ordinance for the Better Regulation of Prisons Act No. 18 of 1844*». У травні 2018 року пенітенціарна система Шрі Ланки була передана під управління Міністерства юстиції.

Станом на 2019 рік пенітенціарна система Шрі Ланки складалася з 60-ти установ (4 в'язниці, 18 слідчих ізоляторів, 10 трудових таборів, 2 напівзакритих таборів, 2 виправних центрів для молодих злочинців, 1 навчальний центр для молодих злочинців).

Офіційна місткість пенітенціарної системи Шрі Ланки станом на 2021 рік становила 11768 місць, що мало наслідком наповнення пенітенціарної системи на 186,9%.

Так, станом на вересень 2021 року у пенітенціарних установах утримувалося понад 22 тис. ув'язнених, що обумовлювало *incarceration rate* на рівні 102 ув'язнених на 100 тис. населення (Рис. 27, Рис. 28).

Причому на «довирокових» ув'язнених припадало у 2000 році 50,2%, у 2005 році – 50,7%, у 2010 році – 51,5%, у 2015 році – 52,8%, у 2018 році – 52%, у 2021 році – 58,9%.

Незважаючи на те, що на Шрі-Ланці з 1976 року діє мораторій на смертну кару, злочинців продовжують засуджувати до смертної кари. Такі ув'язнені, фактично «засуджені» до довічного ув'язнення, не мають доступу до реабілітаційних програм або заходів.

Рис. 27. Шрі Ланка: загальна кількість ув'язнених

Графіки абсолютних та відносних показників в'язничного населення Шрі Ланки в цілому демонструють однакові тенденції. Загальними рисами обох графіків є: 1) зниження показників, починаючи з 1974 року; 2) зростання показників упродовж період 1994–2010 рр.; 3) зниження показників у період 2010–2016 рр.; 4) зростання показників, починаючи з 2016 року (Рис. 27, Рис. 28).

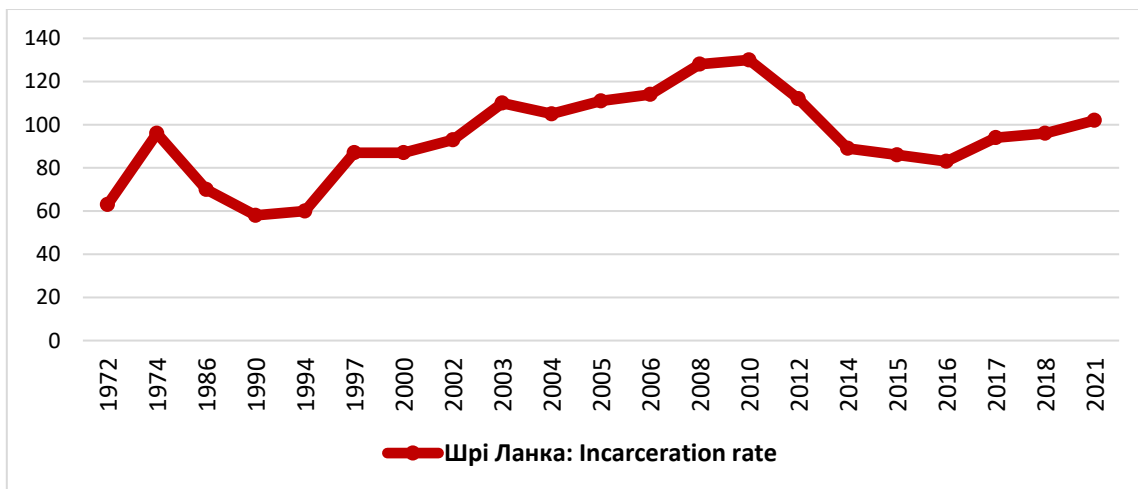

Рис. 28. Шрі Ланка: кількість ув'язнених на 100 тис. населення

Тайланд

Станом на 2019 рік національна пенітенціарна система Тайланду складалася з 143 установ з офіційним лімітом у 110 тис. місць, що обумовлювало фактичне наповнення пенітенціарних установ на рівні 339,1%.

Проте у 2021 році загальне в'язничне населення більш ніж суттєво зменшилося, що порушує питання про суттєве зменшення навантаження на пенітенціарну систему (Рис 29).

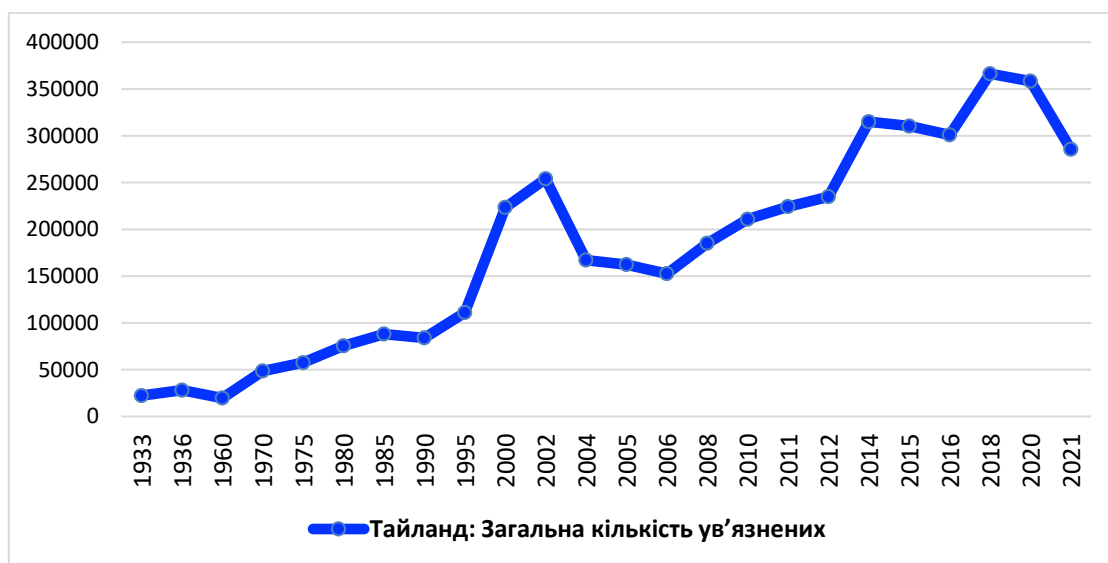

Рис. 29. Тайланд: загальна кількість ув'язнених

Так, станом на листопад 2021 року у пенітенціарних установах утримувалося 285572 ув'язнених, з яких 19,6% становили саме «довирокові» ув'язнені (Рис. 29).

У січні 2020 року у пенітенціарній системі Тайланду взагалі утрималося 374352 ув'язнених, що стало предметом особливої уваги Уряду. Як результат урядових зусиль вже за рік загальна кількість ув'язнених суттєво знизилася (285 тис. ув'язнених у 2021 році) (Рис 29).

За період останніх 20-ти років уряду Тайланду вдалося знизити частку «довирокових» ув'язнених більш ніж вдвічі. Так, у 2000 році вказана частка складала 38,9%, у 2005 році – 25%, у 2010 році – 26,6%, у 2015 році – 21,8%, у 2020 році – 16,2%, 2021 – 19,6%.

Законодавство Таїланду дозволяє винесення смертних вироків за 35 злочинів, включаючи державну зраду, вбивство та торгівлю наркотиками. Таїланд зберігає смертну кару, але виконує її лише спорадично.

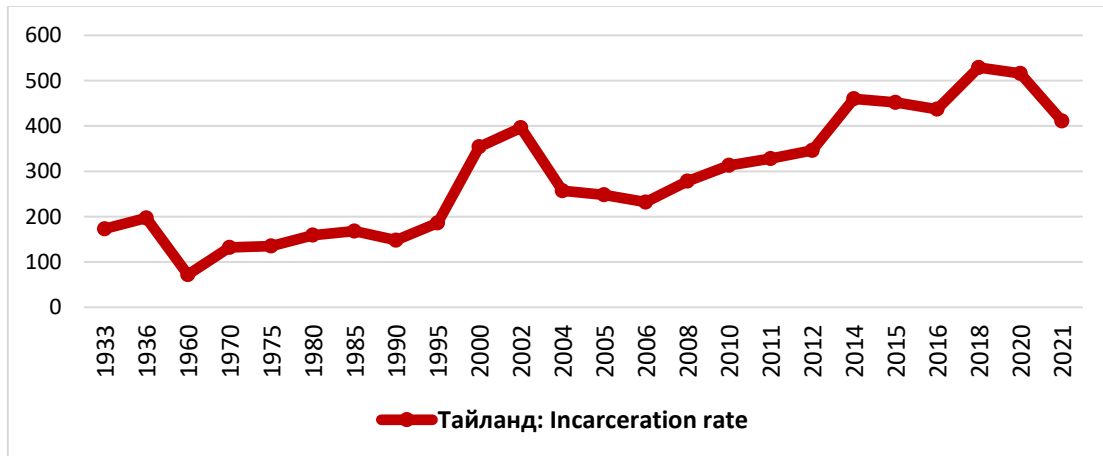

Рис. 30. Тайланд: кількість ув'язнених на 100 тис. населення

Незважаючи на зменшення кількості ув'язнених, яким загрожує смертна кара, суди продовжують постановляти смертні вироки. У період з січня 2012 року по грудень 2014 року щонайменше 211 осіб було засуджено до смертної кари. Хоча офіційних даних немає у відкритому доступі, у 2011 році було зареєстровано щонайменше 40 смертних вироків, у 2012 році – щонайменше 106, у 2013 році – щонайменше 50, у 2014 році – щонайменше 55.

З 1935 року в Таїланді стратили 326 осіб: 319 осіб розстріляли, а 7 стратили шляхом введення засудженим смертельної ін'єкції. Станом на березень 2018 року в камері смертників перебували 510 осіб. В'язниця *Rueancham Klang Bang Khwang* містить основну камеру смертників країни, але в провінційних в'язницях засуджені до смертної кари як чоловіки, так і жінки.

В'єтнам

У 54 пенітенціарних установах В'єтнаму станом на середину 2019 року утримувалося 125697 ув'язнених, що становило 130 ув'язнених на 100 тис. населення, де із загальної кількості ув'язнених в країні 12,6% припадало на «довирокових» ув'язнених (Рис 31, Рис. 32).

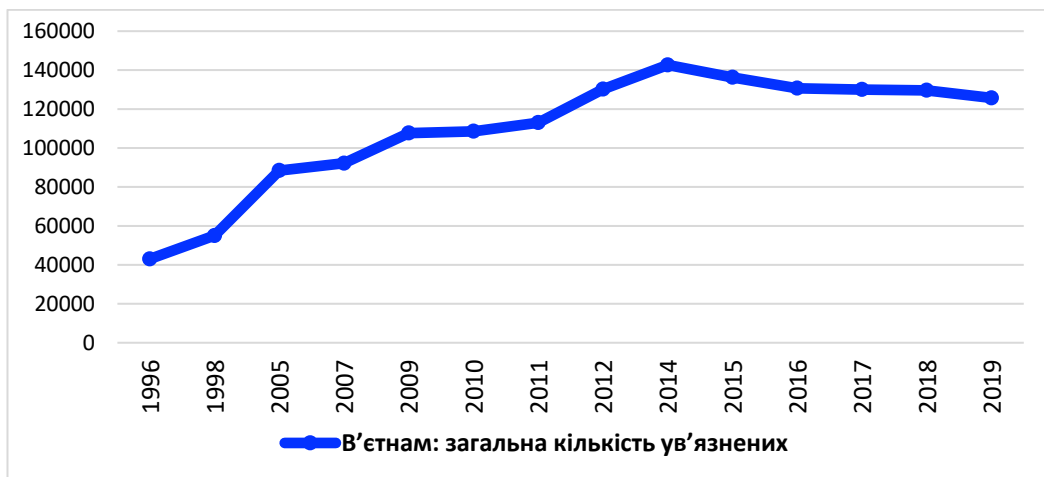

Рис. 31. В'єтнам: загальна кількість ув'язнених

Говорячи про тенденції та показники в'язничного населення В'єтнаму, передусім, необхідно зазначити, що як графік, що відображає динаміку загальної кількості ув'язнених, так і графік, що відображає динаміку *incarceration rate*, кореспондують один одному.

Так, упродовж періоду 1996 – 2014 рр. як загальна кількість ув'язнених, так і *incarceration rate* поступово зростали, після чого до 2016 року мало місце зниження показників в'язничного населення. Упродовж періоду 2016 – 2019 рр. як відносні, так і загальні показники в'язничного населення перебувають фактично на тому само рівні (Рис. 31, Рис. 32).

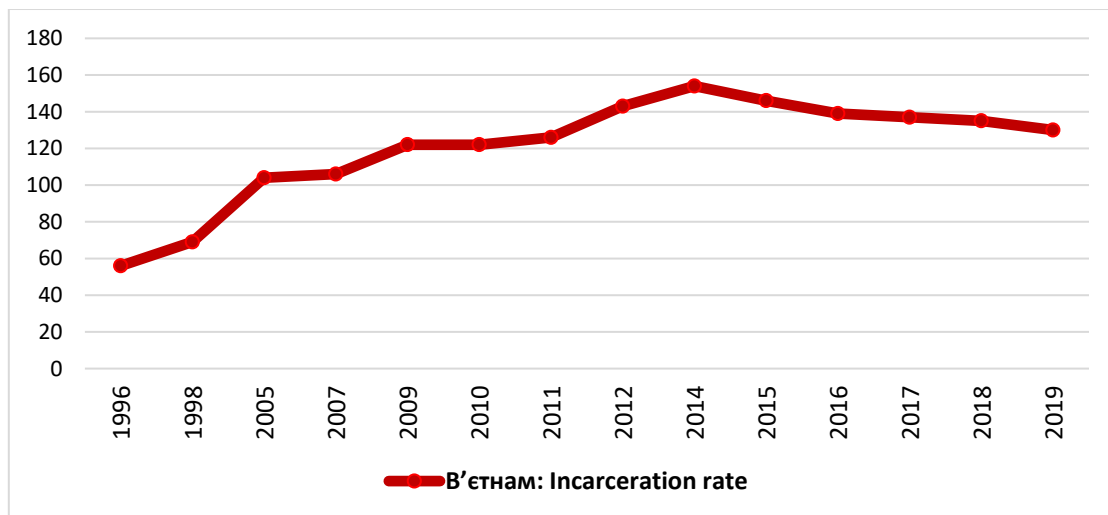

Рис. 32. В'єтнам: кількість ув'язнених на 100 тис. населення

Не зважаючи на вказані тенденції щодо показників в'язничного населення, В'єтнам відноситься до країн низькою часткою «довирокових» ув'язнених. Так, у 2012 році вказана частка складала 11,6%, у 2015 році – 17,6%, у 2018 році – 12,4%, 2019 – 12,6%.

В'єтнам також відноситься до групи країн регіону, які не лише залишають смертну кару як покарання, проте й активну її використовують. Більше того, у 2021 році влада В'єтнаму продемонструвала стрімке зростання кількості смертних вироків.

Так, за період з 6 серпня 2013 року по 30 червня 2016 року у В'єтнамі було страчено 429 осіб, а за період з липня 2011 року по червень 2016 року до смертної кари було засуджено 1134 людини.

13 листопада 2018 року Уряд В'єтнаму доповів Національній асамблеї про стан виконання вироків у 2018 році та заявив, що відбулося значне зростання порівняно з 2017 роком, що додатково становить 122 випадки. У звіті Уряду також підтверджено, що 2018 року в країні відбулося 85 страт, що означає, що в середньому у В'єтнамі страчували щонайменше одну людину на тиждень.

У щорічному звіті, опублікованому 24 травня 2022 року *Amnesty International* зазначила, що у 2021 році у В'єтнамі було зафіксовано щонайменше 119 смертних вироків, і що з 1 жовтня 2020 року по 31 липня 2021 року було зафіксовано збільшення на 30%.

Відносні показники в'язничного населення: порівняльний аналіз

Аналізуючи відносні показники в'язничного населення у країнах Азії, можна зазначити, що у цілому переповнення пенітенціарних установ *формально* не є гострою проблемою національних пенітенціарних систем. Більшість країн, що аналізуються у цій статті, мають *incarceration rate* на рівні 100 – 200 ув'язнених на 100 тис. населення (Рис. 33).

Більше того, такі Країни як Індія, Китай та навіть Непал взагалі характеризуються настільки низькими показниками *incarceration rate*, які є орієнтирами для більшості європейських країн.

Звичайно, вказані показники мають характеризуватися системно й разом з іншими показниками функціонування пенітенціарних систем (переповненість пенітенціарних установ, кількість та спрямованість скарг ув'язнених, дотримання прав людини тощо). Проте у світлі лише формальних показників національних пенітенціарних систем *incarceration rate* вказаних країн перебувають на нижчих сходинках відповідного світового рейтингу.

Найвищими показниками *incarceration rate* характеризуються Камбоджа (229) і Тайвань (236). Лідером, відповідно, є Тайланд з його показником у 411 ув'язнених на 100 тис. населення (Рис. 33).

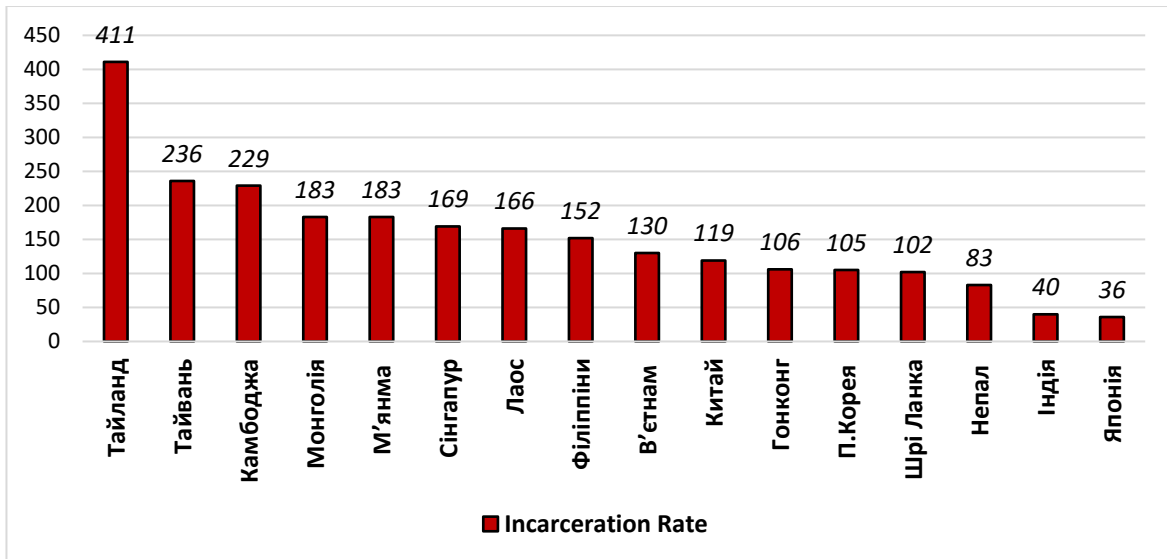

Рис. 33. Відносні показники в'язничного населення: порівняльний аналіз

Відсоток «довирокових» ув'язнених: порівняльний аналіз

За показником відсотку «довирокових» ув'язнених країни Азії можна умовно розділити на три групи: 1) країни з *низьким* відсотком «довирокових» ув'язнених (Тайвань, Сінгапур, Японія, В'єтнам, М'янма, Тайланд); 2) країни з *середнім* відсотком «довирокових» ув'язнених (Монголія, Гонконг, Камбоджа, Південна Корея); 3) країни з *високим* відсотком «довирокових» ув'язнених (Непал, Шрі Ланка, Філіппіни, Лаос, Індія) (Рис. 34).

Традиційно вважається, що високий показник «довирокових» ув'язнених негативно характеризує відповідні національні пенітенціарні системи та взагалі системи кримінальної юстиції, адже свідчить про те, що національні системи кримінальної юстиції не можуть реагувати належним чином на виклики злочинності (у тому числі через неспроможність широко застосовувати альтернативні запобіжні заходи), що призводить до наповнення слідчих ізоляторів та подібних установ.

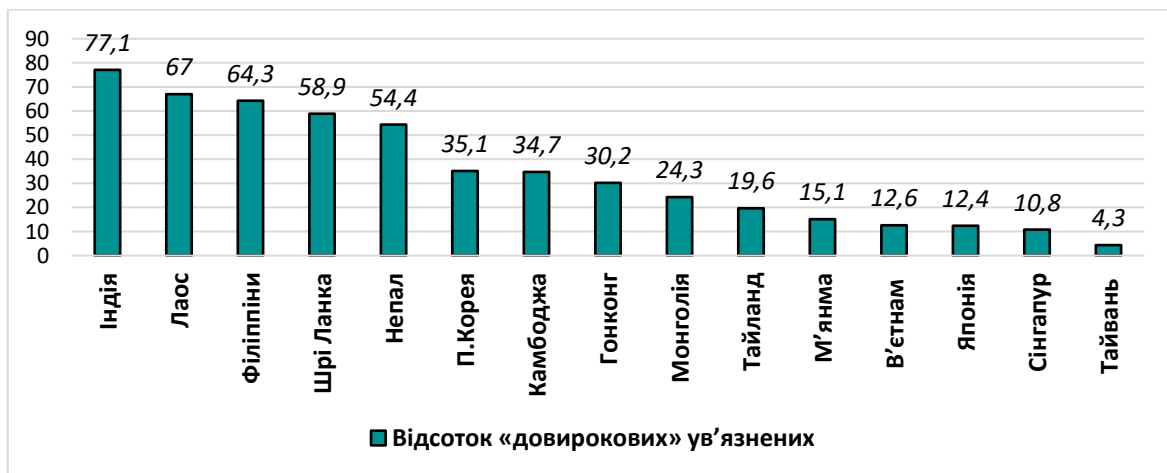

Рис. 34. Відсоток «довирокових» ув'язнених: порівняльний аналіз

При цьому приклади країн Азії наочно демонструють, що навіть наявність низьких відносних показників в'язничного населення автоматично не гарантує низький відсоток «довирокових» ув'язнених (Рис. 35).

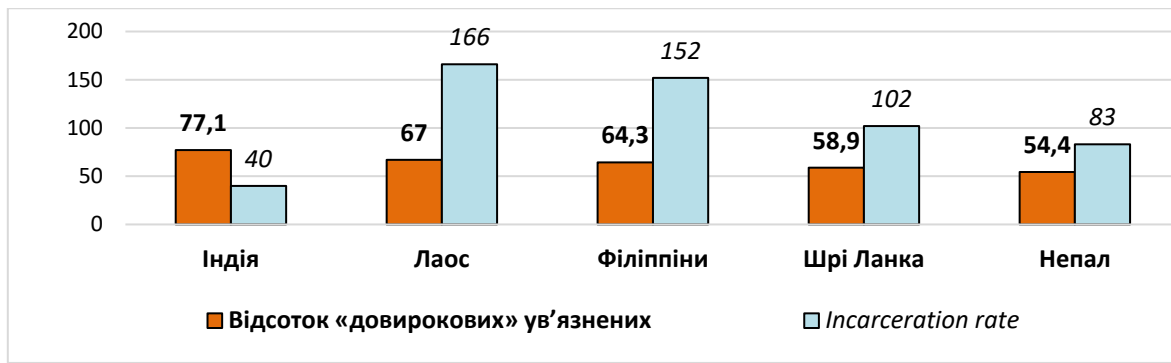

Рис. 35. Відсоток «довирокових» ув'язнених та incarceration rate

Більше того, дуже показовим є приклад Індії, яка з показником 40 ув'язнених на 100 тис. населення посідає третє місце в Азії у переліку країн з найнижчими показниками *incarceration rate* (Японія перебуває на першому місці з показником у 36 ув'язнених на 100 тис. населення, Пакистан – на другому місці з показником у 38 ув'язнених на 100 тис. населення).

Більше того, у світовому рейтингу *World Prison Brief* за показником *incarceration rate* Індія посідає 206 сходинку у переліку 223 країн та територій з особливим адміністративним статусом.

При цьому Індія з показником у 77,1% посідає другу сходинку за показником відсотку «довирокових» ув'язнених в Азії (перше місце – Бангладеш (80%), третє місце – Пакистан (70%)).

У загальносвітовому рейтингу за показником відсотку «довирокових» ув'язнених Індія посідає шосте місце (Ліхтенштейн – 91,7%, Сан-Марино – 88,9%, Гаїті – 81,9%, Габон – 80,2%, Бангладеш – 80%, Індія – 77,1%, Конго – 75%).

Рівень наповнення пенітенціарних установ

Переповнення пенітенціарних установ – це системна проблема майже усіх пенітенціарних систем країн Азії, де позитивними винятками є лише Сінгапур (79,2%), Гонконг (74%) та Японія (56,6%), тобто країни, які мають високі показники економічного розвитку.

Окремі країни можна вважати такими, які характеризуються умовно незначним переповненням (Тайвань – 114,8%, Південна Корея – 112%, М'янма – 11,5%), хоча і такий стан справ є підставою говорити про порушення прав людини у пенітенціарних установах.

Проте решта країн Азії, що аналізуються у цій статті, становлять приклади кричущого переповнення пенітенціарних установ з відповідними негативними показниками, які за стандартами Європейського суду з прав людини та Європейського комітету з питань запобігання катуванням є прикладами крайніх форм нелюдського поводження й навіть катування (Рис. 36).

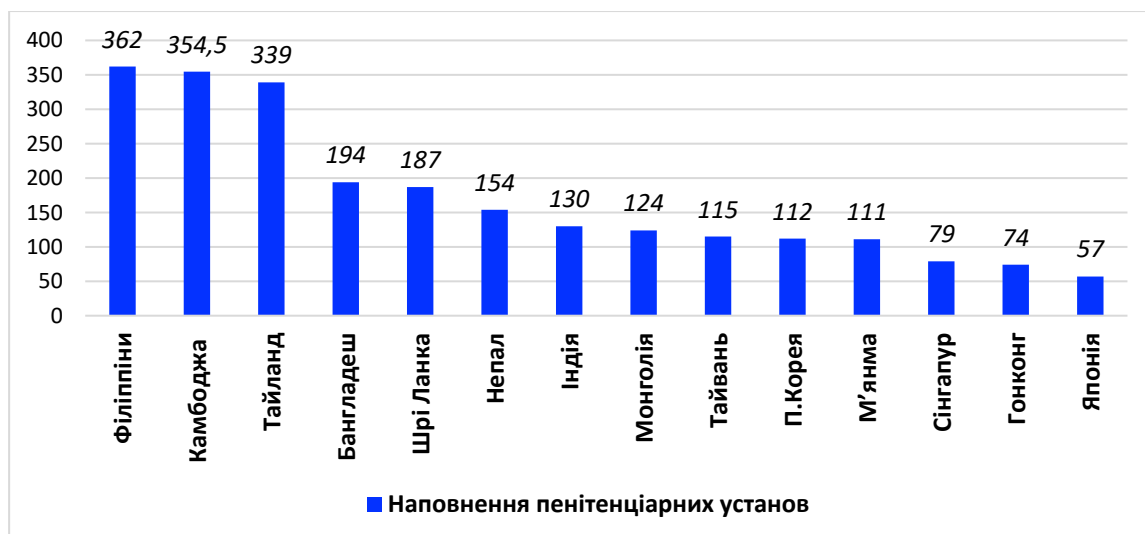

Рис. 36. Рівень наповнення пенітенціарних установ

Так, Філіппіни (362%), Камбоджа (354,5%), Тайланд (339,1%), Індонезія (208,6%), Бангладеш (194,2%) демонструють найбільше переповнення пенітенціарних установ не лише в Азії (Рис. 37).

У світовому рейтингу Філіппіни посідають третю сходинку, Камбоджа – п'яту, Тайланд – сьому (Рис. 37).

Рис. 37. Країни з найвищими показниками наповнення пенітенціарних установ

Є також важливим зауважити, що більшість країн Азії, що мають найвищі показники переповнення пенітенціарних установ, водночас, як зазначалося вище характеризуються середніми показниками *incarceration rate* (Філіппіни (152), Камбоджа (229)), а деякі з них, більше того, характеризуються найнижчими показниками *incarceration rate* (Шрі Ланка – 102, Непал – 83, Індія – 40) (Рис. 38).

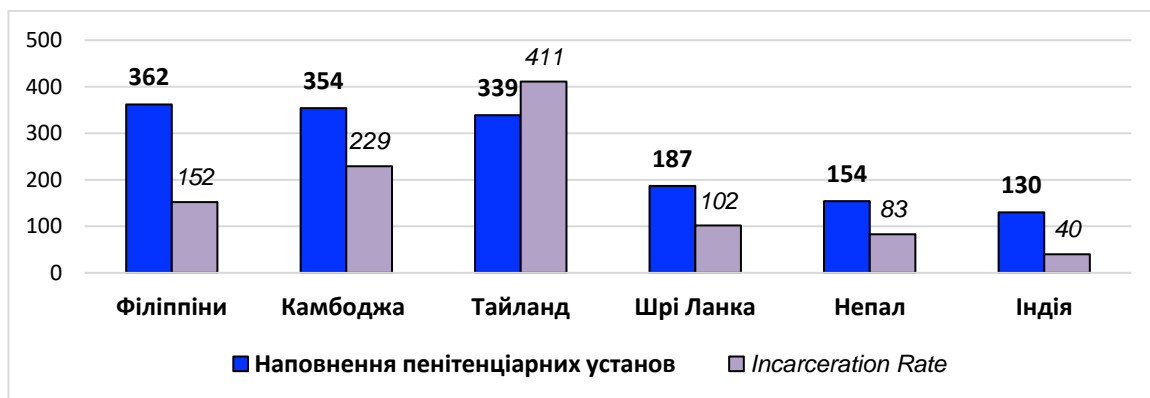

Рис. 38. Рівень наповнення пенітенціарних установ та incarceration rate

Вказані вище приклади додатково доводять, наскільки пенітенціарна система та її показники є комплексними явищами, які залежать від багатьох політичних, економічних та правових факторів.

Висновки

Підсумовуючи викладене вище, зауважимо, що пенітенціарні системи країн Азії характеризуються різними показниками в'язничного населення та, відповідно, демонструють різні тенденції розвитку.

Так, багато країн Азії характеризується умовною стабільністю за абсолютними та відносними показниками в'язничного населення, хоча загальна кількість ув'язнених у тій чи іншій країні може сягати надзвичайно високого рівня.

При цьому окремі країни, навпаки, демонструють неспинне зростання як загальної кількості ув'язнених, так і зростання за показником *incarceration rate*, обумовлюючи більш ніж суттєвий внесок до глобальної кількості ув'язнених.

Головним висновком у цьому контексті є те, що, на перший погляд, вельми позитивні характеристики пенітенціарних систем країн Азії у вигляді низького *incarceration rate*, до якого прагнуть країни Європи, абсолютно не гарантують належне фінансування пенітенціарних установ, відсутність переповнення пенітенціарних установ та належне дотримання прав людини.

Більше того, переповнення пенітенціарних установ у країнах Азії – це перманентна проблема, яка абсолютно не може виправдовуватися за європейськими стандартами ані відсутністю належного фінансування пенітенціарних систем, ані відсутністю належної кількості пенітенціарних установ як такої.

Крім того, наявність у багатьох країнах Азії покарання у вигляді смертної кари вже само по собі є показником *пунітивної спрямованості* державного управління національними пенітенціарними системами та національними системами кримінальної юстиції в цілому.

Yagunov D. V. Prison policy of the countries of Asia in the 21st century (generalization of prison population indicators)

This article is a continuation of the author's research of the problems of social control in the 21st century, in the center of which is the category of the panoptic-carceral state.

In the article, the author continues the analysis of certain aspects of the prison policy of Asian countries at the end of the 20th century – the beginning of the 21st century, where the importance of the research is due to the further growth of prison population both at the global level and at the level of numerous regions.

The structure of the article is determined by the need to analyze both organizational and legal aspects and political aspects of the functioning of prison systems in Asian states. We have analyzed several Muslim countries of this region earlier but through the prism of the influence of Islam and relevant cultural factor on the nature and characteristics of penalty. Therefore, we have conducted a study of prison systems and the corresponding trends of prison population in Indonesia, Malaysia and the Maldives within the framework of the study of Muslim penalty as a complex phenomenon. Similarly, the article does not analyze Asian countries that were part of the USSR in the past because, in the author's opinion, they should be analyzed separately through the prism of Soviet penalty and its consequences.

Summarizing the above, we note that penitentiary systems of Asian countries are characterized by different indicators of prison population and, accordingly, demonstrate different development trends and indicators.

Thus, many countries in Asia are characterized by stability in terms of absolute and relative indicators of the prison population, although the total number of prisoners in one or another country can reach an extremely high level.

At the same time, some Asian countries, on the contrary, demonstrate a steady growth of both the total number of prisoners and the growth of the incarceration rate, causing a more than significant contribution to the global number of prisoners.

The main conclusion in this context is that, at first glance, the very positive characteristics of penitentiary systems of Asian countries in the form of a low incarceration rate absolutely do not guarantee adequate financing of penitentiary institutions, the absence of overcrowding of penitentiary institutions and respect for human rights.

Moreover, the overcrowding of penitentiary institutions in Asian countries is a permanent problem that cannot be justified by European standards either by the lack of adequate financing of penitentiary systems or by the lack of an adequate number of penitentiary institutions.

In addition, the existence of the death penalty in many Asian countries is in itself an indicator of a punitive orientation of public administration of national prison systems and national criminal justice systems in general.

Keywords: *Asia, prison system, criminal punishments, prison policy, indicators of the prison population, Asian countries, human rights in prisons, death penalty, prison overcrowding.*

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

DOI 10.31558/2519-2949.2022.4.8

УДК 323:004.62

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0211-248X>**Батрименко О. В., Київський національний університет імені Тараса Шевченка****СОЦІАЛЬНО-МЕДІЙНА АКТИВНІСТЬ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ
У ВИСВІТЛЕННІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

У статті подані результати дослідження активності Президента України В. Зеленського у соціальних медіа та її дієвості і значущості для переваги над ворогом у інформаційно-комунікаційному просторі. Аналізуються різні визначення поняття «соціальні медіа», що дозволяє виділити квінтесенцію більшості з них: соціальні медіа – це синергія інтернет-інструментарію та мас-медіа. Обґрунтовується думка про те, що новітні цифрові інформаційно-комунікаційні засоби (соціальні мережі, блоги, мікроблоги, цифрові платформи тощо) здійснили медіа революцію, змінивши модель суспільної комунікації з вертикальної на горизонтальну й перетворивши пересічного громадянина з пасивного споживача інформації на активного комунікатора та творця інформаційного контенту. Вивчається комунікативна практика Президента України, насамперед, у таких соціальних медіа, як TikTok та Twitter. Виділяються три провідні елементи, які сприяють ефективності стилю спілкування В. Зеленського у соціальних медіа, а саме – правдивість, зв'язок із аудиторією та негайність. Окрім того, виявляються ключові наративи президента України, націлені на внутрішню аудиторію країни й міжнародну спільноту. Обстоюється думка про те, що активна позиція лідера України у соціальних медіа є прикладом, що заохочує до висвітлення російсько-української війни у соціальних медіа іншими політиками, публічними особами, інфлюенсерами тощо. Також частково наводяться дані звіту про цифрові новини Інституту вивчення журналістики «Reuters», які доводять, що у західних країнах (Бразилія, Великобританія, Німеччина, Польща, США) соціальні медіа посідають друге місце після телебачення (з незначним розривом) у отриманні їхніми громадянами інформації щодо перебігу російсько-української війни, що свідчить про довіру до цього інформаційно-комунікаційного каналу.

Ключові слова: соціальні медіа, Президент України, російсько-українська війна, соціальні мережі, цифрові платформи, інформаційна війна.

Президент України В. Зеленський, як представник покоління Y, вихований на сучасних засобах зв'язку, з потужним медійним досвідом у минулому, чудово усвідомлює значущість та дієвість сучасних інформаційно-комунікаційних інструментів, насамперед соціальних медіа, у висвітленні подій російсько-української війни, а також свого ставлення до них. Активний користувач соціальних мереж з першого дня президенства, В. Зеленський з моменту повномасштабного вторгнення РФ на суверенну українську територію значно посилив свою соціально-медійну діяльність з метою зміцнення позиції нашої держави у інформаційно-комунікаційному двобої з країною-агресором.

Насправді, соціальні медіа є мультидисциплінарним об'єктом наукових розвідок. Їх сутність, інструменти, вплив на суспільство, політична вага тощо досліджуються і в межах соціології, і в ході філософських рефлексій, і в контексті політологічних студій. Коло науковців, які занурені у дослідження різних аспектів даного інформаційно-комунікаційного засобу, доволі широке: В. Айзексон [1], Б. Вахула [2], С. Коноплицький [4], О. Самуляк [6], М. Шульга [7] та багато інших. Однак, у силу новизни теми даного дослідження, у науковій політичній думці сьогодення бракує її комплексного висвітлення.

Таким чином, мета даної статті полягає у дослідженні активності Президента України у соціальних медіа для висвітлення перебігу російсько-української війни, щоб виявити її особливості й довести результативність.

Логіка нашого дослідження передбачає виділення у структурі статті двох концептуальних аспектів. Перший буде присвячено понятійно-функціональному осмисленню соціальних медіа, а другий – безпосередньо аналізу соціально-медійних активностей президента України.

Що ж таке «соціальні медіа»? Це такі засоби зв'язку, які дозволяють користувачам самостійно створювати та ділитися контентом, фотографіями, відео через платформи, підключені до Інтернету. А. Каплан і М. Хенлайн, намагаючись пояснити цей конкретний тип медіа, пропонують розуміти під ними групу Інтернет-додатків, які складають ідеологічну та технологічну основу Web 2.0 і дозволяють створювати та обмінюватися створеним користувачами контентом [9].

Дж. Кітцмен пропонує власне визначення: соціальні медіа – це високоінтерактивні платформи, які використовують мобільні та інтернет-технології та дозволяють окремим користувачам та їх спільнотам обмінюватися, спільно створювати, обговорювати і модифікувати створений користувачами контент [10].

Серед українських науковців також не бракує авторів, сконцентрованих на науковому осмисленні соціальних медіа. Так, З. Григорова стверджує, що «Соціальні медіа це сукупність інтернет-сервісів та платформ, які надають можливість користувачам здійснювати комунікацію, споживати, створювати й розповсюджувати контент» [3, с. 95].

Вітчизняний класик із дослідження інформаційних війн та комунікаційних технологій Г. Почепцов вважає, що соціальні медіа – це горизонтальний канал поширення інформації з різних джерел інформації [5].

Насправді, сьогодні існує ціла низка різних авторських дефініцій аналізованого феномену, проте, як серед представлених вище, так і досліджених, але не озвучених у статті, ми не знайшли суттєвих протиріч чи асинхронності. Попри різні змістові конотації – на мережевість, інтерактивність, мультисуб'єктності тощо – усі ці визначення ідентифікують синергію інтернет-інструментарію та мас-медіа.

Але чим соціальні мережі відрізняються від традиційних засобів спілкування? Основна відмінність полягає у використуваному методі комунікації, адже у класичних засобах масової комунікації, повідомлення були одностороннього типу «один-багатьом», де можливість комунікувати була привілеєм кількох людей (компаній), які зверталися до багатьох (мас). Цей метод також називають «згори-вниз» з урахуванням вектору руху інформації.

Особливістю соціальних медіа є їх горизонтальність, фактично створення та розповсюдження контенту більше не має вигляду монологу, а стає діалогом між користувачами, які використовують ці платформи для обміну інформацією. Більше немає фіксованого відправника та одержувача: ці дві ролі постійно чергуються.

У соціальних медіа відносини між людьми, які спілкуються, – горизонтальні, а повідомлення – різноспрямовані. Відтепер працює принцип «багато-багатьом». Ці характеристики означають, що нова комунікаційна модель стирає різні ієрархії, присутні в традиційних медіа, і ставить усіх суб'єктів на один і той же рівень.

Модель Web 2.0 дозволила людям перетворитися зі статусу пасивних «споживачів» інформації (користувач Web 1.0), на «виробників», тобто тих, хто долає характеристику пасивності та активно займається продукуванням інформаційних повідомлень.

Такі інструменти, як соціальні медіа, знову переписали роль споживача, зробивши його невід'ємною частиною всього виробничого процесу настільки, що тепер його визначають просумером. Цей термін вказує на об'єднання двох згаданих вище ролей і застосовується по відношенню до користувачів, які, окрім активної участі у виробництві, також мають справу з оглядом, оприлюдненням або навіть критикою різної інформації через Інтернет.

Отже, поява соціальних медіа принесла багато змін, які торкнулися не лише технологічної сфери, але й моделей спілкування, а отже й методів соціальної агрегації.

Війна в Україні стала знаковим моментом для TikTok, адже ця соціальна мережа вперше стала провідною серед інших, здатною формувати суспільний дискурс і думку. У своїй промові 24 лютого 2022 року В. Зеленський звернувся до її небайдужих користувачів по допомогу, щоб разом із науковцями, лікарями, блогерами та коміками покласти край війні.

До нього прислухалося багато юзерів цієї соціальної мережі, зокрема, тревел-блогер Аліна Волік, яка почала публікувати відео зі свого життя під час вторгнення. Багато російських інфлюенсерів також використовують додаток, щоб поділитися умовами, в яких вони живуть. Це спричинило потік поширюваного та вірусного контенту, значна кількість якого є неперевіреною, й відповідно, може бути недостовірною. Однак, структура TikTok представлена нескінченним потоком коротких відео,

у яких з'являється не лише контент профілів, за якими ви вирішили стежити, але й усе, що алгоритм платформи визначає як цікаве для користувача, актуалізує війну в Україні і привертає все більшу аудиторію.

Яскравим прикладом того, що може дати фото- та відеоспілкування через цю соціальну мережу, є історія дівчини з України. Valerisssh 20 років, вона фотограф. З початку війни вона присвятила себе створенню та розповсюдженню у своїх облікових записах TikTok та Instagram відео, які стали вірусними. У своїх відео дівчина показує, що відбувається в її країні, використовуючи дуже іронічну мову, очевидно, за винятком випадків, коли вона говорить про мирних жителів, убитих на війні.

Комунікаційна стратегія, прийнята Президентом України В. Зеленським, щоб залишатися на зв'язку зі своїм народом, дуже цікава. Символічним було його відео від 25 лютого 2022 року, на якому він повторює фразу «Ми всі тут», щоб дискредитувати російські ЗМІ, які рясніли дезінформаційними повідомленнями про втечу Президента України. В. Зеленський адресує своє звернення всім громадянам України та решті світу, яким хоче передати почуття надії та гордості.

В. Зеленський використовує слова, які зосереджуються на почутті солідарності, щоб він міг заручитися підтримкою та співчуттям великої міжнародної аудиторії. Його помітність значно зросла завдяки поширенню в соціальних мережах, щоб перетворити мільйони користувачів, зареєстрованих на цифрових платформах, на прихильників України.

Президент України вміє максимально використовувати динаміку залучення в соціальних мережах, це видно з його профілю у Twitter, який використовується як засіб інформування українців та решти міжнародного населення про переговори з іншими лідерами, про динаміку російського вторгнення тощо, іноді навіть з відтінками гумору. Це платформа, яку український лідер використовує постійно з кінцевим наміром активізувати опір і закликати нових людей до зброї.

Сьогодні відкриваючи відомий своєю соціально-політичною глибиною Twitter, можна як спостерігати за тим, що відбувається у війні між Москвою та Києвом, так і дискутувати з усіма іншими користувачами, які використовують ті самі актуальні хештеги (#nowar, #Ukraine, #StopRussia тощо).

Загалом можна виділити три елементи, які складають ефективність стилю спілкування Президента України у соціальних медіа:

- правдивість комунікативного повідомлення: часто показуються докази, такі як день, час і місце спілкування, щоб переконатися, що контент, який подобається користувачам, не є фейковими новинами;
- зв'язок із аудиторією: Президент України використовує емоційну мову, щоб залучити своїх громадян та міжнародне співтовариство через звернення, які закликають до конкретних дій для допомоги населенню України;
- негайність: нові засоби масової інформації дозволяють спілкуватися миттєво, у режимі реального часу, забезпечуючи умови для створення повідомлення, які характеризуються наполегливим тоном голосу в проханнях про допомогу для свого населення.

Крім того, В. Зеленський у своїй комунікації прагне наблизитися до громадян і військових і співпереживати їм, і робить це через свій зовнішній вигляд, наприклад, вибір одягу. Фактично, український Президент показує себе в соціальних мережах у щоденних відео у одязі стилю мілітарі, що став одним із символічних образів патріотизму та поваги до свого народу.

Президент України сьогодні представлений, по суті, у кожній соціальній мережі, на кожній цифровій платформі, чим дає приклад й іншим посадовцям, а також цілим державним інституціям перманентно оновлювати інформацію про перебіг війни, здобутки та плани (В. Кім, Д. Кулеба, М. Федоров, Офіс Президента, Міністерство закордонних справ України і т. д.).

Чи можна вважати соціальні медіа дієвим інструментом комунікації у питанні висвітлення російсько-української війни? Чи справді, тренд, започаткований Президентом і підтриманий багатьма інфлюенсерами, блогерами, публічними особами, політиками допомагає донести правдиву інформацію до української та світової аудиторії? Позитивну відповідь знаходимо у щорічному звіті про цифрові новини Інституту вивчення журналістики «Reuters». Додаткове дослідження, організоване у квітні 2022 року серед громадян п'яти західних країн (Бразилія, Великобританія, Німеччина, Польща, США) продемонструвало сприйняття новин про війну в Україні.

«Коли респондентів запитували, на яке джерело новин вони звертають найбільшу увагу, коли йдеться про російсько-український конфлікт, телебачення очолює список у трьох із п'яти країн. Найбільш популярними є телевізійні інформаційно-аналітичні програми (Німеччина – 46%,

Бразилія – 44%). У США й Польщі велику частку становлять інформаційно-аналітичні онлайн-сайти, другорядні сайти і соціальні медіа, однак телебачення все ще займає провідні позиції і є найбільш популярним як джерело новин про конфлікт» [8].

При цьому інформаційно-аналітичні сайти та соціальні мережі посіли друге місце серед каналів, через які іноземці дізнаються про російсько-українське протистояння. Так, у Бразилії соціальними медіа послуговується 41% населення, у США та Польщі – по 40%, у Великобританії – 33% й у Німеччині – 24% відповідно [8]. Очевидно, що перевага телебачення не надто висока, і завдяки соціальним медіа вдається, по суті, подвоїти цільову аудиторію.

Проведене нами дослідження доводить, що соціальні медіа, володіючи такими характеристиками, як доступність, швидкість розповсюдження та персоналізація контенту, доступного кожному, радикально змінили життя пересічної людини, перетворивши її із пасивного споживача інформації на творця і комунікатора. По суті, завдяки цим новітнім інформаційно-комунікаційним інструментам відбулася медіа революція в інформаційній сфері. Президент України з перших днів повномасштабної війни звернувся до соціальних медіа як до одного з ключових засобів комунікації із власним населенням з метою його інформування, підтримки та заохочення до оборони Батьківщини від агресора, а також до міжнародної спільноти з метою донесення достовірної інформації, заклику союзників до підтримки і розвіювання дезінформаційних міфологем супротивника. Активна позиція України, зокрема й у соціально-медійному полі, дозволяє нашій державі долати ворога у інформаційній війні, яка є одним із складників війни кінетичної. Подальші наукові розвідки даної проблематики можуть знайти реалізацію через розкриття таких аспектів, як дезінформація у соціальних медіа, медіаграмотність в умовах війни тощо.

Бібліографічний список:

1. Айзексон В. Інноватори. Як група хакерів, геніїв та гиків здійснила цифрову революцію / пер. з англ. Д. Голомозда. Київ : Наш формат, 2017. 488 с.
2. Вахула Б. Соціальні інтернет-мережі, їхні функції та роль у формуванні громадянського суспільства. Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. 2012. № 6. С. 311–319.
3. Григорова З. Нові медіа, соціальні медіа, соціальні мережі – ієрархія інформаційного простору. Технологія і техніка друкарства: збірник наукових праць, 2017. № 3. С. 93–100.
4. Коноплицький С. М. Соціальні аспекти комунікації в мережі Інтернет: феноменологічний аналіз : дис. ... канд. соц. наук : 22.00.01. Київ, НАН України, Інститут соціології, 2006. 154 с.
5. Почепцов Г. Социальные медиа как дружеские сети и как опасные ловушки Хвиля : веб-сайт. URL: <https://hvylya.net/analytics/society/sotsialnyie-media-kak-druzheskie-seti-i-kak-opasnyie-lovushki.html>. (дата звернення: 22.09.2022).
6. Самуляк О. В. Проблеми ідентифікації інтернет-ЗМК. Наукові записки Інституту журналістики. 2012. Т. 47. С. 82–84.
7. Шульга М. Система соціальних медіа у процесі інтеграції у маркетингові комунікації. Науковий блог. URL: <http://naub.org.ua>. (дата звернення: 28.09.2022).
8. Як аудиторія сприймає висвітлення у медіа новин про війну в Україні? – Нове дослідження Інституту вивчення журналістики «Reuters». веб-сайт. URL: <https://www.nrada.gov.ua/yak-audytoriya-spryjmae-vysvitlennya-u-media-novyn-pro-vijnu-v-ukrayini-nove-doslidzhennya-institutu-vyvchennya-zhurnalistyky-reuters/>. (дата звернення: 25.09.2022).
9. Kaplan A., Haenlein M. Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. Business Horizons, 2010. Vol. 53 (1). P. 59-68.
10. Kietzmann J. H. Social media? Get serious! Understanding the functional building blocks of social media / J. H. Kietzmann, K. Hermens et al. Business Horizons. 2011. № 54 (3). P. 241-251.

References:

1. Ajzekson V. Innovatory`. Yak grupa hakeriv, geniyiv ta gikiv zdiysny`la cy`frovy revolyuciyu / per. z angl. D. Golomozda. Ky`yiv : Nash format, 2017. 488 s.
2. Vahula B. Social`ni internet-merezhi, yihni funkciyi ta rol` u formuvanni gromadyans`kogo suspil`stva. Visny`k L`vivs`kogo univerty`tetu. Seriya sociologichna. 2012. #. 6. S. 311–319.
3. Gry`gorova Z. Novi media, social`ni media, social`ni merezhi – iyerarhiya informacijnogo prostoru. Tehnologiya i tehnika drukarstva: zbirny`k naukovy`h prac` , 2017. # 3. S. 93–100.
4. Konoply`cz`ky`j S. M. Social`ni aspekty` komunikaciyi v merezhi Internet: fenomenologichny`j analiz : dy`s. ... kand. socz. nauk : 22.00.01. Ky`yiv, NAN Ukrayiny`, Insty`tut sociologiyi, 2006. 154 s.
5. Pochepczov G. Socy`al`nye medy`a kak druzhesky`e sety` y` kak opasnye lovushky` Hvy`lya : veb-sajt. URL: <https://hvylya.net/analytics/society/sotsialnyie-media-kak-druzheskie-seti-i-kak-opasnyie-lovushki.html>. (data zvernennya: 22.09.2022).
6. Samulyak O. V. Problemy` identy`fikaciyi internet-ZMK. Naukovi zapy`sky` Insty`tutu zhurnalisty`ky`. 2012. T. 47. S. 82–84.

7. Shul`ga M. Sy`stema social`ny`h media u procesi integraciyi u markety`ngovi komunikaciyi. Naukovy`j blog. URL: <http://naub.org.ua>. (data zvernennya: 28.09.2022).
8. Yak audy`toriya spry`jmaye vy`svitlennya u media novy`n pro vijnu v Ukrayini? – Nove doslidzhennya Insty`tutu vy`vchennya zhurnalisty`ky` «Reuters». veb-sajt. URL: <https://www.nrada.gov.ua/yak-audytoriya-spryjmaye-vysvitlennya-u-media-novyn-pro-vijnu-v-ukrayini-nove-doslidzhennya-institutu-vyvchennya-zhurnalistyky-reuters/>. (data zvernennya: 25.09.2022).
9. Kaplan A., Haenlein M. Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. Business Horizons, 2010. Vol. 53 (1). P. 59-68.
10. Kietzmann J. H. Social media? Get serious! Understanding the functional building blocks of social media / J. H. Kietzmann, K. Hermens et all. Business Horizons. 2011. № 54 (3). P. 241-251.

Batrymenko O. V. Social media activity of the president of Ukraine in coverage of the russian-ukrainian war

The article presents the results of a study of the activity of the President of Ukraine V. Zelenskyy in social media and its effectiveness and significance for superiority over the enemy in the information and communication space. Various definitions of the concept of "social media" are analyzed, which allows us to highlight the quintessence of most of them: social media is a synergy of Internet tools and mass media. The opinion is substantiated that the latest digital information and communication tools (social networks, blogs, microblogs, digital platforms, etc.) have carried out a media revolution, changing the model of public communication from vertical to horizontal and turning the average citizen from a passive consumer of information into an active communicator and creator of information content. The communication practice of the President of Ukraine is studied, first of all, in such social media as TikTok and Twitter. There are three leading elements that contribute to the effectiveness of V. Zelenskyy's communication style in social media, namely, truthfulness, connection with the audience, and immediacy. In addition, the key narratives of the President of Ukraine are revealed, aimed at the domestic audience of the country and the international community. The opinion is argued that the active position of the leader of Ukraine in social media is an example that encourages coverage of the Russian-Ukrainian war in social media by other politicians, public figures, influencers, etc. The data of the report on digital news of the Reuters Institute for the Study of Journalism are also partially cited, which prove that in Western countries (Brazil, Great Britain, Germany, Poland, the United States) social media ranks second after television (with a slight gap) in obtaining information for their citizens regarding the course of the Russian-Ukrainian war, which indicates trust in this information and communication channel.

Keywords: social media, President of Ukraine, Russian-Ukrainian war, social networks, digital platforms, information warfare.

DOI 10.31558/2519-2949.2022.4.9

УДК 323.2-057.341:808.51]:17.022.1-044.922(=161.2)"2003/2022"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0978-5417>

Дунаєва Л. М., Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНЦІВ В КОНТЕКСТІ АНАЛІЗУ РИТОРИКИ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В. ЗЕЛЕНСЬКОГО

У статті проаналізовано вплив риторики та «меседжів» Президента України В. Зеленського на трансформацію цінностей українського суспільства. Автор приділила увагу дослідженню враження від слів В.Зеленського на самоідентифікацію українців не тільки після початку президентської передвиборчої кампанії 2019 року, а й раніше, під час його акторської кар'єри. В роботі розібрано окремі вирази та звернення Президента за весь період його професійної діяльності як актора і як політика, а саме Президента України.

Факти та воля до боротьби – найкращі показники в опитуваннях суспільства. Безперечно, українці сьогодні більше пишаються тим, що вони українці, аніж до повномасштабного вторгнення ворога в країну. З початку повномасштабного вторгнення Росії 24 лютого 2022 року В.Зеленський продовжував керувати поточною трансформацією українського суспільства. Він відчуває свою аудиторію, бере підказки від співвітчизників, перетворюючи ці підказки на «меседжі» або повідомлення для всіх. Наступний день після початку російської агресії на всю територію України розпочався 25 лютого, коли, враховуючи серйозність ситуації, багато хто сумнівався в безперервності уряду, президент В.Зеленський підтвердив у відео, опублікованому у своєму профілі в Twitter, що залишиться в столиці, записавши свої слова перед президентським офісом. «Ми тут. Ми захищаємо Україну». У перші дні лютогового вторгнення Росії – коли В.Зеленський заявив своєму найближчому оточенню, що «ми всі тут», – він чітко дав зрозуміти, що його країна вистоїть і буде боротися. Наступного дня, на тлі повної плутанини, спричиненої близькістю російських військ, Сполучені Штати запропонували можливу евакуацію. Також у Twitter президент В.Зеленський відхилив пропозицію сміливою фразою: «Мені не потрібен притулок, мені потрібні боєприпаси». Після першого виступу перед Палатою громад Великої Британії 8 березня послання було дуже чітким: «Ми не збираємося здаватися і ми не збираємося програти». Ці всі вислови та фрази застосовані під час війни і вони мають вже сакральне значення для українців та визначення самоідентифікації.

Ключові слова: цінності, Президент України, образ, виборча кампанія, маніпулятивний вплив

Постановка проблеми. Історія вчить нас, що нерідко саме війна формує націю, і що вона може взяти на себе функцію міфу про заснування або походження народу, стаючи першим розділом власної історії, яка надає відчуття самоідентичності тим, хто до того часу часто пов'язував себе з іншим народом і мав відчуття меншовартості в порівнянні з народами сусідніх країн. Будь-які військові дії в будь-якій точці спектру конфлікту породжують наслідки в когнітивній сфері. Серйозна агресія проти національної території, якої зараз зазнає Україна, безсумнівно, має такий сильний вплив, що все змінить. Війна Росії проти України повністю змінила почуття, уявлення та оцінки не тільки самих українців, а й багатьох людей по всьому світу. Війна, яка для багатьох українців почалася в 2014 році, стала формувати нову національну ідентичність. Військове повномасштабне вторгнення Росії в Україну в 2022 року формує національну свідомість українського народу. В цьому процесі значну роль відіграє позиціонування, роль, образ та риторика Президента України В.Зеленського.

Мета дослідження. Основним завданням автора є дослідження риторики, позиціонування та образу Президента України В.Зеленського як фактору впливу на зміну та еволюцію цінностей українців.

Аналіз останніх досліджень. В українській політичній науці виокремлюють напрямок щодо вивчення аксіологічних основ політики. Певна частина українських науковців приділяє увагу дослідженню ціннісних орієнтацій загалом, які впливають на вибір громадян – І. Гавриленко, М. Недюха, П. Мельник; зміни ціннісної складової і вплив на державу вивчають Н.Кононенко,

Є.Головаха та ін., формування ціннісних уявлень та очікувань у свідомості українців від політичного лідера – Г. Почепцов, С. Недбаєвський. Здійснюючи аналіз здобутків в цих дослідженнях, можна зазначити, що актуальним залишається взаємовплив ціннісної складової саме у створенні іміджу політичного лідера, і навпаки.

Виклад основного матеріалу. Система, яка домінувала в українській політиці десятки років, залежала від корупції та використання адміністративного ресурсу, оскільки деякі політики мобілізували частини українського суспільства в постановочних демократичних інституціях, від виборів до демонстрацій натовпу за наймом. Електоральний тиск і маніпуляції в Україні загалом походили з центру, з адміністрації президента, але вони залежали від співпраці регіональних політичних машин і багатьох місцевих лідерів щодо доступу до суспільних благ, таких як енергія, освіта та охорона здоров'я. Політики керували складними системами патронажу, які поширювалися на найнижчі рівні влади, спонукаючи багатьох людей брати участь у виборчій політиці не заради ідеї, а тому, що вони не могли дозволити собі відштовхнути місцевих партійних босів чи їхніх роботодавців.

Протягом майже двох десятиліть навіть конкурентні вибори включали елементи сценічної майстерності, оскільки деякі люди брали участь у, здавалося б, масових демонстраціях, які насправді були організовані та оплачені політичними партіями. Голосування часто означало не вибір, а обов'язок перед місцевою елітою. У той час як багато українців повстали проти системи, періодично виходячи на вулиці з масовими демонстраціями та революціями 2004 та 2014 років. Навіть, не дивлячись на це, у більшості українців відчуття безпорадності та політичної апатії зростало з кожними наступними виборами, які не пропонували особливо нового вибору серед вже давно всім відомих політиків.

Ситуацію з українськими виборами змінила кампанія 2019 року, під час якої переможцем став актор та художній керівник у ТОВ «Студія «Квартал 95» Володимир Зеленський із 73,22% голосів, у той час як чинний Президент України Петро Порошенко отримав 24,45%. [1] Як політик В.Зеленський витіснив українську виборчу політику зі сцени, провівши успішну президентську кампанію, яка відмовилася від використання мереж патронажу для примусу до голосування чи іншої організованої імітації народної підтримки, але активно застосовувала інтернет-технології.

Успіх Зеленського на виборах пояснюється не його політичним досвідом, а саме відсутністю цього. Хтось новий, хто ззовні обіцяв зламати правління олігархів і покінчити з нестримною корупцією, був тим, що потрібно українцям. Але початкова ейфорія і впевненість у новому президенті незабаром вивітрилися. До середини 2020 року В.Зеленському більше українців не довіряли, ніж підтримували. Ці цифри зберігалися до початку лютого 2022 року, коли лише кожен п'ятий громадянин виявив намір голосувати за президента, якщо вибори відбудуться. [2] Однак, незважаючи на такі погані результати та незважаючи на виснаження, Володимир Зеленський усе ще залишався політиком, який мав найбільшу підтримку. Після початку повномасштабного вторгнення еволюція рейтингів президента є доказом потреби українців на початку російської агресії забезпечити собі виняткову героїчну постать.

Важливо зазначити, що вплив риторики Президента України В.Зеленського на зміну цінностей українців розпочався не як воєнного президента, а задовго до початку його політичної кар'єри. Він проявив цей навик, навіть, до виходу серіалу «Слуга народу», в якому зіграв роль молодого вчителя історії, який не боїться говорити правду, і таким чином стає випадково президентом. Починаючи з 1990-х років, В.Зеленський був постійним учасником на українському телебаченні в конкурсах Клубу веселих та кмітливих, які транслювали по всьому пострадянському просторі, а з 2003 року його команда «Квартал-95» виступала з власними музичними ревію на телебаченні. Для багатьох українців В.Зеленський та його команда стали символом безперервності та спокою у XXI столітті серед років політичних потрясінь. Адміністрації президентів і масові протести приходили і йшли, але В. Зеленський і його «Квартал-95» завжди були поруч.

Візитною карткою В.Зеленського як актора-сатирика було чітке викладення знайомих українцям реальних ситуацій і готовність завжди називати речі своїми іменами та критикувати політиків, незважаючи на ризики. Він робив це як молодий імпровізатор, протистоячи російському шовінізму з московської сцени, і як лідер «Кварталу-95», коли він у пісні критикував чинного українського президента. У результаті українці довіряли В. Зеленському, він демонстрував чесність і щирість.

Комізм і стійкість перед обличчям невимовної трагедії залишаються центральними для В.Зеленського під час війни та його бачення демократії. Зі сцени В. Зеленський і «Квартал-95» свідомо культивували практику пошуку способу посміятися перед проблемами, використовуючи

комедію як об'єднуючу силу для побудови соціальної солідарності. Вони висміювали політичну корупцію та некомпетентність, територіальні вторгнення Росії та байдужість Заходу до цих нападів на міжнародний порядок. В. Зеленський і його «кварталівці» створили національний словниковий запас спільного досвіду, який допоміг виховати усвідомлення того, що означає бути українцем сьогодні.

Команда «Квартал-95» критикували діючих політиків (які часто сиділи в залі на їх шоу) за корупцію та за те, що вони не консультуються з громадянами щодо основних політичних рішень. Наприклад, у 2019 році вони виконали пісню про мовчазне сприйняття людьми маніпуляцій на виборах. Звертаючись до проблеми, вони висловили те, що відчували багато українців: що людей навчили жалю до себе та мовчазності перед обличчям непоступливості політиків. Суспільні зміни, стверджували в пісні, означатимуть, що українці визнають цей факт перед собою та відмовляться залишатися безпорадними. В. Зеленський і «Квартал-95» закликали українців порушити мовчання та відмовитися від маніпуляцій політиків, «йти на світло».

Зі сцени В.Зеленський заохочував до спільного сміху як до способу перевірити та подолати труднощі. Його команда створювала та виконувала сценки та пісні про виклики, з якими українці стикаються у своєму суспільному та приватному житті, від боротьби з негативними наслідками реформи охорони здоров'я до переговорів про гендерні ролі, заохочуючи людей разом сміятися над цими проблемами та разом шукати рішення. Для В. Зеленського та його трупи комедія є вираженням свободи, способом відстоювати безмежні можливості та інструментом для вирішення суперечок з іншими заради спільної мети. [3] Таке бачення комедії зараз можна знайти в українському суспільстві під час війни, яке піддається нападам: бункерні імпровізації, у побутових анекдотах, у піснях, що піднімають бойовий дух.

Під час повномасштабної війни Росії проти України багато українців та громадян західного світу приписують В.Зеленському об'єднання країни, але ця робота почалася задовго до воєнного президентства В.Зеленського. Зі сцени В.Зеленський і «Квартал-95» брали участь і керували відворотом від полюсів ідентичності схід проти заходу, росіян проти українців, які домінували в політиці незалежної України. Крім етнічних термінів, політики в Україні, які бажали дистанціюватися від Росії та радянського минулого, раніше наголошували на українській мові та українській етнічній ідентичності як природному антиподі. Комедійна робота В.Зеленського, а також його цивільна ідентичність як російськомовного показали шлях для російськомовних українців до повної ідентифікації з українською державою та висловлення свого патріотизму.

Як актор, В.Зеленський артикулював форму політичного патріотизму та національну ідею, яка, на відміну від більшості сучасного європейського державотворення, культивує належність не через нав'язування однорідної національної культури, а через підвищення регіональної та місцевої ідентичності та відмінностей. Прикладом такого підходу може бути популярний музичний номер у виконанні трупи В.Зеленського «De spasibo», заспіваний на мелодію «Despacito». Україна – це країна не лише людей, які говорять кількома мовами, а й суперечок про те, чії регіональні діалекти є власне українською. В.Зеленський і його трупа застосували підхід, який вшановував, а не аналізував місцеві практики. У цьому номері вони висвітлили багато способів сказати «дякую» та «нема за що» в різних містах України – всі вони різні, але кожен зрозумілий кожному українцю. Він продовжував артикулювати українську ідентичність, що ґрунтується на спільних моральних якостях, а не на етнічних особливостях, підтримуючи позитивні уявлення українців про себе як про політичну націю, що визначається схильністю (сміливістю), а не уявним генофондом. Він підбадьорює, коли звертається до нації, використовуючи епітети, щоб описати українців у спосіб, який допомагає їм побачити в собі найкраще: «Незламний народі найсміливішої країни!» [4].

В той же час В.Зеленський віддзеркалив і очолив трансформацію культурних практик в Україні, його нинішні виступи на камеру дають українцям сили. Наприклад, до останніх місяців В.Зеленський, який все життя говорив російською мовою, розмовляв українською переважно в якості глави держави, але після 24 лютого 2022 року В. Зеленський почав публічно спотикатися на російських словах. У таких випадках він запитував когось поза камерою: «Як це сказати російською?» В. Зеленський, можливо, вдавав, що забув, але таким чином він вів маніпуляційний вплив, що відображає масовий перехід російськомовних українців на рідну мову. Широке використання державної мови в Україні стало утвердженням автономії та незалежності. Вінстон Черчилль мобілізував англійську мову, щоб запровадити її на полі бою. Мова і слова, безсумнівно, є потужною зброєю. В.Зеленський з надзвичайною переконливістю мобілізував зброю демократичних цінностей. Порівняти одне з іншим означало б якимось чином визнати однакові заслуги.

Великий виклик полягав у тому, щоб мобілізувати та підтримати волю українців до боротьби перед обличчям набагато переважаючої військової сили. Тому таким же важливим, як і тлумачення ролі вдома, було тлумачення ролі поза ним. 8 березня В.Зеленський виступив у британському парламенті у режимі відеоконференції. Він спародіював одну з найвідоміших цитат світової літератури з шекспірівського «Гамлета». Бути чи не бути – ось у чому питання. Після 13 днів війни це питання не стояло до українського президента. «Що є більш гідним вибором для благородної душі, ніж страждати від непохитної суворості безбожної долі або повстати проти моря нещастя і таким чином зникнути разом з ними?» Відповідь на запитання була чіткою: бути вирішеним вибором і що означало опиратися. Тоді Зеленський згадав Вінстона Черчилля: «Ми не здамося, ми не програємо. Ми будемо боротися до кінця. Ми будемо битися на землі, на морі та в повітрі. Ми продовжуватимемо боротьбу за нашу землю будь-якою ціною. Ми будемо битися в лісах, на полях, на узбережжі, на вулицях...» [5]

Висновки. Головним завданням В.Зеленського є надихнути українців на об'єднання. Модель впливу В.Зеленського як актора та президента заохочувала українське суспільство до самообілізації заради спільних цілей, звільняючи кожного «виконувати свою частину зі свого місця», як він вважає за потрібне для досягнення перемоги. Тривала російська агресія може означати, що відкрита війна продовжується під час реконструкції та відбудови країни, але темпи насильства та розладу можуть сповільнитися настільки, що спонукають деяких українців зосередитися на управлінні, відкривати бізнеси, працювати, а не на лідерстві і допомозі під час війни. Серед страждань, спричинених російською війною, український народ творчо діяв у хаотичному полі, щоб відповісти на потреби своїх співвітчизників. Українці, переміщені всередині країни та за її межами, організували самопомогу та гуманітарну допомогу через Telegram-канали та платформи соціальних мереж. Підхід В.Зеленського до лідерства та менеджерства країною, яка в стані війни, зосереджується на сприянні умов, що звільняють інших для підняття економічного фронту, був адаптивним у час, коли головною надією людей є виживання.

Ключ до збереження безпрецедентної участі українців під час війни у звичайних демократичних процесах управління може полягати в популярних реформах децентралізації, яку український уряд почав впроваджувати після Революції Гідності в 2014 році. Принципи української децентралізації, які зміцнюють місцеві інституції, але вимагають сильного національного лідера, щоб протистояти очевидному відцентровому сили, мали на меті боротися з сепаратизмом. Децентралізація, як і підхід В.Зеленського до української політичної ідентичності, підвищення цінності місцевих практик, щоб зробити можливим міцніший союз, – це не федералізм, а місцевість, спосіб довіряти людям рішення щодо власного життя. Якщо буде шанс, децентралізоване управління в Україні може освітлити шлях для інших демократичних суспільств – так само, як В.Зеленський нагадав головам урядів у цих суспільствах, які зміни може зробити справжнє лідерство.

Бібліографічний список:

1. Вибори Президента України 31 березня 2019 року. Офіційний веб-сайт Центральна виборча комісія. URL: https://www.cvk.gov.ua/vibory_category/vibori-prezidenta-ukraini/vibori-prezidenta-ukraini-2019.html (дата звернення: 26.10.2022)
2. Зеленський і Порошенко скоротили розрив у президентському рейтингу. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/16/7324188/> (дата звернення: 26.10.2022)
3. Dmitry Nikulin explains comedy's democratic orientation in «Comedy». Political Concepts: A Critical Lexicon, no. 3. URL: <https://www.politicalconcepts.org/comedy-dmitri-nikulin/> (дата звернення: 27.10.2022)
4. Звернення Президента Володимира Зеленського до учасників благодійного вечора Brave Ukraine, народу Великої Британії та народу України. Рада національної безпеки і оборони України. URL: <https://rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/5452.html?PRINT> (дата звернення: 28.10.2022)
5. «Ми не здамося»: Зеленський процитував Черчилля у зверненні до британського парламенту. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyi-zvernennia-do-parlamentu/31743272.html> (дата звернення: 28.10.2022)

References:

1. Vybery Prezydenta Ukrainy 31 bereznia 2019 roku. Ofitsiyniy veb-sait Tsentralna vyborcha komisiia. URL: https://www.cvk.gov.ua/vibory_category/vibori-prezidenta-ukraini/vibori-prezidenta-ukraini-2019.html (Access date: 26.10.2022)
2. Zelenskyi i Poroshenko skorotyly rozryv u prezydentskomu reitynhu. Ukrainska pravda. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/16/7324188/> (Access date: 26.10.2022)
3. Dmitry Nikulin explains comedy's democratic orientation in «Comedy». Political Concepts: A Critical Lexicon, no. 3. URL: <https://www.politicalconcepts.org/comedy-dmitri-nikulin/> (Access date: 27.10.2022)

4. Zvernennia Prezydenta Volodymyra Zelenskoho do uchasykiv blahodiinoho vechora Brave Ukraine, narodu Velykoi Brytanii ta narodu Ukrainy. Rada natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy.

URL: <https://rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/5452.html?PRINT> (Access date: 28.10.2022)

5. «My ne zdamosia»: Zelenskyi protsytuvav Cherchyllia u zvernenni do brytanskoho parlamentu. Radio Svoboda. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyi-zvernennia-do-parlamentu/31743272.html> (Access date: 28.10.2022)

Dunaieva L. M. Transformation of ukrainian values in the context of analysis of the rhetoric of president V. Zelenskyy

The article analyzes the impact of the rhetoric and "messages" of President of Ukraine V. Zelensky on the transformation of the values of Ukrainian society. The author paid attention to the study of the impression of V. Zelensky's words on the self-identification of Ukrainians not only after the start of the 2019 presidential election campaign, but also earlier, during his acting career. The work analyzes individual expressions and appeals of the President for the entire period of his professional activity as an actor and as a politician, namely the President of Ukraine.

Facts and will to fight are the best indicators in public opinion polls. Undoubtedly, Ukrainians today are more proud to be Ukrainians than before the full-scale invasion of the country. Since the beginning of Russia's full-scale invasion on February 24, 2022, Zelenskyy has continued to lead the ongoing transformation of Ukrainian society. He feels his audience, takes cues from compatriots, turning these cues into "messages" or messages for all. The day after the start of the Russian aggression on the entire territory of Ukraine began on February 25, when, given the seriousness of the situation, many doubted the continuity of the government, President Zelenskyy confirmed in a video posted on his Twitter profile that he would remain in the capital, recording his words in front of the presidential office. "We are here. We are protecting Ukraine." In the early days of Russia's February invasion – when Zelenskiy told his inner circle that "we are all here" – he made clear that his country would stand and fight. The next day, amid the complete confusion caused by the proximity of Russian troops, the United States suggested a possible evacuation. Also on Twitter, President Zelensky rejected the offer with a bold phrase: "I don't need asylum, I need ammunition". After his first speech to the UK House of Commons on 8 March, the message was very clear: "We are not going to give up and we are not going to lose". All these expressions and phrases were already used during the war and they have a sacred meaning for Ukrainians and the definition of self-identification.

Keywords: values, President of Ukraine, image, election campaign, manipulative influence.

DOI 10.31558/2519-2949.2022.4.10

UDC 327.49(1-4)(262.5)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7739-7232>*Khevturiani A., Georgian Technical University, Georgia*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7739-7232>*Chkhikvishvili G., Georgian Technical University, Georgia*

THE ISSUE OF UKRAINE IN THE RUSSIAN NATIONAL DISCOURSE

The article refers to the position of Russian nationalists regarding Ukraine, according to which they refuse the idea of Ukrainian independence. They neither consider the state of Ukraine as an independent state nor the Ukrainian people as a separate nation. For years, Russian nationalists have been preparing an ideological basis for the legitimization of their aggressive and imperial foreign policy, the logical continuation of which was the annexation and occupation of the territory of Ukraine by Russia. The study of Russia's aggressive invasion of Ukraine and the instrumentalization of historical narratives is one of the important topics of the contemporary political agenda, which deserves special attention from scientists and civil society. To scientifically oppose the views of Russian nationalists, the authors of the article analyze the issues of the origin of Russia and "Russians" based on a retrospective analysis of history; the imperial character of the modern geopolitical concept of Slavophile – "Russian World"; The process of Russification in Ukraine – the stages of forbidding the teaching of the Ukrainian language since the seventeenth century and the Russian narratives.

The purpose of our study is to study and fundamentally analyze the Russian imperial nature. Such an integrated approach will help us explain its phenomenon and draw the right conclusions. Ukrainian identity and the idea of Ukrainian statehood are especially unacceptable for the Russian imperialist ideology, they cannot imagine a real, great Russia without Ukrainian lands. It is for this reason that at various times attempts were made to discredit the idea of Ukrainian statehood and called it at the official level various derogatory epithets: Malorossiya, Novorossiya and others.

Keywords: *political discourse; nationalist narrative; Slavophile concept; expansionist politics; Imperialist worldview; Russification process; Primakov doctrine; annexation of history.*

Russian nationalist thinking has historically been nourished by imperialist clichés. This tradition merged during the Soviet period with Russia's role as the leader of the communist world. The spread of communism and the expansion or restoration of Russian rule were almost synonymous; Since the 90s of the 20th century, imperialism as a leading concept in modern international politics has merged with post-modern nationalism. The fusion of Russia's imperial-nationalist tradition with communist principles made Russia's post-communist identity crisis particularly painful. For a long time, it was not possible to create a new national identity and national narrative in the new geographical borders, political reality and international agenda until the Putin government put forward a series of patriotic narratives, in which "Derzhava" is equated with "Russia" and "Homeland" for the majority of Russians, for which glory have these people sacrificed their freedom and economic well-being. The issue of Ukraine occupies a special place in these stories and myths. Russian nationalists generally do not consider Ukraine as an independent state, and the Ukrainian people as a separate nation, and reject the idea of Ukrainian independence.

To clarify the discourse about "Russian" and "Ukrainian", we consider it interesting to first retrospectively review the issues of the origin of Russia and "Russian".

Almost every nook and cranny of Russian history is carefully analyzed by Russian patriotic literature, but it prefers to remain silent about some issues. We have the history of the foundation of the Russian state in mind, at the beginning of which are foreign tribes – the Varyags.

The population of Kievan Rus consisted of three main ethnic groups – Slavs, Finns and Normans, who laid the foundation for a new ethnic unity – the Russians, whose country was later called Russia [1].

Slavic tribes settled between the river Dnieper and lake Ilmen. It was they who formed the main ethnic base of the future Kyiv state.

The southern border of the Finnish settlement and the contact line of the Finns with the Slavic tribes ran along the Moskva River [2, 110].

According to the monk Nestor of the Kyiv-Pechori Monastery (XI-XII centuries), the third Norman group of the population, led by three brothers, came at the invitation of the Slavic ambassadors with the motive that "there is no order in the country". The elder brother Rurik was settled in Novgorod, Sineus – in the vicinity of Beloozero, and Truvor – in the city of Ibborsk of the Krivichs. After the death of Sineus and Truvor, the elder brother extended his power to their domains and started the family of the future rulers of the country. The Varyags played a decisive role in the formation of the Russian state. The name "Russian" is related to the Varyags. "Rus" was the name of the Scandinavian tribe that came to the land of the Slavs and Finns under the leadership of the Ruriks. Monk Nestor, describing Oleg's campaign on Byzantium, distinguishes Slavs from Russians without any hesitation [3]. As it turns out from various sources, in the beginning, not the Slavs were called Russians, but their conquerors, the Varyags. Kluchevsky directly indicates that those who were initially known as Slavs later received the name of Varyags – Russians [4, 109].

Kluchevsky also notes that among the Eastern Slavs, the name Rus does not appear at all in the 8th century, and in the 9th-10th centuries, "Russians" were still not used to refer to the Slavs, and the Rus is distinguished from the Slavs in the same way that the native and dominant tribe is distinguished from the local and subjugated population [4, 143]. "Varyags" and "Russians" are the names of the same Scandinavian tribe. The Slavs refer to them simply by the first term, and those living in the south – Byzantines, Arabs, Khazars – by the second term. For the Byzantines, for example, the Rus is a Scandinavian half-robber and half-merchant, a warrior whose long boats visited the empire's borders from the north even before the arrival of the Ruriks [1].

As for the issue of imperialist Russia, it is a phenomenon of the first decades of the eighteenth century, even though Muscovite Russia waged wars of conquest in previous centuries as well. Its creator is Peter the first. It was during his time that Russia was declared an empire, and since then the expansion of Russia has been going on under the name of the empire. Peter sharply separated the service to the king from the service to the state, the motto was also changed, in which the estate of the former king (отчина) turned into the homeland – "приумножение земель отечественных". Both mottos, in a hidden or open form, imply the territorial growth of the country at the expense of other countries. Peter's opening of a window in Europe, strengthening of influence and positions on the Black Sea, and widening of expansion in the Caspian Sea can be considered the main vector of Russian foreign policy, which is equally suitable for the nineteenth and twentieth centuries, as well as for the modern period [5]. Peter laid a solid foundation for Russia's different statehood: a permanent army, a system based on the European order, which gave Russia a great advantage over its neighbours. Since then, Russia's interests have extended to the territories where the "brother" Slavic or Orthodox population lives; Accordingly, a new ideology is beginning to form, which is combined with Russian imperialism.

Among the theories of nationalism, Pan-Slavism should be distinguished, the first signs of which can be seen in the time of Catherine and Paul and become stronger in the nineteenth century. It works with a very similar, but not identical, ideology in the Caucasus, where there is a stronger emphasis on Orthodoxy and the "protection" of a monotheistic nation.

In modern conditions, the Slavophile concept has somewhat changed form, the Catholic roots of the cultures of many peoples of Slavic origin (Poles, Czechs, Slovaks, etc.) and the impossibility of integration into a single state after has been realized. Slavophiles were divided into "patriots", "nationalists", and "Eurasians", and the most genuine ones became "Derzhavniks" or "imperialists" [6, 4]. Despite such a division, all of them have in common the old Slavophile idea about the uniqueness of Russia and its history. In modern conditions, the "Primakov Doctrine", which was created in 1996-97, when Yevgeny Primakov was the Minister of Foreign Affairs of Russia, was revived and launched with new intensity. According to the doctrine, Russia is a superpower, it protects its own interests within Eurasia, which implies both territorial control and influence of ethnic-linguistic groups.

"Novorossiia" is a Russian imperialist term. This is the new Russia, which is based on the new Eurasian Union. It is the successor of the Slavophiles, and it is about the special Russian role, the unified Slavic identity of Russia, Ukrainians, and Belarusians – the revival of "Holy Russia", in which all these things converge. In their modern messages, like the propaganda of the Russian Empire of the nineteenth century, there is no Ukrainian nation, there is one great Eastern Slavic unity; There is an older, Russian brother and a younger, Russian brother – this is a nineteenth-century creation, which is clearly visible in the policy of Alexander III. Anti-Ukrainian politics was also pretty strong at that time. The strange thing is that the propaganda messages created 150 years ago are still valid today, with a large number of Russians sincerely believing that Ukrainians are either the same or slightly different Russians. However, if we look at the history of Ukraine, they have

more in common with the Poles than with the Russians. 2/3 of Ukraine was a part of Rukh-Pospolita for a long time. The cultural and linguistic influence of Polish is greater in Ukraine than the one of Russia.

The modern manifestation of Slavophile is the geopolitical concept, "Русский мир", which also reflects the Russian imperial worldview. "Русский мир" is people trapped in national and cultural frameworks, Russian-speaking or Russian-thinking people who may live outside the country; The concept of "Русский мир" has been gathering strength since the end of the 90s. Putin uses this concept for the first time in 2001, and then this term will turn into a weapon, a lever of state policy. It is this concept that Putin's government uses concerning the territories of southern Ukraine.

Although this topic was raised by Putin, its inclusion into the modern historical and territorial framework does not seem to be correct to us. Imperial spirit is characteristic of the entire Russian national thought in general. However, it seems that Russia somehow lost this quality and it was necessary to return it. Putin changed the talking about the socialist future by talking about imperial power. For the rise of Russia, it is important to have an external threat to consolidate the population. In recent years this is the most powerful narrative. During the invasion of Ukraine, they said, "If the Russian army had not entered Ukraine, NATO would have done it the next day and created a threat to us", as if this is an existential threat to Russia, that fighting in Ukraine is necessary to save Russia. On the other hand, the rise of Russia requires a strong national policy. The Russian language plays the biggest role in the policy of focusing on one identity for the population. Russian nationalism is introduced through the Russian language for the ethnic minorities who have actually lost their language. Russian nationalism is introduced through the Russian language.

The russification process in Ukraine, which provided for the prohibition of learning the Ukrainian language, started in the 17th century; In particular:

In 1627 – According to the decree of King Alexei, books published in the Ukrainian language were to be collected and burned;

In 1690 – Ukrainian manuscripts were prohibited by the decree of Patriarch Yokim of Moscow;

In 1709 – By the decree of Peter the First, printing books in the Ukrainian language was forbidden;

In 1748 – The Synod prohibited the teaching of the Ukrainian language in schools, closing 866 schools as a result;

In 1763 – By decree of Catherine the Second, it was forbidden to teach in the Ukrainian language at the Kievo-Maglyan Academy;

In 1863 – According to Valuev's circular, anyone who recognized the existence of the Ukrainian language would be considered an enemy of Russia;

In 1876 – According to the decree of Emsk, theatre performances in the Ukrainian language and the introduction of books in order to destroy the Ukrainian culture and the Ukrainian language were forbidden;

In 1888 – By the decree of Alexander the Third, it was forbidden to use the Ukrainian language in state institutions and to be baptized with Ukrainian names;

In 1914 – The Ukrainian press was prohibited by the decree of Nicholas I;

In 1938 – According to the decree of the State Committee, the study of the Russian language in Ukrainian schools became mandatory;

In 1958 – According to the resolution of the Plenum of the Central Committee of the Communist Party of the USSR, all Ukrainian schools were switched to the Russian language;

In 2022 Putin tried by violent means to force the Ukrainian population to adopt Russian as the state language. At the same time, on April 20, at the meeting of the Supervisory Board of the non-governmental organization "Russia – Country of Opportunities" (АНО «Россия – страна возможностей»), Russian President Vladimir Putin supported the modification of historical education in schools to fight against fake news about the current situation in Ukraine. According to him, schoolchildren in Russia are particularly vulnerable to fake news from the West and Ukraine [7].

In Ukraine, the disinformation campaign based on historical narratives became more active in 2013-2014, in the context of "Euromaidan". Kremlin-affiliated media referred to Euromaidan demonstrators as "Banderovts," a Soviet-Russian term for Ukrainian nationalists who fought alongside the Nazis in World War II. Even in the background of the annexation of Crimea, Soviet and Russian imperialist narratives were actively spread, thus justifying the annexation of the Crimean peninsula to Russia, and the battles in the east of Ukraine appeared not as a battle between Russia and Ukraine, but as a battle against Ukrainian fascists. These narratives were also aired by the President of Russia, Vladimir Putin, at the official level: "Everything in Crimea speaks of our common history. This is the ancient, Tavrian Chersonese territory, where the great principal Vladimir was baptized. In the hearts and minds of the people, Crimea has always been and is still an integral part of Russia." In the same speech, Putin referred to Euromaidan as a revolution

organized by Ukrainian neo-Nazis: "Nationalists, neo-Nazis, Russophobes and anti-Semites carried out this coup d'état" [8].

The researchers analyzed 850,000 posts about recent Ukrainian history on the Russian social network Vkontakte and 16,000 posts on Facebook between January 2016 and April 2019, and identified several main narratives, namely:

- Portraying Ukrainians as neo-Nazis and interpreting the hostilities in Donbas as a continuation of World War II – separatists fighting against Ukrainian "fascists".
- Presenting southern and eastern Ukraine as a historical part of Russia.
- Claiming that the Crimean Peninsula is an ancient Russian land and the cradle of Russian Orthodoxy (completely ignoring the heritage of the Crimean Tatars and other ethnic or religious minorities) and preparing the annexation of Crimea by "annexing history".
- Portraying Ukrainian nationalists as war criminals, fascists and ideological heirs of the Nazis.
- Narratives focused on portraying the Soviet Union as a superpower and rising Soviet nostalgia among the Ukrainian population. These narratives are usually accompanied by the assertion that the creation of the Ukrainian state is the merit of the Bolsheviks.

Russian nationalists are so actively manipulating Ukraine's recent history that in September 2019 the European Parliament even issued a resolution condemning Russia's efforts to encourage polarization in neighbouring countries by glorifying the Soviet past through information operations. Based on the study of various manipulative historical narratives, a report published by the London School of Economics, in the Ukrainian context, focuses on Russia's efforts to deepen polarization in society through the instrumentalization of historical narratives [9].

Thus, Russian nationalists have been preparing the ideological basis for the legitimization of their aggressive and imperial foreign policy for years, for which the annexation and occupation of the territory of Ukraine by Russia became a logical continuation. The study of the case of Russia's aggressive invasion of Ukraine and the instrumentalization of historical narratives, in our opinion, is one of the important topics of the contemporary political agenda, which deserves special attention from scientists and civil society.

Bibliography:

1. ბერიძე ი. რუსეთისა და უკრაინის ისტორია: ვლადიმერ პუტინი. URL: <https://indigo.com.ge/articles/rusetisa-da-ukrainis-istoria-vladimer-putin/> (შესვლის თარიღი: 11.10.2022).
2. ბიჭაშვილი მ. რუსეთი ერთი, რუსეთი ორი: საზოგადოება და პოლიტიკა, (სოციალური და პოლიტიკური კვლევების ალმანახი). თბილისი: გამომცემლობა მშვიდობის დემოკრატიისა და განვითარების კავკასიური ინსტიტუტი, 1996 წ. №1. გვ. 30-3.
3. გოზალიშვილი ნ. ქარცივაძე მ. კალანდაძე ე. ისტორიის ანექსია – რუსული ჰიბრიდული ომი და უკრაინა. URL: https://idfi.ge/ge/annexation_of_history_russian_hybrid_war_and_ukraine/ (შესვლის თარიღი: 11.10.2022).
5. ჭკადუა გ. რუსეთის ბედი: ინტერვიუ: ლუიზიანას სახელმწიფო უნივერსიტეტის სრული პროფესორ ალექსანდრე მიქაბერიძესთან. 28.03.2022, URL: <https://indigo.com.ge/articles/rusetis-bediscera/> (შესვლის თარიღი: 11.10.2022).
6. Conant I. Russia and Ukraine: an intertwined history that connects and separates them. URL: <https://nationalgeographic.ge/ruseti-da-ukraina-gadakhkartuli-istoria-romelic-mat-akavshirebs-da-ashorebs-ertmanetisgan/> (Access date: 11.10.2022).
- Cuzio T. Ukraine's struggle for independence and dignity: The fight for freedom: from the baltic to the black sea. Tbilisi: USAID, EECMD, FPRC, 2022. p. 54-55
7. იმნაიშვილი ნ. უკრაინის საგარეო პოლიტიკური კურსი „მაიდანის რევოლუციის შემდეგ“ გეოპოლიტიკური ტრანსფორმაცია, დისერტაცია: თბილისი, 2021. გვ. 59
8. Zharin S. Russia is an empire of lies. Journal American purpose: the future of Ukrainian resistance. Tbilisi: Economic Policy Research Center (EPRC), 2022.3 p.19-20.

References:

1. Beridze I. History of Russia and Ukraine: Vladimir Putin. URL: <https://indigo.com.ge/articles/rusetisa-da-ukrainis-istoria-vladimer-putin/> (Access date: 11.10.2022).
2. Bichashvili M. Russia One, Russia Two: Society and Politics, (Almanac of Social and Political Studies). Tbilisi: publishing house Caucasian Institute of Peace Democracy and Development, 1996. №1. p. 30-3.
3. Gozalishvili N. Kartsivadze M. Kalandadze E. Annexation of history – Russian hybrid war and Ukraine . URL: https://idfi.ge/ge/annexation_of_history_russian_hybrid_war_and_ukraine/ (Access date: 11.10.2022).
4. Chkadua g. Russia's Destiny: Interview: with Louisiana State University Full Professor Aleksandre Mikaberidze. 28.03.2022, URL: <https://indigo.com.ge/articles/rusetis-bediscera/> (Access date: 11.10.2022).

5. Conant I. Russia and Ukraine: an intertwined history that connects and separates them. URL: <https://nationalgeographic.ge/ruseti-da-ukraina-gadakhkartuli-istoria-romelic-mat-akavshirebs-da-ashorebs-ertmanetisgan/> (Access date: 11.10.2022).
6. Cuzio T. Ukraine's struggle for independence and dignity: The fight for freedom: from the baltic to the black sea. Tbilisi: USAID, EECMD, FPRC, 2022. p. 54-55.
7. Imnaishvili N. Ukraine's foreign policy course Geopolitical transformation of "Maidan After the Revolution", dissertation: Tbilisi, 2021. p. 59.
8. Zharin S. Russia is an empire of lies. Journal American purpose: the future of Ukrainian resistance. Tbilisi: Economic Policy Research Center (EPRC), 2022.3 p.19-20.

Хевцуріані А., Чхіквішвили Г. Проблема України в російському національному дискурсі

Статтю присвячено дослідженню позиції російських націоналістів щодо України, згідно з якою вони відмовляються від ідеї української незалежності. Вони не розглядають ані державу Україну як незалежну державу, ані український народ як окрему націю. Російські націоналісти роками готували ідеологічне підґрунтя для легітимації своєї імперської зовнішньої політики, логічним продовженням якої стала анексія та окупація території України Росією. Дослідження агресивного вторгнення Росії в Україну та інструменталізація історичних наративів є однією з важливих тем сучасного політичного порядку денного, яка заслуговує на особливу увагу науковців та громадянського суспільства. В межах наукового протиставлення поглядам російських націоналістів автори статті на основі ретроспективного аналізу аналізують питання походження Русі та «росіян»; імперський характер сучасної геополітичної концепції слов'янофільства – «русский мир»; процес русифікації в Україні – етапи заборони викладання української мови з XVII століття та інші російські наративи.

Метою дослідження є вивчення та фундаментальний аналіз російської імперської ідеї. Українська ідентичність та ідея української державності особливо неприйнятні для російської імперіалістичної ідеології, носії якої не можуть уявити собі справжню, велику Росію без українських земель. Саме тому в різні часи робилися спроби дискредитувати ідею української державності та називали її на офіційному рівні різними принизливими епітетами: малоросія, новоросія тощо

Ключові слова: політичний дискурс; націоналістичний наратив; слов'янофільська концепція; експансіоністська політика; Імперіалістичний світогляд; процес русифікації; доктрина Примакова; анексія історії.

DOI 10.31558/2519-2949.2022.4.11

УДК 004.37

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9965-9603>**Радіо М. В., Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет»**

БОТИ У СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕДВИБОРНИХ КАМПАНІЙ

Однією з вагомих складових засобів політичної агітації є застосування соціальних медіа. Але використання останніх несе в собі ряд ризиків. Серед них – функціонування ботів. В статті продемонстровано, що для політичної сфери України останні складають суттєві проблеми. Оскільки найчастіше ботами послуговуються для розповсюдження дезінформації (чи «фейків»), викривлення суспільної думки, формування ілюзії про масову підтримку виборцями певних політичних сил (або їх репрезентантів), ускладнення політичним конкурентам комунікації з прибічниками та ін. Було наведено приклади даного явища у передвиборних кампаніях як на парламентських виборах в Україні, так і місцевих. Це являється додатковим підтвердженням розповсюдженості ботів на різних рівнях конкурування політичних сил за перемогу на виборах. Визначено, що для ефективного вирішення проблематики деструктивного впливу необхідна спільна робота урядів країн, міждержавних органів, компаній-власників соціальних медіа, профільних науковців. Також було окреслено найбільш поширені ознаки ботів (наявність фальшивої світлинки в обліковому записі; відсутність: особистої інформації, достовірного імені, друзів (чи їх невеликої кількості – за умови публічності даної опції); аномальна активність, що проявляється у: поширенні чужого контенту, публікації однотипного контенту (текстів, фото, відео, графіків або малюнків) й ін.), та перспективи використання у майбутніх передвиборних кампаніях. Відзначено, що в багатьох випадках аналізують поведінку користувачів соціальних медіа. Це роблять, щоб ідентифікувати серед них ботів.

У статті окремо виділено інший напрям розробки та застосування ботів, що не передбачає негативних наслідків, а навпаки дозволяє оптимізувати і структурувати роботу, пришвидшити зв'язок з виборцями, здійснювати більш ефективний контроль за дотриманням виборчого законодавства, оперативніше зменшити масштаби порушень та ін. Наведено приклади їх застосування деякими політичними партіями на виборах до Верховної Ради України.

Ключові слова: соціальні медіа; боти; агітація; Фейсбук; Інстаграм; Твіттер; Телеграм; Ютуб.

Зростання популярності соціальних медіа (в тому числі і в політиці) актуалізує проблему їх безпечного використання. Серед недоліків часто виділяють функціонування ботів. Помітною дана проблематика є і у веденні політичної агітації в соціальних медіа. Але варто пам'ятати, що деякі боти розробляються не для шкідливої діяльності, а оптимізації роботи, тож наслідки в таких випадках є позитивними.

Іноземними науковцями створено значний масив робіт, які присвячені ботам, що застосовуються в політичній сфері. Це робилось на прикладах діяльності партій, передвиборних кампаній у власних країнах [напр., 16]. В Україні ж ботам увага дослідників приділялась менша (напр., здійснювались спроби класифікації ботів [14, с. С. 55–59]). Дотично вони аналізувались в матеріалах, які розглядали фейкову інформацію (наводились приклади, варіанти поширення та боротьби з нею [2, С. 39-42]) або ж у висвітленні тем опосередковано дотичних до політології [6, С. 442-447]. Частіше про них писали не науковці, а журналісти [напр., 3; 4].

У даній розвідці зроблено спробу дослідити поширеність застосування в кількох українських передвиборних кампаніях діяльність ботів, визначення популярності використання останніх у соціальних медіа, а також окреслено можливості подальшого застосування в агітації.

Необхідно відзначити, що з-поміж українських користувачів Інтернету розповсюджено використання іноземних соціальних медіа. Частково в нашій країні притаманні тенденції європейських країн та США: для поширення політичних новин та дискусій вдаються до можливостей

Facebook, YouTube, рідше Instagram. Водночас Twitter в Україні не є таким популярним у порівнянні із згаданими державами. Можна припустити, що українські політики якщо і використовують його, то переважно для зовнішньополітичної діяльності.

Останнім часом продовжує набирати популярності Telegram.

Почасти спостерігається комбіноване застосування кількох різновидів соціальних медіа для агітаційної роботи. Наприклад, у Facebook розміщується посилання на відео в YouTube. Так само можливий варіант одночасної публікації контенту у різних соціальних медіа.

Певною особливістю нашої країни являється введена у 2017 р. і пізніше продовжена заборона на функціонування деяких різновидів соціальних медіа (через фактичний стан війни з 2014 р.), а саме: ВКонтакте та Однокласники [12; 13].

Серед численних дефініцій поняття «бот» в політичній агітації доречно звернути увагу на два визначення, які досить часто застосовуються в політичній агітації, а саме:

1) автоматизована програма, яка імітує поведінку людини в соціальних медіа;

2) фальшивий профіль/акаунт у соціальних медіа (тут можна виділити притаманні ознаки: недостовірні фото або картинки на профілі, доволі часті поширення запозичених публікацій, неправдиві імена та інші персональні дані) [9, С. 274].

Надання однозначної переваги якомусь одному формулюванню було б неправильним, а тому варто мати на увазі їх обидва при ідентифікації.

Чи є боти в соціальних медіа суттєвими і значними для українських реалій політичного життя? Компанія Facebook презентувала звіт, що охоплював трирічний проміжок і мав назву «The State of Influence Operations 2017-2020» [19, 44 р.]. Її співробітниками вживається словосполучення «Coordinated Inauthentic Behavior» («СІВ») [17], що в перекладі на українську означає «скоординована неавтентична поведінка» (під це поняття на практиці часто підпадає й функціонування ботів). Діяльність таких профілів/сторінок була припинена шляхом видалення. До п'ятірки країн-лідерів (звідки походили такі мережі) увійшла Україна. Частина операторів була пов'язана з політичними партіями. Тож проблема функціонування ботів привертає увагу й за межами нашої держави. Про діяльність ботоферм в нашій країні неодноразово повідомляли українські медійники або представники громадських організацій, що моніторили дане явище.

Спільна команда VoxUkraine (ГО «Вокс Україна») та Artellence (ТОВ «Артелленс Україна») зафіксувала найбільшу кількість функціонування профілів активних ботів на персональних сторінках українських політиків: Володимира Зеленського (27926), Петра Порошенка (20065), Святослава Вакарчука (823), Юлії Тимошенко (821). Доцільно зауважити, що переважна кількість коментарів ботів не була позитивною стосовно цих політиків (крім лідера партії ВО «Батьківщина», на сторінці якої ідентифіковані боти найчастіше не продукували негатив. Якщо взяти до уваги середньоарифметичне значення «вподобань» (7930) та коментарів (4394) за період травня-липня 2019 р., то ця кількість є досить відчутною), тож значна їхня частка могла спрямовуватись опонентами. Зазначені результати отримано на основі даних за період 1.05-8.07.2019 р., що майже збігається з терміном, який відводився на передвиборну кампанію позачергових парламентських виборів [7]. Але в результатах проведеного дослідження є велика ймовірність наявності суттєвої похибки у визначенні кількості ботів. Адже аналіз здійснювався за допомогою розробленого алгоритму машинного навчання, перевірити (хоча б вибірково) ідентифікованих ботів не видається можливим. Так само не відстежувалась й не розглядалась вибірка альтернативним методом (якби за таких обставин отримана кількість загалом зійшлася, то результати були б більш переконливими). Проте очевидним є наявність немалої кількості ботів на сторінках найбільш впливових політичних партій та лідерів в Україні і помітність цього у всеукраїнських масштабах. Це підтверджується і презентованим у 2019-му журналістським розслідуванням про одну з ботоферм в Україні, що здійснювала свою діяльність на користь певних політичних сил [5]. І цього ж року представник на той час компанії Facebook оприлюднив інформацію про видалення понад 300 облікових записів, груп і сторінок в однойменному соціальному медіа у нашій країні через вже згадану вище «скоординовану неавтентичну поведінку» [18].

Проблематика використання ботів в передвиборній кампанії актуальна не лише у всеукраїнському масштабі. На локальному рівні це також фіксується неодноразово. Наприклад, в ході агітації претендентів на посаду міського голови Рівного у 2020 р. [10]. Медійники помітили під публікаціями деяких кандидатів у Facebook коментарі, які були написані (з високим ступенем ймовірності) ботами. Ряд ознак свідчили про те, що останні були фальшивими обліковими записами. Серед них: використовувались світліни абсолютно інших людей з інших місцевостей та соціальних

медіа, іноді фото могли бути взагалі відсутніми, досить часті поширення (т.зв. «репости») чужих публікацій, обліковий запис не мав якоїсь персональної інформації або друзів та ін. Загалом журналісти визначили по кілька десятків ботів, проте варто зауважити, що відстежувались облікові записи лише у Facebook і не всіх кандидатів. Так само аналізувались не всі користувачі, що залишали реакції на контент претендентів на посаду міського голови. Тож масштаб діяльності ботів міг бути значно більшим від оприлюдненого.

Політичні діячі різних (місцевого або загальнодержавного) рівнів офіційно не визнавали, як правило, участі своєї або ж учасників в негативній роботі, інструментами якої є боти. Проте варто підкреслити: маємо чимало випадків, котрі підтверджують суттєву вагомість проблеми застосування ботів, що негативно позначається на веденні передвиборних кампаній в соціальних медіа.

Доцільно узагальнити найбільш суттєві проблеми, які створюються в політичній агітації за допомогою ботів:

- формування ілюзії масової підтримки політичних сил, кандидатів, їхніх передвиборних програм, дій, гасел;
- ускладнення політичним опонентам зворотнього зв'язку з прихильниками (напр., у формі відповідей на коментарі під публікаціями);
- поширення дезінформації (або «фейків»);
- запобігання публікаціям контенту опонентів шляхом масового надсилання скарг, що може призводити до блокування на певний період особистих профілів або сторінок політичних сил, їхніх лідерів або кандидатів.

Суттєвою перешкодою для функціонування ботів може бути ідентифікація користувачів за документом (частково це здійснюється у Facebook). Проте напевно така проблема має вирішуватись на рівні урядів країн. Тут виникає проблема перевірки достовірності документів, зберігання персональних даних, а також небажання більшості користувачів надавати свою особисту інформацію для можливості користуватись соціальними медіа.

Гальмувати процес дослідження ботів потенційно здатні і компанії, які є власниками соціальних медіа. Напр., у 2011 р. стало відомо, що Facebook раніше надав дослідникам дезінформації неповний комплекс даних. Адже передано було дані лише про половину американських користувачів (найбільш політично активних) даного соціального медіа, хоча мали б подати стосовно всіх. А це є серйозним недоліком, що поставило під сумнів результати кількомісячної роботи шукачів через недостовірність отриманої ними інформації. Представники компанії пояснили дану ситуацію технічною помилкою. Некоректність було виявлено одним з науковців при порівнянні даних, опублікованих Facebook за попередній місяць про найбільш популярні публікації в даному соціальному медіа, з тими, які було надано раніше дослідникам. Результати в обох випадках суттєво різнились між собою [15].

Хоча дослідження функціонування ботів не було основною метою науковців, але цей випадок свідчить, що навіть співпраця з компанією-власником популярних соціальних медіа не завжди може спростити або ж прискорити процес пошуків визначення та/або вирішення проблем. Іноді трапляється навпаки.

Але паралельно спостерігається процес використання командами українських політичних сил потенціалу ботів, що не спрямовується на критику опонентів, поширення шкідливих комп'ютерних програм чи викривлення громадської думки виборців. За їх допомогою були намагання оптимізувати роботу представників своїх штабів та/або прихильників, фіксації порушень виборчого процесу, зробити зручнішим доступ до агітаційної інформації та ін. Підтвердженням цього є оприлюднення інформації про створення у 2019 р. деякими партіями Telegram-ботів: «Golos_OK» («Голос») [8], «Слуга Народу! Бот» [11] («Слуга народу»). Якщо вони виправдали або навіть перевершили очікування стосовно ефективності використання, то ми будемо спостерігати аналогічні чи подібні розробки у наступних передвиборних кампаніях вже згаданих та інших політичних сил. Однак в даному випадку цей процес (створення ботів) не був поширеним серед претендентів на перемогу у парламентських виборах.

З високою ймовірністю можна спрогнозувати наступні перспективи існування ботів в соціальних медіа для політичної сфери:

1. При проведенні передвиборної агітації швидше за все і надалі вдаватимуться до застосування ботів. Найчастіше у випадках, коли потрібно створити ілюзію впливовості (кількість підписників, коментарі з підтримкою гасел чи програмних положень), дискредитувати політичних опонентів (викриваючи їх у застосуванні або ж надсилаючи масово критику у коментарях чи інших форматах негативних реакцій – «дизлайки» тощо).

2. Політичні сили або ж їхні лідери, які матимуть досить масову підтримку також застосовуватимуть ботів, але для інших завдань, що сприятиме оптимізації роботи у соціальних медіа (напр., автоматизація формування бази прихильників чи волонтерів, збір ідей для створення або вдосконалення політичної програми тощо), оскільки це дає змогу дещо зменшити навантаження на своїх активістів і спрощує узагальнення інформації або ж надання зворотнього зв'язку.

3. Основна робота та відповідальність на боротьбі з попередженням або наслідками негативної діяльності ботів поки що лежить на компаніях-власниках соціальних медіа. Наслідки цієї праці є відчутними не лише для України, а й інших держав. Завдяки впровадженій Бібліотеці реклами Meta фіксуються витрати на політичну рекламу в Facebook та Instagram і це дещо ускладнило поле для маніпуляцій з поширення «фейків» фальшивими обліковими записами [1]. На прикладі проведеної роботи по боротьбі з дезінформацією за кордоном можна побачити, що вжиті заходи в YouTube позначились і на Facebook, і Twitter, а це ілюструється зниженням кількості неправдивого та оманливого відеоконтенту стосовно виборів в США у вищезазначених соціальних медіа [15]. Це не весь спектр проведених заходів і вони безперечно триватимуть й надалі.

Звісно, що певну частину такої роботи можуть робити і представники або ж прихильники політичних сил (серед них – надсилання скарг на певні публікації), але більш практично, найшвидше та найпростіше здійснити це за рахунок обмеження функціоналу. Напр., вимкнення функції коментарів під публікаціями, обмеження реакцій від користувачів, котрі не є в «друзях» або підписниках профілю та ін. Проте за таких обставин буде неможливим використання всього потенціалу соціальних медіа в політичній агітації. На прикладі деяких претендентів на посаду міського голови Рівного в 2020 р. можна побачити, що за допомогою налаштувань приватності в них приховано кількість друзів та підписників у Facebook.

4. Дослідники й надалі будуть створювати та намагатись вдосконалити алгоритми або моделі для автоматизованої ідентифікації ботів. Поки, на жаль, встановити достеменно фактичну кількість ботів в соціальних медіа майже нереально, оскільки не є можливим чітко розрізнити їх від справжніх користувачів. Однак в ряді випадків (за наявності явних ознак) це не складає особливих труднощів (напр., використання для фальшивого особистого профілю чужої світлини ін.).

Підсумовуючи варто зазначити, що боти в соціальних медіа можуть найчастіше створити серйозні проблеми для користувачів. На цей фактор необхідно буде зважати в найближчі передвиборні кампанії в Україні. Нині не існує способів абсолютного обмеження негативного впливу ботів на роботу соціальних медіа. Адже розмежувати справжнього користувача та фальшивий профіль (за ознаками відсутності: особистої інформації, достовірного імені, друзів (чи їх невеликої кількості – за умови публічності даної опції)) в ряді випадків є нереальним. Це ж стосується і аналізу на підставі поведінки у соціальних медіа (грунтуючись на занадто частій активності: поширенню чужого контенту, публікації однотипних дописів (текстів, фото, відео, графіків або малюнків). Попри це й нині ми спостерігаємо періодичні результати боротьби з ботами, що проявляється у блокуванні/видаленні сотень облікових записів, груп, сторінок, каналів в соціальних медіа. Паралельно протидія негативним наслідкам і її методи теж вдосконалюються. Потрібно пам'ятати і про інший напрям застосування ботів, який не спрямований на завдання шкоди конкурентам. Він не є таким поширеним, але теж раніше розроблявся і застосовувався кількома політичними силами.

Результати даного дослідження можуть застосовуватись у передвиборних кампаніях, які включатимуть агітацію в соціальних медіа. Також вони слугуватимуть для використання в подальших дослідженнях даної тематики.

Бібліографічний список:

1. Бібліотека реклами. (2019). *Facebook*. URL: https://www.facebook.com/ads/library/?active_status=all&ad_type=political_and_issue_ads&country=UA (Access date: 01.11.22).
2. Бунеева К.Т. Фейк в контексті комунікативних практик. *Гуманітарний корпус: [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії]*. Випуск 43. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2022. – С. 39-42.
3. Герасименко В. Твіттер-боти Медведчука та інших. *Texty.org.ua*. URL: <https://texty.org.ua/d/2018/twitter/> (Access date: 01.11.22).
4. Єгошина В., Толстякова К. «Ілюзіоністи». Як боти «Нарфронту» спотворювали громадську думку. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/schemes/29744533.html> (Access date: 01.11.22).
5. Ковальова Д. 15 гривень за коментар. Як працюють бот-ферми в Україні і хто з політиків користується їх послугами – відео. *Nv.ua*. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/bot-ferma-hto-z-politikiv-koristuyetsya-poslugami-botiv-video-novini-ukrajini-50043675.html> (Access date: 01.11.22).

6. Молодецька-Гринчук К.В. Соціальні боти як інструмент деструктивного інформаційного впливу на акторів соціальних інтернет-сервісів. *Збірник наукових трудов конференції: «Сучасні інноваційні технології підготовки інженерних кадрів для гірничої промисловості і транспорту 2017»*. Дніпро, 2017. – С. 442-447.
7. Отт М., Лозовий В. Зітри це, якщо зможеш. Як живуть українські боти на сторінках українських політиків. *Вокс Україна*. URL: <https://voxukraine.org/uk/zitri-tse-yakshho-zmozhesh-yak-zhivut-ukrayinski-boti-na-storinkah-ukrayinskih-poli-tikiv/> (Access date: 01.11.22).
8. Про порушення агітації можна інформувати за допомогою телеграм-бота. *Політична партія «Голос»*. URL: <https://goloszmin.org/news/pro-porushennya-agitaciyi-mozhna-informuvati-za-dopomogoyu-telegram-bota> (Access date: 01.11.22).
9. Радіо М. Переваги та загрози використання ботів у соціальних медіа (приклад парламентської кампанії 2019 р.). *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції молодих науковців, аспірантів і здобувачів вищої освіти*. Ч. 2. Рівне : НУВГП, 2020. С. 274-276.
10. Радіо М. Практика застосування соціальних медіа кандидатами на посаду міського голови Рівного (вибори 2020 р.). *Політичні партії і вибори: українські та світові практики: зб. ст. і тез за результатами п'ятої міжнародної наукової конференції «Політичні партії і вибори: українські та світові практики» (пам'яті Юрія Романовича Шведа) від 28 листопада 2020 року*. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2021. Вип. 5. С. 79-86.
11. Слуга Народу! Бот. *Telegram*. URL: <https://t.me/SlugaNaroduHelpBot> (Access date: 29.03.2020).
12. Указ Президента України №133/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»». *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1332017-21850> (Access date: 01.11.22).
13. Указ Президента України №184/2020 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2020 року «Про застосування, скасування і внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»». *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1842020-33629> (Access date: 01.11.22).
14. Шиповський В. В. «Ботоферми» як ефективний медіаманіпулятивний інструмент в соціальних мережах. *Сучасні інформаційні технології та системи в управлінні : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених, аспірантів і студентів, (Інтернет-конф.)*. Київ : КНЕУ, 2020. С. 55–59.
15. Alba D. Facebook sent flawed data to misinformation researchers. – *New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/live/2020/2020-election-misinformation-distortions#facebook-sent-flawed-data-to-misinformation-researchers> (Access date: 01.11.22).
16. Fernquist J., Kaati L. and others. Twitter Bots and the Swedish Election. *Open Source Intelligence and Cyber Crime. Lecture Notes in Social Networks*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-41251-7_6
17. Gleicher N. Coordinated Inauthentic Behavior Explained. FACEBOOK. URL: <https://about.fb.com/news/2018/12/inside-feed-coordinated-inauthentic-behavior/> (Access date: 01.11.22).
18. Gleicher N. Removing Coordinated Inauthentic Behavior From Iraq and Ukraine. FACEBOOK. URL: <https://about.fb.com/news/2019/09/removing-coordinated-inauthentic-behavior-from-iraq-and-ukraine/> (Access date: 01.11.22).
19. The State of Influence Operations 2017 – 2020. *FACEBOOK*. 2021. 44 p. URL: <https://about.fb.com/wp-content/uploads/2021/05/IO-Threat-Report-May-20-2021.pdf> (Access date: 01.11.22).

References:

1. Biblioteka reklamy. (2019). *Facebook*. URL: https://www.facebook.com/ads/library/?active_status=all&ad_type=political_and_issue_ads&country=UA (Access date: 01.11.22).
2. Bunieieva K.T. Feik v konteksti komunikativnykh praktyk. *Humanitarnyi korpus: [zbirnyk naukovykh statei z aktualnykh problem filosofii, kulturolohii, psykhologhii, pedahohiky ta istorii]*. Vypusk 43. Vynnytsia: TOV «TVORY», 2022. – P. 39-42.
3. Herasyenko V. Twtter-boty Medvedchuka ta inshykh. *Texty.org.ua*. URL: <https://texty.org.ua/d/2018/twitter/> (Access date: 01.11.22).
4. Yehoshyna V., Tolstiakova K. «Iliuzionisty». Yak boty «Narfrontu» spotvoriuvaly hromadsku dumku. *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/schemes/29744533.html> (Access date: 01.11.22).
5. Kovalova D. 15 hryven za komentar. Yak pratsiuut bot-fermy v Ukraini i khto z politykiv korystuietsia yikh posluhamy – video. *Nv.ua*. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/bot-ferma-hto-z-politikiv-koristuyetsya-poslugami-botiv-video-novini-ukrajini-50043675.html> (Access date: 01.11.22).
6. Molodetska-Hrynychuk K.V. Sotsialni boty yak instrument destruktivnoho informatsiinoho vplyvu na aktoriv sotsialnykh internet-servisiv. *Zbirnyk naukovykh trudiv konferentsii: «Suchasni innovatsiini tekhnologhii pidhotovky inzhenernykh kadriv dlia hirnychoi promyslovosti i transportu 2017»*. Dnipro, 2017. – P. 442-447.
7. Ott M., Lozoviy V. Zitry tse, yakshcho zmozhesh. Yak zhyvut ukrainski boty na storinkakh ukrainskykh politykiv. *Vox Ukraina*. URL: <https://voxukraine.org/uk/zitri-tse-yakshho-zmozhesh-yak-zhivut-ukrayinski-boti-na-storinkah-ukrayinskih-poli-tikiv/> (Access date: 01.11.22).

8. Pro porushennia ahitatsii mozhna informuvaty za dopomohoiu telegram-bota. *Politychna partiia «Holos»*. URL: <https://goloszmin.org/news/pro-porushennya-agitaciyi-mozhna-informuvati-za-dopomogoyu-telegram-bota> (Access date: 01.11.22).
9. Radio M. Perevahy ta zahrozy vykorystannia botiv u sotsialnykh media (pryklad parlamentskoi kampanii 2019 r.). *Problemy ta perspektyvy rozvytku suchasnoi nauky: zbirnyk tez dopovidei Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii molodykh naukovtsiv, aspirantiv i zdobuvachiv vyshchoi osvity*. Ch. 2. Rivne : NUVHP, 2020. P. 274-276.
10. Radio M. Praktyka zastosuvannia sotsialnykh media kandydatamy na posadu miskoho holovy Rivnoho (vybory 2020 r.). *Politychni partii i vybory: ukrainski ta svitovi praktyky: zb. st. i tez za rezultatamy p'iatoi mizhnarodnoi naukovo konferentsii «Politychni partii i vybory: ukrainski ta svitovi praktyky» (pam'iaty Yurii Romanovycha Shvedy) vid 28 lystopada 2020 roku*. Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka, 2021. Vyp. 5. P. 79-86.
11. Sluha Narodu! Bot. *Telegram*. URL: <https://t.me/SlugaNaroduHelpBot> (Access date: 29.03.2020).
12. Ukaz Prezydenta Ukrainy №133/2017 «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 28 kvitnia 2017 roku «Pro zastosuvannia personalnykh spetsialnykh ekonomichnykh ta inshykh obmezhuvalnykh zakhodiv (sanktsii)». *Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1332017-21850> (Access date: 01.11.22).
13. Ukaz Prezydenta Ukrainy №184/2020 «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 travnia 2020 roku «Pro zastosuvannia, skasuvannia i vnesennia zmin do personalnykh spetsialnykh ekonomichnykh ta inshykh obmezhuvalnykh zakhodiv (sanktsii)». *Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1842020-33629> (Access date: 01.11.22).
14. Shypovskiy V. V. «Botofermy» yak efektyvnyi mediamanipuliatyvnyi instrument v sotsialnykh merezhakh. *Suchasni informatsiini tekhnologii ta systemy v upravlinni : zb. materialiv II Mizhnar. nauk.-prakt. konf. molodykh vchenykh, aspirantiv i studentiv, (Internet-konf.)*. Kyiv : KNEU, 2020. S. 55–59.
15. Alba D. Facebook sent flawed data to misinformation researchers. – *New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/live/2020/2020-election-misinformation-distortions#facebook-sent-flawed-data-to-misinformation-researchers> (Access date: 01.11.22).
16. Fernquist J., Kaati L. and others. Twitter Bots and the Swedish Election. *Open Source Intelligence and Cyber Crime. Lecture Notes in Social Networks*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-41251-7_6
17. Gleicher N. Coordinated Inauthentic Behavior Explained. *FACEBOOK*. URL: <https://about.fb.com/news/2018/12/inside-feed-coordinated-inauthentic-behavior/> (Access date: 01.11.22).
18. Gleicher N. Removing Coordinated Inauthentic Behavior From Iraq and Ukraine. *FACEBOOK*. URL: <https://about.fb.com/news/2019/09/removing-coordinated-inauthentic-behavior-from-iraq-and-ukraine/> (Access date: 01.11.22).
19. The State of Influence Operations 2017 – 2020. *FACEBOOK*. 2021. 44 p. URL: <https://about.fb.com/wp-content/uploads/2021/05/IO-Threat-Report-May-20-2021.pdf> (Access date: 01.11.22).

Radio M. V. Bots in social media: realities and prospects for the election campaigns in Ukraine

The use of social media is an important component of political campaigning. But at the same time, it can be a source of some risks, such as bots' functioning. The article demonstrates that the latter poses significant problems for the Ukrainian political sphere. Since bots are most often used to spread disinformation (or fakes), distort public opinion, create the illusion of massive voter support for certain political forces (or their representatives), make it difficult for political competitors to communicate with supporters, etc. The article covers some examples of this phenomenon in pre-election campaigns, both in parliamentary and local elections in Ukraine. This is an additional confirmation of the prevalence of bots at various levels of competition between political forces for election victory. It has been determined that the joint work of the governments of countries, intergovernmental bodies, companies that own social media, and relevant scientists are necessary to find an effective solution to the problem of this destructive influence. The most common signs of bots were also outlined (the presence of a fake photo in the account; the absence of personal information, a valid name, friends (or a small number of them – in case this information is made public); anomalous activity manifested in the distribution of other people's content, publication of the same type content (texts, photos, videos, graphics or drawings, etc.), and prospects for use in future election campaigns. Social media users' behavior is also analyzed in the article.

Another direction in the development and use of bots, which does not foresee negative consequences, but on the contrary allows optimizing and structuring work, speeding up communication with voters, exercising more effective control over compliance with election legislation, and quickly reducing the scale of violations is highlighted in the article. Examples of their application by some political parties in the elections to the Verkhovna Rada of Ukraine are included.

Keywords: social media; bots; agitation; Facebook; Instagram; Twitter; Telegram; YouTube.

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

DOI 10.31558/2519-2949.2022.4.12

UDC 327(73).808.51

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0002-6416-5774>

Nagornyak T. L., Vasyl` Stus Donetsk National University, Ukraine

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-7283-3528>

Polovyi M. A., Vasyl` Stus Donetsk National University, Ukraine

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3990-3667>

Bondarenko S. V., Vasyl` Stus Donetsk National University, Ukraine

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-8795-8910>

Osmolovska A. O., Vasyl` Stus Donetsk National University, Ukraine

THE DOCTRINAL NATURE OF THE POLICY OF PROMOTING THE STATE'S EXTERNAL IMAGE IN THE CONDITIONS OF A NEW WORLD ORDER FORMATION

Within the framework of the author's scientific research, three types of communicative models of the world's states were identified, which reflect the basic principles of building state information policy and reflect the key characteristics of the political system. Among them are subsidiary, vertical, and transitional models. The institutional method was used to prove the specifics of the state as a political institution that is the bearer of national images, as well as the role and degree of influence of public policy on the formation of ideas about the state in the external information space, on the policy of promoting and transforming these images, with an emphasis on the actions of those states that shape the global political discourse of today. The authors propose an integral model of state's public image formation, which provides for the synergy of actors of public diplomacy. The result of its implementation is the formation of the components of the state image (regional, multicultural, culinary, educational, expert) together with official products (national symbols, reputation characteristics, socio-economic development indicators, rating indicators and e-diplomacy products) «from below». Both the central government and local communities in the context of the implementation of «bottom-up» policy should be involved in the realization of a successful image formation policy. The authors emphasize that the policy of state's image formation in the external information space should be considered as a multifaceted component of the foreign policy of the state. The tools, channels and subjects of formation and adjustment of the state's image should be embedded in each of the vectors of foreign policy – in security, diplomatic, economic, social, legal, and directly information vectors.

Keywords: *international political subjectivity, state's image, information space, new world order, US foreign policy, Ukrainian-American relations.*

Introduction

Modern processes of forming a new world order are changing the structure and content of many processes in world politics. This statement fully applies to the promotion of state's external image within the framework of foreign policy activity of states. The aim of this article is to study modern trends towards a strong interrelationship of foreign policy to promote state's image with the doctrinal foundations of both state policy in general and foreign policy in particular. Primary examples of the research will be the USA and the Russian Federation.

It should be noted that since the last decade has seen a sharp expansion of foreign policy's informational component, this is also reflected in the topic under consideration. In recent years, the world has faced massive

use of hate speech, disinformation, "fakes", acts of psychological pressure and symbolic violence, information and psychological operations aimed at destabilizing and destroying modern political systems, forming and promoting a negative image of entire states, compromising public figures. Systematic examples of using «dirty» modern information technologies are provided by the Russian Federation (hereinafter – the RF), which produces many information drives with the aim of creating tension in certain territories – primarily in the border states, which are the bridgehead of the Russian Federation before the European Union (hereinafter – the EU) and North Atlantic Alliance (hereinafter – NATO), which pose a direct threat to its security and stability.

State's public image is understood by the authors as a product of constructed reality promoted through strategic narratives common to all (key messages, legends, plots), events, decisions and actions explaining the state's vision to target audiences, with regard to their interests and expectations.

State's public image is formed by strategic communication tools and state policy vectors (external and internal) with the aim of promoting a state's positive public image and established demand for it in certain areas for specific target groups and within a specific market of world economy. One of the tools for promoting state's public image is public diplomacy – a component of the state's strategic communications – a field where social attitudes towards loyalty to the state are formed outside of traditional diplomatic protocols. The program for promoting the public image of a state is supported by additional special programs:

- *personal image programs* of state's first persons and projects related to "personification of the territory";
- *program of state's strategic communications* and generation of its positive image;
- *event management program for state's promotion abroad*;
- *industry programs* (tourism, investment climate, education, etc.);
- *programs for coordinating the hierarchy of images* (cities, special zones, regions, subregions), etc.

The policy of forming the state's image, as a complex of real mechanisms and purposeful actions to form and promote a set of ideas (images, associations, interpretations) about it in the information space, is the result of effective international cooperation and internal consolidation of the nation. In modern conditions, information policy is a component of each state's national development strategy, an indicator of its worldview and implementation of the principle of cooperation between states to preserve their own traditions and global integration. Isolation of states from information flows and channels is impossible in conditions of global challenges and rapid technologies.

Group of researchers representing leading foreign scientific centers and schools in the field of public image, information space and communications, including those specializing in the issues of forming and promoting a positive image of the state, can include: S. Anholt [1], K. Keller, Aperia and Georgson [8], A. Sengupta [19], A. Scott [18], E. Sampson [16], F. Webster (2004), and others. Useful methodological approaches are presented by Ukrainian scientists and practitioners: Y. Hrytsak [26], D. Bohush [20], T. Vodotyka and Y. Mahda [28].

Strategic and socio-cultural potential makes the states a political institution and a social community at the same time. The interrelationship of socio-cultural, communicative, and power factors of regions' development is a necessary condition for the involvement of territorial communities in the information and communication environment and the opportunity to influence political decision-making as a full-fledged political actor. Thus, the states, performing the functions of aggregating and articulating the interests of local authorities, communities, and businesses, should rely on an effective communication model in the promotion of state policy at all levels.

Quality communications are a key factor in system functioning, including in a political system. The importance of communication and communicative interaction was indicated by K. Deutsch (Deutsch, 1966), J. Coleman [4], J. Habermas (Habermas, 1984) and others. It can be concluded that without ensuring effective communication, it is impossible to achieve the planned results. Especially when it comes to the existence of states in the information space in conditions of fierce competition for influencing population's opinion and perception of the surrounding world and the processes occurring around it.

The activation of strategic communications of states and their territorial administrative units, as political actors with constitutional right to manage the territory, are deeply connected with global shifts and crisis of political identity. The authors involved several vectors of political knowledge to study these strategic communications: hyper-globalism (R. Keohane [9], G. Nye [14], T. Friedman [6]; anti-globalism (D. Korten [10], M. Chossudovsky [3], J. Stiglitz [35]; urban studies (S. Sassen [17], R. Florida [40]).

Among the Ukrainian researchers studying the construction of media discourse are O. Zhrebko [29], L. Klymanska and H. Herasym [30], V. Kulyk [11], P. Lenio [31], Y. Turchyn [39]. Such researchers as V. Liaporov [32], V. Tarnavskiy [37], L. Shulhina [43], O. Shevchenko [42], Y. Tykhomyrova [38] devoted their scientific work to the research of strategic communications used by states.

Development of a modern information society is characterized by diffusion of state information boundaries, loss of production monopoly, and most importantly, monopoly on the interpretation of socially important information. This leads to increased competition for the attention and opinions of the population of certain states and their alliances.

Activization of globalization processes transformed the goal of forming the information space to the refutation of the political role of national states and vulnerability of citizens' national identity. Traditional values of national states are being eroded. Innovative progress has become a factor in reformatting traditional cultural contents. At the same time, the universalization of consumption standards strengthens the desire of national states to preserve and transmit cultural experience. Open information systems expand such opportunities. Information technologies, on the one hand, contribute to the identification of intercultural bonds, and on the other hand, fragment national cultures.

When examining political discourse as a special type of communication where participants create a communicative action, a political dialogue is provided by political institutions as a norm-forming dimension of politics. The main participants of such communication are the political elite, institutions, counter-elite, financial and industrial groups, public institutions, and the media. Through their opposition to the institutional discourse, they fill the official information space with those topics of political discourse that are paramount in country's political life.

Main body of the research

Globalization processes inherent in modern society create objective requirements for politics to go beyond political territories. This occurs not only due to the need to find resources (financial, natural, human, etc.). Such a recourse should be considered through the perspective of geopolitical processes. Development of means and technologies of information management in combination with the use of governing influences in the sphere of politics, economy and culture makes the information space a managed object, but only by those actors of international relations who have the levers of control over the world's information agenda. Sharing the views of the French sociologist and philosopher, P. Bourdieu (2005), the authors define the information space as a field where information is created, transmitted, and interpreted. The boundaries of such space are conditional, and the nature of functioning is dynamic and changeable.

In the context of the research, the work of German sociologist and political scientist, K. Deutsch, who considers the political system as a network of communications and information flows, a process of management and coordination of people's efforts to achieve set goals, is of particular interest. Political decisions are made based on two streams of information: external and internal [5]. Thus, the structural elements and the political system itself must interact in the internal and external system environment for their existence, receive information from the outside and produce their own one, distribute it, receive feedback to ensure stability and promote interests. Conventionally, the entire set of principles of development and functioning of the system's information component can be called its information policy. Using a synergistic approach when defining the information space, it can be represented as a system capable of self-organization and consisting of a set of information flows and fields that interact with each other.

To comprehend the information and communication essence of the political system, it is appropriate to review the theory of communicative action by J. Habermas [7]. Within the framework of this theory, such concepts as "system", "lifeworld", "communicative action", "communicative rationality", "instrumental rationality", "political rationality" are of special interest. According to the authors, the concepts describe the basic characteristics of interaction between structural elements during communication not only at the level of interaction of political institutions, but also at the level of a person who is the main element of any social system, including political one.

"System", according to J. Habermas, implies "processes that guarantee formalization of social interaction, stability and sustainability of these forms (status quo); it seeks to subjugate the world of senses and meanings created in intersubjective everyday communication ("lifeworld"), replacing the process of agreeing on common goals with the process of manipulation and subjugation" [25].

Based on the above mentioned, political system assumes several roles that ensure its functioning in various fields. One of the main ones, according to the authors, is the information space.

Information space is a field in which information is created by various categories of producers (both domestic and foreign), transmitted through communication channels to recipients and interpreted by them (purposefully under the influence of the owners of such channels or subconsciously), which is not limited by state borders. Such a field is formed at all levels of a state: from the local to the national level, but its filling is often influenced by actors external to the country – border states, leading states of the world, non-state actors of world politics. It can be noted that the information space of a state consists of such overlapping information fields as: 1) information field of territorial communities and local territories, 2) information field of regions and large cities, 3) official discourse of the state government and its central institutions; 4) field of influence of geopolitical subjects and external attractors [34].

Therefore, it can be concluded that the ability of modern political space to penetrate other spaces that are not inherent in the classical understanding of politics should be considered its uniqueness. It is flexible enough and intersects with other spaces, such as informational, imaginative, sensual, etc.

In a broad sense, informational space is understood as the whole set of actions and processes, the main purpose of which is to produce and distribute information that ensures the vital activity of the entire society, creates and spreads politically relevant knowledge [22]. Imaginative space should be perceived as a space in which symbolic systems function, and through which the objects are reflected. The sensual space implies a set of essential characteristics and ideas about the world [23].

The policy of forming the public image of a state in the internal and external information space is defined by the authors as a complex of real mechanisms and purposeful actions for the formation and promotion of a set of ideas in the information space (images, associations, interpretations, meanings) about the policy through local images and national identifications. Such a policy is the result of both effective international cooperation and internal consolidation of the nation. According to the country's strategic goal and place in world politics, the policy of forming its image can be considered at three levels of its functioning: global, national, regional.

Mechanisms for implementation of information policy for the formation of state's public image should be understood as a set of conceptual principles and practical tools aimed at developing and disseminating politically relevant knowledge about the state, ensuring the achievement of political, economic, humanitarian and other goals; establishing feedback with target audiences to clarify and secure support for national interests. Despite the diversity of strategic goals, ambitions of territories and their capabilities, the authors highlight the following mechanisms of information and communication activities that unite territories of different levels:

1. Public affairs – current activities of state authorities and local governments, the purpose of which is to provide target audiences with access to information (ability to independently obtain necessary information), dissemination of information about the territory through controlled communication channels (own websites, newsletters, meeting with target audiences as part of the activities of other bodies, etc.).

2. Public diplomacy – activity of the territories for dissemination of information and knowledge, establishment of direct contacts with "agents of influence" of target audiences for the purpose of promoting national interests, values, ideas, policy, and establishing positive emotional connection. In contrast to traditional diplomacy, public diplomacy uses the tools of conditionally informal communication by organizing and implementing various programs of professional, sports and cultural exchanges, learning territory's language, etc.

3. Mass media – interaction with the mass media as one of the powerful tools for spreading knowledge and information about the territories

4. New media – dissemination of information and knowledge about the territory through controlled communication channels, such as social networks and other online services for posting photo, video, and audio materials. The main feature is that it is an informal channel of communication, so free communication and expression of personal judgments and opinions is available.

5. Events – organizing, conducting, and participating in various kinds of events to spread knowledge about the territory and establish communication with target audiences in the "face-to-face" format.

6. Public-private partnerships – cross-sectoral interaction between representatives of public and private sectors, including non-governmental sector, for developing, disseminating and evaluating knowledge about the territory, establishing communications with target audiences and accumulating resources in the information space [21].

An effective branding strategy of the state together with the tools of public diplomacy is one of the main mechanisms of forming state's image and maintaining or building its positive reputational characteristics. For instance, the Public Diplomacy Strategy of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine,

which was adopted in March 2021, defines the following areas of public diplomacy: cultural, economic, expert, culinary, scientific, and educational, sports and digital [36]. Each of these areas can be implemented "from below" to help Ukraine's public diplomacy. The synergy of directions – the so-called "network diplomacy" – is becoming a new form of strategic communications of states, which is designed to shape the public image.

The influence of some countries on the formation of information discourse of other countries is becoming one of the most common means of waging "hybrid wars", as well as a fairly effective way of putting pressure on geopolitical rivals, neighboring countries or strategic partners. At the same time, the appropriate activities of state or non-state institutions are used as technologies of political pressure, aimed, among other things, at undermining or changing the image of certain states and creating necessary discourse, presented and disseminated in the global information space in relation to countries, events, individuals etc. Thus, some states, and sometimes non-state actors, based on the presence of certain physical or mental resources of influence, replace the real image of another country with simulacra.

Conflictogenity of world political processes, vulnerability of countries' national interests, violation of national security in international relations as trends in world politics can be leveled at the expense of the implementation of the semi-periphery and periphery by countries based on the world-system analysis according to the American sociologist, I. Wallerstein [27], a balanced policy forming an image in the external information discourse and building a controlled (to the extent possible) internal information space that would coincide with a country's state borders. It is possible to locate the core and the periphery when one can specifically see the features of the production process – monopoly (for core countries) or free market (for peripheral countries). Understanding the degree of economic profit creates an understanding of the discourse that structures the system from the periphery to the center and vice versa. Translation and adaptation of the external information field occurs due to communication as a discourse practice that changes the boundaries in the system, setting priorities in already new centers (these boundaries do not necessarily coincide with the official boundaries of any state).

World political processes acquire qualitatively new meanings in conditions of formation of a new world order and diffusion of national identities and state borders. With the intensive development of information technologies and reduction of the level of impermeability of borders, the decision-making centers and formation of the information space are shifting from states to non-state actors.

The boundaries of information space are not clearly identifiable, and social life in the conditions of a systemic crisis is managed by actors (communicators) who are the first to receive information and interpret it in a way that is convenient for making and implementing necessary political decisions, which is stated in such theories as "Agenda Setting Theory" [13] and "Gatekeeping Theory" [12]. These decisions are not limited to the political system or government.

The role of global cities, "people of the world", non-governmental institutions, transnational corporations and influencers is increasing. The information field as a system is not localized only in a state. However, the image of the state in the internal and external information space, no matter how dynamic and uncontrolled this space may be, remains a key category. Despite the transformation of the state's content as a political institution (actor), adoption, implementation and control of political decisions remains with it, including functioning of the information space. Under these conditions, it is necessary to revise the principles and systems of state communication, both in global and regional, as well as internal information spaces.

The authors propose a definition of the concept of "*global information space*" as a set of all information fields of individual territories (state and supranational entities, regions, local territories) and all channels that disseminate information, official information discourses of states, and means of influencing these fields by various actors.

In the context of researching strategic communications and global information space, it becomes necessary to define the concept of "external information space". *External (in relation to a separate state) information space* is a field outside state borders in which information is produced, and for the transmission of which various communication channels are used. However, the content and interpretation of this information is not always controlled by the state. The external information space is a combination of: 1) information promoted by the state about itself; 2) information field in which messages are interpreted and presented by communication channels of other states; 3) informational influence of those states controlling information space not only on their territory, but also outside its borders, using various levers of such influence.

Regional information space, according to the authors, is a set of information fields of territories (within or outside their state borders) located within a separate region, with regard to geographical and historical

distribution, as well as channels of information dissemination operating in this region, official information discourses of the states in this region, as well as the means of influence on these fields by various actors located within or outside the boundaries of this region. Regional aspects of forming the information space are: 1) alliances of states or organizations in the region and their interaction; 2) socio-economic development of the region; 3) influence of the region in international relations or influence on the region by other states or regional entities; 4) political intentions of the influential countries in the region and vector of their foreign policy. For Ukraine, such region is Europe, because it is a geographical part of this continent (Eastern Europe).

Internal information space implies the entire set of information phenomena and processes occurring within a certain political territory (state), and aimed at ensuring its stable existence, stability through the production and dissemination of information for the inviolability of borders and preservation of information sovereignty. In this context, it can be argued that the stronger is the state, the more it controls its own (internal) information space and is able to ensure expansion into other information spaces.

Modern information space is a field of struggle between competitive states for recognition, respect, and influence over other countries or alliances of countries. In the era of multipolarity, world's leading countries determine the vector of global development, the rest either adapt and look for ways to preserve their own national interests, or are forced to give in to their regional ambitions in favor of the scenarios of strong actors, so as not to lose their territorial integrity and informational sovereignty. In modern conditions, the leading states combine their development strategies (economic, political, social) with mechanisms of influence on world processes, including through channels of information transmission to consolidate their influence on global information space. Such influence becomes especially dangerous in times when national processes lose in favor of local interests of cities or territories, the activities of individual corporations and deuterocrats, the "economy of impressions".

After the collapse of the Soviet Union and the end of the "Cold War", such key actors of geopolitics as the USA and the Russian Federation have moved from the concept of "holding back each other's influence" to the concept of "spreading their influence" in their foreign policies. However, in this process, it becomes relevant for the leading states to spread their influence through the control over the global information space, or the information spaces of individual states.

In international relations, new centers of power are being formed, which may have a powerful political influence in the near future, for example, the Asian region. In such conditions, Russia seeks to keep the territory of the former USSR in its sphere of influence. Information technologies and influence, first of all, on the information space of these countries become the most convenient levers of influence. The USA is expanding its economic and military-political ties with countries that were part of the Soviet Union's sphere of influence, including Ukraine. Thus, formation of a stable model of international relations, which would be based on the principles of international law, mutual assistance, and cooperation, should not be expected in modern world politics. Regional crises, hybrid wars, information blockades are becoming attributes of modern international politics.

The main general trends of world development are following: globalization processes obscure the borders between states, provoking the differentiation of states and territories, or their individualization (struggle for preservation of national identities); the modern world order must respond to new technological challenges, including information as a weapon; structure of international relations is no longer based on interstate relations and international governmental organizations – global cities, media and their owners, non-state entities are becoming key actors; formation of a multipolar world after the end of the "Cold War" increasingly appears to be a simulacrum – confrontation between the USA and Russia continues with the simultaneous strengthening of regional centers, which eventually fall under the influence of one of the two states.

When addressing the communication theory of the German political scientist Karl Deutsch [5] and his approach to the political system of society as a communication structure, one can indicate the so-called information investors, or states on the world stage, which form the information space of today, which goes far beyond their state borders, obscuring national identities. It should be noted that information space in a state is not equal to its state borders but may be smaller than them (e.g. in Ukraine) or, on the contrary, larger (e.g., the USA, the Russian Federation).

The concept of direct influence of a geopolitical factor on the policy of formation and external perception of state's image in the information space of other states is the basis of this research. The information space, for example, of Ukraine, is not controlled by the state, which makes it a field of struggle for spheres of influence. The national interests of the state and integrity of its territory are under threat in this struggle.

This is evidenced by the images of Ukraine in the discourse of border countries (for example, Poland and Hungary) and the discourse of a strategic partner country (for example, the USA) and an "enemy" country (for example, the Russian Federation), as different image models that are not formed by Ukraine (tabl. 1).

Table 1

**Ukraine in the external information space
(compiled by the authors)**

USA: Ukraine is not Russia, it is a bridge between East and West, an independent state with democratic institutions that are ineffective due to bureaucracy and corruption; resource-rich country that produces shale gas, but is still dependent on the Russian Federation for gas; authentic and has a great cultural heritage, local disagreements of an ethnic and religious nature.	Russian Federation: Ukraine is a fraternal nation, which is engulfed by violence, the arbitrariness of illegitimate authorities and planting of artificial heroes; Ukraine is a young country rewriting history, demonstrating anarchy under the guise of economic reforms.

"The share of Ukraine's presence in the media space of the two groups of countries, according to the results of the monitoring of English-language online publications, indicates an interest in the Ukrainian issue, taking into account the common border between the states, close cultural and national ties, when it comes to Poland and Hungary, as well as a special political discourse and issues of national security in the case of the USA and Russia. The images of Ukraine produced by foreign online publications are contradictory and depend on the context.

Thus, the news media space of the USA contains positively colored narratives that reveal peculiarities of Ukrainian identity. "Today, Ukraine is forming a separate identity after centuries of Russian rule, strengthening ties with the European Union and the United States," writes The New York Times. "The post-Soviet national identity of Ukraine characterizes it as a peaceful, pluralistic society that feels the taste of freedom."

Unlike the USA, Russia sees Ukraine through political and economic perspectives, leveling out the cultural factor. The image of Ukraine as a territory of war is actively promoted in the Russian information space. However, this war, based on semantic analysis, has a completely endogenous (internal) character and this rhetoric has not changed since 2014.

Russia's influence on Hungary's information space is noticeable. Polish publications demonstrate a more loyal position towards Ukraine, and a negative one towards Russia, as an enemy country of its Eastern neighbor" [15].

Thus, the USA, as a strategic partner, and Russia, as an aggressor state, produce different views of Ukraine. This, in turn, shows the unconditional influence of the key players in the international arena on the messages in the global information space and in the information discourse of those countries that are under the influence of their foreign policy.

Contradiction of the images of Ukraine in the mentioned media fields is the result of the lack of effective public diplomacy and strategic communications of Ukraine. Inability of political institutions to form a purposeful strategy of information policy in terms of strengthening the state's positive image leads to the formation of Ukraine's image by external actors [33].

In the conditions of information competition and the desire to absorb the information spaces of some states by others, arises the question of finding optimal communication models of states.

As part of the author's scientific research, three types of communication models of states were identified, which reflect the basic principles of building information policy and reflect the key parameters of political system. They are the following: subsidiary, vertical and transitional one [2].

The subsidiary model is characteristic of the so-called "developed" democracies. They focus on horizontal information and communication interaction between structural elements of political system. Its goal is to create an extensive network of process participants who can independently counter threats and ensure the implementation of the policy of protecting national interests.

Involvement of the maximum range of interested parties in the development and implementation of policy ensures not only an understanding of the basic parameters of national interests, but also participation in their formation. One of the features of this approach is the strategic priority of creating horizontal

communication channels at different levels. This ensures the adaptation of information policy to the needs of target audiences and a more flexible response to information and communication influences. Achieving a compromise and alignment of the interests of the center and the basic elements of the system allows to reduce the level of influence of destructive factors on the vital activity of the entire system, and to have the opportunity of equal response to threats, both from the "center" and the elements of the system.

The vertical model is characteristic of states with a totalitarian or authoritarian form of government, where everything is concentrated around power. The participation of a wide range of interested persons in its development and implementation is limited.

The basic structural elements of the system are the government, ministries and agencies controlled by the mass media, civil society institutions implementing the agenda developed by the decision-making "center". Powerful control over the information infrastructure (control over the "Internet", social networks, mass media, etc.) creates conditions for making it impossible to promote alternative opinions and information. External influences are blocked and neutralized through a system of censorship, extensive networks of "trolls" and professional "commentators".

The transitional model is characteristic of states that are in transit. Considering the transformations occurring in them, paradigmatic changes in the principles of formation and implementation of state policy indicate a transition from a vertical to a subsidiary model, or vice versa [2].

Despite the differences in principles and approaches in the above models, the key and common task for each of them is to form, promote and maintain one's own positive image to influence internal and external audiences.

Ukrainian and foreign researchers have concluded that the state policy in the field of information is becoming an integral part of ensuring national security. In Ukraine, the implementation of state policy in the field of information occurs at three levels: national, regional, and local.

The authors propose a model of the formation of state's external image, which is based on the vision of integral indicators of the policy of forming state's image, as a component of its foreign policy course. Image components include forms, the formation of which can happen based on purposeful cooperation of all interested branding subjects. Institutions of state power, territorial communities, narrow-profile experts, diplomats, journalists, political technologists, public sector, etc. should become the key actors of the policy of forming and promoting a positive image of Ukraine in the external information space.

State of country's democratization, success of decentralization practices, reputational characteristics and economic development can be reflected and formed with the help of international ratings, expert opinions, digital diplomacy. Government's image is most often presented via sociological surveys of the country. The country's image in the information space of foreign countries, as a set of images produced in foreign information discourse, is the result of monitoring foreign mass media.

In the above-mentioned model, the authors suggest adjusting the policy of formation and promotion of the state's image at different levels (global, national, regional, local) with the help of various tools (diplomatic activities, official speeches at international events, audio and video products, tourist facilities) and involvement of various agents (diasporas, diplomatic missions, politicians, business circles, civil society, creative teams, athletes, etc.). The policy of forming state's image should not concentrate only on local images but use them as mosaic elements of the general image. According to the authors, the effective use of the potential of local images in the formation of state's image is possible only with the existence of smooth communication along the line "state – region – district".

Thus, the policy tools for shaping the state's image should be: diplomatic activity, including cultural and digital diplomacy; international cooperation within universal or regional organizations and unions; participation of the state in scientific, educational and cultural projects; attraction of foreign investments, the latest technologies and management experience; protection of national interests; preservation of national identity, cultural heritage and historical memory; maintaining relations with the diaspora; legal instruments (compliance with the norms of international law, formation of a stable legal system in the country). According to the proposed tools, the subjects of promoting and correcting the state's image through appropriate channels should be: 1) diplomatic missions abroad and of foreign states in the country, whose official representatives would comment on the events occurring in the state; 2) political figures, country's representatives in international organizations, members of official delegations on international visits, who would give qualified assessments, form an expert environment, comment on international ratings; 3) educators, scientists, representatives of higher educational institutions participating in international scientific and educational projects; 4) experts in culture, art and sports who participate in international festivals, sports events; 5) representatives of the diaspora, who preserve their national identity through the activities of creative teams

abroad, institutions for the promotion of language, culture and traditions, and formation of the places of compact residence abroad. In turn, the information policy of the state in terms of strengthening its image should be aimed at developing the above-mentioned tools and supporting these entities by attracting budget funds, supporting external stakeholders, and cooperating with business and civil society.

Based on the integral model of image formation, part of the components of the image is formed "from below" in the context of the decentralization policy, the other part is formed mostly by the central government, and the remaining components (reputational) are the result of indicators of international ratings, the dynamics of socio-economic development, expert assessments and digital diplomacy. To implement a successful policy of image formation, both the central government and local communities should be involved in the implementation of the policy "from below".

Conclusions

Currently, the main principles of foreign policy information policy, which would allow forming the state's image, consist of doctrinal tools for understanding foreign policy, which were formed during the middle – second half of the 20th century. At the same time, there are almost no doctrinal attempts to combine foreign policy with the state policy of regional development. Such a process becomes especially relevant for the implementation of decentralization policy.

Measured control of the state over internal and external information spaces through mass media, including official websites of state authorities and local governments, websites of civil society institutions, social networks, personal blogs, as well as technical means of monitoring and analytical evaluation of the information space, can become an effective mechanism of forming the country's image in the external information space, which would be a collection of forms collected from local territories.

Thus, in the modern conditions of decentralization of the communication field, the approach to building an effective information strategy and policy regarding the formation and promotion of the state's public image must be fundamentally changed: it is necessary to give local authorities the right to perform the role of a kind of communication concentrator (hub) between the national and local levels of information politicians. They should perform the functions of aggregating and articulating state's interests, local authorities, communities, and business. Such an information concentrator is designed to collect and process information "from below" and "from above", creating a powerful and effective system with requests from the population "at the entrance" and informational messages with key topics for promoting the public image of the state.

Formation of state's image, and especially its components, forms, should begin with local territories and an effective state policy of regional development. Positive perception of the state among external stakeholders establishes when authentic values, historical memory, images of national heroes, national holidays, symbols, tourism, economic well-being, and political stability are united in the state at the local level. Based on interrelationship of the components of foreign policy course and due to the internal cooperation of the government, the community and business, successful images, associations and interpretations will be formed as components of the state's image, namely images of local territories, socio-cultural images, government's image, and international reputation. Economic indicators will start to develop. State of society's democratization, decentralization based on the principle of subsidiarity will be successfully implemented, and effective information products will be created.

References:

1. Anholt S. *Competitive identity: The new brand management for nations, cities and regions*. Basingstroke: Palgrave Macmillan, 2007. 134 p.
2. Bondarenko Sergii, Nagorniyak Tetyana & Polovyi Mykola. Modern Information Models of the National Interests' Protection Policy of the World Countries. *European Journal of Transformation Studies*, 6(1), 2018. pp. 44-55.
3. Chossudovsky M. *The Globalization of Poverty and the New World Order*. 2nd ed. Quebec : Global Research, Center for Research and Globalization (CRG), 2003. 376 p.
4. Coleman, J. S. Social Theory, Social Research, and a Theory of Action. *The American Journal of Sociology*, 91(6), 1986. pp. 1309-1335.
5. Deutsch, K. W. *The nerves of government : models of political communication and control with a new introduction*. New York: The Free Press, 1966. 316 p.
6. Friedman T. *The World Is Flat: A Brief History of the Twenty-first Century*. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2005. 488 p.
7. Habermas, J. *The Theory of Communicative Action: Reason and the rationalization of society (T. 1)*. Beacon Press : Boston, 1984. 465 p.
8. Keller, K., Aperia T., Georgson M. *Strategic Brand Management: A European Perspective*. London : Prentice Hall, 2008. 856 p.

9. Keohane R. *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton : Princeton University Press, 1984. 312 p.
10. Korten D. *Change the Story, Change the Future: A Living Economy for a Living Earth*. Oakland : Berrett-Koehler Publishers, 2015. 200 p.
11. Kulyk V. National identity in Ukraine: impact of Euromaidan and the war. *Europe-Asia Studies*, 68, (4), 2016. pp. 588-608.
12. Lewin, K. Frontiers in group dynamics II: channels of group life; social planning and action research. *Human Relations*, 1(2), Human Relations, 1947. pp. 143-153.
13. Maxwell McCombs & Donald Shaw. The Agenda-Setting Function of Mass Media. *The Public Opinion Quarterly*, 36(2), 1972. pp. 176-187.
14. Nye J. Jr. *Soft Power: The Means To Success In World Politics*. New York : PublicAffairs, 2004. 208 p.
15. Osmolovska A. Tendencies of Ukraine`s Image Formation in Polish Information Space. *Evropský politický a právní diskurz*. Czech Republic, 6 (6), 2019. pp. 77–82.
16. Sampson E. *The Image Factor: A Guide to Effective Self-presentation for Career Enhancement*. London: Kogan Page, 1994. 128 p.
17. Sassen S. *The Global City: New York, London, Tokyo*. 1st ed. Princeton : Princeton University Press, 1991. 447 p.
18. Scott, A. *The image of the state and the expansion of the international system*.
URL : <https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:56853ff2-c5f0-4102-9b5a-e88f42d54edf>.
19. Sengupta A. *Symbols and the image of the state in Eurasia*. Singapore : Singapore Springer, 2017. 152 p.
20. Богущ Д. *10 секретів політичних кампаній : навч. посіб.* Вид. 1. Київ : Міжнародний республіканський інститут, 2016. 168 с.
21. Бондаренко С. Інформаційний компонент політики брендингу територій в умовах нелінійних процесів. *Політичне життя*. 1-2 (2017), С. 21-26.
22. Бондаренко, С. *Інформаційний напрям політики захисту національних інтересів держави*. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2017. 254 с.
23. Бондаренко, С. Інформаційний напрям політики захисту національних інтересів держави. Т. Л. Нагорняк, М. В. Примуш, М. А. Польовий та ін. (Eds.), *Сучасні суспільно-політичні процеси у світі та Україні*, Вінниця. 2019. С. 95-115.
24. Бурдые П. *Социальное пространство: поля и практики*. Пер. Н.А. Шматко. Санкт-Петербург : Алетейя, 2005. 146 с.
25. Вербилович, О. Теория коммуникативного действия: ключевые категории и познавательный потенциал. *Публичная сфера: теория, методология, кейс-стади*, 2013. С. 35-52.
26. Грицак Я. *Куди рухається світ*. Київ : Грані-Т, 2015. 192 с.
27. Валлерстайн И. *Миротемный анализ: введение*. Пер. Н. Тюкина. Москва : Издательский дом «Территория будущего», 2006. 245 с.
28. Водотика Т., Магда Є. *Ігри відображень. Якою бачить Україну світ*. Харків : Віват, 2016. 352 с.
29. Жеребко О. Сучасний стан та тенденції розвитку українських телефільмів. *Курбасівські читання*. Науковий Вісник Національного центру театрального мистецтва імені Леся Курбаса, 12, 2017. с. 18.
30. Климанська Л.Д., Герасим Г.З. Медіа як ретранслятор соціальних проблем. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*, 1-4, 2015. С. 77-87.
31. Леньо, П. Ю. Образ “Іншого” та формування колективних ідентичностей у Європі. *Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Історія*, 2 (31), 2013. С. 186–187.
32. Ляпоров В. Бренд-политика как основа внешнеполитической стратегии. *Власть*, 7, 2007. С. 66-70.
33. Нагорняк Т.Л., Осмоловська А.О. Присутність України в інформаційному просторі прикордонних держав після 2014 року. *Політологічний вісник КНУ імені Тараса Шевченка*, 85, 2020. С. 226–236.
34. Осмоловська А. *Політика формування іміджу України в інформаційному просторі закордонних держав після 2014 р.* Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з політології. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2021. 252 с.
35. Стігліц Дж. *Глобалізація та її тягар*. Пер. А. Іщенко. Київ : Видавничий дім «КМ Академія», 2003. 252 с.
36. Стратегія публічної дипломатії МЗС України 2021-2025. (2021). *Міністерство закордонних справ України* : офіційний портал. URL : <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/Стратегія/public-diplomacy-strategy.pdf>
37. Тарнавський В. Країна як бренд. *Новий маркетинг*, 12, 2002. С. 55–62.
38. Тихомирова Є.Б. Стратегічні комунікації ЄС: інституціональний вимір. *Політичне життя*, 4, 2016. С. 103–112.
39. Турчин Я. Електронна дипломатія як важлива складова зовнішньої політики держави. Інформація, комунікація, суспільство 2014 : матеріали 3-ої Міжнародної наукової конференції ІКС-2014. Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2014. С. 104–105.
40. Флоріда Р. *Криза урбанізму. Чому міста роблять нас нещасними*. Пер. І. Бондаренко. Київ : «Наш Формат», 2019. 320 с.

41. Уэбстер Ф. Е. Л. Варганова (Ред.) *Теории информационного общества*. Пер. М. В. Арапов, Н. В. Малыгина. Москва : Аспект Пресс, 2004. 400 с.
42. Шевченко О.Л. Нові реалії брендингу. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки*, 32(2), 2012. С. 118-122.
43. Шульгіна, Л.М., Лео, М.В. *Брендинг: теорія та практика (на прикладі об'єктів комерційної нерухомості)* : монографія. Київ-Тернопіль : Астон, 2011. 267 с.

Бібліографічний список:

1. Anholt S. Competitive identity: The new brand management for nations, cities and regions. Basingstroke: Palgrave Macmillan, 2007. 134 p.
2. Bondarenko Sergii, Nagornyak Tetyana & Polovyi Mykola. Modern Information Models of the National Interests' Protection Policy of the World Countrie. *European Journal of Transformation Studies*, 6(1), 2018. pp. 44-55.
3. Chossudovsky M. The Globalization of Poverty and the New World Order. 2nd ed. Quebec : Global Research, Center for Research and Globalization (CRG), 2003. 376 p.
4. Coleman, J. S. Social Theory, Social Research, and a Theory of Action. *The American Journal of Sociology*, 91(6), 1986. pp. 1309-1335.
5. Deutsch, K. W. The nerves of government : models of political communication and control with a new introduction. New York: The Free Press, 1966. 316 p.
6. Friedman T. The World Is Flat: A Brief History of the Twenty-first Century. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2005. 488 p.
7. Habermas, J. The Theory of Communicative Action: Reason and the rationalization of society (T. 1). Beacon Press : Boston, 1984. 465 p.
8. Keller, K., Aperia T., Georgson M. Strategic Brand Management: A European Perspective. London : Prentice Hall, 2008. 856 p.
9. Keohane R. After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy. Princeton : Princeton University Press, 1984. 312 p.
10. Korten D. Change the Story, Change the Future: A Living Economy for a Living Earth. Oakland : Berrett-Koehler Publishers, 2015. 200 p.
11. Kulyk V. National identity in Ukraine: impact of Euromaidan and the war. *Europe-Asia Studies*, 68, (4), 2016. pp. 588-608.
12. Lewin, K. Frontiers in group dynamics II: channels of group life; social planning and action research. *Human Relations*, 1(2), Human Relations, 1947. pp. 143-153.
13. Maxwell McCombs & Donald Shaw. The Agenda-Setting Function of Mass Media. *The Public Opinion Quarterly*, 36(2), 1972. pp. 176-187.
14. Nye J. Jr. Soft Power: The Means To Success In World Politics. New York : PublicAffairs, 2004. 208 p.
15. Osmolovska A. Tendencies of Ukraine's Image Formation in Polish Information Space. *Evropský politický a právní diskurz. Czech Republic*, 6 (6), 2019. pp. 77–82.
16. Sampson E. The Image Factor: A Guide to Effective Self-presentation for Career Enhancement. London: Kogan Page, 1994. 128 p.
17. Sassen S. The Global City: New York, London, Tokyo. 1st ed. Princeton : Princeton University Press, 1991. 447 p.
18. Scott, A. The image of the state and the expansion of the international system.
URL : <https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:56853ff2-c5f0-4102-9b5a-e88f42d54edf>.
19. Sengupta A. Symbols and the image of the state in Eurasia. Singapore : Singapore Springer, 2017. 152 p.
20. Bohush D. 10 sekretiv politychnykh kampaniy : navch. posib. Vyd. 1. Kyiv : Mizhnarodnyy respublikans'kyi instytut, 2016. 168 s.
21. Bondarenko S. Informatsiynny komponent polityky brendynhu terytoriy v umovakh neliniynykh protsesi. *Politychne zhyttya*. 1-2 (2017), ss. 21-26.
22. Bondarenko, S. Informatsiynny napryam polityky zakhystu natsional'nykh interesiv derzhavy (dysertatsiya na zdobuttya naukovooho stupenya kandydat politychnykh nauk). Vinnytsya: Donets'kyi natsional'nyy universytet imeni Vasylya Stusa, 2017. 254 s.
23. Bondarenko, S. Informatsiynny napryam politykzakhystu natsional'nykh interesiv derzhavy. T. L. Nagornyak, M. V. Prymush, M. A. Pol'ovyy ta in. (Eds.), *Suchasni suspil'no-politychni protsesy u sviti ta Ukrayini*, Vinnytsia, 2019. Ss. 95-115.
24. Burd'ye P. Sotsial'noye prostranstvo: polya i praktiki. Per. N.A. Shmatko. Sankt-Peterburg : Aleteyya, 2005. 146 s.
25. Verbilovich, O. Teoriya kommunikativnogo deystviya: klyuchevyye kategorii i poznavatel'nyy potentsial. *Publichnaya sfera: teoriya, metodologiya, keys-stadi*, 2013. S. 35-52.
26. Hrytsak Ya. Kudy rukhayet'sya svit. Kyiv : Hrani-T, 2015. 192 s.
27. Vallerstain I. Mirosystemnyy analiz: vvedeniye. Per. N. Tyukina. Moskva : Izdatel'skiy dom «Territoriya budushchego», 2006. 245 s.
28. Vodotyka T., Mahda Ye. (2016). *Ihry vidobrazhen'*. Yakoyu bachyt' Ukrainu svit. Kharkiv : Vivat, 2016. 352 s.

29. Zherebko O. Suchasnyy stan ta tendentsiyi rozvytku ukrayins'kykh telefil'miv. Kurbasivs'ki chytannya. Naukovyy Visnyk Natsional'noho tsentru teatral'noho mystetstva imeni Lesya Kurbasia, 12, 2017. s. 18.
30. Klymans'ka L.D., Herasym H.Z. (2015). Media yak retranslyator sotsial'nykh problem. Sotsial'na robota v Ukraini: teoriya i praktyka, 1-4, 2015. S. 77-87.
31. Len'o, P. Yu. Obraz "Inshoho" ta formuvannya kolektyvnykh identychnostey u Yevropi. Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu : Seriya: Istoriya, 2 (31), 2013. S. 186–187.
32. Lyaporov V. Brend-polytyka kak osnova vneshnepolytycheskoy stratehyi. Vlast', 7, 2007. S. 66-70.
33. Nagornyak T., Osmolovska A. Prysutnist' Ukrainy v informatsynomu prostori prykordonnykh derzhav pislya 2014 roku. Politolohichnyy visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka, 85, 2020. Ss. 226–236.
34. Osmolovska A. Polityka formuvannya imidzhu Ukrainy v informatsynomu prostori zakordonnykh derzhav pislya 2014 r. (dysertatsiya na здobuttya naukovooho stupenya doktora filosofiyi z politolohiyi) Vinnytsya: Donets'ky natsional'nyy universytet imeni Vasyla Stusa, 2021. 252 s.
35. Stihlits Dzh. Hlobalizatsiya ta yiyi tyahar. Per. A. Ishchenko. Kyiv : Vydavnychyy dim «KM Akademiya», 2003. 252 s.
36. Stratehiya publichnoyi diplomatiyi MZS Ukrainy 2021-2025. Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy : ofitsiyinyy portal. URL : <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/Стратегія/public-diplomacy-strategy.pdf>
37. Tarnavs'ky V. Krayina yak brend. Novyy marketynh, 12, 2002. S. 55–62.
38. Tykhomyrova Ye.B. Stratehichni komunikatsiyi YES: instyutsional'nyy vymir. Politychne zhyttya, 4, 2016. S. 103–112.
39. Turchyn Ya. Elektronna diplomatiya yak vazhlyva skladova zovnishn'oyi polityky derzhavy. Informatsiya, komunikatsiya, suspil'stvo 2014 : materialy 3-oyi Mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi IKS-2014. L'viv : Natsional'nyy universytet «L'viv's'ka politekhnika», 2014. S. 104–105
40. Florida R. Kryza urbanizmu. Chomu mista roblyat' nas neshchasnymy. Per. I. Bondarenko. Kyiv : «Nash Format», 2019. 320 s.
41. Uebster F. Ye. L. Vartanova (Red.) Teorii informatsionnogo obshchestva. Per. M. V. Arapov, N. V. Malykhina. Moskva : Aspekt Press, 2004. 400 s.
42. Shevchenko O.L. Novi realiyi brendynhu. Zbirnyk naukovykh prats' Cherkas'koho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriya : Ekonomichni nauky, 32(2), 2012. S. 118-122.
43. Shul'hina, L.M., Leo, M.V. Brendynh: teoriya ta praktyka (na prykladi ob'yektiv komertsiyanoi nerukhomosti): monohrafiya. Kyiv-Ternopil' : Aston, 2011. 267 s.

Нагорняк Т. Л., Польовий М. А., Бондаренко С. В., Осмоловська А. О. Доктринальність політики просування зовнішнього іміджу держави в умовах формування нового світопорядку

У рамках авторських наукових пошуків було виділено три типи комунікативних моделей держав світу, що відображають базові принципи побудови державної інформаційної політики та віддзеркалюють ключові характеристики політичної системи. Серед них – субсидіарна, вертикальна та перехідна моделі. За допомогою інституційного методу була доведена специфіка держави як політичного інституту, що є носієм загальнонаціональних образів, а також роль і ступінь впливу саме державної політики на формування уявлень про державу в зовнішньому інформаційному просторі, на політику просування і трансформацію цих іміджів, з акцентом на дії тих держав, що формують глобальний політичний дискурс сучасності. Автори пропонують інтегральну модель формування публічного іміджу держави, що передбачає синергію суб'єктів публічної дипломатії. Результатом її має стати формування «знизу» частини складових іміджу держави (регіональних, полікультурних, кулінарних, освітніх, експертних) разом з офіційними продуктами (державними символами, репутаційними характеристиками, соціально-економічними показниками розвитку, рейтинговими індикаторами та продуктами цифрової дипломатії). Для реалізації успішної політики формування іміджу слід задіяти як центральну владу, так і локальні громади в контексті впровадження політики «знизу». Автори наголошують на тому, що політика формування іміджу держави в зовнішньому інформаційному просторі має розглядатися як багатоаспектна складова зовнішньополітичного курсу держави. Інструменти, канали та суб'єкти формування і коригування іміджу держави мають бути закладені в кожному з векторів зовнішньої політики, а саме в безпековому, дипломатичному, економічному, соціальному, правовому та безпосередньо інформаційному.

Ключові слова: міжнародна політична суб'єктність, імідж держави, інформаційний простір, новий світопорядок, зовнішня політика США, україно-американські відносини.

DOI 10.31558/2519-2949.2022.4.13

УДК 327:79 (5-15)

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1245-3459>

Конопка Н. О., Національний університет «Острозька академія»

СПОРТИВНА ДИПЛОМАТІЯ КОРОЛІВСТВА САУДІВСЬКА АРАВІЯ

Стаття присвячена дослідженню особливостей спортивної дипломатії як частини «м'якої сили» Саудівської Аравії у контексті реалізації стратегії «Vision 2030». У науковому дослідженні аналізуються фактори взаємозалежності між внутрішньою, регіональною та глобальною політикою Саудівської Аравії на сучасному етапі. У роботі висвітлено причини та мотиви представників дому Саудитів модернізації держави, яка опирається на економічні та соціальні принципи та вимагає позитивного інформаційного висвітлення на глобальному та регіональному рівнях. Детально висвітлено суть так званого «sport-washing-у». Метою статті є всебічний аналіз спортивної дипломатії КСА як одного із напрямів реалізації «Vision 2030». У роботі використано методологію системного підходу, зокрема – системно-структурний аналіз та системно-функціональний аналіз, а також івент-аналіз, метод аналізу прийняття рішень, прогностичний. У роботі розглядаються інформаційний, комунікаційний та організаційний рівні спортивної дипломатії. Стратегічна комунікація із провідними міжнародними асоціаціями, інформаційний супровід та розбудова внутрішньої та міжнародної мережі спортивної індустрії, безумовно сприяють зменшенню конфліктного середовища та налагодженню взаєморозуміння із внутрішньою та зовнішньою громадськістю. Започаткування широкомасштабних державних програм, мають на меті не лише популяризацію спорту у КСА, але й підвищують рівень національних спортивних стандартів та освітнього середовища, залучають внутрішні та зовнішні інвестиції (Місто спорту ім. Короля Абдалли, НЕОМ, мегакомплекс Кіддія та ін.). Проведення міжнародних змагань із багатьох видів спорту, участь саудівських спортсменів у міжнародних спортивних заходах, зокрема у літній Олімпіаді-2021 у Токіо та зимових Олімпійських іграх-2022 у Пекіні, покращують глобальний імідж монархії. Стверджується, що на шляху реалізації зовнішньополітичної стратегії «Vision 2030» та проведенням спортивної дипломатії, Королівство стикається із низкою перешкод, зокрема звинуваченнями у порушенні прав людини, втручанням в еменський конфлікт та напруженням відносин у регіоні.

Таким чином, розвиток спортивної дипломатії грає не останню роль у реалізації нової зовнішньополітичної доктрини КСА і потребує аналізу використовуваних методів та засобів для прогнозування подальшого розвитку досліджуваної сфери і держави в цілому.

Ключові слова: спортивна дипломатія, «Vision 2030», Королівство Саудівська Аравія, «sport-washing».

Постановка проблеми. У 2021 р. міжнародна консалтингова компанія із оцінки національних брендів та стратегій Brand Finance опублікувала «Глобальний індекс “м'якої сили”» (Global Soft Power Index), у якому було вперше проаналізовано 100 країн та опитано понад 75 тис. респондентів. У документі було визначено, що «м'яка сила» – це властивість країни впливати на вподобання та поведінку різних акторів на міжнародній арені (держав, корпорацій, організацій, громадськості та ін.) за допомогою привернення уваги чи переконання, а не примусу [16, р. 16]. «М'яка сила» опирається на 7 ключових стовпів, зокрема: бізнес і торгівля (економіка, підприємництво, бренди, податки, торгівля, інвестиції, інфраструктура, потенціал розвитку); управління (верховенство права, права людини, рівень злочинності, безпека, законодавство, політичні еліти); міжнародні відносини (дипломатія, участь у міжнародних організаціях, вирішення конфлікту, міжнародна допомога, кліматичні ініціативи); культура та спадщина (туризм, спорт, гастрономія, образотворче мистецтво, література, музика, кіно, відеоігри, мода); ЗМІ та комунікація (засоби масової інформації, соціальні медіа, маркетинг); освіта та наука (вища освіта, наука, технології); люди та цінності (цінності, ментальність, довіра) [16, р. 18-19].

Аналіз публічної, культурної, спортивної дипломатії, базових елементів «м'якої сили» та інструментарію, який використовується для просування держави на регіональній та глобальній

площадках, має актуальне наукове значення. З прийняттям у 2017 р. «Vision 2030» Королівство Саудівська Аравія стало на шлях реформування економіки та соціальної сфери, переслідуючи кілька стратегічних цілей. Зокрема: забезпечення внутрішньої безпеки та стабільності, укріплення керівної ролі Саудитів, позиціонування монархії як потужного регіонального та глобального актора міжнародних відносин. Відтак, є виправданим та необхідним комплексно проаналізувати особливості спортивної дипломатії КСА, проблеми та виклики, які стоять перед монархією у реалізації нової зовнішньополітичної доктрини, дати прогноз застосуванню «м'якої сили» в цілому, та спортивної дипломатії зокрема.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей спортивної дипломатії Королівства Саудівська Аравія на сучасному етапі, окреслення її ключових інструментів у контексті реалізації «Saudi Vision 2030».

Теоретико-методологічне підґрунтя. У статті використано методологію системного підходу, зокрема – системно-структурний аналіз та системно-функціональний аналіз. За допомогою системно-структурного аналізу визначені особливості «м'якої сили» Королівства Саудівська Аравія в цілому, та ключові інструменти спортивної дипломатії монархії, засоби її реалізації з 2017 р. до сьогодні, зокрема. Використання системно-функціонального аналізу спрямовано на дослідження інформаційного, комунікаційного та організаційного рівнів спортивної дипломатії держави у внутрішньому та зовнішньому середовищах, а також викликів та загроз, що стоять перед КСА. Окрім того, у науковому дослідженні застосовуються окремі прикладні методи політичних досліджень, зокрема – івент-аналіз, що показує зміни внутрішнього життя держави та взаємопов'язаність із зовнішньополітичним становищем Королівства; аналіз процесу прийняття рішень, зокрема у аналізі особистої мотивації представників правлячого дому Саудитів щодо започаткування модернізації держави; прогностичний метод щодо визначення проблем та перспектив спортивної дипломатії Королівства Саудівська Аравія на сучасному етапі.

Стан наукової розробки проблеми. Зростання ролі «м'якої сили» та все більше використання її компонентів та інструментарію зумовлює і зростання науково-дослідницького інтересу до вивчення даної проблематики.

Цікавим аналітичним дослідженням є робота іспанських науковців Ітсасо Домінгес де Оласабаль (Itxaso Dominguez de Olazabal, Університет ім. Карлоса III, Мадрид) та Давіда Ернандес Мартінеса (David Hernández Martínez, Автономний університет, Мадрид). Автори у своїй праці, присвяченій аналізу зовнішньої політики та впливу на неї внутрішніх та зовнішніх факторів, визначили особливості формування зовнішньої політики короля Салмана та спадкового принца Мохаммеда бін Салмана у контексті нових безпекових викликів та прагнення королівської родини зберегти стабільність та безпеку держави на внутрішньому, регіональному та глобальному рівнях [11, р. 21-47]).

Науковці із Міжнародного ісламського університету (Ісламабад, Пакистан) Абдуліла Р. Алкатеєрі (Abdulilah R. Alkatheeri) та Мухаммад Хан (Muhammad Khan) окреслили особливості формування та перспективи реалізації «м'якої сили» монархії, акцентуючи на важливій ролі у початку процесу реформ у різних сферах короля Абдалли та його наступника короля Салмана [3, р. 20-26]. Аналізуючи майбутні перспективи культурної політики та «м'якої сили» автори зазначають, що культурна дипломатія включає в себе обмін ідеями, мистецтвом, спортом, освітою, мовами та інші аспектами культури між країнами та їх народами з метою зміцнення взаєморозуміння [3, р. 23-24].

Директор Центру євразійського спорту, аналітик професор Em Lyon Business School Саймон Чедвік (Simon Chadwick) аналізує головні аспекти розвитку спортивної індустрії у регіоні Середнього Сходу, визначає проблеми та перспективи реалізації державами Затоки стратегій «м'якої сили», зокрема через спортивну дипломатію [26].

Карім Зідан (Karim Zidan) у The Guardian здійснив огляд лобістської діяльності КСА у спортивній індустрії. Зокрема повідомив, що у серпні 2019 р. в мережі інтернет з'явилася інформація про лобістську діяльність монархії у Північній Америці у 2018 р. Оприлюднені документи свідчать про агресивний характер стратегії королівства щодо використання спорту як важеля впливу та покращення іміджу країни [41].

Підчас вивчення проблеми були використані аналітичні дослідження Інституту міжнародних і стратегічних відносин (IRIS, Франція), консалтингової компанії «Brand Finance» (Лондон), відео-матеріали круглого столу на тему «Спортивна дипломатія у регіоні Середнього Сходу» проведеного Національною радою американсько-арабських відносин та Центром досліджень та ісламознавства ім. Короля Фейсала; інформаційні матеріали «Arab News», «Saudi Gazette», офіційні повідомлення урядових сайтів та доктринальні документи Королівства.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи місце та особливості просування національних брендів держав MENA (Middle East & North America), варто відзначити, що в індекс 2021 р. увійшли 15 держав регіону. Усі країни, що були включені в індекс 2020 р., покращили свої показники, зокрема: ОАЕ – на 2,4 бали; Саудівська Аравія – на 2,3; Ізраїль – на 1,1; Катар – на 3,8; Єгипет – на 3,5; Іран – на 0,4; Алжир – на 1,3 та Ірак – на 2,5 [17]. Аналітики відзначили, що Саудівська Аравія разом із Катаром покращили показники у галузі державного управління, позитивного сприйняття лідерів держав та оцінили свої держави як безпечні та надійні. Згідно із даними «Глобального індексу “м’якої сили” 2020» Королівство займало 24 позицію (44,2 бали) [15, р. 4], а відповідно у 2021 р. посіло 26 позицію (41,9 бали) [16, р. 4]. Лідерство у регіоні як і в попередні роки утримують ОАЕ (17 позиція, 48,4 бали).

Ендрю Кемпбелл (Andrew Campbell), виконавчий директор Brand Finance Middle East, прокоментував: «Прихильність Саудівської Аравії «Vision 2030» є чіткими кроками держави на шляху до диверсифікації економіки та демонстрацією своєї відкритості на світовій арені, що опирається на потенціал та сильні сторони країн. Бренд КСА допомагає здійснити цю трансформацію у всіх відповідних галузях – від STC*, яка працює над створенням цифрового регіонального хабу для розвитку ІТ-сектора; розробки програм SABIC** для допомоги у створенні та розвитку підприємств малого та середнього бізнесу, до Saudi Aramco, яка спонсорує інвестиційні ініціативи. Саудівська Аравія з готовністю демонструє свою позицію у світі, провівши у 2020 р. саміт G20, відтак країна будуватиме на цьому фундаменті власні можливості «м’якої сили» на найближчу перспективу» [16].

Водночас, як зазначають Ітсасо Домінгес де Оласабаль та Давід Ернандес Мартінес – «Vision 2030» не є абсолютно новою ініціативою у межах монархії, адже протягом своєї недовгої історії Королівство проводило різного роду економічні реформи, які забезпечували та гарантували виживання авторитарної моделі. За цей період дім Саудитів поступово перейшов від патримоніальної до нео-патримоніальної системи, яка і далі зберігає беззаперечну владу монарха, привілейований статус королівської родини та домінуючу присутність у всіх політичних та соціальних сферах [11, р. 34].

На думку дослідників стратегія модернізації, яку проводить король Салман та спадковий принц Мохаммед бін Салман (знаний за абревіатурою MbS), опирається на економічні та соціальні принципи та потребує позитивного інформаційного висвітлення на глобальному та регіональному рівнях. Однак, зважаючи на зростання інтересу міжнародної спільноти до дотримання прав людини у Саудівській Аравії (зокрема після 2011 р.), Королівство найняло американські маркетингові й комунікаційні компанії для розробки плану дій для уряду та міжнародних інвесторів щодо підтримки не лише реформ, але й іміджу спадкового принца. Першим кроком до реалізації комунікаційної стратегії стали офіційні візити Мохаммеда бін Салмана до США протягом 2017 – 2018 рр., які супроводжувалися публічними заявами про зростання рівня свобод у монархії. Далі додалися і заходи так званого sport-washing – організації спортивних змагань міжнародного рівня для просування іміджу держави [11, р. 35], а також інші інструменти «м’якої сили», зокрема діяльність блогерів для популяризації туристичної привабливості держави. Згідно повідомлень Каріма Зідана у The Guardian, активна лобістська діяльність у США включала зустрічі та ділові телефонні дзвінки з представниками північноамериканської Вищої футбольної ліги (Major League Soccer, MLS) й Вищої бейсбольної ліги (Major League Baseball, MLB), а також з офіційними особами Національної баскетбольної асоціації (National Basketball Association, NBA), найбільшим реслінг-промоутером у США (World Wrestling Entertainment, WWE) та Олімпійським комітетом Лос-Анджелеса. Для реалізації цієї стратегії уряд КСА заручився підтримкою Churchill Ripley Group, міжнародної консалтингової фірми, що «спеціалізується на просуванні» та має налагоджену комунікацію із Голлівудом, Силіконовою долиною та регіоном Середнього Сходу. Очолила медійну та комунікаційну кампанію КСА Рима бінт Бандар Аль Сауд, дочка колишнього посла у США принца Бандара та перша жінка-президент Саудівської федерації громадського спорту. Послуги фірми коштували уряду Саудівської Аравії 22 тис. дол. на місяць [41]. Про агресивність діяльності КСА у спортивній сфері писала і аналітикиня Інституту міжнародних і стратегічних відносин (IRIS, Франція) Керол Гомес [2]. Потужний інформаційний супровід використовувався не лише для зовнішньої громадськості, але й для внутрішньої, та був корисним для відволікання уваги ЗМІ від репресій у Королівстві, особливо після вбивства у 2018 р. Джамалі Хашоггі, військової присутності в Ємені тощо.

На думку С. Чедвіка, на сьогодні Королівство «грає в квача в глобальній гонці спортивних озброєнь», зважаючи на об’ємні інвестиції Катару та ОАЕ у світовий спорт, завдяки чому вони

перетворилися у глобальних гравців спортивної індустрії. За кілька останніх років Королівство посилило свою співпрацю із ФІФА, МОК, намагалося інвестувати у низку європейських футбольних клубів (невдала перша спроба купити «Ньюкасл Юнайтед» (у жовтні 2021 р. футбольний клуб «Ньюкасл Юнайтед» був куплений Державним інвестиційним фондом КСА за 300 млн фунтів стерлінгів), сума угоди оцінювалася у 300 млн фунтів стерлінгів) [12, р. 5], розпочало популяризацію спорту та здорового способу життя серед саудитів. Автор вважає, що успішний поступ Королівства у спортивній індустрії залежить від проведення дійсних соціальних змін у державі та чіткого розуміння саудівської влади, що спорт – це не гра, а промисловий, економічний та, насамперед, серйозний політичний бізнес. Відтак, Ер-Ріяд повинен більш майстерно, стратегічно та продумано використовувати спорт в якості політичного та стратегічного інструменту [26, р. 6-7].

За деякими оцінками Королівство активно застосовує «м'яку силу» спортивної дипломатії як важіль впливу не лише на міжнародну спільноту, але й на внутрішню громадськість, зважаючи на економічний спад та зростання рівня безробіття серед молоді [2], маючи на меті покращити внутрішній, регіональний та глобальний імідж. Безумовно, активізація спортивної дипломатії Королівства покликана сприяти зменшенню конфліктного середовища та налагодженню взаєморозуміння. На думку генерального директора йорданської неурядової організації «Покоління заради миру» (Generations for Peace) Марка Кларка (Mark Clark) спорт є одним із важливих інструментів зміни конфліктної поведінки та розв'язання конфліктів на низовому рівні. А відтак, національні програми, які зорієнтовані на розвиток спорту просувають 4 основні цінності: молодіжне лідерство, розширення прав і можливостей спільноти, толерантність, відповідальне суспільство [38].

Процес реалізації стратегічного інтересу Королівства до проведення мегаспортивних та розважальних заходів розпочався у листопаді 2016 р., коли спадковий принц наказав Генеральному управлінню у справах спорту (General Sports Authority, GSA) створити Фонд з розвитку спорту (Sports Development Fund), з метою популяризації спорту серед населення країни, приватизації футбольних клубів, проведення нових спортивних заходів та появи 40 тис. нових робочих місць [41]. Окрім того, Саудівська Аравія підтримує та розширює можливості спортивного сектора держави, зокрема через Генеральне управління у справах спорту (General Sports Authority, GSA***), тепер Міністерство спорту, яке з 2020 р. очолює Абдул Азіз бін Туркі аль Файсал (Abdul Aziz bin Turki Al-Faisal). Саме через цю структуру здійснюється популяризація саудівського спорту у рамках програми «Vision 2030» (Saudi Vision). Варто відзначити, що орган курує роботу спортивної галузі в цілому – від міжнародного (Олімпійський комітет КСА, який очолює міністр спорту, федерацій) до внутрішньорегіонального рівня (відділень, програм, проєктів, інфраструктури, роботи з молоддю тощо) [14].

З метою популяризації здорового способу життя серед населення Саудівської держави у 2018 р. була створена Саудівська федерація спорту для всіх (Saudi Sports for All Federation, SFA) [35]. Головна ціль діяльності федерації це збільшення до 2030 р. до 40% кількості осіб, які регулярно займаються фізичною активністю [39]. SFA реалізує щорічні ініціативи – громадські заходи, змагання з різних видів спорту (включаючи кіберзмагання), активізацію громадськості та збільшення місць для проведення спортивних заходів. Сьогодні федерацію очолює принц Халід бін Альвалід бін Талал аль Сауд (Khaled bin Alwaleed bin Talal Al Saud).

В рамках «Vision 2030» із 2018 р. державою започаткована широкомасштабна програма «Якість життя», яка спрямована на покращення якості життя як індивідів, так і цілих родин, шляхом створення необхідних умов для розвитку та підтримки нового стилю й способу життя. Програма сприятиме більш активній участі громадян, мешканців і гостей держави у культурних, розважальних, спортивних, туристичних та міських заходах, а також в інших подіях, що покращують якість життя [28].

У 2020 р. SFA розробило п'ятирічну стратегію розвитку спорту у Королівстві [39]. Так, одною із ініціатив федерації у 2020 р. в умовах пандемії стали компанії «Move to Game» та «Step together»; у 2021 р. розпочалася національна компанія «StatNow», що має на меті підвищити інформованість населення про ведення здорового способу життя та заняття спортом [34]. У цьому ж році федерація підписала меморандум про взаєморозуміння із компанією Nike [33], окрім того співпрацює з BOO3 та PepsiCo в рамках програми «Якість життя».

Саудівські спортивні організації активно співпрацюють та беруть участь в ініціативах неурядової організації – Міжнародної асоціації спорту та культури (International Sport and Culture Association, ISCA), ціллю якої є налагодження транскордонної комунікації завдяки спорту та культурі, організації

різноманітних спортивних й культурних заходів тощо. У 2019 р. завдяки європейській ініціативі (European Union's EU Policy and Outreach Partnership, EUPOP Global) ISCA провела семінар, присвячений спортивній дипломатії, для 55 керівників 30 спортивних організацій та федерацій в Ер-Ріяді у рамках проекту широкої популяризації спорту «Grassroots Sport Diplomacy» на рівні громад. У заході брали участь Саудівська федерація спорту для всіх, Федерація спортивно-масових заходів Саудівської Аравії (Saudi Mass Participation Federation) та Олімпійський комітет Саудівської Аравії. Захід був організований Генеральним управлінням у справах спорту та Інститутом лідерства у рамках стратегії «Vision 2030» [25]. Окрім того, асоціація мала намір розпочати співпрацю з Королівством в ініціативі «NowWeMOVE» та інших проектах ISCA.

Королівство зробило і перші кроки щодо розширення прав жінок, залучення їх до громадської та фізичної активності. У 2016 р. представниця монархічної родини принцеса Ріма бінт Бандар аль-Сауд (Reema bint Bandar Al Saud) стала віце-президенткою у справах жінок Генерального управління у справах спорту, а у 2018 – 2019 рр. очолювала SFA. Сьогодні Ріма бінт Бандар аль-Сауд є послом Саудівської Аравії у США. За словами міністра спорту КСА Абдулі Азіза бін Туркі аль Файсала, відсоток участі жінок у спортивному житті держави збільшилася на 149% за останні 5 років (дані на 2020 р.) [40]. У 2019 р. створено Департамент розвитку жіночого футболу (Department of Women's Football Development). У листопаді 2020 р. було проведено перший чемпіонат Жіночої футбольної ліги, де 24 команди з Ер-Ріяду, Джидди й Даммаму боролися за Challenge Riyadh [23]. Окрім того було створено 22 національні жіночі збірні у різних видах спорту.

Варто зауважити, що співпраця з ФІФА є важливою складовою спортивної дипломатії КСА у контексті розвитку футболу та футбольної індустрії, зокрема. Цей вид спорту має активну динаміку розвитку та є одним з найпопулярніших у державі. ФІФА активно співпрацює з Федерацією футболу Саудівської Аравії (The Saudi Arabian Football Federation, SAFF), Департаментом розвитку жіночого футболу щодо організації різноманітних спортивних заходів та участі національних збірних у регіональних та світових змаганнях. Як зазначає Arab News, спираючись на інформацію британської газети The Athletic, Саудівська Аравія та Італія розглядають можливість подання спільної заявки на проведення Чемпіонату світу з футболу 2030. Ще у травні 2020 р. The Times писала, що Королівство співпрацювало із американською консалтинговою компанією для розробки стратегії подання спільної заявки на проведення турніру з якоюсь європейською країною [29]. Не менш популярним у КСА є і баскетбол, розвиток якого стимулюється Саудівською федерацією спорту для всіх на різноманітних рівнях [38].

Зважаючи на технологічний та інформаційний поступ Королівства важливе значення має і розвиток саудівського кіберспорту, що конкурує з глядацькими видами спорту за рівнем популярності та перспективами розвитку. На думку очільника Саудівської федерації кіберспорту (Arab eSports Federation) принца Фейсала бін Бандара бін Султана (Prince Faisal bin Bandar bin Sultan) кіберзмагання мають виняткове значення, зокрема в умовах пандемії. У 2020 р. у монархії було проведено благодійний турнір «Геймери без кордонів», що проходив на трьох рівнях: «бачення» – трансляція ігор професійних гравців, «гра» – міжнародні онлайн-турніри для всіх бажаючих та «навчання» – організація за участю Міністерства зв'язку та інформаційних технологій серії вебінарів і програмних сесій, щоб допомогти ознайомити аудиторію із галуззю. 4,5 млн дол, які були зібрані під час заходу, були спрямовані на боротьбу із Covid-19 [38].

Важливою складовою реалізації «Vision 2030» держави є реалізація мільярдних інфраструктурних проєктів у спортивній галузі. Зокрема, у 2014 р. за 50 км від Джидди було відкрито головний спортивний комплекс Королівства – Місто спорту ім. Короля Абдалли (King Abdullah Sports City, KASC) із стадіоном, що відповідає стандартам ФІФА місткістю 60 тис. осіб [21], а також іншими спортивними об'єктами.

Одним із найамбітніших проєктів Королівства є NEOM**** – проєкт вартістю 500 млрд дол., який планується побудувати у пустелі Рас-Хамід на узбережжі Червоного моря. Проєкт передбачає побудову інноваційного транснаціонального еко мегаполісу із технологією розумного міста «The LINE». NEOM це також глобальний спортивний хаб для проведення спортивних заходів міжнародного масштабу [22]. Саудівська Аравія планує завершити будівництво першого сектору міста до 2025 р.

У 2019 р. недалеко Ер-Ріяду було розпочато побудову розважального мегакомплексу Кіддія (Qiddiya) [27], що передбачає створення окремої екосистеми, яка базується на п'яти ключових аспектах: розваги (парки та атракціони), активність та мобільність, природа та навколишнє середовище, спорт й здоров'я, культура, мистецтво та освіта. За проєктом передбачається: побудова

автопарку з гоночними трасами, полів для гольфу, водного центру, стадіону, дитячого спортивного комплексу, оздоровчого центру, картинг-клубу [37]. У 2023 р. Кіддія прийме гонку Формули 1.

У липні 2020 р. у Королівстві було відкрито перший навчальний заклад для саудівської молоді – Академія спорту Махд (Mahd Sports Academy), де зможуть навчатися діти обох статей віком від 6 років. Метою створення такого закладу є виховання генерації майбутніх спортсменів регіонального, континентального та глобального рівнів із залученням висококваліфікованих тренерів, експертів та застосуванням найсучасніших підходів та методик [30]. Окрім того, Академія спорту Махд є спонсором медичних, спортивних та дослідницьких центрів в рамках програми «Якість життя» [4].

За останні кілька років Саудівська Аравія провела низку міжнародних мегаспортивних заходів. З 2016 р. Королівство провело автоперегони «Гонка чемпіонів» (ROC), заключило довготермінову угоду з WWE, яка передбачає проведення у КСА кілька шоу на рік, приймало боксерські поєдинки за участю таких зірок як Амір Хан, було проведено турнір по гольфу PGA European Tour [41]. У 2019 р. на території Королівства відбувся боксерський матч у важкій вазі між Ентоні Джошуа та Енді Руїсом; в цьому ж році було проведено півфінали та фінал Суперкубку Італії з футболу [7], не зважаючи на заклики до бойкоту проведення ігор у Саудівській Аравії через порушення прав людини [24]. Слідом за Бахрейном та ОАЕ, КСА активно долучилася до глобальної мережі еко автоспорту. З 2018 р. у районі Ед-Дірїя проводяться перегони електрокарів Формула Е. Цьогоріч вони стартувала у кінці січня 2022 р. та завершилася у серпні у Республіці Корея.

5-17 січня 2020 р. Королівство приймало ралі «Дакар – 2020»; півфінали та фінал Суперкубку Іспанії з футболу; тенісні змагання та жіночі змагання з боротьби [31]. 12-15 листопада 2020 р. у КСА уперше було проведено міжнародний турнір з гольфу Aramco Saudi Ladies International, який було організовано Державним інвестиційним фондом (Public Investment Fund) [19]. У 2021 р. проведені міжнародні змагання з гольфу Aramco Team Series організовані Golf Saudi та з Ladies European Tour, які відбуваються у Лондоні, Сотогранде (Іспанія), Нью-Йорку та Джидді [18]. 2-16 січня 2021 р. вдруге відбулося ралі «Дакар-2021», у січні 2022 р. – втретє. 3-5 грудня 2021 р. в Джидді стартував Гран-прі Формули 1 (Formula 1).

Варто зазначити, що у лютому 2022 р. організаційний комітет Саудівських Ігор-2022 оголосив, що понад 6000 спортсменів обох статей будуть змагатися у 45 видах спорту. Змагання проходили в Ер-Ріяді з 10 по 20 березня із загальним призовим фондом майже 100 тис. саудівських ріалів (26,654 тис. дол. США). Змагання є частиною державної програми «Якість життя», яка водночас є складовою масштабної програми Саудівської Аравії «Vision 2030» [36].

Окрім проведення міжнародних спортивних заходів на території Королівства, монархія активізує свою участь у спортивних змаганнях за межами країни. Так, перед літньою Олімпіадою-2020 у Токіо, відбулася онлайн-зустріч посла Японії Фуміо Івай (Fumio Iwai) та міністра спорту Саудівської Аравії Абдулі Азіз бін Туркі аль Файсала (Abdul Aziz bin Turki Al-Faisal), під час якої обговорювалися шляхи розвитку двосторонніх взаємин у галузі спорту. Варто відзначити, що вперше за всю історію саудівського спорту, монархію на Олімпіаді представляла найбільша делегація спортсменів у 9 видах спорту: футбол, карате, важка атлетика, стрільба із лука, веслування, плавання, легка атлетика, дзюдо і настільний теніс [9]. Варто відзначити, що вперше на церемонії відкриття Олімпійських ігор у Токіо прапор Саудівської Аравії несли спринтерка Ясмін Аль-Даббаг (Yasmine Al-Dabbagh) та весляр Хусейн Аліреза (Husein Alireza).

Олімпіада продемонструвала і цивілізовану спортивну поведінку саудівських спортсменів під час змагань. Йдеться про зустріч між Тахані Алькахтані (Tahani Alqahtani) із Саудівської Аравії та Раз Хершко (Raz Hershko) з Ізраїлю у відбірковому раунді з дзюдо серед жінок вагою до 78 кг. Так як Ізраїль немає дипломатичних відносин із більшістю держав Середнього Сходу та Північної Африки, деякі спортсмени відмовлялися зустрічатися із ізраїльськими суперниками, а тому участь у змаганні та рукопошукання між представницями двох держав позитивно було оцінена Міжнародною федерацією дзюдо. У повідомленні федерації відзначалося, що такими діями «Саудівська Аравія доводить, що за допомогою спорту, ми можемо вийти за межі відмінностей між нами та перетворити спорт у силу, що об'єднує світ» [32].

Незважаючи на те, що Олімпіада-2020 завершилася для Королівства фактично безрезультатно, все ж вона мала важливе значення для підвищення рівня саудівського спорту, покращення іміджу країни в цілому. Окрім того, показала необхідність виходу спортсменів Королівства на міжнародну арену, насамперед європейську, для здобуття навиків та досвіду. Єдину олімпійську медаль для Саудівської Аравії здобув Тарек Хамді (Tarek Hamdi), що завоював срібло у змаганнях із карате

(Срібна медаль Тарека Хамді є першою олімпійською медаллю Саудівської Аравії після медалі бігуна Хаді Суа'ана на Олімпіаді у Сіднеї 2000 р.).

Варто додати, що Королівство є першою та єдиною країною з держав Затоки, яка брала участь у зимових Олімпійських іграх-2022 у Пекіні [20] та представлена єдиним спортсменом лижником Фаїком Абді, котрий 13 лютого завершив свою участь у зимових олімпійських іграх, посівши 45 місце у загальному заліку.

Для інформаційної підтримки спортивних заходів Королівство створює нові комунікаційні платформи. Зокрема, Саудівська спортивна компанія (Saudi Sports Company, SSC – заснована у 2010 р. та спеціалізується на спортивному маркетингу, менеджменту та консалтингу) запустила нові супутникові канали SSC та заключила контракт з медіа-конгломератом MBC Group (Middle East Broadcasting Center) щодо надання послуг трансляції низки ігор та спортивних змагань на сезон 2021-2022 року як регіонального (Кубок королів, Ліга принца Мохаммеда бін Салмана, Суперкубок Саудівської Аравії), так і міжнародного рівня [8]. Оголошення про майбутню угоду було зроблено після того, як Саудівська професійна ліга та Саудівська федерація футболу підписали контракт із SSC, який надавав останній супутникові та цифрові права трансляції усіх саудівських спортивних змагань. Попередньо, у квітні 2021 р. SSC підписало важливу угоду з Азійською конфедерацією футболу (Asian Football Confederation, AFC). Згідно угоди Саудівська спортивна компанія матиме ексклюзивні права на трансляцію основних змагань національної збірної та клубів AFC, у тому числі кваліфікаційних матчів AFC на Чемпіонат світу з футболу, який пройде у Катарі у 2022 р.; Кубок Азії, що відбуватиметься у Китаї у 2023 р. та Лігу чемпіонів AFC [1]. Подібні ініціативи свідчать про все більше застосування Саудівською Аравією новітніх інформаційних технологій у контексті реалізації стратегії «Vision 2030», що вимагає окремої уваги дослідників.

Однак на шляху реалізації спортивної дипломатії перед Королівством стоїть низка викликів. Звинувачення Королівства у консерватизмі, порушення прав людини (вбивство Д. Хашоггі), військові втручання, економічні та соціальні проблеми, пандемія – це не єдині перешкоди, які Королівству доводилося і доводиться долати. Політична ситуація, яка склалася у регіоні підчас так званої «катарської дипломатичної кризи» напружила відносини між Королівством, його стратегічними союзниками з одного боку, та Катаром – з іншого. Криза мала негативний вплив на спортивну індустрію регіону та світову спортивну спільноту у цілому. Лише за посередництва еміра Кувейту на початку 2021 р. після трьох років дипломатичного конфлікту та торгової блокади взаємини були нормалізовані, однак експерти стверджують, що як тільки Чемпіонат світу з футболу 2022 р. у Катарі відбудеться, відносини знову можуть загостритися. Для Саудівської Аравії нормалізація відносин з Катаром має неабияке значення у контексті покращення іміджу і реалізації своєї спортивної дипломатії. Не виключено, що між державами-конкурентами триватимуть гарячі дискусії про те, яка з країн прийматиме ту чи іншу титуловану футбольну збірну [6]. Недавнім предметом суперечки між Саудівською Аравією й Катаром були права на проведення Азійських ігор 2028 та 2030 років, у результаті чого Доха виграла право на проведення перших, а Ер-Ріяд – других [10].

Напружила відносини між двома державами і піратська діяльність каналу BeoutQ (який неофіційно підтримується саудитами) супроти катарського телегіганта BeINSports, який володіє ексклюзивними правами на трансляцію матчів європейського футболу у регіоні Середнього Сходу та Півночі Африки. У розпал «катарської кризи» BeoutQ транслював у прямому ефірі всі 64 гри Чемпіонату світу з футболу, тенісних турнірів Великого шолому та Формули-1, не маючи прав на трансляцію [5]. Скарга Катару у СОТ із звинуваченнями Королівства у піратській діяльності стала однією з причин зриву контракту на купівлю футбольного клубу «Ньюкасл Юнайтед» у 2020 р. Не варто забувати і про довготривалу боротьбу за регіональне лідерство між Саудівською Аравією та Іраном та намаганням Катару провадити більш збалансовану політику в цьому контексті.

Варто відзначити, що на сьогодні напружилися відносини між Ер-Ріядом та Абу-Дабі. Обидві держави, які тривалий час виступали єдиним фронтом перед спільними загрозами (тероризм, наслідки «Арабської весни», регіональне протистояння з Іраном, єменська криза тощо), мають різні стратегічні погляди на відносини із Ізраїлем (зокрема на Аврамові угоди 2020 р.), взаємини із Туреччиною, війну в Ємені (з якої ОАЕ вийшли). Ну і не варто забувати, що ОАЕ випереджають Саудівську Аравію по багатьох показниках національного бренду на глобальному рівні. Іншою точкою напруги між державами є Олімпійські ігри 2032 р., у проведенні яких зацікавлені обидві країни [6]. Адже безсумнівно, що проведення мегаспортивних заходів приносить туристичні, економічні, соціальні дивіденди для приймаючих держав.

Водночас, КСА, ОАЕ та Катар активно інвестують в індустрію спорту – розбудовують інфраструктуру, проводять заходи, створюють та реалізують стартапи, а відтак спорт може стати платформою досягнення компромісних рішень та реалізації спільних проєктів.

Висновки. На сьогодні спортивна дипломатія як один із інструментів зовнішньої політики, використовується Саудівської Аравією для просування «м'якої сили» на регіональному, а насамперед, глобальному рівнях (подібну стратегію активно застосовують ОАЕ та Катар) та є частиною стратегії «Vision 2030». Королівство Саудівська Аравія стало на шлях диверсифікації економіки, проведення внутрішніх соціальних реформ, покращення регіонального та глобального іміджу держави на тлі нових загроз та викликів.

Спортивна дипломатія є однією із ключових складових «м'якої сили» і монархія використовує різні можливості для її успішної реалізації. Активна комунікаційна та лобістська діяльність, тісна співпраця із міжнародними спортивними організаціями, започаткування «sport-washing-у» (проведення мегаспортивних регіональних, а насамперед, міжнародних подій), дали можливість монархії розгорнути досить жорстку та широкомасштабну комунікаційну стратегію щодо просування свого іміджу. Не менш важливе значення для збалансованої реалізації «Vision 2030» має і внутрішня громадськість, зокрема формування спортивної мережі, впровадження низки ініціатив щодо популяризації спорту, залучення громадян монархії, в т. ч. жінок, до ведення здорового способу життя та занять професійним спортом тощо. Окрім того, започаткування мільярдних інфраструктурних проєктів дають змогу монархії інвестувати та залучати довгострокові іноземні інвестиції.

Зважаючи на складну ситуацію із правами людини, Саудівська Аравія навряд чи зможе використати свій потенціал у повному обсязі. Окрім того, на шляху реалізації спортивної дипломатії Королівство змушене зважати на інтереси та досягнення сусідніх держав, зокрема Катару й ОАЕ, та на розвиток світової спортивної індустрії в цілому. Беззаперечно, для Саудівської Аравії та дому Саудитів це можливість підвищити рівень знань про себе у світі, покращити міжнародний імідж на тлі регіональних та глобальних викликів. Тому у короткостроковій та середньостроковій перспективі монархія буде й надалі провадити досить активну спортивну дипломатію. Водночас, перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо розгляд інформаційної та цифрової дипломатії КСА, порівняльний аналіз інструментів та стратегій «м'якої сили» монархій Затоки.

Примітки:

* STC – Saudi Telecom Company. У березні 2021 р. Saudi Telecom запустила найбільший центр цифрових операцій у регіоні Середнього Сходу та Півночі Африки із пропускною здатністю понад 8,4 терабіт у секунду. Метою роботи центру є збільшення ефективності кіберзахисту Саудівської Аравії

** SABIC – Saudi Basic Industries Corporation, є багатонаціональною компанією з виробництва хімічних речовин у Саудівській Аравії та дочірньою компанією державної компанії з виробництва нафти та природного газу Saudi Aramco

*** General Sports Authority, GSA – Генеральне управління у справах спорту було засновано у 1974 р.

**** NEOM – назва утворена від грецького слово neos («новий») та арабського mustaqbal («майбутнє»)

References / Бібліографічний список:

1. AFC, enters into landmark agreement with Saudi Sports Company. *AFC News*. 2021. April 5. URL: <https://www.the-afc.com/news/afcsection/afc-enters-into-landmark-agreement-with-saudi-sports-company>
2. AFP, Sports diplomacy: Saudi Arabia using 'soft power' of sporting events as lever of influence. Critics say glitzy sporting events are aimed at blunting public frustration over an economic downturn and soaring youth unemployment. *Scroll.in*. 2020. January 2. URL: <https://scroll.in/field/948524/sports-diplomacy-saudi-arabia-using-soft-power-sporting-events-the-as-lever-of-influence>
3. Alkathеeri A. & Khan M. A Perspective on Saudi Soft Power and Cultural Diplomacy, *Global Social Sciences Review (GSSR)*. 2019. Vol. IV, No. II, P. 20-26.
4. Bongarra F. Italy, Spain to host football tournament in support of Saudi Quality of Life project. *Arab News*. 2021. August 3. URL: <https://arab.news/vhmz3>
5. Carp S. Walking the plank: Why the BeIn – BeoutQ piracy saga has implications beyond Qatar. *SportsPro*. 2018. December 14. URL: <https://www.sportspromedia.com/from-the-magazine/bein-sports-beoutq-piracy-qatar-saudi-arabia-interview-feature>
6. Chadwick S. World Cup the Winner in GCC Denouement Though Questions for Sport Remain. 2021. January 1. URL: <https://www.iris-france.org/153200-world-cup-the-winner-in-gcc-denouement-though-questions-for-sport-remain/>

7. Chaplin R. Old lady in Arabia Juventus arrive in Saudi Arabia for controversial Super Cup clash with Milan. *The Sun*. 2019. January 15. URL: <https://www.thesun.co.uk/sport/8194129/juventus-arrive-in-saudi-arabia-for-controversial-super-cup-clash-with-milan/>
8. Darmalingum Y. Saudi Sports Company rolls out SSC channels and partners with MBC to broadcast sports competition. *Next TV News*. 2021. July 23. URL: <https://nexttvnews.com/saudi-sports-company-rolls-out-ssc-channels-and-partners-with-mbc-to-broadcast-sports-competitions/>
9. DiplomaticQuarter: Japanese envoy, Saudi minister discuss enhancing sports ties. *Arab News*. 2021. July 15. URL: <https://arab.news/v9hbq>
10. Doha named 2030 Asian Games host, Riyadh gets 2034. *Al Monitor*. 2020. December 16. URL: <https://www.al-monitor.com/originals/2020/12/asian-games-doha-riyadh-2030-host-qatar-saudi-gulf-rift.html#ixzz70j8w8D4n>
11. Dominguez de Olazabal I., Hernández Martínez D. La política exterior de Arabia Saudí: equilibrio entre factores domésticos y externos. *Revista Española de Ciencia Política*. 2021. Núm. 56, pp. 21-47. DOI: 10.21308/recp.56.01
12. Football, diplomacy and identity politics in the Middle East and North Africa. Interview with Dr Mahfoud Amara / Director of Sport Science Program and Associate Professor in Sport Management and Policy at Qatar University. *Geostrategic sports observatory*. June 2020.
13. Formula 1. URL: www.formula1.com/en/racing/2021/Saudi_Arabia.html
14. General Sport Authority. URL: <http://www.kasc.com/en/content/general-sport-authority>
15. Global Soft Power Index 2020. The world's most comprehensive research study on perceptions of soft power.
16. Global Soft Power Index 2021. The world's most comprehensive research study on perceptions of soft power.
17. Global Soft Power Index 2021: 15 Nations from MENA Feature. 2021. February 21. URL: <https://brandfinance.com/press-releases/global-soft-power-index-2021-15-nations-from-mena-feature>
18. Golf Saudi launches Mass Participation program at Aramco Team Series tournament in Spain. *Arab New*. 2021. August 9. URL: <https://arab.news/vweg3>
19. Golf Saudi. URL: <https://www.golfsaudi.com/en-us/ladies-international/#Tournament-Overview>
20. Khashoggi Z. Saudi Arabia's flag will be raised tomorrow as the only GCC member participating in 2022 Beijing Olympics. *Arab News*. 2022. February 3. URL: <https://arab.news/z8q7y>
21. King Abdullah Sports City. URL: <http://www.kasc.com/>
22. NEOM. The future of sport. URL: <https://www.neom.com/en-us/sectors/sport>
23. New era for Saudi Arabia women's football. URL: <https://www.fifa.com/about-fifa/president/news/new-era-in-development-of-women-s-football-in-saudi-arabia>
24. Not just fun and games, Saudi sport diplomacy under scrutiny after Khashoggi. *France24*. 2018. November 3. URL: <https://www.france24.com/en/20181102-sport-saudi-arabia-khashoggi-not-fun-games-sport-diplomacy-scrutiny-football-tennis-wwe>
25. Payne R. Grassroots Sport Diplomacy Project Travels to the Middle East as ISCA Leads Workshop in Saudi Arabia. 2019. December 2. URL: <http://isca-web.org/english/news/grassrootssportdiplomacyprojecttravelstothemiddleeastasiscaleadworkshopinsaudiarabia>
26. Playing games in the Gulf: how GCC nations use sport to build power and position. Interview with Simon Chadwick / Professor and Director of Eurasian Sport at EM Lyon. *Geostrategic sports observatory*. 2020. June. 17 p.
27. Qiddiya to create a self-sustaining ecosystem. *Saudi Gazette*. 2018. September 23. URL: <https://saudigazette.com.sa/article/543979/SAUDI-ARABIA/Saudi-National-Day/Qiddiya-to-create-a-self-sustaining-ecosystem>
28. Quality of Life Program. URL: <https://www.vision2030.gov.sa/v2030/vrps/qol/>
29. Saudi Arabia and Italy considering joint bid to host 2030 World Cup. *Arab News*. 2021. July 17. URL: <https://arab.news/4akqh>
30. Saudi Arabia launches huge global sports project: Mahd Sports Academy. *Arab News*. 2020. July 24. URL: <https://arab.news/c9g84>
31. Saudi Arabia uses sports as lever for 'soft power'. Saudi focus on sports stems partly from an economic motive to lure international tourists and boost domestic spending. *The Arab Weekly*. 2020. January 5. URL: <https://theArabweekly.com/saudi-arabia-uses-sports-lever-soft-power>
32. Saudi judoka earns praise for facing Israeli opponent at Tokyo Olympics. *Al-Monitor*. 2021. July 30. URL: <https://www.al-monitor.com/originals/2021/07/saudi-judoka-earns-praise-facing-israeli-opponent-tokyo-olympics#ixzz72Pzafvx6>
33. Saudi Sports for All Federation and Nike Team up to Catalyze Community Fitness. *Sport for All*. 2020. January 14. URL: <https://sportsforall.com.sa/saudi-sports-for-all-federation-and-nike-team-up-to-catalyze-community-fitness/>
34. Saudi Sports for All Federation campaign looks to boost physical activity. *Arab News*. 2021. March 7. URL: <https://arab.news/cgd6d>
35. Saudi Vision 2030. URL: <https://www.vision2030.gov.sa/v2030/overview/>
36. Shefferd N. More than 6,000 athletes set to participate in 2022 Saudi Games. *Inside the Games*. 2022. February 8. URL: <https://www.insidethegames.biz/articles/1119015/saudi-games-2022-6000-participants>

37. Sports & Wellness. URL: <https://qiddiya.com/en/discover/sports-wellness/>
38. Sports Diplomacy in the Middle East. Posted on May 19, 2020. *National Council on U.S.-Arab Relation*. URL: <https://ncusar.org/blog/2020/05/sports-diplomacy/>
39. Sports for All. Who we are? URL: <https://sportsforall.com.sa/about-us/>
40. Women's sports participation up 149%: Saudi Sports Minister. *Arab News*. 2020. June 21. URL: <https://arab.news/vjkss>
41. Zidan K. Sports-washing: how Saudi Arabia lobbies the US's largest sports bodies. *The Guardian*. 2019. September 2. URL: <https://www.theguardian.com/sport/2019/sep/02/sportswashing-saudi-arabia-sports-mohammed-bin-salman>

Konopka N. O. Sports diplomacy of the Kingdom of Saudi Arabia

The paper is devoted to the study of the peculiarities of sports diplomacy as part of the soft power of the Kingdom of Saudi Arabia (KSA) in the context of the implementation of Vision 2030. The research analyzes the factors of interdependence between current domestic, regional, and global policies of Saudi Arabia. The paper highlights the reasons and motives of the representatives of the House of Saud for the modernization of the country, which is based on economic and social principles and requires positive information coverage at the global and regional levels. The study provides a detailed description of sport-washing. The paper aims to provide a comprehensive analysis of the KSA sports diplomacy as one of the areas of Vision 2030 implementation. The methodology of the system approach is used in the study, i. e., system-structural analysis and system-functional analysis, as well as event-analysis, method of decision-making analysis, and prognostic method. The research deals with the information, communication, and organizational levels of sports diplomacy. Strategic negotiations with leading international associations, information support, and development of the domestic and international network of the sports industry can help reduce the conflict setting and establish mutual understanding with the domestic and foreign publicity. The launch of large-scale government programs not only promotes sports in the KSA but also aims to raise national sports standards and the educational setting and attract domestic and foreign investments (King Abdullah Sports City, NEOM, the Kingdom's Capital of Entertainment, Qiddiya Sports and Arts, etc.). The monarchy's global image is apt to be improved by holding international competitions in many sports and the participation of Saudi athletes in international sporting events, including the Tokyo 2021 Summer Olympic Games and the Beijing 2022 Winter Olympic Games. The Kingdom is alleged to face a number of obstacles to implementing its Vision 2030 foreign policy strategy and conducting sports diplomacy, including allegations of human rights abuses, interference in the Yemen conflict, and strained relations in the region.

Thus, the development of sports diplomacy does not play a minor role in implementing the new foreign policy doctrine of the KSA and requires an analysis of methods and tools to predict the further development of the study area and the country in general.

Keywords: sports diplomacy, Vision 2030, the Kingdom of Saudi Arabia, sport-washing.

DOI 10.31558/2519-2949.2022.4.14

УДК 004.032.6:004

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5502-8367>*Павлюх М. В., Національний університет «Львівська політехніка»*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7346-3514>*Кушней С. Р., Національний університет «Львівська політехніка»*

ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ТРЕНД У СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИНАХ: ПРОЦЕСИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Актуальність дослідження зумовлена низкою факторів, зокрема: вагомою роллю технологічного компонента у межах функціонування концепції цифрової дипломатії, збільшенням інформаційних потоків, включенням комунікації дипломатичної сфери у глобальний контекст мовленнєвої взаємодії, використанням нових каналів та інструментів комунікації у галузі міжнародних відносин. Тому у науковій статті розглянуто традиційний концепт «публічна дипломатія» та її роль у сучасних політичних відносинах. Відстежено процес трансформації публічної дипломатії через сучасні інформаційно-комунікаційні технології, що змінює звичний концепт поняття «публічна дипломатія». Проаналізовано риси: спільні та відмінні традиційної дипломатії та нової публічної дипломатії, а також роль ІКТ у сучасних міжнародних відносинах.

Мета дослідження – проаналізувати шлях трансформації традиційної дипломатії, визначити сутність, зміст, джерела, особливості, недоліки та тенденції розвитку сучасної цифрової дипломатії як актуального інструменту реалізації зовнішньополітичних цілей.

Об'єктом дослідження є трансформація традиційної дипломатії. Предметом дослідження є суть та специфіка цифровізації дипломатії як інструменту зовнішньої політики.

Методи дослідження. У статті використано комплекс загальних і спеціальних методів: метод концептуального аналізу у визначенні поняттєвого апарату концепту «публічна дипломатія»; функціонального аналізу у розгляді функцій, які виконує публічна дипломатія у сучасних міжнародних відносинах; описовий та компаративний методи, які дозволили глибше зрозуміти механізми публічної дипломатії.

Результати і висновки. Сучасна традиційна дипломатія пройшла важливий етап трансформації. Завдяки інформаційно-комунікаційним технологіям традиційна публічна дипломатія функціонує як цифрова дипломатія.

Ключові слова: публічна дипломатія, дипломатичні відносини, цифрова дипломатія, трансформаційні процеси.

Вступ. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) здійснює значний вплив на сучасне суспільство: стимулює виникнення нових форм комунікації як навчання та соціалізація. Цифрова ера смартфонів та інструментів соціальних мереж змінює не тільки суспільне життя, а й дипломатію у її класичному розумінні. Сьогодні нові технології, що забезпечують інтерактивне онлайн-спілкування та миттєвий доступ до будь-якої інформації часто використовуються дипломатами та урядовцями з метою реалізації зовнішньополітичних цілей держав. Наявність облікових записів зовнішньополітичних відомств, дипломатичних представництв та окремих дипломатів у таких соціальних мережах як: Facebook, Twitter та Instagram нині є поширеною практикою.

На противагу падінню популярності традиційних ЗМІ, відбувається стрімке поширення нових медіа, а інтернет-простір перетворюється на майданчик для активних політичних взаємодій. Всестороннє використання нових медіапристроїв, соціальних мереж, новітні ІКТ та глобалізація призводять до трансформації традиційної дипломатії.

Цифрова дипломатія, також відома як інтернет-дипломатія, дипломатія соціальних мереж, електронна дипломатія – це новий напрям публічної дипломатії, який забезпечує не лише одностороннє інформування аудиторії за допомогою сучасних ІКТ, а й дозволяє здійснювати обмін текстовими повідомленнями, фото- та відео контентом з метою зміцнення дипломатичних відносин.

Основні відмінності цифрової дипломатії від класичної публічної дипломатії полягають у ширшому доступі до інформації, ефективній взаємодії між окремими особами та організаціями у більшій прозорості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До феномену цифрової дипломатії зверталось багато вчених, такі як: Дж. Най, І. Манор, Е. Сегев, С. Сотіріу, К. Бьола, Є. Зінов'єва, А. Росс та інші. Найбільш точно особливості та інструментарій сучасної цифрової дипломатії описані у роботах Ілана Манора та Корнеліу Бьоли. Сьогодні значну увагу вивченню цифрової дипломатії надають в іноземній науковій літературі, у вітчизняній літературі лише починають активно досліджувати це поняття. Зокрема, політолог Дж. Най у своїх працях вивчав поняття «м'якої сили», прототипом якої сьогодні вважається цифрова та публічна дипломатії. Американський вчений Ніколас Кулл доклав значних зусиль у дослідженні нової публічної дипломатії, яку часто ототожнюють з цифровою дипломатією. Д. Льюїс та М. Холмс вивчали поняття цифрової дипломатії як інструмент реалізації зовнішньополітичних цілей за допомогою соціальних мереж. П. Саловей та Д. Слейтер розробили концепцію цифрового емоційного інтелекту, який дає змогу аналізувати, розпізнавати та правильно реагувати на емоційно забарвлені висловлювання у соціальних мережах. Не зважаючи на різноманіття праць, сучасній науці бракує всеохопного дослідження усіх аспектів феномену цифрової дипломатії. Відсутність такого глибокого аналізу цифровізації дипломатії пов'язана зі швидкими темпами технологічного прогресу.

Постановка проблеми. Епоха цифровізації внесла свої корективи у людську життєдіяльність та професійний розвиток. Натомість на зміну традиційному концепту «публічна дипломатія» прийшла цифрова дипломатія, яка стає сучасним трендом у міжнародних відносинах. Процесам трансформації публічної дипломатії присвячена ця стаття.

Формулювання цілей статті. У статті виникає необхідність вирішення таких завдань: схарактеризувати загальний процес трансформації традиційної дипломатії; визначити поняття, цілі, інструменти та джерела цифрової дипломатії як напрямку публічної дипломатії, особливості та структуру нової публічної дипломатії; розкрити особливості сучасної цифрової дипломатії, її переваги та недоліки; дослідити функціональність цифрової дипломатії як інструменту врегулювання конфліктів; з'ясувати особливості застосування інструментів цифрової дипломатії; визначити ключові тенденції та перспективи розвитку сучасної цифрової дипломатії.

Виклад основного матеріалу та результати дослідження. Поняття «дипломатія» виникло багато століть тому. Під дипломатією розуміють переговори між учасниками, які намагаються досягти певних цілей. У контексті міжнародних відносин дипломатія – це метод, за допомогою якого держави взаємодіють та намагаються досягти своїх національних інтересів [12].

Держави, як центральні актори у міжнародних політичних відносинах, діють виключно у власних інтересах і прагнуть отримати владу для самозбереження. Аби досягти бажаного, вони будують стратегічні відносини між собою, створюють союзи. Вразливість держав, спільні інтереси та усвідомлення переваг торгівлі спонукають їх брати участь у дипломатії [5].

Дипломатія як метод використовується для запобігання війни та насильства, розв'язання глобальних проблем та сприяння торгівлі. З цією метою, держави відкривають посольства, консульства, заснують дипломатичні місії. Функцію посередництва у міжнародних політичних відносинах виконують численні міжнародні організації. Всупереч тому, що держави продовжують прагнути міжнародної безпеки, у межах багатосторонньої дипломатії, вони також намагаються знайти правильне розв'язання світових проблем. І саме дипломатія дозволяє державам брати участь у діалозі, йти на компроміс та досягати домовленостей.

Такий спосіб здійснення дипломатії можна назвати традиційним. Пізніше виникло безліч стереотипів, пов'язаних з традиційною дипломатією, зокрема щодо її функціонування. Наприклад, коли люди думають про дипломата, то часто уявляють собі чоловіка у гарному костюмі, який виконує важливі соціальні функції та володіє великою кількістю конфіденційної інформації [4, с. 124]. Класична дипломатія розглядається як формальна сфера діяльності, що частіше відбувається у вузьких, ніж у широких колах громадськості [5]. Традиційно, дипломатія спиралася лише на особисте спілкування як на двосторонньому, так і на багатосторонньому рівні. Очікувалось, що дипломати, яких спрямовують до іноземних країн, будуть соціально кваліфікованими. Їм слід знати, як відстоювати інтереси своєї країни, а також вміти йти на розумні компроміси. Часто довготривалі поїздки вимагали від дипломатів вміння адаптуватися та приймати самостійні рішення [1, с. 137].

Що стосується посольств, вважалося, що їхня кількість за кордоном безпосередньо пов'язана з розташуванням, яке держава займає на міжнародній арені, а тому країни прагнули розширити їхню

географію [5]. В іноземних представництвах та міжнародних організаціях також високо цінувалося живе спілкування. Однак, коли глобалізація та технології почали змінювати світ, змінилася і традиційна дипломатія.

Впродовж останніх двох століть відбулися докорінні зміни у системі міжнародних політичних відносин: активне збільшення кількості суб'єктів міжнародних відносин (держав, міжнародних урядових та неурядових організацій), а, отже, і кількості глобальних проблем, які потребують спільного розв'язання; спроби створити умови для мирної взаємодії між країнами шляхом формування міжнародних організацій і союзів держав; постійні процеси глобалізації, як процесу всесвітньої економічної, політичної, культурної та релігійної інтеграції та уніфікації; збільшення кількості загроз, зокрема загрози тероризму; зміщенням економічного центру зі Сполучених Штатів Америки до Китаю та Індії; численні спроби створення позитивного іміджу держав за допомогою нового напряму традиційної дипломатії – публічної дипломатії; зростання ролі новітніх інформаційно-комунікаційних технологій та засобів масової інформації у сучасній дипломатії, як результат – генеза цифрової дипломатії [14, 77].

Унікальність сучасної політичної організації (точніше, реорганізації) світу полягає у тому, що усі ці процеси відбуваються одночасно, посилюючи дію один одного.

У науці існує три підходи до розуміння трансформації традиційної дипломатії:

У зв'язку з активністю недержавних акторів і розвитком громадянського суспільства дипломатія у сучасних умовах замінюється міжнародною діяльністю військових і соціальних працівників, представників неурядових організацій [4, с. 202]. Отож, традиційна дипломатія фактично зникає.

Сучасна дипломатія не зазнає жодних різких змін. Тому ті форми та методи, які були напрацьовані протягом століть, залишаються дієвими й нині.

Сьогодні світ зазнає кардинальних змін і вимагає якісно нових підходів до розв'язання міжнародних питань. При цьому дипломатія не зникає, замінюючись іншими типами взаємодії, а створює нові напрями та форми [1, с. 178].

Третій підхід, як своєрідна альтернатива, видається найбільш обґрунтованим, оскільки активність недержавних акторів, обумовлена більшою мірою можливостями інформаційних і комунікаційних технологій, різко зросла. І саме новітні ІКТ, які дозволяють легко взаємодіяти з широкими масами, посприяли розвитку такої нової форми традиційної дипломатії, як публічна дипломатія.

Отож, сучасні міжнародні політичні відносини змінюються, і якщо ще донедавна головним інструментом зовнішньої політики вважалася жорстка сила: військова міць, економічний і технічний потенціал, то сьогодні значно важливішими факторами впливу є ідеологічна переконливість і культурна привабливість, аніж володіння ядерною зброєю чи економічний успіх. І дипломатія, яка тісно пов'язана з цими змінами – публічна дипломатія – як додатковий спосіб реалізації зовнішньополітичних цілей держави набуває особливої актуальності.

Уперше термін «публічна дипломатія» як синонім до слова «ввічливість» згадали журналісти 1856 року у газеті «Times» у статті, присвяченій діяльності президента США Франкліна Пірса [11]. У 1871 році конгресмен США Семюель Кокс використав цей термін у значенні «відкритої, чесної» дипломатії [15].

У період Першої світової війни публічна дипломатія ототожнювалася з новими методами здійснення зовнішньої політики, проте більшою популярністю користувався термін «відкрита дипломатія», що визначав публічний характер міжнародних відносин. Вже до моменту закінчення Другої світової війни термін «публічна дипломатія» використовувався у значенні таких слів як: «гласність», «громадське співробітництво» та «неупередженість».

Перше наукове визначення терміну «публічна дипломатія» запропонував Едмунд Гулліон, декан Школи права і дипломатії імені Флетчера Університету Тафтса у 1965 році: «публічна дипломатія пов'язана із впливом суспільних відносин на формування і здійснення зовнішньої політики. Її діяльність охоплює ті аспекти міжнародних відносин, які перебувають за рамками традиційної дипломатії: формування урядом однієї країни громадської думки в іншій країні; взаємодія неурядових організацій однієї країни з відповідними організаціями в іншій країні; офіційні повідомлення про міжнародні відносини та вплив таких повідомлень на політику; здійснення комунікації між дипломатами та закордонними кореспондентами; процес міжкультурної комунікації. Головне у публічній дипломатії – транснаціональний потік ідей та інформації» [3].

Необхідно відзначити, що різні форми інструментів публічної дипломатії застосовувалися у міжнародних відносинах упродовж багатьох століть, проте концептуальне пояснення це поняття отримало лише всередині ХХ століття завдяки Е. Гулліону.

Згодом, публічну дипломатію почали активно вивчати й інші дослідники. У 1968 році американський вчений Артур Гофман у своїй книзі «Міжнародні комунікації та нова дипломатія» стверджував, що «революція засобів масових комунікацій народила нову дипломатію, методи якої ще зовсім не вивчені» [7, с. 189].

Американський дипломат Ханс Тач визначав публічну дипломатію як «процес спілкування уряду з іноземною аудиторією, мета якого полягає у тому, щоб іноземна громадськість мала уявлення про ідеали, інституції влади, культуру, а також національні цілі та сучасну політику певної нації» [13, с. 129].

Філіп Тейлор, професор університету Лідса у Великій Британії розглядає публічну дипломатію як «дії, які спрямовані на підтримку довгострокових відносин, захист цілей зовнішньої політики держави та краще розуміння цінностей і інститутів власної держави за кордоном» [10, с. 348].

Однак, після закінчення холодної війни, коли ідеологічне протистояння між США та СРСР припинилося, роль публічної дипломатії помітно знизилася. Це пов'язують із виникненням у 1990 році терміну «м'яка сила». Його автор – американський політолог, професор Гарвардського університету Джозеф Най. Впродовж кількох років досліджував це поняття і розробив цілу концепцію, виокремивши «жорстку силу» держави, яка ґрунтується на військовій та економічній потужності, «м'яку силу», яка дозволяє досягати бажаних результатів без примусу і залякування та «розумну силу», яка, на його думку, є найбільш ефективною стратегією, адже поєднує у собі «жорстку» та «м'яку» сили [9]. У широкому розумінні «м'яка сила» містить три основні складові: культуру, цінності та зовнішню політику. Свій вплив вона здійснює шляхом співпраці між зацікавленими сторонами зі спільною системою поглядів і цінностей. Як вважає Дж. Най, застосування «м'якої сили» дозволяє досягти більш довгострокового результату, проте не настільки відчутного, як «жорстка сила». На думку автора, «м'яка сила» – не панацея від усіх зовнішньополітичних проблем, оскільки у зовнішній політиці існують різні рівні взаємодії, а «м'яка сила» відноситься до так званого низового рівня – рівня взаємодії між спільнотами, а не між державними органами. Ефективним інструментом нарощування «м'якої сили» автор називав саме публічну дипломатію.

Він виділяв три виміри публічної дипломатії: висвітлення зовнішньополітичних дій у державі, фокусування на найважливіших політичних темах окремої держави та налагодження прямих контактів з іноземною аудиторією (системи обміну, освітні проекти) [8, с. 301].

Важливо зрозуміти, що у сфері здійснення публічної дипломатії кожна держава самостійно обирає напрям, у якому вона прагне реалізувати себе. Сьогодні пріоритетом публічної дипломатії у Сполучених Штатах Америки є поширення демократії та прав людини. Згідно зі Стратегією публічної дипломатії МЗС України на 2021–2025 роки від 24 березня 2021 року пріоритетним є питання формування позитивного іміджу та національного бренду України у світі, зокрема збільшення рівня упізнаваності України серед іноземної аудиторії, сприйняття України як європейської демократичної держави, яка відстоює свій європейський та євроатлантичний вибір [16]. Варто зазначити, що побудова такої стратегії для українського МЗС – це перший досвід, а тому така ціль цілком виправдана і логічна.

На початку ХХ століття роль інтернету та його здатність впливати на іноземну аудиторію різко зросли, що було зумовлено як серйозною трансформацією у рамках публічної дипломатії, так і стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. Після трагічних подій 11 вересня 2001 року відбулося переосмислення традиційних підходів до здійснення публічної дипломатії. Експерти часто звертаються до думки про необхідність попереднього аналізу іноземної громадської думки при проведенні зовнішньої політики держави. У науковому дискурсі навіть з'являється термін «нова публічна дипломатія», яким позначається та діяльність в рамках публічної дипломатії, яка базується на встановленні діалогу та тісної співпраці з іноземною аудиторією.

Термін «нова публічна дипломатія» або «публічна дипломатія 2.0» запровадив у вжиток заступник держсекретаря США Джеймс Гласман 2008 року, позначивши новий підхід у межах публічної дипломатії, який передбачає використання соціальних мереж, блогів, ігрових мобільних додатків у реалізації зовнішньополітичних завдань США (перш за все у боротьбі з тероризмом) [6].

Відомий американський дослідник Ніколас Кулл запропонував розділити зовнішньополітичну діяльність США у мережі інтернет за критерієм використання технологій Web 1.0 або Web 2.0. на «публічну дипломатію 1.0» та «публічну дипломатію 2.0» [2].

Досліджуючи нову публічну дипломатію, Н. Кулл виділив кілька властивих їй особливостей [2]. По-перше, вона використовує ІКТ для полегшення встановлення взаємозв'язків у рамках соціальних мереж та інтернет-спільнот. По-друге, вона залежить від створеного користувачами контенту

(коментарів у соціальних мережах і блогах, фото- та відеоконтенту). І, нарешті, третьою особливістю нової публічної дипломатії є її функціонування у рамках горизонтальних мереж, які дозволяють здійснювати обмін інформацією, а не лише передачу інформаційних повідомлень зверху вниз, як це характерно для вертикальних мереж в епоху традиційної публічної дипломатії.

Структура нової публічної дипломатії містить низку ключових компонентів, які частково присутні у структурі традиційної публічної дипломатії [2]:

1. Моніторинг та врахування зворотної реакції іноземної аудиторії на опубліковану інформацію (відстежується кількість коментарів, вподобань, поширень).
2. Проведення інформаційних кампаній з метою формування позитивної думки про країну за кордоном.
3. Здійснення культурної дипломатії, яка використовує соціальні мережі для поширення інформації про культурну спадщину того чи іншого народу.
4. Встановлення тісних зв'язків між іноземною аудиторією та власним населенням за допомогою соціальних мереж (Facebook, Twitter, Instagram, YouTube та інші).

Висновки та перспективи подальших досліджень. На сучасному етапі публічна дипломатія вже не є єдиним інформаційним інструментом у боротьбі за політичний вплив. У зв'язку з поширенням новітніх ІКТ та збільшенням активності громадськості у мережі інтернет виникає новий напрям публічної дипломатії – цифрова дипломатія.

Отже, публічна дипломатія – це поняття, що означає діяльність як урядових (держави, державні інституції, дипломати), так і неурядових акторів (неурядові організації, транснаціональні корпорації, окремі особи) з метою здійснення комунікативного впливу на іноземну громадськість та реалізації своїх зовнішньополітичних інтересів. Публічна дипломатія – це система діалогу з іноземною аудиторією. Однак, зовсім недоцільно ототожнювати публічну дипломатію з пропагандою. Принципова відмінність публічної дипломатії полягає у тому, що методи її діяльності не містять такого компонента як дезінформація, а в основі роботи її механізмів лежить правильне висвітлення, вигідних для держави, подій.

Бібліографічний список:

1. Berridge, G. (2010). *Diplomacy Theory and Practice*. 272 c. (in English)
2. Cull, N. (2013). *The Long Road to Public Diplomacy 2.0: The Internet in U.S. Public Diplomacy*. [online]. URL: <https://ash.harvard.edu/files/cull.pdf>. (in English)
3. Cull, N. *Public diplomacy before gullion: the evolution of a phrase*. [online]. URL: <https://uscpublicdiplomacy.org/blog/public-diplomacy-gullion-evolution-phrase>. (in English)
4. Der Derian, J. (1992). *Antidiplomacy*. 208 p. (in English)
5. *Diplomacy*. Zeepedia. [online]. URL: http://www.zeepedia.com/read.php?diplomacy_how_diplomacy_functions_traditional_versus_modern_diplomacy_international_relations_ir&b=100&c=10. (in English)
6. Glassman, J. (2008). *Public Diplomacy 2.0: A New Approach to Global Engagement*. 2008. [online]. URL: <https://2001-2009.state.gov/r/us/2008/112605.htm>. (in English)
7. Hoffman, A. (1968). *International Communication and the New Diplomacy*. 206 p. (in English)
8. Nye, J. (1990). *Bound To Lead: The Changing Nature Of American Power*. 307 p. (in English)
9. Nye, J. (2004). *Soft Power: The Means To Success In World Politics*. (in English)
10. Taylor, P. (2008). *Routledge Handbook of Public Diplomacy*. 404 p. (in English)
11. *The American president with a laudable desire*. *Times*. 1856. № 6. (in English)
12. *The Functions of Diplomacy*. (2011). [online]. URL: <https://www.e-ir.info/2011/07/20/the-functions-of-diplomacy>. (in English)
13. Tuch, H. (1990). *Communicating with the World: U. S. Public Diplomacy Overseas*. 224 p. (in English)
14. Глебов Г. И. *Современные международные отношения*. Киев. 2010. 98 с. (in Russian)
15. Сеидов В. Г. *От традиционной дипломатии к публичной дипломатии*. Киев. 2002. (in Russian)
16. *Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України 2021 – 2025*. 2021. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%2Fpublic-diplomacy-strategy.pdf>. (in Ukrainian)

References:

1. Berridge, G. (2010). *Diplomacy Theory and Practice*. 272 c. (in English)
2. Cull, N. (2013). *The Long Road to Public Diplomacy 2.0: The Internet in U.S. Public Diplomacy*. [online]. Available at: <https://ash.harvard.edu/files/cull.pdf>. (in English)
3. Cull, N. *Public diplomacy before gullion: the evolution of a phrase*. [online]. Available at: <https://uscpublicdiplomacy.org/blog/public-diplomacy-gullion-evolution-phrase>. (in English)
4. Der Derian, J. (1992). *Antidiplomacy*. 208 p. (in English)
5. *Diplomacy*. Zeepedia. [online]. Available at: http://www.zeepedia.com/read.php?diplomacy_how_diplomacy_functions_traditional_versus_modern_diplomacy_international_relations_ir&b=100&c=10. (in English)

6. Glassman, J. (2008). Public Diplomacy 2.0: A New Approach to Global Engagement. 2008. [online]. Available at: <https://2001-2009.state.gov/r/us/2008/112605.htm>. (in English).
7. Glebov, H. Y. (2010). Sovremennye mezhdunarodnye otnosheniya. [Modern international relations]. 98 p. (in Russian).
8. Hoffman, A. (1968). International Communication and the New Diplomacy. 206 p. (in English).
9. Nye, J. (1990). Bound To Lead: The Changing Nature Of American Power. 307 p. (in English).
10. Nye, J. (2004). Soft Power: The Means To Success In World Politics. (in English) .
11. Seidov, V. H. (2002). Ot traditsionnoy diplomatii k publichnoy diplomatii. [From traditional diplomacy to public diplomacy]. 98 p. (in Russian).
12. Stratehiia publichnoi dyplomatii Ministerstva zakordonnykh sprav Ukrainy 2021–2025. [Strategy of public diplomacy of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine 2021-2025]. 2021. [online]. Available at: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%20public-diplomacy-strategy.pdf>. (in Ukrainian).
13. Taylor, P. (2008). Routledge Handbook of Public Diplomacy. 404 p.
14. The American president with a laudable desire. *Times*. 1856. №6.
15. The Functions of Diplomacy. (2011). [online]. Available at: <https://www.e-ir.info/2011/07/20/the-functions-of-diplomacy>.
16. Tuch, H. (1990). Communicating with the World: U. S. Public Diplomacy Overseas. 224 p.

Pavlyuh M. V., Kushnei S. R. Public diplomacy as a trend in modern political relations: transformation processes

The relevance of the study is due to a number of factors, including the important role of the technological component in the functioning of the concept of digital diplomacy, increasing information flows, including diplomatic communication in the global context of speech, using new channels and communication tools in international relations. Therefore, the scientific article considers the traditional concept of «public diplomacy» and its role in modern international relations. The process of transformation of public diplomacy through modern information and communication technologies is traced, which changes the usual concept of the concept of «public diplomacy». The common and distinctive features of traditional diplomacy and new public diplomacy, as well as the role of ICT in modern international relations, are analyzed.

The purpose of the study is to analyze the transformation of traditional diplomacy, to determine the nature, content, sources, features, shortcomings and trends of modern digital diplomacy as an important tool for achieving foreign policy goals.

The object of research is the transformation of traditional diplomacy. The subject of research is the essence and specifics of digitalization of diplomacy as a tool of foreign policy.

Research methods. The article uses a set of general and special methods: the method of conceptual analysis in determining the conceptual apparatus of the concept of «public diplomacy»; functional analysis in the consideration of the functions performed by public diplomacy in modern international relations; descriptive and comparative methods that allowed a deeper understanding of the mechanisms of public diplomacy.

Results and conclusions. Modern traditional diplomacy has undergone an important stage of transformation. Thanks to information and communication technologies, traditional public diplomacy functions as digital diplomacy.

Keywords: public diplomacy, diplomatic relations, digital diplomacy, transformation processes.

DOI 10.31558/2519-2949.2022.4.15

УДК 327:327.7

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6117-0263>

Поведа О. П., Національний авіаційний університет

РУМУНІЯ ЯК СУБРЕГІОНАЛЬНИЙ ПРОВАЙДЕР БЕЗПЕКИ У СХІДНІЙ ЄВРОПІ

Поточний стан європейської безпеки виводить на перший план низку класичних для міжнародних відносин понять та їх характеристик, зокрема таких як військово-політичний потенціал держави, регіональний баланс сил міждержавних союзів, питання про гарантів та гарантії регіональної безпеки. У цьому відношенні основним геополітичним ареалом воєнних загроз європейській безпеці сьогодні виступає субрегіон Східної Європи або Чорноморський регіон, а головним суб'єктом проектування таких загроз – Російська Федерація. Виходячи з окресленої у загальному вигляді проблеми, метою пропонованої статті є вивчення поточного військово-дипломатичного потенціалу Румунії з огляду на доведення автором відповідності останньої статусу постачальника безпеки у субрегіоні Східної Європи чи безпосередньо в Чорноморському регіоні. Автор спирається на неореалістичну парадигму трактування зовнішньої і безпекової політики держави, позначаючи останню в концептуальному плані саме як «постачальника» або «провайдера безпеки». У методичному плані наукова розвідка ґрунтується на структурно-функціональному підході, відповідно до якого увага автора приділяється формалізованим (НАТО і ЄС) структурам багатостороннього співробітництва у галузі регіональної безпеки, а також якості забезпечення окремо виділених функцій держави (Румунії) як безпосереднього провайдера безпеки. Автор доводить відповідність Румунії статусу держави, що є провайдером безпеки у регіоні Східної Європи чи безпосередньо Чорноморському регіоні. У практичному плані Румунія задіяна в усіх без виключення умовних функціональних проєкціях, що спрямованні на забезпечення регіональної безпеки як у військовому, так і у цивільному вимірах. Серед них особливо успішними наразі потрібно виділяти напрям військової дипломатії, а також спроможність держави до розгортання оперативних сил реагування, повноцінну участь у військових та цивільних місіях за кордоном.

Ключові слова: Румунія, регіональна безпека, Східна Європа, Чорноморський регіон, військова дипломатія, ЄС, НАТО.

Упродовж останніх дев'яти років агресивна війна Російської Федерації проти України засвідчила про остаточний крах європейського порядку безпеки, який був сформований на початку 1990-х років. Незважаючи на поширені у політичних та наукових колах твердження про неможливість повторення масштабних воєнних дій і злочинів в Європі часів минулого століття та наголосах на нетрадиційних загрозах, як-то економічних чи екологічних, саме питання воєнної безпеки на європейському континенті знову починає набувати найбільшої гостроти і значення. Поточний стан воєнної безпеки вкотре виводить на перший план низку класичних для міжнародних відносин понять та їх характеристик, зокрема таких, як військово-політичний потенціал держави, регіональний баланс сил міждержавних союзів, питання про гарантів та гарантії регіональної безпеки. У цьому відношенні основним геополітичним ареалом воєнних загроз європейській безпеці сьогодні виступає саме субрегіон Східної Європи або Чорноморський регіон, а головним суб'єктом проектування таких загроз – Російська Федерація.

Виходячи з окресленої у загальному вигляді проблеми, метою пропонованої статті є вивчення поточного військово-дипломатичного потенціалу Румунії з огляду на доведення автором відповідності останньої статусу постачальника безпеки у субрегіоні Східної Європи чи безпосередньо в Чорноморському регіоні.

Звертаючись до сучасних досліджень, що присвячені зовнішній політиці та дипломатії Румунії в рамках поточних процесів європейської інтеграції та співробітництва, можна відзначити, що її регіональна політика безпеки здобула неоднозначні академічні оцінки і висновки. Зокрема, румунські науковці Оларіу К. та Гіба Д. [1] зазначають, що ефективність безпекової політики Румунії та її відповіді як на класичні, так і гібридні сучасні загрози і ризики багато чому залежить

від синергетичних зусиль і дій в межах безпекової тріади «НАТО – ЄС – США». Згідно з висновками американської дослідниці О. Кіріак [2] саме румунська стратегічна парадигма створює сприятливе середовище для взаємодоповнюваності та поглиблення співпраці між НАТО та ЄС. У свою чергу, український науковець І. Максименко [3] досліджуючи проблеми безпеки, контролю над озброєннями та стратегічної стабільності в Європі, відзначає, що агресивні дії Росії в Чорноморському регіоні посилюють відчуття незахищеності та непередбачуваності в Румунії, змушуючи останню докладати зусиль для посилення обороноздатності та спроможності стримування східного флангу НАТО.

Різномірність наведених вище оцінок закономірно актуалізує питання про відповідність Румунії умовному статусу «опірної» держави-члена НАТО на її східному фланзі оборони в поточних умовах як ведення класичної війни в субрегіоні Східної Європи, так і гібридних загроз з боку Російської Федерації на європейському континенті в цілому. Саме у такому *окремо виділеному сегменті загальної проблеми* автор спиратиметься на неореалістичну парадигму трактування зовнішньої і безпекової політики держави, позначаючи останню в концептуальному плані саме як «постачальника» або «провайдера безпеки». У методичному плані наукова розвідка ґрунтуватиметься на структурно-функціональному підході, відповідно до якого увага автора приділятиметься передусім формалізованим (НАТО і ЄС) структурам багатостороннього співробітництва у галузі регіональної безпеки, а також якості забезпечення окремо виділених функцій держави (Румунії) як безпосереднього провайдера безпеки.

Концептуально-теоретичний аспект проблеми

У теоретичному плані, як зазначає А. К. Сінг, терміни «постачальник» або «виробник безпеки», як і «споживач безпеки», вперше з'явилися у контексті вироблення алгоритму практичного розподілу ресурсних тягарів між державами в європейській архітектурі безпеки доби «холодної війни» [4]. За визначенням Кері Лондхерст, поняття «постачальник безпеки» має стосуватися держави, що володіє достатнім військовим потенціалом для того, щоб самостійно, або у тісній взаємодії з іншими державами-союзниками бути спроможною успішно розв'язувати (на свою користь) збройні конфлікти на своїх кордонах або периферії. Для того щоб та чи інша держава відповідала статусу «постачальника безпеки», вона повинна мати повний набір військових і невійськових інструментів для виконання різноманітних завдань з управління кризою. Для того щоб ці якості працювали, потрібні стабільні та передбачувані національні оборонні бюджети, засновані на широкому національному консенсусі для забезпечення безперервності стратегічних пріоритетів. У зв'язку з цим «виробники безпеки» повинні мати можливість зосередити більшу частку своїх витрат на оборону, на наукових дослідженнях і технологічних розробках, мати під рукою сучасні та добре оснащені сили швидкого реагування та розгортання. Відповідно, постачальником безпеки має бути держава з надійною військовою силою, яка готова надавати військові засоби для досягнення спільних інтересів безпеки на регіональному чи навіть на глобальному рівні. Сфера дій, яка очікується від постачальника безпеки, охоплює широкий спектр заходів – від забезпечення всеосяжної парасолькової безпеки згідно з договірними зобов'язаннями в межах військових альянсів до співробітництва у сфері безпеки для отримання загальної колективної вигоди. Навіть без формальних альянсів подібні гарантії безпеки можуть існувати в рамках безпекового співробітництва, що зобов'язує більш спроможну державу діяти як постачальника безпеки для своїх партнерів [5].

У свою чергу, індійська дослідниця Аніт Мукерджі вказує на те, що термін «провайдер безпеки» зазвичай означає посилення взаємної безпеки кількох держав шляхом вирішення загальних проблем безпеки, включаючи і заходи з нейтралізації нетрадиційних загроз, зокрема, таких, як боротьба з транснаціональною злочинністю та реагування на стихійні лиха і катастрофи. Провайдер безпеки має володіти достатнім потенціалом щонайменше у чотирьох ключових видах діяльності, а саме реалізації: 1) розбудови потенціалу; 2) військової дипломатії; 3) військової допомоги; 4) розгортання оперативних сил з надання допомоги чи стабілізації ситуації [6].

Виходячи з окреслених вище ключових параметрів заходів держави-постачальника безпеки, автор трактуватиме останні наступним чином. *Розвиток потенціалу* стосуватиметься різного роду дій з підготовки військових або цивільних сил для потреб національної та регіональної безпеки і оборони. *Військова дипломатія* передбачатиме діяльність у вигляді політичних ініціатив, візитів та переговорів офіційних військових представників задля досягнення конкретних військово-політичних завдань. *Військова допомога* вказуватиме на діяльність із забезпечення, виробництва та постачання військового обладнання. *Розгортання оперативних сил* стосуватиметься дій, що спрямовані на стабілізацію ситуації у зоні конфлікту, ситуації, що виникла внаслідок катастроф або транснаціональних загроз шляхом залучення до військових або цивільних місій.

Розвиток потенціалу

Від самого початку свого членства в Європейському Союзі Румунія є активним учасником його основних структур Спільної політики з безпеки та оборони (СПБО). Серед них: Супутниковий центр ЄС у Торрехоні (Іспанія), Європейський інститут досліджень безпеки в Парижі (Франція) або Європейське оборонне агентство в Брюсселі. Одночасно Бухарест бере участь у кількох програмах розвитку потенціалу: План розвитку потенціалу, Бойові групи ЄС.

У квітні 2021 року за сприяння Ради ЄС у Румунії розпочалася робота із заснування Центру компетенції з кібербезпеки. Нова організація, штаб-квартира якої розташована в Бухаресті, надаватиме підтримку, пов'язану з кібербезпекою, від Horizon Europe і програми Digital Europe. «Європейський промисловий, технологічний і дослідницький центр компетенції в галузі кібербезпеки» (така його повна назва) співпрацюватиме з мережею національних координаційних центрів, що призначені державами-членами. Центр має об'єднати ключові європейські зацікавлені сторони, включаючи бізнес, академічні та дослідницькі організації, асоціації громадянського суспільства, щоб сформуванню групи з питань кібербезпеки, а також зміцнити і поширити досвід кібербезпеки в ЄС загалом [7].

Водночас, Румунія максимально сприяє Північноатлантичному альянсу в нарощуванні його оборонної спроможності та присутності у Чорноморському регіоні за допомогою розгортання та роботи (починаючи з літа 2017 року) Південно-східного багатонаціонального дивізійного штабу НАТО (HQ MND-SE) у Бухаресті. У складі багатонаціональної бригади в Крайові румунський 26-й піхотний батальйон «Червоні скорпіони» підтримує стан готовності та забезпечує серію навчань у румунському Національному навчальному центрі Гетіка. Це дозволило Бухаресту і Альянсу в цілому провести гідну підготовку до оперативної сертифікації, коли всі підрозділи НАТО повинні бути оцінені на відповідність широкому спектру критеріїв, включаючи оперативну сумісність на всіх рівнях [8].

Військова дипломатія

Нині Румунія залишається активним учасником військово-дипломатичних діалогів всередині ЄС і відіграє важливу роль у СПБО. Через СПБО ЄС Бухарест посідає провідне місце у миротворчих операціях, запобіганні конфліктам і зміцненні міжнародної безпеки. Румунія незмінно підтримує комплексний підхід ЄС щодо врегулювання кризових ситуацій, який спирається як на цивільні, так і військові засоби і ресурси. Румунія робить внесок у проекти заяв, позицій та демаршів ЄС. Показово, що держава бере участь у всіх робочих групах і структурах Ради ЄС, що є відповідальними за СПБО, оскільки є інтегрованою як у військові, так і цивільні структури ЄС.

Разом із Болгарією та Грецією Румунія активно підтримувала субрегіональний інтеграційний проект ЄС «Чорноморська синергія», який розглядався Бухарестом як додатковий робочий формат з розв'язання заморожених конфліктів у Придністров'ї, Абхазії, Південній Осетії та Нагірному Карабасі. Навіть після 2009 року, коли «Чорноморська синергія» відійшла на задній план через нову ініціативу Східного партнерства, Румунія активізувала свої зусилля, щоб грати роль держави-лідера ЄС у регіоні. Паралельно Бухарест став одним із головних спонсорів Чорноморського форуму неурядових організацій, що спрямований на використання інструментів неофіційної дипломатії в Чорноморському регіоні. При цьому значну увагу було приділено нетрадиційним загрозам так званої «м'якої безпеки», що позначилося підтримкою у 2010 році ініціативи Європейської Комісії «Чорноморське партнерство для навколишнього середовища». Остання була спрямована на захист Чорного моря від забруднення [9].

Активною є і військова дипломатія Румунії в рамках НАТО. Так, під час переговорів на червневому саміті НАТО у Брюсселі 2021 року основним пріоритетом Румунії були жваві дипломатичні спроби виправити наявну нерівність, що проявляється у колективній стратегії стримування та оборони між північними (Польща та країни Балтії) та південними (Румунія та Болгарія) державами-членами НАТО на східному фланзі. Як результат, Румунії вдалося ввести в підсумковий документ саміту НАТО у Брюсселі ряд надзвичайно важливих положень, що стосуються національної безпеки та безпеки на східному фланзі НАТО і ЄС в цілому. По-перше, було зафіксовано чітке розуміння необхідності присутності військ НАТО в Чорноморському регіоні, з огляду на конкретні загрози з боку Росії не лише воєнного, але й невоєнного характеру. Надійна та ефективна оборона і стримування Альянсу на східному фланзі відтак означає його військовий і невійськовий потенціал у боротьбі з будь-якою загрозою в будь-який час.

По-друге, було зафіксовано, що НАТО приділятиме більше уваги питанням підтримки цілісності Молдови, її демократичним реформам та оборонній допомозі. Відповідна декларація Альянсу, що

завдячує саме дипломатичним зусиллям Бухаресту на червневому саміті в Брюсселі, багато у чому стосувалася й поточних загроз і проблем в Грузії та Україні [10, с. 132].

Нарешті, ще одним ключовим результатом, що був досягнутий Румунією в опублікованому наприкінці Саміту заключному документі, стала згадка про важливість відкритого в Бухаресті Євроатлантичного центру стійкості. За допомогою цього Центру Румунія прагне перетворитися на полюс передового досвіду та постачальника експертних знань для держав-членів НАТО та Європейського Союзу, як зауважив з цього приводу президент Клаус Йоганніс [11].

Після вступу в 2004 році до НАТО Румунія почала приділяти більше уваги питанням безпеки в Чорноморському регіоні. Ще у січні 2005 року президент Траян Бесеску проголосив «вісь Вашингтон – Лондон – Бухарест» і стратегію щодо Чорноморського регіону у своїй інавгураційній промові як ключові. Румунія також була організатором Чорноморського форуму у Бухаресті в червні 2006 року. Починаючи з 2007 року, разом з Болгарією та Грецією, Румунія сприяла запровадженню Чорноморської синергії як окремої зовнішньополітичної проєкції ЄС щодо Чорноморського регіону. Проводячи відповідну політику, Бухарест намагався перетворити Чорне море з російсько-турецького на відкрите море, у якому присутність зберігали б також Європейський Союз та НАТО.

У цьому аспекті, разом з тим, досі спостерігається проблемність для Румунії у формуванні неформалізованого трикутника-союзу «Бухарест – Софія – Анкара» оскільки Болгарія та Туреччина мають різні точки зору і ставлення до Румунії в загальному контексті безпеки в Чорному морі та політики щодо Росії. Так, Туреччина хоче утримувати Чорне море закритим, а Румунія воліє, щоб воно було відкритим для США та Європи. Болгарія хоче уникати конфліктів з Росією, частково тому, що відчуває загрозу з боку Туреччини більше, ніж з боку Росії, а частково тому, що чимало пересічних болгар та окремі політичні партії відчують симпатії до Росії.

Військова допомога

Сьогодні Румунія є присутньою у військовій промислово-технологічній базі ЄС. Разом з тим, така присутність забезпечується лише на рівні залучення до виробництва низькотехнологічного озброєння та продукції, зокрема таких, як стрілецька зброя та боеприпаси до неї, або надання окремих ремонтно-технічних послуг. Як зазначив з цього приводу виконавчий директор румунської Бізнес Асоціації Виробників Військової Техніки (PATROMIL) Віорел Маноле, з 1990 року Румунією фактично не було розроблено жодного великого національного проєкту, що містить передові технології та який здатний забезпечити експорт румунської військової продукції до інших європейських держав [12].

Разом з тим, останнім часом військові та політичні кола Румунії докладають зусиль для створення національної конкурентоспроможної оборонної промисловості на європейському ринку, особливо шляхом укладення угод про співпрацю з відомими європейськими компаніями, такими як Thales у Франції, Rheinmetall у Німеччині або MOWAG у Швеції. Водночас, ведеться робота над залученням румунських державних і приватних компаній до участі в загальноєвропейських військово-промислових проєктах, які мають сприяти зміцненню оборонних можливостей Румунії (наприклад, виробництво броньованих автомобілів PIRANHA ІІС та PIRANHA V) [13, с. 340].

Помітною є військово-промисловою присутністю Румунії в рамках НАТО. Зокрема, одним з ключових показників прихильності до НАТО з боку того чи іншого його члена є обсяги, які держава виділяє на потреби оборони та безпеки. Ще у 2014 році на саміті НАТО у Вельсі серед держав-членів Альянсу було досягнуто консенсусу щодо необхідності витрат 2% від національного ВВП на оборону, але лише США, Греція, Естонія, Велика Британія та Польща виконували це зобов'язання. У 2017 році Румунія стала шостою державою-членом НАТО, яка досягла своїх зобов'язань у розмірі 2% витрат і обіцяє зробити це у наступні 10 років, визнаючи такий внесок як спосіб продемонструвати свою підтримку НАТО.

Провідним суб'єктом у галузі військово-промислового комплексу Румунії сьогодні виступає ROMARM – державний холдинг, що контролює 15 румунських компаній, які виробляють зброю та боеприпаси. За час повномасштабного збройного вторгнення Росії в Україну оборот ROMARM зріс у шість разів порівняно з 131,6 млн лей (28,5 млн долл. США) у 2021 році [14]. З іншого боку, висока вартість електроенергії та застарілі технології призвели до нижчого, ніж очікувалося рівня виробництва військової продукції. Також залишається актуальним питання конкурентоспроможності румунських військово-промислових компаній серед аналогічних компаній держав-членів НАТО.

Розгортання оперативних сил та участь у місіях

Національний внесок Румунії разом із внеском інших держав-членів ЄС, охоплює як цивільні, так і військові операції у межах СПБО. Румунські війська були розгорнуті на Західних Балканах, Близькому Сході, у Грузії, Афганістані та Лівії в рамках як цивільних, так і військових операцій ЄС.

Румунія бере активну участь у багатьох місіях, які проводяться в рамках СПБО на трьох континентах. Це є цивільна місія в Боснії та Герцеговині (EUPM); військова місія в Боснії та Герцеговині (EUFO Althea); інтегрована місія верховенства права в Іраку (EUJUST LEX); Місія верховенства права в Косово (EULEX Kosovo); цивільна місія в Афганістані (EUPOL Afghanistan); моніторингова місія в Грузії (EUMM Georgia); військово-морська місія по боротьбі з піратством в Аденській затоці (EUNAVFOR ATALANTA) [15, с. 224].

Незважаючи на те, що Румунія має відносно невеликий військово-морський флот, (найбільший її військовий корабель – фрегат типу 56), її порт у Констанці регулярно використовується союзними силами як стратегічний центр для початку операцій у Чорному морі та за його межами. Окрім узбережжя, Румунія також має доступ до річки Дунай, найбільшої в Європі та ключової артерії, яка з римських часів використовувалася для транспортування військ і обладнання. Поточне розгортання постійного гарнізону НАТО в Румунії може призвести до збільшення інвестицій у цей коридор мобільності, сприяючи більшій торгівлі та доступу вздовж річки.

Навесні 2022 року в рамках Альянсу було ухвалено рішення стосовно створення чотирьох нових бойових груп оперативного реагування як відповідь на загрозу з боку Російської Федерації на східному фланзі оборонного блоку. Відповідні групи мають бути дислоковані в Словаччині, Угорщині, Болгарії та Румунії. Відзначимо, що такі групи вже діють у трьох країнах Балтії та Польщі з 2017 року як відповідь Альянсу на анексію Росією Криму в 2014 році. Сьогодні формуються чотири нові групи з батальйонами чисельністю від 900 до 1300 чоловік. При цьому показово, що саме у Румунії буде розгорнуто найбільшу за чисельністю групу кількістю у 1150 військових. Для порівняння: у Болгарії – 970 військових, в Угорщині – 900 військових та у Словаччині – 650 відповідно [16].

Висновки

В цілому, розкриті вище напрями військово-політичної активності Румунії в рамках Європейського Союзу та Північноатлантичного Альянсу надають підстави стверджувати про її однозначну відповідність статусу держави, що є провайдером безпеки у регіоні Східної Європи чи безпосередньо Чорноморському регіоні. У практичному плані Румунія сьогодні задіяна в усіх без виключення умовних функціональних проєкціях, що спрямованні на забезпечення державою регіональної безпеки як у військовому, так і у цивільному вимірах. Серед них особливо успішними наразі потрібно виділяти напрям військової дипломатії, а також спроможність держави до розгортання оперативних сил реагування, повноцінну участь у військових та цивільних місіях за кордоном.

З іншого боку, актуальними залишаються й проблемні аспекти, що все ж обмежують державу у її позиціонуванні як субрегіонального провайдера безпеки на східному фланзі ЄС та НАТО. До останніх необхідно відносити умовний сектор з розвитку потенціалу та сектор військової допомоги. Зокрема, проведені наукові розвідки вказують на те, що сектор з розвитку потенціалу обмежується переважно реагуванням Румунії на загрози невоєнного характеру. Водночас сектор військової допомоги продовжує знаходитися у залежності від технологічного відставання держави. Окремі обмеження характерні й для військової дипломатії Румунії, що є помітним у її поточних відносинах з такими регіональними гравцями, як Туреччина і Болгарія. Основним негативним чинником у цьому плані виступає політика Російської Федерації у Чорноморському регіоні. Останнє актуалізує питання про регіональну дипломатію і потенціал Румунії на рівні неформалізованих міждержавних об'єднань і союзів поза межами ЄС і НАТО, що, з іншого боку, є предметом вже подальших наукових розвідок.

Бібліографічний список / References:

1. Olariu C. F., Ghiba D. The Security Dependency of Romania on NATO, EU and USA. *International Scientific Conference "Strategies XXI". "Carol I" National Defence University*, 2018. Vol. 2. С. 150–155.
2. Chiriac O. et al. Black Sea Security: The Romanian Perspective NATO-EU Interoperability, a Division of Labour. *Europolity-Continuity and Change in European Governance*. 2020, Vol. 14., No. 2. P. 131–159.
3. Maksymenko I. Regional Approaches to Strengthening the Eastern Flank of NATO: Case of Poland and Romania. *Arms Control and Europe*. Springer, Cham, 2022. P. 151–162.
4. Abhay Kumar Singh. India as a Net Security Provider in the Indian Ocean Region: The Strategic Approach of a Responsible Stakeholder. *Maritime Governance and South Asia, Jivanta Schottli* (ed.), 2018. P. 63–75.
5. Kerry Longhurst. From Security Consumer to Security Provider – Poland and Transatlantic Security in the Twenty-First Century. *Defence Studies*, 2(2), Taylor & Francis, UK, June 2002, P. 50–62.
6. Anit Mukherjee. India As A net security Provider: concept And Impediments. Policy Brief. RSiS, August 2014. 10 p.

7. Beatrice Stanimirova. Bucharest to host a Cybersecurity Competence Centre. 2021.04.20. URL: <https://www.themayor.eu/en/a/view/bucharest-to-host-a-cybersecurity-competence-centre-7731> (дата звернення: 20.10.2022).
8. Romania's Multi-national Brigade – Bolstering NATO's Tailored Forward Presence. URL: <https://shape.nato.int/news-archive/2018/romaniyas-multinational-brigade-bolstering-natos-tailored-forward-presence-> (дата звернення: 21.10.2022).
9. RMFA. Projects for the Black Sea region. 2018. URL: <https://www.mae.ro/en/node/2158>.
10. Nistor R. Romania in the New Security Environment After the 2021 Brussels Summit. *STRATEGIES XXI: The Complex and Dynamic Nature of the Security Environment*. 2021. P. 128–134.
11. NATO 2021. Brussels Summit Communiqué. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Brussels 14 June 2021. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_185000.htm.
12. Viorel Manole. Reziliența, achiziții și infrastructura militară, axe de mobilitate. *A PPT Presentation at the International Scientific Conference of Experts SECDEF 19*, organised by the Romanian Reserve Officers Association (AORR) and the Military Technical Academy (ATM) „Ferdinand I”, 7-9 November 2019, Bucharest.
13. Ioniță C. C. The Romanian Defence Industry in the International Arms Sale Market's Competition. *International Scientific Conference Strategies XXI*. 2020. P. 333–345.
14. Romania to Overhaul State Defence Firms to Boost Production-minister. REUTERS. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/romania-overhaul-state-defence-firms-boost-production-minister-2022-10-14/>.
15. Ion Bunescu. The Europeanization of the Foreign and Security Policy of Romania. From the Warsaw Pact to the Three Seas Initiative. *Annals of the „Ovidius” University of Constanța. Political Science Series*. Volume 9 (2020). P. 213–241.
16. Bernd Riegert. NATO alliance works to reinforce its eastern flank. URL: <https://www.dw.com/en/nato-alliance-works-to-reinforce-its-eastern-flank/a-63895815>.

Poveda O. P. Romania as a Sub-Regional Security Provider in Eastern Europe

The current state of European security brings to the fore a number of classic international relations concepts and their characteristics, in particular, such as the military-political potential of the state, the regional balance of forces of interstate alliances, issues of guarantors and guarantees of regional security. In this regard, the sub-region of Eastern Europe or the Black Sea region is the main geopolitical area of military threats to European security today, and the Russian Federation is the main subject of projecting such threats. Based on the generally outlined problem, this article is aimed to study the current military and diplomatic potential of Romania in view of the author's proof of compliance with the latest status of a security provider in the sub-region of Eastern Europe or directly in the Black Sea region. The author relies on the neorealist paradigm of interpretation of the state's foreign and security policy, designating the latter conceptually as a "supplier" or "security provider". Methodologically, scientific intelligence is based on a structural-functional approach, according to which the author's attention is paid to formalized (NATO and EU) structures of multilateral cooperation in the field of regional security, as well as the quality of providing separately allocated functions of the state (Romania) as a direct security provider. The author proves that Romania meets the status of a state that is a security provider in the Eastern European region or directly in the Black Sea region. In practical terms, Romania is involved in all, without exception, conditional functional projections aimed at ensuring regional security in both military and civilian dimensions. Among them, the direction of military diplomacy, as well as the state's ability to deploy operational response forces, full participation in military and civilian missions abroad, should be singled out as particularly successful at the moment.

Key words: Romania, regional security, Eastern Europe, Black Sea region, military diplomacy, EU, NATO.

DOI 10.31558/2519-2949.2022.4.16

УДК 32(5)(572)(578)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7368-3963>**Коршук Р. М., Київський національний університет імені Тараса Шевченка**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1042-4539>**Олещук П. М., Київський національний університет імені Тараса Шевченка**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1522-4723>**Салтовський О. І., Київський національний університет імені Тараса Шевченка**

ПИТАННЯ МАЙБУТНЬОГО РОСІЇ В УКРАЇНСЬКИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ВЧЕННЯХ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОРІЧЧЯ

Стаття присвячена аналізу висвітлення питанням майбутнього Росії в геополітичних вченнях українських мислителів першої половини ХХ століття. Ця проблема актуалізована широкомасштабною російською агресією проти української держави та необхідністю окреслення змісту української перемоги в цій війні. Дискурс в колах політиків і вчених щодо майбутнього «постросійського світу» отримав потужний імпульс після заяв американського генерала Бена Ходжеса про необхідність готуватися поділу Росії. Відзначається, що українська політична думка першої половини ХХ сторіччя розглядала майбутнє Росії та українсько-російських відносин в межах від «співіснування» до участі в її «розподілі». Говориться, що погляди одного із засновників УНР М.Грушевського пройшли еволюцію від автономізму до повної незалежності України від Росії, необхідності відродження природних геополітичних орієнтацій України. Зазначається, що С.Рудницький, аналізуючи політичну ситуацію в Європі після Першої світової війни та інтереси й політику основних європейських геополітичних акторів, відзначав, що більшість з них орієнтовані на збереженні Росії, як єдиного великого геополітичного простору, що ставило під загрозу не лише існування української незалежної держави, але й тривалий мир на континенті і у світі. Звертається увага на те, що Ю.Бачинський, спираючись на марксистську методологію аналізу розвитку капіталізму в Росії робить висновок про її розпад на три окремі політико-господарські механізми. Наголошується, що найбільш глибокий аналіз перспектив Росії було зроблено Ю.Липою. Звертається увага на те, що вчений вважає розподіл Росії не лише неминучим, але й є складовою історичного призначення України. Він вважає, що повернення московської держави до її історичних меж за умови відмови від імперських амбіцій сприятиме швидкому добробуту місцевого населення й відродженню моральних цінностей. Особлива увага приділяється вченим питанням відділення Сибіру, що має відмінну психологію населення та геополітичні напрямні розвитку.

Ключові слова: геополітика, Росія, геополітичні напрямні розвитку, геополітичні інтереси, постросійський світ.

Заява відставного американського генерала, колишнього командувача армії США в Європі Бена Ходжеса у вересні 2022 року про необхідність колективному Заходу готуватися до розвалу Росії, поставила на порядок денний обговорення проблеми «постросійського світу». Він заявив, що «Стає все більш очевидним, що Україна збирається виграти цю війну і що Кремль зіткнувся з історичною кризою довіри. Дійсно, тепер я вважаю, що є справжня ймовірність того, що виявлені слабкості Володимира Путіна настільки серйозні, що ми можемо бути свідками початку кінця – не лише його режиму, але й самої Російської Федерації» [Цит. за:1]

Постановка проблеми викликала сплеск інтересу як вітчизняних так і зарубіжних аналітиків, які в дискурсі про майбутнє «постпутінської Росії», почали активно обговорювати й варіант «постросійського світу», що передбачає глобальний перерозподіл геополітичних сил і виникнення нової геополітичної реальності.

Обговорення йде переважно в експертному середовищі. При цьому західні аналітики розділились в оцінках – більшість говорить про крайню небезпеку «розвалу Росії»: виникнення

багатьох центрів напруги на її території, неможливість убезпечитись від «розповзання ядерного потенціалу РФ», зіткнення на її «уламках» інтересів глобальних геополітичних гравців, перш за все США і Китаю, тощо.

Російські опозиційні експерти (А.Галямов, Г.Гудков), які присутні в українському інформаційному просторі, говорять про «неготовність народів Росії до самостійного державного існування» та пропонують різні варіанти «демократизації Росії», як альтернативу її розвалу.

Українське експертне середовище обговорює цю тему переважно на рівні політичної публіцистики. Офіційні представники української влади намагаються уникати даної теми, обмежуючись задачею «виходу ЗСУ на кордони 1991 року». Винятком є лише начальник Головного управління розвідки МО України К.Буданов, який публічно артикулював, як один з варіантів завершення для РФ розв'язаної проти України війни «поділ Росії на три і більше частини» [Цит. за: 2]

В той же час, варто відзначити, що тема майбутнього Росії, як складової майбутнього України, є присутньою у вітчизняній політичній думці, зокрема в геополітичних доктринах кінця XIX-початку XX сторіччя.

До вибуху національно-визвольної революції 1917-21рр. більшість лідерів політичного руху України у своїх оцінках майбутнього українсько-російських відносин не виходили поза межі парадигми «співіснування» двох народів та їх державних утворень.

Найбільш показовою є позиція видатного українського історика, громадського та політичного діяча, що очолив Центральну Раду УНР М.Грушевського, сформульована у збірці «Освобождение России и украинский вопрос» (1907р.) [3]. У ній майбутній очільник першої української держави у XX сторіччі наполягав на забезпеченні Україні «широкої автономії» в межах «демократичної російської держави». Саме остання видавалась йому єдиною можливими гарантом забезпечення національно-культурних прав українців. Змінилась його позиція лише під впливом подій 1917 року, великодержавної позиції представників Тимчасового уряду щодо статусу України і звірствами більшовицьких військ під командуванням М.Муравйова, які у січні 1918 захопили Київ.

Січневі події в Києві 1918-го М.Грушевський назвав «очищенням вогнем», що призвів, на його думку, до зміни світоглядних – духовних і геополітичних – орієнтацій українського суспільства: «Україна як і я стоїть на сій руїні тепер, новими очима розглядаючись в сих згарищах, і перед нею встають зовсім нові перспективи і вигляди, не тільки тому що змінилися реальні умови життя, але й тому що око бачить їх і мозок приймає їх інакше» [4, с. 6-7].

При цьому вчений наголошує, що січневє «очищення вогнем» призвело не лише до духовного звільнення від «песького обов'язку перед Москвою», сформованого російським культурним впливом, але й дає можливість відмовитись від штучно нав'язаної «московської» геополітичної орієнтації. Приєднання України до Московського царства супроводжувалося не лише розривом традиційних зв'язків з Західною Європою, а й насильницькою зміною зовнішньо-торгівельних пріоритетів та геополітичних орієнтацій. Це був свідомо організований царським урядом процес: заборона, без спеціального дозволу, виїжджати на навчання за межі імперії, система розпоряджень влади, що направляли українську торгівлю лише через північні порти імперії і т.д. «Російська торговельна і митова політика, не спиняючись ні перед чим, щоб розірвати й зруйнувати торговельні зв'язки України з її історично сформованими західними ринками, щоб знищити взагалі українську торгівлю й віддати український торг в руки купецтва московського й притягнути Україну економічно до півночі, до великоруських центрів – Петербурга і Москви» [4, с.16]. Україна мусила поступитися власними торговельними і геополітичними інтересами на користь імперії. Завдання нової української влади, підкреслює М.Грушевський, полягає в тому, щоб відродити природні зв'язки України із Західною Європою, зорієнтувати суспільство на європейські ідеали та систему цінностей.

Щодо Росії М.Грушевський не формує чіткої, однозначної позиції, продовжуючи розраховувати на її можливу демократизацію й не виходячи поза межі «оборонної» парадигми.

Подібну позицію, хоча й з інших причин, займав і видатний представник української геополітичної думки першої половини XX століття, галичанин С.Рудницький.

Щоправда він вважав, що сама по собі демократизація російського політичного режиму не вирішить на тривалий час проблему експансіоністської природи московської держави, адже в «...оновленій демократичній Росії буде великоруське живло безумовно продовжати заграничну політику царської Росії. Тому треба буде українцям доконче, коли вже не добути їм повної самостійности, дуже пильнуватись, щоби знову не потрапитись в московську неволю – вже не царську, а поступову» [5, с.71].

На заваді знищенню експансіоністських прагнень Росії стоять, на думку вченого, як інтереси так і усталені геополітичні стереотипи найбільших країн Західної Європи.

Говорячи про позицію правлячих кіл Німеччини, особливо в умовах поразки у Світовій війні, С.Рудницький пише: «Господарська відбудова Німеччини потребує поживи і сирівців. Найдешевше цього може доставити, на думку німців, знов з'єдинена Росія. Так само потребує Росія до відбудови свого господарства різних промислових продуктів і фахової помочі. Цього знов може найдешевше доставити Німеччина. Обі держави могли б потім дуже швидко прийти в себе...» [5, с.178].

В той же час, незважаючи на політичні практики 1918 року, «Утворення самостійної національної держави не дає, щоправда, Німеччині таких блискучих виглядів на будуче, як відбудова єдиної, неділимної Росії» [5, с.179].

Серйозною проблемою у ставленні німецьких правлячих кіл до майбутнього московської держави, наголошує С.Рудницький, є не лише гео економічні інтереси, а й стереотипи XIX сторіччя, сформовані тривалим бездержавним існуванням України і її «зникнення» з поля європейської політики як самостійного суб'єкта: «Ще в 1916 р. писав якийсь німецький політик у своїм меморіалі до уряду, що на українську справу треба дивитись, як на «вош в кожусі Росії» (дослівний переклад!). Російська революція 1917 р. і живловий національно-політичний рух на Україні викликали деяку зміну в німецькій політиці супроти української справи, та Берестейський мир і дальший розвиток подій на Україні доказують усякому безсторонньому, що німецька політика на Україні постійно завертала і завертає на русофільський, об'єдинительський шлях» [5, с.177].

Характеризуючи позицію іншого провідного геополітичного гравця на європейському континенті, вчений звертає увагу на те, що «Французька східна політика 1919 року дивно мало числиться політико-географічними цінностями. Коли спробуємо цю політику коротко схарактеризувати, приходимо до заключення, що для Франції цілями східної політики є навдивовижу разом і велика Польща, і нововоз'єдинена Росія. Як погодити зі собою ці дві так виразно протирічні цілі, – годі збагнути» [5, с.180].

Поясненням такої позиції Франції є спроба знаходження найвигіднішого для неї балансу сил в післявоєнній Європі. С.Рудницький відзначає, що «Федерація держав на місці одноцільної Російської держави була би може найкорисніша для французької східної політики, бо давала б можливість запобігти майбутнім внутрішнім конфліктам у Східній Європі і ставляла би проти Німеччини на сході могутню федеративну державу» [5, с.181].

Інші тогочасні основні геополітичні гравці – Італія, США, Японія – вирішують свої локальні інтереси, зосереджуючись на їх захисті в регіонах Середземного моря та півночі тихоокеанського регіону.

Найбільш зацікавленою у максимальній фрагментації Росії, є, на думку С.Рудницького, Велика Британія, що прагне збереження своєї світової імперії: «Коли це питання буде тепер розв'язане негативно, стане Великобританія в найкоротшому часі перед нововоз'єднаною й відмоложеною Російською імперією. Дуже швидко почує Англія натиск цієї імперії на Балканах, у Малій Азії, Леаванті, у черені Передньої Азії, в Персії, Афганістані, Індії. Й до того – ще така правдоподібність російсько-німецького блоку!» [5, с.185].

Сполучене королівство, вважає вчений, є об'єктивно найбільш зацікавлене в становленні української держави, адже «позитивна розв'язка української проблеми, себто утворення Української національної держави в етнографічних границях, вповні усуває всі небезпеки, що грозять Бритійській світовій державі від півночі» [5, с.186].

Загалом для С.Рудницького питання майбутнього Росії не стоїть як окрема наукова проблема. Це складова пошуків відповідей на питання як забезпечити державне існування України в її етнографічних межах та позиції провідних тогочасних геополітичних гравців, що впливають на її долю. Вчений вважає, що позитивно вирішити російське питання заважають геополітичні інтереси та стереотипи основних суб'єктів світової політики і альтернативою відновленню єдиної російської держави з потужним експансіоністським потенціалом і традиціями є її максимальна федералізація. Це знизить загрозу, але не ліквідує її остаточно.

Натомість інший діяч українського галицького руху кінці XIX-початку XX сторіччя, Юліан Бачинський, виходячи з результатів застосування марксистської політекономічної теорії до реалій розвитку капіталізму в Російській імперії, доходить до висновку про неминучість її розпаду.

Вчений вважає, що розвиток капіталізму вимагатиме демократизації політичного режиму в Росії, а це змінить геополітичні напрями її політики та спричинить розпад ще й Австро-Угорської імперії: «Скоро Боспор перестане бути однією з перших точок політичних прямиць Росії,

а Австрія перестане через те грати одну роллю, яка зістала ся ще їй в загальноєвропейській політиці, роллю бар'єри проти Росії в її поході на Константинополь, з тою хвилею Європа стратить всякий інтерес підтримувати довше ту дрантливу латанину з тільки ріжних і при тім ворожих собі народностей» [6, с.85].

Аналізуючи розвиток капіталістичних відносин в Росії, Ю.Бачинський наголошує на тому, що він сформував три основних промислових центри на просторах імперії: польський (регіон Варшава-Лодзь), російський (московсько-ярославський промисловий район) та український (харківський). Ці райони є нерівноцінними в своєму розвитку і потужності, а боротьба між ними повинна з кінцевою необхідністю привести до розподілу Росії в ближчому майбутньому на три відрубні економічно і самостійні політично державні організми, адже «Боротьба економічна переходить одночасно в боротьбу національну» [6, с.67].

Ю.Бачинський відзначає, що «Отже ся економічна нерівність тих трьох територій викличе з сторони слабших оборону боротьбу проти сильніших, а то боротьбу «Великоруси» проти найсильнішої розвиненої економічно Польщі, і боротьбу України проти сильніше розвинених від неї економічно «Великоруси» і Польщі. Та економічна боротьба виявить ся в жаданні поділу Росії на відрубні політичні організми» [6, с.87].

Робота Ю.Бачинського зазнала певної критики з боку тогочасних провідних українських діячів соціал-демократичної орієнтації. Сучасний український дослідник І.Бегей пояснює такі оцінки радикалізмом висловлених автором ідей і, в першу чергу, щодо державно-політичної самостійності України: «На перший погляд виглядає так, що окремі сучасники Ю.Бачинського не сприйняли його «України irredent-и» через марксистську методологію її написання. Але річ не в тому. Просто самим фактом винесення вперше на порядок денний і обґрунтування необхідності відновлення української державності на всіх етнічних землях він випередив політичний час. Ні Франко, ні Павлик, ні Драгоманов не були готові до такого радикального вирішення питання. Приміром М.Драгоманов так і помер автономістом, одним із стимулів переходу І.Франка на позиції українського самостійництва можна вважати «Україну irredent-у» Ю.Бачинського, а М.Грушевський – хитався між федералізмом і самостійництвом аж до кінця свого життя» [7, с.20]. Висновки Ю.Бачинського про «поділ Росії» були не менш радикальними для свого часу, менше з тим, подальше століття європейської історії багато в чому підтвердило передбачення вченого.

Найбільш послідовно розглядав, на нашу думку, питання майбутнього Росії визначний громадський і політичний діяч, теоретик геополітики Юрій Липа у спеціально присвяченій цій проблемі роботі «Розподіл Росії», що побачила світ 1941 року. Його близький однодумець, соратник і організатор видання книги Лев Биковський зазначав: «Він хотів випередити інвазію німців на СРСР в надії дати українському громадянству напрямні для орієнтаційного світогляду в ситуації що ось-ось мала витворитися. Він сподівався підсунути також німцям бажаний для українців плян діяння» [8, с.118].

Сам Ю.Липа на початку роботи орієнтує читача на те, що «Росія – оця імперія без Бога й релігії – мусить бути розчленована і відштовхнута до своїх етнографічних меж з перед часів 15 сторіччя» [9, с.4].

Ці межі, вважає він, доволі чітко визначені цілим рядом відомих російських географів. Так, зокрема, «Анучін окреслює межі історичної Московії «межами великого князівства московського 1462-го року, за часів Василя Темного, коли воно сягало вже від Єльця до Устюга і від Калуги до Вятки». Дослідник пропонує додати ще до цього землі Тверські, Новгородські і Псковські з цілою північчю. Межі ці покриваються приблизно з межами 1552 року» [9, с.63].

Внаслідок програшу у російсько-японській війні 1904-1905 років, зазначає Ю.Липа, перспективи повернення московської держави до її історичних меж, починають проникати і свідомість частини правлячих кіл імперії: «Тоді вже політики при троні, як напр., «Новое Время», випрокували велику революцію, а для цілої держави стан цілковитого розкладу, – «з Росії зістанеться тільки стільки, скільки було на початку її, за часів московського князівства Івана Каліти», що обіймало не ціле горішнє Поволжа» [9, с.29-30].

При цьому вчений вважає, що таке скорочення території Росії є в інтересах самого московського етносу. Адже існування імперії, утримання в покорі поневолених народів, вимагало надвеликих зусиль і концентрації в цьому напрямку практично всіх ресурсів, що могли б бути спрямовані на розвиток і добробут народних мас.

Російська імперія, наголошує Ю.Липа, не лише грабувала підкорені народи, а й спустошувала метрополію, власне імперське ядро, чим разуче відрізнялась від більшості відомих історій імперій

світу: «Довкола верхівель Волги, де народилася Московія, були держави з великими містами, багаті в ремесла, торгівлю, культуру. В своєму дивному розвою – спустошенню в нутрі Москва обезлюднила ці держави. Камські болгари, Біармія, Новгород Великий – то краї, не приєднані до Москви, лишень на цілі століття опустошені Московією». [9, с.26]. Всі вигоди від імперського існування отримували лише представники правлячої еліти.

Повернення до історичних меж Московської держави, щоб бути продуктивним для її населення, потребує також і зміни в суспільній моралі, ціннісних пріоритетах. Базою для цього, зазначає Ю.Липа, є, на думку ряду російських вчених, відродження традицій старообрядців. «Тільки побажати, щоб москвини повернулися хоч в часті до чеснот своїх розкольників. Семейонов подає такий тип життя розкольників: «головні побутові прикмети розкольного населення – це сильно розвинений дух солідарності і взаємодопомоги, значне зацікавлення науками і потяг до освіти, більша суворість життя, повздержаність і любов до порядку, а внаслідок того й більша заможність та матеріальне задоволення»» [9, с.61].

Окрім того, для подальшого успішного розвитку, зростання добробуту і мирного співіснування із сусідами, майбутній московській державі і суспільству необхідно відмовитися від ідей, що сьогодні лежать в основі концепції так званого «руського міра»: «Ця маса москвинів буде творити державне життя на підставах дійсної справедливості у відношенні до себе самих і узгоджуючи геополітичні умовини свого краю. Населення Московії не може оглядатися на свої необачно розкидані групи переселенців, що вже скрізь і в Азії, і в Європі, або розплились, або служать тубильчим інтересам». [9, с.63].

Розпад імперії почнеться з відпадиння національних регіонів, що мають виразні відмінні від неї геополітичні напрямні розвитку і розвинену національну свідомість населення. Окрім України в її етнографічних межах, Ю.Липа бачить великі перспективи для самостійного державного існування в ближчій історичній перспективі і для народів кавказького регіону. Зважаючи на його особливості, вчений зазначає: «Населення Кавказу так різнородне, що волимо брати в ньому під увагу дві групи: Північно-Кавказьку федерацію гірників, об'єднану свого часу державними актами з кубанцями, і південну, закавказьку групу народів і племен, про котрих можна сказати словами Аристотеля, що «вони повні відваги, але за мало вироблені, і тому, хоч вільні, але не вміють собою і іншими кермувати»» [9, с.77].

Однак ключовим питанням для майбутнього Росії, на думку Ю.Липи, є доля Сибіру. В цьому регіоні, вважає він, активно формується новий субетнос – сибіряки – що має виразні ознаки окремішності: «...не менш важним і сам характер сибіраків, так добре схоплений дослідниками, почавши від Ядринцева. Сибіраки це мішанці (метиси). Мішанців створила боротьба фєвдальних держав старого Сибіру між собою, а пізніш натиск осадництва з Європи. Кольоністи приходили переважно без жінок і брали за себе жінки тубильців. Вкінці створився тип сибірака, «челдона». Тип цей вузькоокий з темною цєрою і волоссям. Широкі вилиці його мають в собі багато спільного з тюрко-монгольським типом. Великий сибірак, Дмитро Менделєєв, що до 17 року життя не вмів говорити по російськи, як він сам признається, є власне таким ушляхотненим типом сибірака» [9, с.105].

До формування сибірьського субетносу долучилося на не лише багато народів, але й природа краю та історичні обставини. Зокрема, звертаю увагу читача Ю.Липа, Сибір – то край переважно дрібних землевласників в якому практично відсутнє дворянство: «Сибірак уже з натури своєї і свого краю є інший. Рано, чи пізно Сибір матиме, коли не самостійність, то принаймні автономічний устрій типу домініону. Претензії Українців до теренів, де замешкує їх більшість (Сірий, Зелений Клин) – не мають підстав. Сибіром кермують міста. Тимчасом там є не більше, як кілька процентів Українців. Найбільш українське місто в Сибіру, Славгород має тільки 23%. Можливості існування якоїсь держави Зеленого Клину – виключені. Найважнішим був би поворот Українців на свої черенові землі при першій можливості. їхня кольонізація до Сибіру ще дуже свіжа, – переселятись туди вони почали десь в 900-тих роках і не злилися безпоротно з місцевими сибіраками. Зрештою становлять вони не більш, як 1/10 населення Сибіру. Сибір для Сибіраків, – це гасло найреальніше, бо на довший протяг часу»[9, с.107-108].

Долю Далекого Сходу вирішуватиме, на думку вченого, боротьба між «мовчазною експансією» Китаю та пошуками надійних джерел сировини Японією: «Найбільш відповідає інтересам Японії створення держави із територій на схід від Байкалу. Цю буферну державу творили б: Забайкалля з половиною населення цієї держави і найбільш врожайними землями з цілого Сибіру, Якутія з найбільш золотоносними теренами Сибіру, Амурщина, багата в рибу й вугілля, Поморя

з Камчаткою, де – пребагате риболовство, і нафтоносний Сахалін. На ці величезні території припало б не більше, як 3-4 мільйони населення з дуже повільним приростом» [9, с.111].

В цілому проблема вирішення «російського питання» в українській політичній думці першої половини ХХ століття розглядалась в межах від «співіснування» поряд з великою імперією (М.Грушевський, С.Рудницький) до визнання й прийняття українським рухом як одного зі своїх головних завдань ідеї про «розподіл Росії» у відповідності до геополітичних, історичних та етнографічних чинників.

Найбільш детально розробив орієнтири розпаду Російської імперії Ю.Липа. Як зазначав Л.Биковський, Ю.Липа «вказував історичну і природну конечність політичного поділу СРСР на кілька блоків: Московщину, Україну з Кавказом, Близьку і Дальшу Азію. Він уважав, що розчленування колишньої російської, а нині совєцької імперії, лежить в програмі «історичного призначення України»» [8, с.118].

Сучасний український дослідник М.Квітень, оцінюючи значення зроблених Ю.Липою висновків та їх виразну відмінність від попередників і сучасників, влучно підмітив, що він «...основну свою ідею щодо Росії називає не «розпад», а відразу «розподіл», бо розуміє, що з настанням умов розпаду відразу постає питання розподілу» [10]. Ю.Липа окреслює обриси «постросійського світу» і ці орієнтири не втрачають своєї актуальності й до сьогодні.

Бібліографічний список:

1. Бен Годжес назвав три причини, через які може статися розвал Росії – останні новини. *НВ.ua*. URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/ben-godzhes-nazvav-tri-prichini-cherez-yaki-mozhe-statisya-rozval-rosiji-ostanni-novini-50269994.html>
2. Розпад росії карта – які території може втратити рф після поразки у війні проти України. *Слово і Діло (slovoidilo.ua)*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/01/infografika/polityka/yaki-terytoriyi-ryzykuye-vtratyty-rosiya-pislya-porazky-vijni-proty-ukrayiny>
3. Грушевський М.С. *Освобождение России и украинский вопрос*. СПб., 1907. 294 с.
4. Грушевський М. *На порозі нової України: Гадки і мрії*. К., 1991. 128 с.
5. Рудницький С. Українська справа зі становища політичної географії. *Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України*. Львів, 1994. С.93-208.
6. Бачинський Ю. *Україна irredenta*. Берлін, 1924. 237 с.
7. Беґей І. *Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник*. К., 2001. 256 с.
8. Биковський Л. Публіцистика Юрія Липи. *Розбудова Держави*. Клівленд, 1955. Вип. 2 (17). – С. 115-121.
9. Липа Ю. *Розподіл Росії*. – Львів, 1995. 147 с.
10. Квітень М. Ідея “розподілу Росії” Юрія Липи. *Центр досліджень правого руху*. URL: <https://web.archive.org/web/20130726150544/http://cdpr.org.ua/content/view/189/94/>

References:

1. Ben Hodzhes nazvav try prychny, cherez yaki mozhe statysya rozval Rosiyi – ostanni novyny *NV.ua*. URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/ben-godzhes-nazvav-tri-prichini-cherez-yaki-mozhe-statisya-rozval-rosiji-ostanni-novini-50269994.html>
2. Rozpad rosiyi karta – yaki terytoriyi mozhe vtratyty rf pislya porazky u viyni proty Ukrayiny » *Slovo i Dilo (slovoidilo.ua)*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/01/infografika/polityka/yaki-terytoriyi-ryzykuye-vtratyty-rosiya-pislya-porazky-vijni-proty-ukrayiny>
3. Hrushevskyy M.S. *Osvobozhdenye Rossyy u ukraynskyy vopros*. SPb., 1907. 294 s.
4. Hrushevs'kyu M. *Na porozi novoyi Ukrayiny: Hadky i mriyi*. K., 1991. 128 s.
5. Rudnyts'kyu S. *Ukrayins'ka sprava zi stanovyscha politychnoyi heohrafiyi*. *Rudnyts'kyu S. Chomu my khochemo samostiyanoi Ukrayiny*. L'viv, 1994. s.93-208.
6. Bachyns'kyu Yu. *Ukrayina irredenta*. Berlin, 1924. 237 s.
7. Behey I. *Yulian Bachyns'kyu: sotsial-demokrat i derzhavnyk*. K., 2001. 256 s.
8. Bykovs'kyu L. *Publitsystyka Yuriya Lypu. Rozbudova Derzhavy*. Klivlend, 1955. Vyp. 2 (17). – S. 115-121.
9. Lypa Y. *Rozpodil Rosiyi*. – L'viv, 1995. 147 s.
10. Kviten M. *Ideia “rozpodilu Rosii” Yuriia Lypu. Tsentr doslidzhen pravoho rukhu*. URL: <https://web.archive.org/web/20130726150544/http://cdpr.org.ua/content/view/189/94/>

Korshuk R. M., Oleshchuk P. M., Saltovskiy O. I. The issue of Russia's future in Ukrainian geopolitical teachings of the first half of the 20th century

The article is devoted to the analysis of the coverage of the future of Russia in the geopolitical teachings of Ukrainian thinkers of the first half of the 20th century. This problem is actualized by the large-scale Russian aggression against the Ukrainian state and the need to outline the content of the Ukrainian victory in this war. The discourse in the circles of politicians and scientists regarding the future

of the "post-Russian world" received a powerful impulse after the statements of the American general Ben Hodges about the need to prepare for the division of Russia. It is noted that the Ukrainian political opinion of the first half of the 20th century considered the future of Russia and Ukrainian-Russian relations in the range from "coexistence" to participation in its "distribution". It is said that the views of one of the founders of the UPR, M. Hrushevskiy, have evolved from autonomism to the complete independence of Ukraine from Russia, the need to revive Ukraine's natural geopolitical orientations. It is noted that S. Rudnytskyi, analyzing the political situation in Europe after the First World War and the interests and policies of the main European geopolitical actors, noted that most of them were focused on preserving Russia as a single large geopolitical space, which endangered not only the existence of Ukrainian an independent state, but also lasting peace on the continent and in the world. Attention is drawn to the fact that Yu. Bachynskiy, based on the Marxist methodology of analyzing the development of capitalism in Russia, concludes that it is divided into three separate political and economic mechanisms. It is emphasized that the most in-depth analysis of Russia's prospects was made by Yu. Lypa. Attention is drawn to the fact that the scientist considers the division of Russia not only inevitable, but also a component of Ukraine's historical destiny. He believes that the return of the Muscovite state to its historical borders, provided that it renounces imperial ambitions, will contribute to the rapid well-being of the local population and the revival of moral values. Scientists pay special attention to the issue of the division of Siberia, which has an excellent population psychology and geopolitical directions of development.

Keywords: geopolitics, Russia, geopolitical directions of development, geopolitical interests, post-Russian world.

ТЕОРЕТИЧНИЙ ВИМІР ВИВЧЕННЯ РОЛІ МІСТ У СВІТОВИХ ПРОЦЕСАХ СУЧАСНОСТІ

Світові процеси розгортаються навколо міст, що стають конкурентоспроможними акторами політики, економіки і соціокультурних зрушень, не відстаючи від сучасних держав і наддержавних утворень. Категорія «місто» має міждисциплінарне трактування і є предметом наукових розвідок багатьох науковців з різних галузей знань, тому автору було важливо віднайти політологічний зміст категорії для подальшого його використання. Стаття присвячена вивченню теоретико-методологічної бази дослідження політологічного виміру ролі міст у сучасних світових політичних процесах. Міста у визначенні і розумінні їх стратегічної ролі у світових зрушеннях є складним та багатограним конструктом. У статті запропоноване авторське трактування категорії «місто» як обмеженої за розміром та багатомірної за складністю, законодавчо визначеної, географічно компактною та історично сформованою системою взаємовідносин, що об'єднує адміністративну, економічну, соціальну, освітню, медичну, транспортну, правоохоронну, оборонну та інші підсистеми і має на меті забезпечити синергію комфортного існування мешканців, економічного розвитку території та політики її впливу на процеси сучасності, а також доведено, що роль міст та характер їх впливу на світові процеси сучасності обумовлені чисельністю їх мешканців і стартовими умовами розвитку.

Автор, проаналізувавши трактування змісту і категорій міст, дійшов висновку про міждисциплінарність предмету дослідження і доцільності використання інструментів таких наук, як економіка, соціальна філософія, політологія, урбаністика та культурологія для власного дослідження. Зазначена неоднорідність в підходах до типологізації міст. Обрано для подальшого аналізу такі категорії як «глобальні міста», «мегаполіси», «міста-мільйонники», «середні міста», «центри агломерацій», «малі міста».

Ключові слова: місто, політика розвитку міст, урбанізація, роль міст у світових політичних процесах.

Сучасні тренди розвитку світопорядку і України демонструють суб'єктність міст як політичних акторів, соціально-економічних гравців і культурних просторів, де формуються цінності, інновації та колективні смисли. Урбаністичні процеси світового і регіонального рівнів зробили динамічною карту світу та змістили акцент уваги науковців на міста з огляду на міграційні процеси, брендинг територій, виборчі процеси, публічну політику і самоврядування територій тощо. Передумовою якісних досліджень ролі міст у світових і регіональних процесах сучасності є визначення трактування цього поняття та окреслення показників розвитку міст, що обумовлюють характер їхнього впливу на оновлення світопорядку. Визнаючи полідисциплінарну актуальність дослідження міст з огляду на світовий контекст, слід зауважити на українському контексті розуміння ролі міст, що відчутно розширився у зв'язку з російсько-українською війною, та її повномасштабною стадією, що розпочалась 24 лютого 2022 року. Так, актуалізувалась призабута з часів Другої світової війни роль міст, як ключових воєнних цілей, взяття або втрата яких визначає ключові віхи збройного конфлікту. Зокрема, просування російських військ в сторону м. Миколаїв стало можливим у зв'язку з успішним захопленням та окупацією м. Херсон. В той же час успішна оборона м. Миколаїв завадила планам по просуванню до м. Вознесенськ та м. Одеса, а успішна оборона м. Чернігів та м. Суми завадила оточенню м. Київ на лівому березі р. Дніпро. Навіть порівняно невеликі осередки оборони українських військових в оточенні у м. Маріуполь відтягнули на себе велику частину боєздатного потенціалу російських військ, що дало час Україні посилити оборонні рубежі та стабілізувати лінію фронту.

Таким чином, міста у визначенні і розумінні їх стратегічної ролі у світових зрушеннях є складним та багатограним конструктом. Спроба вивчити та систематизувати попередній теоретико-

методологічний досвід в частині тлумачення поняття і бачення ролей міст у світових трендах, а також сформулювати власне авторське трактування і є *метою цієї статті*.

Історія міст сягає своїм корінням ще давньої Месопотамії. Утворення, що мали ознаки сучасних міських поселень утворювались ще 9000 років до н. ери. Фактично це відбулось на зламі переходу від палеолітичного кочового до неолітичного осілого способу життя. Досі існують міста, що є безперервно заселеними упродовж тисячоліть, так на титул найстарших міст претендують Єрихон, Дамаск, Бібл. Значна тривалість взаємодії людства з цим поняттям зумовлює мозаїку тлумачень, проте основні характеристики зберігають схожість. Складності додає і те, що поняття «місто» трактується різними дослідниками в розрізі різних галузей, таких як економічна, урбаністична, філософська, історична, географічна, соціальна, правова тощо. Держави в процесі свого розвитку формують власну категоризацію населених пунктів, що лише посилює загальний рівень понятійної ентропії.

У цій статті категорія «місто» трактується автором як обмежена за розміром та багатомірна за складністю, законодавчо визначена, географічно компактна та історично сформована система взаємовідносин, що об'єднує адміністративну, економічну, соціальну, освітню, медичну, транспортну, правоохоронну, оборонну та інші підсистеми і має на меті забезпечити синергію комфортного існування мешканців, економічного розвитку території та політики її впливу на процеси сучасності. Це трактування є результатом авторського аналізу міждисциплінарних підходів до вивчення міст. Дійсно, місто є предметом наукового аналізу соціальних філософів, держуправлінців, юристів, істориків, економістів, географів та соціологів. Відповідно до різних підходів змінювалось і трактування визначення міста. Так, М. Вебер вважав, що місто є місцем, де генерується економічний розвиток, що призвів до капіталізму. Це – поле битви, де люди завоювали вільну працю та особисту свободу проти рабства. Дослідниця Ю. Волошина у своїй праці «Теоретичне дослідження поняття терміну «місто» як економічної категорії» запропонувала наступне комплексне трактування міста: Місто – це населений пункт, розташований на компактній території, що має визначені межі, наявність відповідної чисельності жителів і значної щільності їх розселення, із характерним типом забудови житла, зосередженістю і розвитком промисловості, науки, мистецтва, концентрацією капіталу та видів економічної діяльності, більшість населення якого зайняті несільськогосподарською діяльністю [12].

Дослідник З. Сіройч подає таке визначення міста як «Місто – це історично сформована, соціально та економічно різноманітна, соціально забудована, просторово сконцентрована поселенська одиниця, яка має законодавчо визначений статус і являє собою складну або дуже складну територіально-економічну систему. Місто – це динамічне суспільне явище, яке знаходиться в постійному розвитку та еволюціонує від простих форм до більш складних і досконалих. Зміни, що відбуваються в ньому, носять зазвичай цілеспрямований характер і скеровані на економічний, суспільний і просторовий розвиток» [13].

Мозаїка визначень категорії наукового аналізу «місто» як поняття є дуже широкою, що надає міждисциплінарних інструментів автору для власного дослідження.

Припущенням, яке автор бажає довести й спростувати, є залежність рівня впливу міста на світові процеси від чисельності його мешканців та витоків цієї впливовості (географічне розташування, історичні умови, природні ресурси, досвід магдебурзького права). Чисельність населення (людність міст), що проживає в певному населеному пункті є індикатором віднесення цієї поселенської одиниці до категорії «місто». Окрім того, варто взяти до уваги категоризацію міст Т. Нагорняк («глобальні міста», «мегаполіси», «міста-мільйонники», «середні міста», «центри агломерацій», «малі міста») [15]. Дослідницею доведено, що вплив міст на світові процеси обумовлені характеристиками, що відносять міста до означених категорій.

У політичній науці відсутні єдині підходи до класифікацій територій на «сільську» та «міську», а також різняться умови для глибшої категоризації населених пунктів. Світові тренди вказують на збільшення чисельності населення, в тому числі і частки міського у співвідношенні до сільського. Так, дослідження Г. Рітчі і М. Розер [10], спираючись на дані Світового Банку, підсумовують, що в 1960 році чисельність населення світу складала близько 3 млрд осіб, при чому 2 млрд. проживало в сільських територіях, а 1 млрд. у міських. З того часу кількість населення неухильно зростала, як і частка міського населення у порівнянні з сільським. Так, при досягненні точки рівноваги у 2007 році, кількість населення у світі склала 6,6 млрд мешканців, з яких по 3,3 млрд. припадало на міське та сільське населення, а вже у 2020 році загальносвітова чисельність становила 7,76 млрд. осіб, з яких сільське населення складало лише 3.4 млрд. осіб, в той час як міське становило 4,36 млрд. осіб. Таким

чином, за даними Світового Банку як складової частини Організації Об'єднаних Націй, рівень урбанізованого населення у 2026 році становить понад 56%. До 2050-го цей показник прогнозовано має збільшитись до 68%, та становитиме 6,68 млрд. осіб з 9,77 млрд осіб усього. Дещо відрізняється підхід і Європейської комісії до згаданого питання – так, за методологією супутникового дослідження визначено три типи поселень: урбанізований центр, урбанізований кластер, сільська місцевість. Перших два відносяться до міського типу поселень. Відповідно до даних, зібраних у 2015 році, кількість міського населення у світі становить 85%.

Така відмінність в результатах пояснюється розбіжністю методики. Адже дані Світового Банку базуються на самовизначенні країн: так, в Японії населений пункт відноситься до категорії міста, якщо в ньому проживає понад 50 тис. мешканців, на противагу Данії, Ісландії, Швеції та Гренландії, де для віднесення населеного пункту до категорії міського потрібно всього 200 мешканців.

Відповідно до вищенаведеного можна зробити висновок, що кількість урбанізованого населення в світі стрімко збільшується, що призводитиме до посилення впливу міст як центрів таких агломерацій на світові процеси у різних аспектах життя, зокрема розширюватиме економічний, соціальний та політичний вплив.

Щодо українських реалій, питання чисельності міст також є складним через відсутність перепису населення, тобто системного збору інформації про всіх мешканців території в частині соціально-демографічної інформації, такої як вік, стать, рівень освіти, національність, сімейний стан, членів родини. Також важливим був би для політологічного аналізу рівень доходу, соціально-побутові умови (стан), міграційні наміри тощо. Останній перепис в Україні відбувся в 2001 році. Організація Об'єднаних Націй рекомендує проводити перепис населення щодесять років. Україна пропустила два цикли – в 2010 та в 2020 році. У 2019 році була спроба провести перепис застосовуючи дані статистичних реєстрів та операторів стільникового зв'язку. Такий підхід був розкритикований професійною спільнотою, зокрема як такий, що не мав обґрунтованого та доведеного методологічного фундаменту, і не забезпечував збір всіх даних, що не давало повної картини стану населення України [14]. Наступний перепис було заплановано провести у 2023 році, проте у зв'язку з введенням правового режиму воєнного стану він навряд буде проведений, а також його дані будуть спотворені унаслідок міграції. Таким чином, відсутність актуального перепису не дає можливість верифікувати дані щодо актуальної чисельності міст України, що ускладнює процес прийняття управлінських рішень та дослідницьку роботу.

Викликає складнощі навіть формальне визначення, потрібне для реалізації державної політики у сфері адміністративно-територіального устрою. Так, станом на грудень 2022 року в Україні досі чинним є Указ президії Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки від 12.03.1981 року №1654-Х Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР [2], яким передбачені такі неактуальні категорії, як міста республіканського, обласного та районного підпорядкування. Виникають запитання також щодо визначення необхідної чисельності населення для отримання статусу «місто». Так, згаданий Указ [2] передбачає найнижчу кількість населення для отримання статусу міста районного підпорядкування в 10 тис. мешканців. В той же час, за даними Державної служби статистики України [3], таке місто як Берестечко має 1634 мешканці, м. Устилуг 2082 мешканці, міста Прип'ять та Чорнобиль взагалі не мають мешканців. З іншого боку, існують селища, та навіть села, що мають чисельність населення більше 10 тисяч осіб, як до прикладу с. Зимна Вода поблизу м. Львів – 11306 мешканців [4]. Фактично – відсутність чітких механізмів змінила технічне питання на політичне, утворивши повну залежність від позиції Верховної Ради України. Якщо збереження статусу міста при малій кількості мешканців можна обґрунтувати історичними передумовами та бажанням підкреслити багатовікову історію місцевого самоврядування в Україні, то відсутність прямих механізмів «підвищення» статусу населеного пункту до рівня міста є додатковим демотивуючим фактором для мешканців відповідних громад.

Загалом, за даними Державної Служби Статистики України на 01 січня 2021 року, Україна – країна, де відчутно переважає кількість міського населення над сільським. Так, кількість міського населення становить 28 959 тис. мешканців, а сільського – 12 628 тис. мешканців, що відповідно складає 70% і 30% від сукупного населення України. Найбільш урбанізованими (понад 80%) регіонами є Донецька (91%), Луганська (87%), Дніпропетровська (84%) та Харківська (81%) області. Місто Київ, як місто-регіон є, очевидно, урбанізованим на 100%. Найменша кількість (45% і менше) міського населення проживає в Закарпатській (37%), Чернівецькій (43%) та Івано-Франківській областях (45%).

За даними Укрдержстату в Україні налічується 461 місто. Найбільша кількість населених пунктів зі статусом міста розміщена в Донецькій області (52), що зумовлено значним індустріальним розвитком регіону, та у Львівській області (44), що зумовлено більше історичними процесами, такими як поширене отримання Магдебурзького права містами. Найменша кількість міст розміщена у Миколаївській та Херсонській областях (по 9). Таким чином, населення в Україні в цілому є хоч і переважно урбанізованим, проте, в той же час, воно географічно неоднорідне. Кількість міст є високою як на сході, так і на заході держави. Додатковий ризик спричинено тим, що внаслідок російсько-української війни були окуповані урбанізовані індустріальні регіони, що змінює цілісну картину, і вони зможуть бути повноцінно досліджені по її завершенню.

Суб'єктами законодавчого процесу в Україні історично здійснювались спроби упорядкувати сучасні реалії адміністративно-територіального устрою. Так, народним депутатом України у Верховній раді VI скликання А.С. Гриценком було зареєстровано Проект Закону України від 31.08.2010 № 7074 [5], «Про територіальний устрій України». Особливої актуальності унормування набуло під час впровадження реформи децентралізації. Так, Кабінет Міністрів України як суб'єкт законодавчої ініціативи вніс на розгляд Верховної Ради України Проект Закону України від 21.10.2020 р. № 2804. «Про засади адміністративно-територіального устрою України». Проектом закону передбачалось визначення міста як *«населений пункт з переважно компактною забудовою, загальною чисельністю населення не менше ніж 20 тисяч жителів, на території якого розташовані промислові і переробні підприємства, підприємства комунального господарства, житловий фонд, та який має розвинуту соціальну, комунальну і транспортну інфраструктуру»*. За словами В. Негоди, заступника Міністра розвитку громад та територій, *«Законопроект вносить всього лише порядок, встановлює чіткі процедури, як і які органи влади можуть вирішувати в нашій державі питання адмінтерустрою, і аж ніяк не змінює існуючу систему адмінтерустрою»* [7]. Попри ці наміри, законопроект мав низку зауважень від Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України [8], не знайшов політичної підтримки, що, ймовірно, було пов'язано з кризою довіри до Кабінету Міністрів України на початку 2021 року та був відкликаний суб'єктом подання. Додатково, зумовлене орієнтацією на статистичні стандарти Організації Об'єднаних Націй визначення мінімальної межі в 20 тисяч мешканців для категоризації населеного пункту як міста спричинило обурення, викликане побоюванням про втрату статусу в мешканців міст, що мають меншу чисельність жителів.

Роль міст у світовому порядку з часом лише збільшується. Міста, як системи взаємовідносин і як простір, де сконцентрований потенціал, виражений в чисельності населення та економічних показниках, впливають на велику кількість процесів. Малі міста впливають на центри регіонів, більші міста – впливають на центри прийняття рішень в державі. Столиці, як системи, що є платформами для урядів відповідних країн, а також найбільші світові центри агломерацій, здійснюють вплив на світові процеси і ця роль міст та їх впливовість лише буде посилюватись у зв'язку із системною урбанізацією населення, спричиненою науково-технічним прогресом.

Висновки.

Автор, проаналізувавши потрактування змісту і категорій міст, дійшов висновку про міждисциплінарність предмету дослідження і доцільності використання інструментів таких наук, як економіка, соціальна філософія, політологія, урбаністика та культурологія для власного дослідження. Зазначена неоднорідність в підходах до типологізації міст. Обрано для подальшого аналізу такі категорії як «глобальні міста», «мегаполіси», «міста-мільйонники», «середні міста», «центри агломерацій», «малі міста». Вплив на існуючі світові процеси значно відрізняється залежно від типу міста, та потребує додаткових досліджень і глибшого вивчення.

Надавши власне визначення категорії «місто», автор обрав напрями розвитку світових процесів, вплив на які безпосередньо пов'язаний із розвитком міст. Серед них:

- соціально-економічні зрушення і визначення центрів розподілу світових ресурсів,
- політичні тренди формування нового світопорядку з встановленням нової гегемонії глобальних міст,
- воєнно-політичні тенденції змін державних кордонів,
- інформаційно-комунікаційний дискурс,
- соціокультурні процеси.

Серед окреслених проблем теоретико-методологічного характеру дослідження міст у сучасних процесах розвитку автором сформульована та окреслена проблематика законодавчої категоризації населених пунктів, зважаючи на їх чисельність, зокрема віднесення населеного пункту до категорії

місто «місто». Роль міст упродовж років мала значний вплив на людство. За п'ятдесят останніх років вплив урбанізаційних процесів відчутно зріс і подальші прогнози світових організацій тільки вказують на посилення ролі міст в житті людей. Важливою особливістю міст також є те, що вони є системою-платформою, на базі якої існує велика кількість підсистем, які, у свою чергу, відображають більшість сфер людського життя. Зважаючи на множинність факторів та особливостей, що оточують сучасні міста, різноманіття інтересів стейкхолдерів та великої кількості інших чинників, вивчення ролі міст та їх покращення є правдивим викликом для дослідників – сучасників.

Автором доведено, що роль міст та характер їх впливу на світові процеси сучасності обумовлені чисельністю їх мешканців і стартовими умовами розвитку.

У зв'язку із зростаючим рівнем урбанізації населення, доцільним буде зробити припущення, що війна лише прискорить міграцію сільського населення в міста, адже при переселенні особі легше себе реалізувати та отримати необхідний рівень запитуваних послуг в економічно розвинутому центрі, аніж у сільській місцевості. Окрім того, при повоєнному відновленні постраждалих територій державі інфраструктурно менш затратно забезпечити потреби населення в місцях компактного проживання, аніж у сільській місцевості.

Бібліографічний список:

1. Безлюбченко О. С., Завальний О. В. Урбаністика : навч. посібник для студентів напряму підготовки «Будівництво». Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекет., 2015. 274 с.
2. Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР : Указ Президії Верхов. Ради Укр. Рад. Соціаліст. Респ. від 12.03.1981 р. № 1654-X : станом на 20 черв. 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1654-10#Text> (дата звернення: 10.12.2022).
3. Державна служба статистики України. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2021 року. Київ, 2021.
4. Громада – Зимноводівська сільська територіальна громада. *Зимноводівська сільська територіальна громада*. URL: <https://web.archive.org/web/20211110082420/https://zymnovodivskaotg.city-adm.lviv.ua/громада/> (дата звернення: 11.12.2022).
5. Про територіальний устрій України : Проект Закону України від 31.08.2010 № 7074 від 31.08.2010 р. № 7074. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF5GI00A?an=3> (дата звернення: 11.12.2022).
6. Про засади адміністративно-територіального устрою України : Проект Закону України від 21.10.2020 р. № 2804. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67986 (дата звернення: 11.12.2022).
7. Уряд схвалив законопроект, який встановлює чіткі правила вирішення питань адмінтерустрою, – В'ячеслав Негода. *Децентралізація в Україні*. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12031> (дата звернення: 11.12.2022).
8. ВИСНОВОК на проект Закону України «Про засади адміністративно-територіального устрою України» : Висновок Голов. науково-експерт. упр. від 02.03.2020 р. URL: <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=67986&pf35401=522993>.
9. Про утворення та ліквідацію районів : Постанова Верхов. Ради України від 17.07.2020 р. № 807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text> (дата звернення: 10.12.2022).
10. Ritchie H., Roser M. Urbanization. *Our World in Data*. URL: <https://ourworldindata.org/urbanization> (date of access: 11.12.2022).
11. Буряк В. В. Еволюція поглядів щодо трактування поняття «місто». *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2016. № 3 (55). С. 70–78.
12. Волошина Ю. Я. Теоретичне дослідження поняття терміну «місто» як економічної категорії. *Науковий вісник Ужгородського університету: серія: економіка*. 2013. № 3 (40). С. 116–120.
13. Сіройч З. С. Демографічні та соціально-економічні проблеми розвитку міських агломерацій : автореф. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. Київ, 2009. 32 с.
14. Що таке перепис населення та чому він важливий. *Texty.org.ua – статті та журналістика даних для людей – Тексти.org.ua*. URL: https://texty.org.ua/fragments/98403/Shho_take_perepys_naselenna_ta_chomu_vin_98403/ (дата звернення: 11.12.2022).
15. Нагорняк Т. Л. Світова та українська специфіка брендингу міст. *Політикус*. 2015. № 1. С. 111–116. URL: <https://r.donnu.edu.ua/handle/123456789/572> (дата звернення: 11.12.2022).

References:

1. Bezliubchenko O. S., Zavalnyi O. V. Urbanistyka : navch. posibnyk dlia studentiv napriamu pidhotovky «Budivnytstvo». Kharkiv : KhNUMH im. O. M. Beket., 2015. 274 s.
2. Pro poriadok vyryshennia pytan administratyvno-terytorialnoho ustroiu Ukrainskoi RSR : Ukaz Prezydii Verkhov. Rady Ukr. Rad. Sotsialist. Rесп. vid 12.03.1981 r. № 1654-X : stanom na 20 cherv. 2012 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1654-10#Text> (data zvernennia: 10.12.2022).
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Chyselnist naiavnoho naseleennia Ukrainy na 1 sichnia 2021 roku. Kyiv, 2021.

4. Hromada – Zymnovodivska silska terytorialna hromada. *Zymnovodivska silska terytorialna hromada*. URL: <https://web.archive.org/web/20211110082420/https://zymnovodivskaotg.city-adm.lviv.ua/громада/> (data zvernennia: 11.12.2022).
5. Pro terytorialnyi ustroi Ukrainy : Proekt Zakonu Ukrainy vid 31.08.2010 № 7074 vid 31.08.2010 r. № 7074. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF5GI00A?an=3> (data zvernennia: 11.12.2022).
6. Pro zasady administratyvno-terytorialnoho ustroiu Ukrainy : Proekt Zakonu Ukrainy vid 21.10.2020 r. № 2804. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67986 (data zvernennia: 11.12.2022).
7. Uriad skhvalyv zakonoproekt, yakyi vstanovliuie chitki pravyla vyrishennia pytan adminterustroiu, – Viacheslav Nehoda. *Detsentralizatsiia v Ukraini*. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12031> (data zvernennia: 11.12.2022).
8. VYSNOVOK na proekt Zakonu Ukrainy «Pro zasady administratyvno-terytorialnoho ustroiu Ukrainy» : Vysnovok Holov. naukovo-ekspert. upr. vid 02.03.2020 r. URL: <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=67986&pf35401=522993>.
9. Pro utvorennia ta likvidatsiiu raioniv : Postanova Verkhov. Rady Ukrainy vid 17.07.2020 r. № 807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text> (data zvernennia: 10.12.2022).
10. Ritchie H., Roser M. Urbanization. *Our World in Data*. URL: <https://ourworldindata.org/urbanization> (date of access: 11.12.2022).
11. Buriak V. V. Evoliutsiia pohliadiv shchodo traktuvannia poniattia «misto». *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu*. 2016. № 3 (55). S. 70–78.
12. Voloshyna Yu. Ya. Teoretychne doslidzhennia poniattia terminu «misto» yak ekonomichnoi katehorii. *Naukovi visnyk Uzhhorodskoho universytetu: seriia: ekonomika*. 2013. № 3 (40). S. 116–120.
13. Siroich Z. S. Demografichni ta sotsialno-ekonomichni problemy rozvytku miskykh ahlomeratsii : avtoref. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia doktora ekonomichnykh nauk. Kyiv, 2009. 32 s.
14. Shcho take perepys naseleння ta chomu vin vazhlyvyi. *Texty.org.ua – stati ta zhurnalistyka danykh dlia liudei – Teksty.org.ua*. URL: https://texty.org.ua/fragments/98403/Shho_take_perepys_naselenna_ta_chomu_vin-98403/ (data zvernennia: 11.12.2022).
15. Nahorniak T. L. Svitova ta ukrainska spetsyfika brendynhu mist. *Politykus*. 2015. № 1. S. 111–116. URL: <https://r.donnu.edu.ua/handle/123456789/572> (data zvernennia: 11.12.2022).

Studilko M. A. Theoretical Dimension of studying the role of the city in the modern day world processes

World processes unfold around cities, which become competitive actors of politics, economy, and socio-cultural changes, not lagging behind modern states and supranational entities. The "city" category has an interdisciplinary interpretation and is the subject of investigations by many scientists from various fields of knowledge, therefore it was important for the author to find the political meaning of the category for its further use. The article is devoted to the study of the theoretical and methodological research basis of the political dimension of the role of cities in modern world political processes. Cities in the definition and understanding of their strategic role in world changes are a complex and multifaceted construct. The article offers the author's interpretation of the "city" category as a limited in size and multidimensional in complexity, legally defined, geographically compact, and historically formed a system of relationships that unites administrative, economic, social, educational, medical, transport, law enforcement, defense, and other subsystems, and aims to ensure the synergy of the comfortable existence of residents, the economic development of the territory and the policy of its influence on the processes of modernity. It is also proven in the article that the role of cities and the nature of their influence on the global processes of modernity are determined by the number of their residents and the starting conditions of development.

The author, having analyzed the interpretation of the content and categories of cities, came to the conclusion about the interdisciplinary nature of the research subject and the feasibility of using the tools of such sciences as economics, social philosophy, political science, urbanism, and cultural studies for one's own research. The heterogeneity in approaches to the typology of cities is noted. Such categories as "global cities", "megalopolises", "cities of millions", "medium-sized cities", "centers of agglomerations", "small cities" were selected for further analysis.

Keywords: city, urban development policy, urbanization, role of cities in world political processes.

ВИМОГИ ДО АВТОРСЬКИХ ОРИГІНАЛІВ СТАТЕЙ

Редакційна колегія приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам МОН України.

Стаття повинна містити в явному чи неявному вигляді такі елементи, як:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- формулювання мети статті (постановка завдання);
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор;
- виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття;
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів;
- висновки до даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

До публікації в журналі приймаються наукові праці, які раніше не були опубліковані. За точність цитування та наведених у статтях наукових фактів, цифр, інших відомостей відповідають автори. Редколегія може не поділяти світоглядних переконань та концептуальних позицій авторів. У разі необхідності редакційна колегія може відправити статтю автору на доопрацювання. Редколегія залишає за собою право редагування текстів статей.

Статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються *рецензією* доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри про рекомендацію до друку.

Усі статті, які подаються до журналу, піддаються сліпому рецензуванню.

Публікація статей в межах черги надходження та зареєстрованого обсягу журналу є **безкоштовною**. В першу чергу розглядаються з метою публікації статті англійською мовою.

Орієнтовний обсяг статті, включаючи ілюстрації та таблиці – 16-20 тис. друкованих знаків разом із пробілами.

Вимоги для оформлення тексту: текст набирається в редакторі Microsoft Word for Windows; береги: верхній, нижній – 20 мм, правий – 10 мм, лівий – 30 мм; шрифт Times New Roman, кегель 12 пт, інтервал – 1; абзацний відступ – 10 мм. Вирівнювання тексту: по ширині (переноси слів не допускаються, між словами допускається тільки один пробіл, табуляцію не застосовувати).

Важливо звернути увагу на наступне: необхідно використовувати **кутові лапки** «Текст»; розрізняти символи **дефіс і тире** (тире відокремлюється з обох боків пропусками і довше дефіса); виставляти **нерозривні пробіли** між ініціалами та прізвищем, сторінкою і відповідним номером у посиланнях та списку використаних джерел, між датою і роком тощо (напр. В. С. Стуса; с. 22–28; 27 березня 2016 р.; м. Київ); по тексту **уніфікувати скорочення** (напр. зупинитися на одному з варіантів – 2014 р. або 2014 рік); розшифровувати **абрєвіатури** при першому згадуванні і лише відтак вживати надалі; між словами залишати по одному пробілові (прибрати *зайві пробіли*).

Рисунки і таблиці оформляються згідно чинного держстандарту. Схеми, графіки, діаграми, формули і таблиці повинні бути складені безпосередньо в текстовому редакторі і розміщені строго в межах зазначених вище розмірів сторінки. Таблиці формуються в редакторі за допомогою пункту меню «Таблиця». Формат таблиць лише книжковий.

Рукопис статті подається в електронному вигляді, виконаний у текстовому процесорі MS Word for Windows (збережений у форматі doc або rtf), який надсилається на електронну адресу: **politlifejournal@gmail.com** із зазначенням латиницею прізвища автора/авторів (наприклад: Nagornyak).

Перелік літературних джерел розташовується або за алфавітом, або в порядку їх використання після тексту статті з підзаголовком «**Бібліографічний список:**» та оформлюється згідно з вимогами ДСТУ 8302:2015 і виконується мовою оригіналу. Бажано, за наявності, надавати DOI-адресу цитованого матеріалу. Джерела в переліку посилань **нумеруються вручну** (без використання функції меню Word «Формат – Список – Нумерований»). Посилання на літературу в тексті подаються за таким зразком: [5, с. 87], де 5 – порядковий номер джерела за списком літератури, 87 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [3, с. 5- 6] або [3, с. 145; 5, с. 25; 7, с. 348]. Якщо в Бібліографічному списку є хоча б одне видання кирилицею, після нього вміщується References – бібліографічний список у «латинізованому» вигляді: в ньому всі кириличні літери транслітеруються латиницею. Для автоматичної транслітерації кирилических джерел можна скористатися сайтами <http://www.translit.ru> – для російськомовних джерел, та <https://slovyuk.ua/translit.php> – для українських джерел.

Структура статті: УДК, ORCID-ідентифікатор автора, прізвище та ініціали автора, назва статті, анотація та ключові слова українською мовою, текст статті, бібліографічний список, бібліографічний список (References) латиницею; прізвище та ініціали автора, назва статті, анотація та ключові слова англійською мовою. Обсяг кожної з анотацій – українською та англійською мовою – не менше 1800 знаків, враховуючи ключові слова та пробіли.

Реєстрацію в системі ORCID можна здійснити за адресою: <https://orcid.org/>

Зразок оформлення статті:

УДК

ORCID-ідентифікатор автора

Прізвище та ініціали автора, назва організації

НАЗВА СТАТТІ

Анотація та ключові слова українською мовою (не менше 1800 знаків)

Текст статті

Бібліографічний список:

References:

ПІБ, Назва статті, анотація та ключові слова англ. мовою (не менше 1800 знаків)

Приклад оформлення Бібліографічного списку:

1. Аакер Д. Создание сильных брендов. Москва: Издательский дом Гребенникова, 2003. 440 с.
2. Австралия – лучшая для жизни страна. Записки эмигранта. URL: <http://proau.info/avstraliya-luchshaya-dlya-zhizni-strana/> (дата звернення: 16.07.2018).
3. Агентство Bloomberg представило рейтинг стран мира, жители которых больше всего страдают от стресса и депрессии. URL: <http://gtmarket.ru/news/2013/07/19/6112> (дата звернення: 01.12.2018).
4. Адилов В. А. Образ России в Казахстане : опыт проектирования бренда страны во внешней среде : дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02. Москва, 2009. 198 с.
5. Актуальные проблемы мировой политики в XXI веке. Ежегодный альманах. URL: <http://worldpol.ru/index.html> (дата звернення: 24.10.2018).
6. Безуглий П. Г. Чинники та наслідки міграційного руху в Україні. *Політичне життя*. Вінниця, 2018. № 3. С. 4-9. DOI: 10.31558/2519-2949.2018.3.1.
7. Люстрація в Україні як засіб легітимації нового політичного режиму / Бондаренко С. В., Зайченко І. А., Нагорняк Т. Л. [та ін.]. *Політичне життя*. Вінниця, 2018. № 2. С. 14-18. DOI: 10.31558/2519-2949.2018.2.2.
8. Польовий М. А. Політичні процеси: теорія та практика моделювання : монографія. Одеса: Фенікс, 2011. 288 с.
9. Потенціал взаємодії Уряду і суспільства потрібно використати для модернізації країни : Інтерв'ю Голови Держінформнауки Володимира Семиноженка. *Міжнародний діловий журнал Image.ua*. 2012. № 3. URL: http://crimea-portal.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=245664253&cat_id=244276512 (дата звернення: 06.01.2018).
10. Sassen S. Borders, Walls, and Crumbling Sovereignty. *Political Theory*. 2012. № 40 (1). P. 116–122. URL: <http://www.saskiasassen.com/PDFs/publications/Borders-Walls-and-Crumbling-Sovereignty.pdf> (дата звернення: 11.08.2018).
11. Scammell M. Political marketing: Lessons for political science. *Political studies*. 1999. № 47 (4). P. 718–739.
12. Zhang L. City branding and Olympic effect: A case study of Beijing. *Cities*. 2009. Vol. 26. No. 5. P. 245–254.

Приклад оформлення розділу References для поданого вище бібліографічного списку:

1. Aaker D. Sozdanie sil'nyh brendov (Creation of strong brands). Moskva: Izdatel'skij dom Grebennikova, 2003. 440 p.
2. Avstralija – luchshaja dlja zhizni strana. Zapiski emigranta (Australia – the best country for life. Memoirs of emigrant. URL: <http://proau.info/avstraliya-luchshaya-dlya-zhizni-strana/> (Access date: 16.07.2018).
3. Agentstvo Bloomberg predstavilo rejting stran mira, zhiteli kotoryh bol'she vsego stradajut ot stressa i depressii (Bloomberg Agency ranked countries in the world whose residents are most affected by stress and depression). URL: <http://gtmarket.ru/news/2013/07/19/6112> (Access date: 01.12.2018).
4. Adilov V. A. Obraz Rossii v Kazahstane : opyt proektirovanija brenda strany vo vneshnej srede (The image of Russia in Kazakhstan: the experience of designing a country's brand in the external environment) : dis. ... kand. polit. nauk : 23.00.02. Moskva, 2009. 198 p.
5. Aktual'nye problemy mirovoj politiki v XXI veke. Ezhegodnyj al'manah (Actual problems of world politics in the 21st century. Annual almanac). URL: <http://worldpol.ru/index.html> (Access date: 24.10.2018).
6. Bezuglyi P. G. Chynnyky ta naslidky` migracijnogo ruxu v Ukrajini (Factors and effects of migrations in Ukraine). *Politychne zhyttja (Political life)*. Vinnytsya, 2018. # 3. S. 4-9. DOI: 10.31558/2519-2949.2018.3.1.
7. Lyustraciya v Ukrajini yak zasib legitymaciyi novogo politychnogo rezhymu (Lustration in Ukraine as the mean of new political order legitimation) / Bondarenko S. V., Zajchenko I. A., Nagornyak T. L. [ta in.]. *Politychne zhyttja (Political life)*. Vinnytsya, 2018. # 2. P. 14-18. DOI: 10.31558/2519-2949.2018.2.2
8. Polovyi M. A. Politychni procesy: teoriya ta prakty`ka modelyuvannya (Political processes: theory and practice) : monograph. Odesa: Feniks, 2011. 288 p.
9. Potencial vzayemodiyi Uryadu i suspilstva potribno vykorystaty dlya modernizaciyi krayiny : Interv'yu Golovy Derzhinformnauky Volody`my`ra Semy`nozhenka (Government-society interaction potential should be used to modernize country: Interview of the Head of the State Agency of Science). *Mizhnarodnyj dilovyj zhurnal Image.ua*. 2012. № 3. URL: http://crimea-portal.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=245664253&cat_id=244276512 (Access date: 06.01.2018).
10. Sassen S. Borders, Walls, and Crumbling Sovereignty. *Political Theory*. 2012. № 40 (1). P. 116–122. URL: <http://www.saskiasassen.com/PDFs/publications/Borders-Walls-and-Crumbling-Sovereignty.pdf> (Access date: 11.08.2018).
11. Scammell M. Political marketing: Lessons for political science. *Political studies*. 1999. № 47 (4). P. 718–739.
12. Zhang L. City branding and Olympic effect: A case study of Beijing. *Cities*. 2009. Vol. 26. No. 5. P. 245–254.

Стаття обов'язково супроводжується **авторською довідкою** із зазначенням прізвища, імені, по-батькові (повністю); ORCID-ідентифікатора, наукового ступеня, вченого звання, посади, місця роботи, а також робочої, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти; назви статті.

Рукописи статей та диски авторам не повертаються.

Тел. для довідок: (098) 68-52-788

E-mail: politlifejournal@gmail.com

politzhyttja@i.ua

Примірники журналу можна придбати в редакції.

Науковий журнал
ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ

Виходить чотири рази на рік

№ 4 2022 р.

Свідоцтво KB 22504-12404ПР від 27.01.2017
Тираж 300 прим. Замовлення №PL-22-4

Адреса редакції:

21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21, к.614.

Тел.: гол. ред.: (0432) 508-779;

відп.секр.: (098) 68-52-788;

e-mail: politlifejournal@gmail.com

polit-period.div@donnu.edu.ua

Адреса видавця:

Донецький національний університет імені Василя Стуса

21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21

тел.: +380 432 50 89 37

e-mail: res.pro-rector@donnu.edu.ua

Свідоцтво ДК №5945 від 15.01.2018

Дизайн обкладинки: І. О. Мельничук
Переддрукарська підготовка видання: М. А. Польовий
Технічний редактор: М. А. Польовий

Підписано до друку 05.12.2022. Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 12,9. Обл. видавн. арк. 15,9.
